

MAGYAR PÆDAGOGIA

A MAGYAR PÆDAGOGIAI TÁRSASÁG HAVI FOLYÓIRATA

Dr FINÁCZY ERNŐ

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTI

Dr IMRE SÁNDOR

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1919.

A Magyar Pædagogia kiadóhivatala: Franklin-Társulat, Budapest, IV., Egyetem-utca 4. Előfizetők az előfizetési pénzeket, reklamációkat, lakásváltoztatások bejelentését ide intézzék. Előfizetési díj egy évre 10 K, félévre 5 K, egyes füzet ára 1 K, kettős füzeté 2 K.

TARTALOM.

	Lap
Fináczy Ernő: A középiskolák egységes jogosítása	1
Szitnyai Elek: Életfilozófia és nevelés	10
Návay Béla: A békés tanítás alapvonalai	23
Kisebb közlemények:	
Agárdy László: A tanítás és a nevelés viszonya a magyar középiskola	37
Szelényi Ödön: A német egyetemek hatása a magyar tanulókra	45
Irodalom:	
Buday Barna: Szakoktatásügyi kérdések. Ism.: <i>Angyal János</i>	50
Rátkai Károly: A hajdúszoboszlói partikuláris iskola története. Ism.: <i>Kristóf György</i>	51
Szemle:	
Kl.: Tanítási impulzus kedvezőtlen viszonyok között	52
Bittenbinder Miklós: Inkompatibilitások a tanárvilágban	54
Magyar Pædagogiai Társaság:	
XXVII. nagygyűlés 1919 január 18-án	59
A Magyar Pædagogiai Társaság 1919-ben	68
Hivatalos nyugtázások	87

MAGYAR PÆDAGOGIAI TÁRSASÁG.

Elnök: Dr. FINÁ CZY ERNŐ, egyet. tanár (Bpest, I., Csaba-u. 7/c.).

Titkár: Dr. GYULAI ÁGOST, áll. pæd. tanár (Budapest, I., Lógodi-utca 9.).
Tagajánlásokat, kültagokat a titkárnál kell bejelenteni; minden adminisztratív jellegű ügy a titkárhoz tartozik.

Pénztáros: Dr. BOZÓ KY ENDRE, középisk. igazgató (Bpest, II., Albrecht-út 31.).
A tagsági díjakat a pénztároshoz kell küldeni, a tiszteleti, rendes és külső tagok a reklamációkat, lakásváltozásra vonatkozó bejelentéseket is ide intézzék.

Szerkesztő: Dr. NAGY JÓZSEF BÉLA, főreálisk. tanár (Budapest, I., Bors-utca 10. I. 4.).

Kéziratok, ismeretésre szánt művek, cserepéldányok a szerkesztő nevére küldendők. Kéziratokat nem adunk vissza.

MAGYAR PÆDAGOGIA

A MAGYAR PÆDAGOGIAI TÁRSASÁG HAVI FOLYÓIRATA

HUSZONNYOLCADIK ÉVFOLYAM

DE FINÁCZY ERNŐ

KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL

SZERKESZTETTE

DE IMRE SÁNDOR

ÉS

DE NAGY JÓZSEF BÉLA

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1919.

REV 77

REV 85

REV 2010

REV 92

A Magyar Pædagogia írói 1919-ben.

Agárdi László	Kemény Ferenc
Angyal János	Kilián Zoltán
Benedek János	Kováts Alajos
Bittenbinder Miklós	15 Kristóf György
5 Bozóky Endre	Nagy József Béla
Fináczy Ernő	Nánay Béla
Gálos Rezső	Petrich Béla
Giesswein Sándor	Somogyi Géza
Gyulai Ágost	20 Szelényi Ödön
10 Hellebrant Árpád	Szitnyai Elek
Imre Sándor	Teveli Mihály

710216

CS

TARTALOM.

Nagy József Béla: Beköszöntő	Lap 89
------------------------------	-----------

I. Tanulmányok.

Fináczy Ernő: A középiskolák egységes jogosítása	1
— Négy hónap a magyar közoktatás történetéből	92
Glesswein Sándor: A történelmi oktatás a nemzetek szövetsége szolgálatában	115
L. Z.: A felső kereskedelmi iskolák fejlődése	120
Nánay Béla: A békés tanítás alapvonalai	23
Szitnyai Elek: Életfilozófia és nevelés	10

II. Kisebb közlemények.

Agárdi László: A tanítás és a nevelés viszonya s a magyar közép- iskola	37
Kilián Zoltán: A mennyiségtani dolgozatok pedagógiai értéke	145
Nagy József Béla: Háborús pedagógia	137
Somogyi Géza: Néhány észrevétel a <i>Demokratikus nevelés szer- vezése</i> című cikkre	134
Szelényi Ödön: A német egyetemek hatása a magyar tanulókra	45

III. Irodalom.

Hazai irodalom.

a) A Kisebb közlemények sorában.

Petz Lipót: Ueber Deutschlands Universitäten in Bezug auf Ungarn	45
--	----

b) Az Irodalom-rovatban.

Buday Barna: Szakoktatásügyi kérdések. Ism.: Angyal János	50
Fináczy Ernő: A renaissancekori nevelés története. Ism.: Teveli	
Mihály	148
Orel Géza: Szociális reformok iskoláinkban. Ism.: Angyal János	152
Rátkai Károly: A hajdúszoboszlói partikuláris iskola története. Ism.:	
Kristóf György	51
Új magyar könyvek és füzetek	153

Külföldi irodalom.

a) A Kisebb közlemények sorában.

Lap

Norrenberg, Dr. J.: Die deutsche höhere Schule nach dem Weltkriege 137

Schremmer, Wilhelm: Die deutsche Schule auf deutscher Grundlage 137

b) Az Irodalom-rovatban.

Thierry, A.: L'homme en proie aux enfants. Ism.: **Petrich Béla** 450

IV. Szemle.

Benedek János : Politizálás az iskolában	159
Bittenbinder Miklós : Inkompatibilitások a tanárvilágban	54
kf. : Tanítási impulzus kedvezőtlen viszonyok között	52
Kováts Alajos : Feladataink a tanítóképzés terén	154

V. Vegyes.

A neveléstudomány a magyar egyetemeken. N.	163
Értekezlet a pedagógiai folyóiratok ügyében. N.	164
Miniszteri programmeikk. kf.	161
Új irányelvek a történelem tanításában. kf.	162

VI. Pedagógiai könyvészet.

Pædagogiai repertorium. A magyar pædagogiai irodalom 1918-ban.

Összeállította **Hellebrant Árpád** I—XLVIIIL. még: *Hazai irodalom*. Új magyar könyvek és füzetek.

VII. Magyar Pædagogiai Társaság.

A Magyar Pædagogiai Társaság 1919-ben. (A Társaságnak tisztviselői, tiszteleti, rendes és alapító tagjai)	68
A Magyar Pædagogiai Társaság külső tagjai 1918 december 31-én	72
XXVII. nagygyűlés 1919 január 18-án	59
Hivatalos nyugtázás	87, 165
Kérelem a külső tagokhoz	167

A KÖZÉPISKOLÁK EGYSÉGES JOGOSÍTÁSA.

— Elnöki megnyitó a M. Pädagogiai Társaság XXVII-ik közgyűlésén. —

Amióta utoljára volt szerencsém e helyen elnökölni, hazánk közállapotai mélyreható átalakuláson mentek keresztül. Beteljesült az ósi vágy, az ország függetlenné lett; megváltozott az államforma; népkormány került az ügyek élére. Ez a nagy politikai fordulat a közelet összes területein új helyzetet teremtett s új feladatokat szült. Óriási munka váraozik reánk, hogy a dolgok új rendjét megalapozzuk.

E munkából, mely mérhetetlen felelősséggel jár és a legnagyobb erőfeszítést kívánja meg, a Magyar Pädagogiai Társaságnak is ki kell vennie a maga részét. Nekünk köznevelőknek is meg kell értenünk az idők jeleit, s úgy intéznünk előkészítő munkásságunkat, hogy segítsük alapját megvetni az ország megváltozott közjogi, társadalmi és gazdasági helyzetéből fakadó kultúrberendezkedésnek, de másrészt gondosan kell őrködnünk afölött is, hogy újjáalkotó vállalkozásunk a történeti folytonosság útjáról le ne térjen. Rendíthetetlen meggyőződése, hogy csakis ennek a két szempontnak egyensúlya hozhat áldást jövőendő közművelődési tevékenységünkre.

A köznevelésnek sohasem szabad a haladás elől elzárkóznia, de sohasem is szabad elejtenie azt a fonalat, mely a multhoz köti; ha megtenné, mély szakadék keletkeznék a közműveltség fejlődésében s nyomban alászállana a kultúra színvonala. Valamint a természetben, úgy a szellemi világban sem lehetséges ugrás. Miként az egyén csak úgy érti meg az újat, ha van mihez fűznie, úgy népek életében is a művelődési javak továbbfejlesztése, azaz új eszmék tudatos elsajátítása attól függ, mennyire sikerült ezeket az új eszméket az eddigi műveltség álladékaiba szervesen beleilleszteni. Ami merőben új, aminek nincs semmiféle gyökere akár az egyén, akár a nép szellemében, az nem is sajátítható el; az lesiklik a lelkek felszínéről, az nem hatol be a lelkek mélyébe.

Minden tekintetben szükség van tehát a leggondosabb mérlegelésre. Közoktatásunk újjászervezését semmikép sem szabad elsietnünk. Iskoláink reformálására igenis szükség van, de e reformoknak hirtelenében való

megalkotása a mostani viszonyok közt a legnagyobb hiba volna. A háború oly rendkívüli helyzetbe hozta iskoláinkat, hogy szervezetöknek minden átmenet nélkül való átalakítása csak vészthozó rázkódtatások árán történhetnék meg, melyekért a közoktatás intézői, úgy érzem, nyugodt lélekkel alig vállalhatnák el a felelősséget. Boldogok lehetünk, ha tanítóink és tanáraink a háború borzalmai után és nyomasztó anyagi gondjaik közt, melyek már majdnem öt évig nehezedenek rájuk, annyit meg tudtak menteni lelkek rugékonyságából, személyiségök erejéből és ösztönző hatásából, hogy a gondjaikra bízott ifjúságot a közműveltség lényeges elemeinek részesévé tegyék, egyelőre a jelenlegi szervezetek keretei közt. Csak ha majd a remény sugarai ismét utat találnak elborult lelkünkhez, foghatunk hozzá — legalább az én meggyőződésem szerint — azoknak a tanügyszervezeti és kultúrpolitikai reformoknak életbeléptetéséhez, megtestesítéséhez, melyeket most lelkiismeretes tanulmányok és elmunkálatok segítségével megtervezünk. Hiszen ez idő szerint azt sem tudjuk, hogy milyen nagy vagy, milyen kicsiny lesz ez a mindenkitől elhagyatott, mélyen lesújtott, megalázott szegény Magyarország.

A reformok között van mégis egy, mely halasztást csakugyan nem tűr, sőt még az előkészítő munkálatok tartama alatt is megalkotható; mely legalkalmasabb átmenetül kínálkozik a közepoktatás mai és jövődő rendje között; melyet a közepoktatás összes számbavehető tényezői, konzervatívok és progresszívek egyaránt évtizedek óta sürgetnek; mely elé semmiféle lebírhatatlan akadály nem gördülhet, mely nem vág eléje semminemű jövődő átalakulásnak, mely — akárhogy szervezzük is majdan közoktatásunkat — minden egyéb intézkedéstől függetlenül érvényben maradhat. Ez a teendő, hogy középiskoláink egységes jogosításának kérdését késedelem nélkül megoldjuk.

Semmi kétség, hogy a reform megérett a megvalósításra. Ha visszatekintek középiskolai mozgalmaink újabb történetére (körülbelül a gróf Csáky Albin elnöklete alatt tartott tanácskozmány idejét véve kiinduló pontúl), úgy találom, hogy az egységes jogosítás gondolata mindenütt ott van a lelkekben vagy a szavakban, akár mint az egységes középiskola megalkotásának szükségszerű folyamánya, akár mint a középiskola ilyen vagy amolyan tanulmányi szervezetétől független követelmény.

E két álláspont közül az elsőt ma már meghaladottnak látom. Tudnék ugyan elképzelni és elméleti alapon megokolni oly magyar középiskolát, mely a mostani két középiskola helyébe lépne a törzsében nemzeti műveltségünk lényeges elemeit, a latin nyelvet és irodalmat is, mindenkire kötelező érvényességgel feldőlné, a

törzstanítás keretén kívül pedig az egyéni hajlamoknak vagy különleges hazai viszonyainknak helyet engedhetne (s valamikor ilyen egységes jogosítású középiskola mellett síkra is szállottam), de el kell ismernem, hogy e megoldás, mely néhány évtizeddel ezelőtt még lehetségesnek látszott, ma már a lehetőségek körén kívül esik. Minden középiskolai tanulót intézményesen arra kényszeríteni, hogy latinul tanuljon s csak latin nyelvi tanulmány alapján léphessen a főiskolákra (tehát például műegyetemre is), nemcsak anachronizmus, hanem a világ összes művelt államaiban teljesen magában álló, példátlan intézkedés volna. Arról tehát, hogy a jogosítás egysége teljesen azonos tanulmányi előzményekben lelje igazolását, úgy látom, le kell mondanunk. Mindenütt, ahol az egységes jogosítást megtaláljuk, a középoktatás differenciáltsága uralkodik szinte korlátlanul, a típusok folytonos szaporítására irányuló törekvésekkel egybekapcsolva. A szabad és demokratikus Svájc a középiskolai típusok sokféleségének klasszikus hazája. Azoknak szemében, kik az élet kimeríthetetlen változataival mint adott tényekkel számolnak, merő ideológiából eredettnak látszik az a követelés, hogy a szellemi vezetők (ma úgy mondják, hogy a szellemi munkások, mely kifejezést készséggel elfogadom, ha lelkes, eszményektől ihletett munkát és nem szakmány-munkát értünk rajta) csakis egyetlen egy úton szerezhessék meg magasabb műveltségöket, s mindinkább ellentétbe jut ez a doktrinér álláspont a szövevényes, sokfélekép színezett, számtalan módosulást feltüntető való élettel. A demokrácia csak azt kívánja, hogy a kellően megszervezett népiskola az állam összes tagjai számára egységes legyen; a középiskola, a továbbtanulók iskolája lehető tág teret engedhet a különböző életviszonyokból eredő művelődési szükségleteknek, hajlamoknak, képességeknek, s ne nivellálja vagy ne szorítsa egyetlen egy tanulmányi irányba a szellemi élet összes eleven erőit. Minden nivellálásnak átka, hogy nemcsak fel-emel, hanem le is szállít.

S ezzel eljutottunk a másik állásponthoz, az előzményektől függetlenül elgondolt egységes jogosítás álláspontjához. Azok, akik ehhez a koncepcióhoz szegődnek, a következő eszmemenet medrében haladnak: Elmúlt már az az idő, — így gondolkodnak — amikor az összes főiskolai tanulmányok sikeres folytatásának előfeltételét csakis egyetlen iskola-típus végzése adhatta meg. Az egyetemi tanulmányokra való feltétlen jogosultságot nem lehet többé függővé tenni attól, vajjon a tanuló középiskolai tanulmányainak folyama alatt elsajátította-e a latin, illetőleg a latin és görög nyelvet. Az egyetemi tanulmányok sikeres folytatásához mindennek fölött az értelmi fejlettség bizonyos foka kívánatik, miként a mi Érettségi Vizsgálati Utasításaink is ki-

1*

710216

fejezik, amidőn ennek az értelmi fejlettségnek puhatolását teszik a vizsgálat legfőbb feladatává. Alig lehet kétség ma már afelől, hogy ennek a szellemi érettségnek megállapítása (értve rajta az összes főiskolai tanulmányokra való alkalmatosságot) nemcsak éppen a klasszikus nyelvek kritériumának segítségével történhetik meg. Nem az a fődolog, vajjon tanult-e a jelölt latinul és görögül, hanem hogy a középiskola nyolc éves tanfolyamán át kellő mértékben foglalkozott-e oly nevelő értékű tanulmányokkal, melyek gondolkodását fegyelmezték, ízlését fejlesztették, erkölceit nemesbítették. Konkrét módon kifejezve, nem az a lényeges, hogy a tanuló az ő irodalmi műveltségét — mert főként erről van itt szó — a nemzeti irodalmon kívül léginkább klasszikus tanulmányainak köszönhesse, hanem hogy ezt a műveltséget a nemzeti irodalom mellett általában nemes, értékes, formai és tárgyi tekintetben mintaszerű irodalmi anyagon, esetleg modern irodalmi anyagon is megszerezte légyen. A teljes szellemi érettség próbakövét sem az ismereteknek teljesen egyenlő mennyiségében, sem teljesen azonos minőségében nem lehet keresnünk, ami már abból a közismert tényből kitűnik, hogy azok közt is, kik latinul tanultak, vannak erősek és gyengék, elégségesek és alig elégségesek, s az utóbbiak közt nem éppen csekély számmal olyanok is, kik azt a bizonyos latinos irányú érettséget intézményeink rendelkezése szerint csak kétszeri javító vizsgálattal bírták megszerezni. Nagy kérdés, vajjon a latin tanulmányon alapuló irodalmi műveltséget legalább is nem közelíti-e meg például a francia nyelv és irodalom tanulmánya útján szerzett irodalmi műveltség? A francia nyelv csiszoltsága és kiműveltsége, a legfinomabb árnyalatok pontos kifejezésére alkalmas volta, nyelvényének rendkívüli bősége, fordulatossága és színező ereje, mondattanának szigorú következetessége, századok óta fejlesztett stílusának világossága és szabatossága, klasszikus irodalmának emelkedettsége, költészetének a legszébb mintákat szolgáltató műfaji gazdagsága, valóban méltán helyezhetők a latin nyelv és irodalom enemű nevelő tulajdonságai mellé. Vajjon állítható-e, hogy aki két nagy modern irodalmon, például a németen és francián fejlesztette értelmét és ízlését, kevésbbé volna alkalmas általában az összes főiskolai tanulmányokra, mint az, aki a maga értelmi érettségének komponensei közé számíthatja a latin és görög nyelv és irodalom ismeretét?

Mindezekon felül — mondják ennek az álláspontnak a hívei — a jogositásnak az előzményektől független egysége, mely természetesen az intézmények differenciálásának kedvez, nemcsak az egyéneknek, hanem az egész középoktatásnak is javára fog válni, mert az iskolák nem lesznek kénytelenek tantervök minden részét a teljesen egyenlő

előzmények szerint egységesen szervezett érettségi vizsgálathoz szabni, hanem mindegyik típus — a közös művelődési célokat szem előtt nem tévesztve — a maga hivatásának élhet, a maga rendeltetését teljes szabadsággal és jellemzetességgel töltheti be. A jogosítás egysége mellett szervezhetünk majdan, a béke napjaiban, mikor közoktatásunk gyökeresebb reformjára kerülhet a sor, igazi humanisztikus gimnáziumot a latin és görög nyelveknek szánt kellő óraszámmal; szervezhetünk görög nélküli latin iskolát, becsületes latin és modern nyelvi tanítással; szervezhetünk többféle reáliskolai típust különböző modern nyelvekkel; sőt szervezhetünk egészen új gyakorlati irányú középiskolát is: mindaddig pedig, míg erre a nagy szervezeti reformra rátérhetünk, az egységes jogosítás törvénybe iktatásának az a jótékony következése lesz, hogy gimnáziumaink egy része nehézség nélkül átalakítható reáliskolává s ezzel középiskoláink területi elhelyezése és számaránya tetemesen megjavítható.

Előadásom hangulati mozzanatai megéreztetették, hogy részemről a második helyen ismertetett álláspont felé hajlóm, jöllehet talán nem kell védekeznem amaz esetleges vád ellen, mintha a klasszikus nyelvek tanulmányának ellensége vagy akárcsak közömbös szemlélője volnék, vagy e tanulmányok értékét csekélyleném. Ellenkezően, éppen mert oly iskolát is akarok biztosítani e tanulmányoknak, melyben ne csak látszatra, ne csak forma kedvéért lehessen foglalkozni latin és görög nyelvvel és irodalommal, épp azért gondolom, hogy a jogosítás egységét a mondott értelemben, azaz: minden előmenytől független alakban kell megalkotnunk, mely megoldás amellett, hogy módot adna kevésszámú középiskolának a klasszikus tanulmányok igen intenzív művelésére, egyúttal tág perspektívát nyitna egész középoktatásunk jövőendő alakulásának és fejlődésének, szellemi életünk gazdagodásának.

Természetes, hogy ez a reform, mely az úgynevezett általános műveltség fogalmának a maitól egészen eltérő meghatározását feltételezi, ellenmondások nélkül nem valósulhatna meg.

Egyik ellenvetés e megoldással szemben az lehet, hogy a közép-oktatásnak az egységes jogosítás törvénybeiktatásával fennmaradó és esetleg fokozódó differenciáltsága meg fogja nehezíteni az átlépést egyik iskolából a másikba. Ezt az aggodalmat részint a tények közelebbi megvilágításával, részint külföldi példákra való hivatkozással nem volna nehéz kellő mértékére leszállítanom. Rövidség okáért most csak arra utalok, hogy most is van átlépés reáliskolából gimnáziumba és viszont, görögös irányból görögpótló irányba és viszont, anélkül, hogy ebből nagyobb baj vagy bonyodalom keletkeznék. Az átlépő tanuló gondoskodik a különbözetek kiegyenlítéséről.

Súlyosabbnak látszik az az ellenvetés, hogy reáliskolai tanulók a latin vagy görög nyelv ismerete nélkül nem lesznek képesek az egyetemi tanulmányok bizonyos ágaiban sikerrel haladni. Hogyan boldoguljon az a reáliskolai tanuló, aki latinul nem tanult, a római joggal és európai jogtörténettel? vagy az orvosi tudományok sok ezer terminusával? vagy a bölcsészeti karon a történelmi, filológiai és filozófiai szaktanulmányokkal?

A felelet e kérdésekre egyszerű. A reáliskolát végzett tanuló ilyen esetekben azt fogja tenni, amit ma az a gimnáziumi tanuló cselekszik, aki nem tanult ábrázoló geometriát s a műegyetem mérnöki szakosztályaira iratkozik, vagy az a gimnáziumi tanuló, aki a kémiát mint külön tárgyat nem tanulta s a főiskolán kémiai tanulmányokat akar folytatni. Meg kell tanulnia, ami hiányzik neki. Evégből azonban, a klasszikus nyelvekre vonatkoztatva a hiányt, mind a reáliskoláknak, mind a főiskoláknak meg kell tenniök azt, amivel az illető tanulókat megsegíthetik a hiányok pótlásában. A reáliskolai rendkívüli latin tanfolyamnak, lehetőleg megerősített szervezettel, továbbra is meg kell maradnia, sőt melléje rendkívüli görög nyelvi tanfolyam szervezéséről is kell majdan gondoskodni, természetesen most már nem azért, hogy a tanuló e tanfolyamok segítségével kiegészítő érettségi vizsgálatot tegyen, (mely az egységes jogosítás törvénybeiktatása után önként megszűnik), hanem hogy könnyebben tanulhassa meg azt, ami nélkül sem az első jogi alapvizsgálaton, sem az anatómiai szigorlaton, sem a történelmi vagy filológiai szemináriumokban nem állhatja meg a helyét. De meg kell tenniök ebben az irányban a főiskoláknak is kötelességöket. Az egyetemeken külön latin és görög nyelvi gyakorlati tanfolyamokat kell szervezni kezdők számára, és oly célból, hogy a klasszikus nyelvekből annyit elsajátítsanak, amennyi szaktanulmányaikhoz föltétlenül szükséges. A theologiai tanulmányok tekintetében a felvetett kérdés tárgytalan, mert a papi pályára készülő jelöltek szelekcióját úgyis az egyházi főhatóságok intézik autonóm jogkörükben. Ha pedig akadna oly világi tanuló, aki reáliskolát végzett és nem a papi pályára lépés indítékából iratkozik theológusnak (ami elvileg nem volna kizárva), természetesen neki is magának kellene gondoskodnia arról, hogy az ilyen tanulmányokhoz szükséges nyelvi ismereteket megszerezze.

Mindez talán szokatlannak látszik, de csak első tekintetre. Fel kell már egyszer hagynunk azzal a pedáns gondolkodással, hogy a középoktatásnak hajszánya úgy kell berendezve lennie, hogy «előkészítsen» az illető főiskolára. Kissé liberálisabb felfogást kell tanúsítanunk, s kissé jobban megbíznunk az egyéni vállalkozásban. Aki igazán komolyan törekszik valamely tanulmányi célra, meg fogja

találni önmagában azt az erőt, mely e cél elérését föltétlenül biztosítja; olyanok pedig, akik csak banausikus érdekből választják a főiskolának ilyen vagy amolyan tanulmányi irányát, eddig is csak a tessék-lássék mértéke szerint tanultak latinul, s ezentúl is csak ily mértékkel fogják beérni.

De vajjon miért sürgős a középiskolai jogosítás egységének kimondása?

E kérdésre válaszolhatnék bizonyos visszasságok felsorolásával, melyek a mai helyzetben gyökereznek. Így például felhozhatnám azt a mindenképen furcsa tényt, hogy ma a pusztán reáliskolai érettségi bizonyítvánnyal rendelkező egyének dacára annak, hogy a reáliskola hat osztályában franciául tanultak, nem lehetnek reáliskolában a francia nyelv tanárai, míg azok, kik gimnáziumot végeztek, ha soha egy szót sem tanultak volna is e nyelvből, az egyetemen francia szakra beiratkozhatnak és vizsgálatra állhatnak. De nem akarok ily különlegességekkel érvelni. Sürgőshek a reformot főleg azért tartom, mert nélküle fölötte megnehezül a tanterveknek, különösen a latin nyelv tantervének szervezése, s mert e reform nélkül lehetetlen ellentétek keletkeznek a latin oktatás végcélja és menete közt. Amióta a leányközépiskolákat megszerveztük, ez az ellentét egészen nyilvánvalóvá lett. Ma az 1883. évi törvény alapján állva, természetesen egyforma végcélú kell kitűznünk a fiú- és leányközépiskolai latin tanításnak, dacára annak, hogy amott nyolc, emitt csak négy éven át van latin oktatás; már pedig — legalább részemről — lehetetlennek tartom, hogy négy év alatt ugyanazt az eredményt érjük el, mint nyolc év alatt. Én ebben a csodában nem hiszek, s van okom, hogy ne higyelek. Egyes ragyogó elszigeteltségben álló kivételeket nem számítva, az ilyen gyorsított és sűrített tanulás (még ha korosabb tanulókról van is szó), mást nem eredményezhet, mint az ismeretek ingadozását, a tudás felszínességét, a pusztán hozzávetőleges megértést, a szövegeknek találgató fordítását, végső elemzésben azt a lelkiismeretlenséget, mely minden elhamarkodott didaktikai eljárásnak multhatatlan következménye. A rohamos haladás, mely a nagy ismerettömegek elsajátításával együtt jár, nem engedi a tanulót lélekzethez jutni, nem engedi meg a szerzett ismeretek érlelődését, úgy, hogy az iskola végzetével éppen az a képesség, mely úgyszólván egyedüli, szemmel látható gyümölcse a jó latin tanításnak, hogy a tanuló egy latin s zöveget segítség nélkül és a maga erejére támaszkodva átértse és megoldjon, nem alakulhatott ki.

Igen, de hallom az ellenvetést: Mintha bizony a fiúk erre a képességre szert tennének; mintha nem panaszkodók évtizedek óta a tanításunk csekély eredményét. Nem szólva most arról, hogy e

részben sok igazságtalan általánosítással találkozhatunk (ismertem oly gimnáziumot, mely a latin nyelvből teljesen megnyugtató eredményekkel dicsekedhetett), csak annak jelzésére szorítokozom, hogy azok, kik a fiúgimnáziumok tanításának sikertelenségével érvelnek, feledik, hogy különbség van oly eredménytelenség közt, melyet maga az iskola szervezete és tanterve okoz és aközött, melynek oka nem az iskolában, nem a tantervben, nem az óraszámában, hanem más körülményekben rejlik. A fiúgimnáziumok szervezete és tanterve legjobb meggyőződésem szerint ártatlan abban, hogy latin tanításunk helyenként és esetenként nem eléggé eredményes; ugyanazt azonban a leánygimnáziumok szervezetéről és tantervéről nem merném állítani. Az iskolának nem szabad úgy megalkotva lennie, hogy kellő eredmény egyik vagy másik művelődési anyagból általában ne lehessen, s csak kivételes tehetségű és szorgalmú tanulók érhessék el az oktatás végcélját.

Már most mi köze mindezeknek az egységes jogosításhoz? Az, hogy a reform módot fog nyújtani a tantervi végcélok helyesebb, mondjuk, őszintébb megállapítására. Külön kell és lehet majd meghatározni a latin nyelvi oktatás célját a fiú- s külön a leánygimnáziumokban; amott a hosszabb tartamú tanulmányhoz képest magasabban, emitt a rövidebb időhöz viszonyítva alacsonyabban. Ugyanez a lehetőség fog kínálkozni a mostaninál nagyobb mértékben a gimnázium és reáliskola közt, egyéb művelődési anyagok tekintetében is. A gimnázium a matematikából kevesebb, a reáliskola több elemző mértant fog taníthatni; amott az infinitesimális számításból éppen csak annyi lesz tanítható, hogy a tanulók a functio fogalmát megértsék, emitt az anyagot bővebben lehet majd tárgyalni. Hasonló megkülönböztetés lehetősége fog a modern nyelvek és irodalmak tanulmányaiban, úgyszintén a természettudományi tárgyakban fennforogni. Hiszen a jogosítás egyenlő lesz, s a több vagy kevesebb semmi befolyással sem lesz arra, hogy a tanuló melyik főiskolára lép s milyen felsőbb tanulmányokat választ.

Mint a mondottakból kiderül, a jogosításnak az előzményektől független egysége és az iskolai munka szoliditása közt összefüggést látok. A szemfényvesztésnek egy neme, ha az egyik iskolának arra kell vállalkoznia, hogy sokkal kevesebb idő alatt végezze el ugyanazt, amire a másik sokkal több időt fordíthat. Értelmi és erkölcsi téren semmit sem tartok veszedelmesebbnek, mint a felszínességet, a lazaságot, a határozatlanságot. A mélyre hatolás, a mélyen szántás, a dolgok gyökeréig való ásás minden igazi siker titka s minden jellemesség feltétele. Amit tanulunk, jól tanuljuk meg; amit olvasunk, jól olvassuk el; amit végzünk, jól végezzük; amit hiszünk, erősen

higgyük. Ezt az erőt és állhatatosságot kell a nevelésnek megadnia. Nekem úgy tetszik, hogy ebben hibázik legtöbbet mai nevelésünk, akár a családot, akár az iskolát nézzük.

Fejtegetéseim végére jutottam. Teljes tudatában vagyok annak, hogy amit az egységes jogosítással kapcsolatban középoktatásunk differenciálásáról mondtam, nem mindenben egyezik a jelenlegi közoktatási kormány programjával. Mégis kötelességemnek tartottam ellenkező nézetemet előadni, mert úgy vélem, hogy mikor oly nagy értékekről van szó, aminő a kultúra, s amikor a jövő számára akarjuk köznevelésünket berendezni, minden álláspontnak fenntartás nélkül meg kell nyilatkoznia. Kritikára minden kormánynak szüksége van: önként érthetően nem kicsinyesen gáncsoló, esipkedő, pártoskodástól elfogult, rosszakaratú, hanem jóhiszemű, segíteni kész, tárgyilagos és becsületes kritikára. Különösen szükség van erre akkor, midőn az események rohanó árja könnyen ragadja szélsőségekbe a legerősebb és leghiggadtabb elméket is. Felfogásom szerint a kultúra se nem politikum, se nem ecclesiasticum, hanem önértékű kincse a nemzeteknek. Ezért a közoktatás szervezésétől és intézésétől távol akarok tartani minden kiélezett tendenciát, eredjen bárhonnan és bárkitől. Ily tendencia rejlenék szerintem a középoktatás uniformizálásában is. A nevelés története arra tanított meg, hogy valahol és valamikor csak akár állami, akár egyházi érdekből ily egyformásítást megkísérlettek, ez időtelve mindenütt és mindenkor a szellemi élet megmerevedését, elsőkélyesedését hozta létre. Igen, minden erővel igyekezzünk a legszélesebb néprétegek műveltségét emelni, de e törekvésünk ne járjon együtt a magasabb műveltség leszállításával, a tudományos kultúra ellaposodásával. Igazi pezsdülő szellemi élet csak ott van, hol az egyénileg jogosult törekvések is szabadon érvényesülhetnek. Az én szememben, ki nem vagyok politikus, hanem pedagógus, nincs vigasztalanabb és sivárabb látvány, mint egy ország, melynek egész iskolaügye egyetlen húron pendül és egyetlen kaptafa mértékéhez igazodik.

Bármint legyen, lelkem mélyéből kívánom, hogy az új kormánynak sikerüljön úgy megoldani középoktatásunk problémáját, hogy a jövő nemzedék értelmi és erkölesi műveltségének alapvonása a legfokozottabb munkára képesítő koncentrált erő legyen, melyre azoknak, kik utánunk következnek, mindenekfölött szükségök leszen.

A Magyar Pædagogiai Társaság XXVII-ik közgyűlését megnyitom.

FINÁCZY ERNŐ.

ÉLETFILOZÓFIA ÉS NEVELÉS.

Az «életfilozófia» körébe azokat a gondolatokat, ismereteket szokás sorolni, melyek azt tárgyalják: hogyan éljen az ember minél tökéletesebb, emberhez legméltóbb életet, olyan életet tehát, mely mellett az ember mint egyén, mint polgár, de a köz is legjobban boldogulhat?

Joggal mondotta már erre vonatkozólag Spencer is, hogy ez főéletkérdésünk, mely minden egyebet magába ölel. Benne van tehát, úgymond, miként irányozzuk cselekvéseinket az élet minden viszonyai között, mint bánjunk testünkkel, lelkünkkel; hogyan vezessük ügyeinket, hogyan neveljük családunkat, mint zsákmányoljuk ki a boldogság azon forrásait, melyeket a természet maga nyit számunkra; miként hasznosítsuk tehetségeinket úgy a magunk, mint mások javára? ¹

Az életfilozófia tehát az ismeretek legjavát, a legértékesebb tudást gyűjtögeti. Nem rendszeres tudomány még, hanem csak a körébe tartozó ismereteknek gyűjteménye.

Mint ezek a kérdések mutatják, az életfilozófiának, mint ismeretkörnek sok forrás szolgáltatja az anyagot s mint az életfilozófia problémáival foglalkozó más munkámban ² már kifejtettem, az életfilozófiának különösen a lélektan, erkölcsan, egészségtan, a vallás, szociológia, a természettudományok adataira, ezenkívül legalább egy emberöltőre kiterjedő élettapasztalatokra és mindezekből józan ésszel levont következtetésekre kell támaszkodni. Itt most azonban egy más nehéz kérdés előtt állunk: mit, hogyan, mennyit kell a különböző tudományokból merítenünk, hogy azt a tudást, azt az ismeretmennyiséget és minőséget megkaphassuk, amelyet aztán már életfilozófiának nevezhetünk? Erre csak úgy tudunk megfelelni, ha előbb az emberi életnek a célját keressük, ha az emberi életnek célt tudunk kitűzni.

Ha meg tudjuk mondani, hogy mi az élet célja, akkor meg tudjuk mondani azt is, hogyan kell élnünk, mit kell tennünk, hogy ezt a célt elérhessük, akkor tehát meg van az életfilozófia lehetősége is és megkapjuk azt az egyedüli jogosult szempontot, amelyből iskoláink tananyagát, nevelési módját megállapíthatjuk.

Sokan tagadják, hogy az emberi életnek valamilyen célja lehetne, mások azt állítják, lehet hogy van, de mi azt nem tudjuk megtalálni. Egyesek végre azt hangoztatják, hogy célunk csak az, amit magunk tűzünk ki magunknak. Ezek azonban nem látják azt, amit a nagy

¹ Spencer: Értelmi nevelés 9. l.

² Az életfilozófia problémái.

természet mutat, nem hallják, amit a nagy természet beszél. A természet, amint tudjuk, az ő törvényei, tüneményei révén szól hozzánk. A történés maga a természet beszéde s a kísérlet beszélgetés a természettel. Ha jól tesszük fel a kérdést, mindig tiszta választ kapunk. Nézzük tehát, hogy a mi esetünkben mit beszélnek a természet törvényei.

A növény, a virág, az állat, az ember mindenekelőtt élni akar, azt akarja kifejteni, ami benne van, amit örökölt, a maga módján tehát a kifejlést s a vele mindig kapcsolatos örömet, boldogulást keresi. Az örömnnek a keresése és a kinnak a kerülése a legáltalánosabb törvény az egész szerves világban. Ezt keresi az ember is a legelső sorban. Ez van beleírva minden érző sejtbe, idegbe. Itt mi magunk experimentumok és experimentálók vagyunk. Itt tehát a kísérletező nemcsak látja, de önmagán érzi is a kísérletet. Azt mutatják a tünemények, hogy az ember örökölt ösztönei, vágyai, érzelmei, idegei, izmai, nekik megfelelő tevékenységet kívánnak, szinte vakon hajtják az embert bizonyos irányban. Öröm, kény, boldogság a kielégítés jutalma, kín és fájdalom, sőt megsemmisülés ezen természetes életfunkciók ki nem elégítése. Itt már tehát a természet világosan beszél, sőt parancsol is. Ime, van már tehát valami, amit a természet maga jelölt ki célul: az önkifejlés, testi-lelki vágyaink kielégítése. És ha az ember nem volna társas lény, ha nem volnánk lelki életre is hivatva, rendben is lenne a dolog, nem kellene még más célokat is keresnünk. Az állat, amint tudjuk, ezen a fokon, ennél a célnál meg is állapodott. Csakhogy nemcsak érzéki, de szellemi vágyak légiója is jelentkezik az embernél. Ilyen élet azonban csak mások érvényesülésének elismerése, tisztelete, tehát kölcsönös tisztelet, lemondás, megegyezés, rend, törvény mellett lehetséges. Így születik meg az erkölcs és a jog mint társadalmi létfeltétel, így találjuk meg a második életcélt: az erkölcsiséget.

De az élethez nemcsak ember kell és emberek kellene, hanem világ is kell, amelyben élni vagyunk hivatva. Az élet, a józan ész követeli tehát, hogy bizonyos fokig a világ megismerésére is kell törekednünk, ha élni akarunk benne. Csakhogy az a végtelenül kicsi agykéreg, melynek agysejtjeiben a végtelenségnek csak kicsi része is igen tökéletlenül tükröződik, nem alkalmas arra, hogy a nagy világot, úgy, amint van, megismerje, még kevésbé arra, hogy a nagy világ problémáit megoldja. A természet ugyanis avval a kis agyvelővel, melyet nekünk juttatott, kimérte számunkra a tanulás és tudás határait is, mert csak bizonyos számú ismeretet és csak bizonyos ideig tudunk elraktározni. Véges kicsivel végtelent és örökkévalót soha sem fogunk tudni megérteni.

A természet ezen beszédéből megállapíthatjuk aztán életünk célját is, mely nem más, mint: *egyéniségünknek oly kifejlése, mely arra képesítsen, hogy a köz javáért és a legnemesbbekért s ezáltal közvetve a mi saját boldogulásunkért tudjunk munkálkodni.* Ebben a főcélban benne van az eudaimonizmus, az utilitarizmus és az etikai ideáлизмus. Ez a főcél tehát azt mondja: éljünk úgy, hogy mind azt a jót, ami bennünk van, amit örököltünk, a köz szolgálata bocsássuk. Nem más ez, mint a velünk született egoizmusnak és az együttéléstől folyó, azt biztosító altruizmusnak harmóniája. Ebben benne van a fő: mások boldogítása révén boldogulni.

Minthogy azonban ez az emberi boldogság, mint összes tapasztalataink bizonyítják, nem más, mint az az öröm, megelégedés, mely akkor fog el minket, midőn testi, lelki erőinket a köz javára értékesítjük és minden egyéb az emberi boldogságról alkotott fogalmunk csak üres, hiú, soha meg nem valósuló álmom, minthogy ez az elérhető boldogság mindig csak kitartó, becsületes munka, bizonyos fokú lemondás, szenvedés árán vásárolható csak meg: világos, hogy a nevelésnek is ezekhez kell alkalmazkodni.

Ha most ebből a szempontból nézzük középiskoláink tantervét, akkor azt fogjuk találni, hogy az életfilozófia nem lehet megelégedve a mi érvényben levő tanításterveinkkel, különösen pedig ismereteink mennyiségével és minőségével.

Ismereteinknek óriási tömege legtermészetesebben 3 csoportra osztható, ezek: 1. ön- és emberismeret, 2. világismeret, 3. a világhoz való viszonyunkból folyó munkák és kötelek ismerete. Vizsgáljuk meg ezt a három nagy kört és nézzük, hogy az életfilozófia szempontjából mi nincs úgy a mi középiskoláinkban, amint annak lennie kellene. Nézzük tehát az ismeretek első csoportját, vagyis azokat az ismereteket, melyek ön- és emberismeretre vonatkoznak.

★

Nem kell bizonyítanunk, hogy önismeret és embertársaink ismerete az alapvető ismeretek közé tartoznak. A lelki tünetények magyarázását rendszeres formában, amint tudjuk, a lélektan vagy pszichológia adja. Ha ezt úgy írnák, amint megérdemli, akkor bátran állíthatnók, hogy nincs oly tantárgy, mely az emberi lélek képzésére, nemesítésére alkalmasabb volna, mint a lélektan. *Nincs olyan tantárgy, melyből annyi szépet, jót, egész életünkre kihatót lehetne tanulni, mint a lélektanból.* Mert a lélektan enged abba a titokzatos műhelybe pillantanunk, melyben az izmok, idegek, a vér, az agysejtek mint titokzatos kovácsok az érzéseket és gondolatokat kovácsolják; mert e kovácsok munkájának az ismerete adja a kulcsot az élet, az

irodalom, a politika, a história igazi megértéséhez. Embertársaink viselkedését, cselekvését, a napi eseményeket csak lélektani ismereteink fonalán tudjuk megérteni, mérlegelni. Hiszen aki egyszer belátja, mint függnék érzelmei, vágyai, indulatai, gondolatai testének állapotától; aki megtanulja, mint kell és lehet a különféle lelki működéseken uralkodni; aki az öröklés csodálatos törvényeiből megérti, hogy sorsunk már messze születésünk előtt kezdődik, mert őseink testi és lelki állapotai, erényei és bűnei azok a Parcák, akik életünk fonalaft fonják, vagyis hogy agysejtjeinkbe jövőndő hivatásunk, tehetségeink, jellemünk már bele vannak írva; hogy őseink nem hazajáró lelkek, hanem agyvelőnk idegelemeiben állandóan velünk lakó szellemek, akik cselekvéseinket nem egyszer irányítják; aki megismeri, hogy a mértéktelen, kicsapongó életmód, a vérbe került idegen elemek, mint alkohol, syphilis, még a jövőndő generációk lelkét is megronthatja; aki végre a lelki tüneményekben is megtalálja azt az általános törvényt, hogy elvenni csak onnan lehet valamit, ahova azt a valamit már előbb elhelyezték és csak azt is annyit, amennyit elhelyeztek; aki, mondom, mindezeket megtanulja: az, amennyire csak lehet, nem lesz sem mértéktelen, sem becsstelen, sem igazságtalan, nem fog okátalanul másokat megkeseríteni, az kíméletesebb bírāja lesz embertársainak is és nem fog akarni aratni ott, ahol senki sem vetett. Röviden: helyes lélektani ismeretek az élet nagy titkához, legnagyobb művészetéhez, a józan, bölcs élethez vezetnek közelebb. Azért jól megmondta már Taine, hogy a lélektanhoz, mint az emberi természet ismeréséhez óriási elméleti és gyakorlati érdek fűződik.

Természetes, hogy ezeket az ismereteket, tehát ezt a tananyagot, illetve a lélektannak ilyen irányú feldolgozását először magának a tantervnek kellene megállapítania, előírnia. Ilyen irányú tantervet, ilyen utasításokat — fájdalom — eddig nem ismerünk. Nem csoda aztán, ha kézen forgó tankönyveinkben ezeket a rendkívül fontos és érdekes ismereteket nem is találjuk.

Milyen másnak kellene lennie a tantervnek és utasításoknak a Logika tanaihoz is. A sablonos, értéktelen, legabstraktabb formák a logikát még a matematikánál is szárazabb és nehezebb tudománnyá teszik. Ebbe a studiumba is észficamító szőrszálhasogatások helyett több életet, gazdag tartalmat lehetne behozni. A logikának ugyanis azt kellene mindenekelőtt tanítania, hogy azért van rend és törvényszerűség gondolkodásunkban, mert az van a természet tüneményeiben is, s a mi fejünknek, illetve eszünknek ehhez kell alkalmazkodni és nem megfordítva, aztán hogy minden képzet, gondolat jó megfigyeléssel kezdődik, a jó megfigyelés, a szellemi tiszta látás adja a jó ítéletet. A következtetés nem más, mint a tünemények között levő

különféle kapcsolatok, viszonyok felismerése. Arra kellene a tanulókat megtanítani, hogy minden helyes okoskodás, következtetés, minden emberi okosság a tünemények között levő különféle kapcsolatok észrevételéből áll. Csak ilyen kapcsolatok vezetnek törvényekhez, okhoz, okozathoz. Mindezt az élet, a különböző tanulmányok érdekes és tanulságos példáival kellene bizonyítani. Az induktív és deduktív okoskodást a felfedezések, találmányok példáival kellene illusztrálni. Végre, mint ezt «A hibás gondolkodás» c. munkámban már kifejtettem, az élet számtalan csalódásaiból, tragédiáiból az álkövetkeztetések tanában a logikának arra is ki kellene terjeszkedni, hogy tévedések, gondolathibák, hazugságok özöne vesz bennünket körül, hogy ezek a lelki bacillusok is inficiálnak és bűnhődést, sokszor vért, életet követelnek. Az emberi elme ezen tévedéseivel részletesen kellene foglalkozni. Az ilyen alaptévedésekre, mint: a kézimunka szegény. A pénz a boldogság forrása. Nincsen erény, sem bűn. A párba helyes és szükséges stb. már idejekorán kellene a tanulók figyelmét felhívni. Reá kellene a tanulót vezetni, hogy mi szokta az emberek gondolatait legtöbbször meghamisítani. Tanulja meg az ember idejekorán, hogy: az érzelem, az indulat, gyakran a remény, a félelem, a hiúság, a sokaság hatása, a téves uralkodó eszme, az állítólagos közvélemény, a tudatlanság gondolatainkat sokszor elterelik a normális útról, a logika útjáról s az érzelem szofisztikai útjára terelik.

Ilyen ismeretek mellett a logika valóban érdekes, értékes tudomány lesz, s nem fognak fájni a tanulók már említésénél is.

És mégis ezt a két tárgyat, a lélektant és a logikát nagy melózás érte úgy a régi tantervben, mint a leánygimnáziumok számára már kiadott új tantervben. A lélektan és logika, mint Haeckel szerint is az összes tudományok előfeltétele és alapja, ad maiorem gloriam philosophiae et pedagogiae, kimaradt az érettségi tárgyak sorából és a leánygimnáziumok számára kiadott legújabb tantervben óraszámát kisebbitették. Minden tanár tudja azonban, hogy mindaz, ami egyszer nem tárgya az érettségi vizsgálatnak, az érettségire készülő tanuló előtt minden jelentőségét elvesztette. Nehogy azonban azt higgye valaki, hogy az érettségi tárgyak számát még eggyel szaporítani akarom. Ellenkezőleg, száz okból az egész érettségi vizsgálat eltörlése mellett vagyok. Legyen egy befejező vizsgálat, de azon csak azok a tárgyak szerepeljenek, melyek az életben egyaránt mindenkinek szükségesek.

Valami jókedvű hallgatóm most azt mondhatná, hogy a saját lovamat dicserem. Igaz, hogy egész életemben a lélektannal foglalkoztam a legszívesebben és szépségeit, fontosságát annál inkább volt módomban megismernem. Csakhogy hosszú tanári pályámon azt is tapasztaltam, hogy ezt a tárgyat szerették legjobban tanítványaim is.

Sőt legújában, most a háború folyama alatt is azt tapasztaltam, hogy az úgynevezett hadi tanfolyamra berendelt katonák, akik egyenesen a harcterről jöttek, hogy hatheti kurzuson a lélektant és logikát hallgassák, épp úgy a Ludovika Akadémia hallgatói, örömmel beszélték el, hogy ez nagyon érdekes, nagyon értékes, szép tárgy és hogy nem is nehéz.

Ennél a pontnál még egy dologról kell megemlékeznünk. Hogy mi a jó és mi a rossz valamely tantervben, mi az értékes benne és mi a lom, mennyi szellemi energia ment veszendőbe, arról azoknak a véleménye, vallomása is nagyon fontos, akik az iskolát 25—30 éve elhagyva, az élet különböző pályáin mozognak, akik tehát saját magukon kipróbálva látják és érzik az iskola minden áldását és hibáját. Ezek csak társaságokban, baráti körben szoktak iskolai élményeikről beszélni. Amidőn ezek a volt régi tanítványok az iskoláról, a tantervről, a tanult ismeretek értékéről, volt tanáraik legnagyobb részéről beszélnek, bizony igen éles kritikát mondanak. A tanárok nagy része nem is tudja, hogy nemcsak a tanulók és szülők nagy része ellensége az iskolának, hanem a régi tanítványok kritikája sem hizelgő, pedig a nagy világot, az életet éppen ezek a régi tanítványok alkotják.

Önismeret, emberismeret és boldogulás szempontjából hibának kell tartanunk, hogy az egészségtan nem kötelező tantárgy. Hogy az egészség megóvásáról, a betegségek megelőzéséről, a rögtöni segélyről valami, korához mért ismerete legyen a tanulónak, azt oly világos, természetes dolognak tartom, hogy fölöslegesnek találom a további bizonyítást.

*

De térjünk át az okvetetlenül fontos ismeretek második csoportjára; ezek a világról és annak különféle tüneményeiről szóló ismeretek lesznek, ide tehát a tulajdonképeni tudományok fognak tartozni. Ez már igen nagy birodalom, melynek pereről-percre nőnek a határai, de nem úgy nő az emberi agyvelő befogadóképessége is. Itt már nem marad más hátra, mint az ismereteknek csak legjavát venni fel a tantervbe és tankönyvekbe, a többi óriási anyagot tudományos művekbe, lexikonokba kell elhelyeznünk. Ha most ehhez hozzávesszük, hogy az emberi agyvelő csak bizonyos számú képzetet képes magába felvenni és csak egy bizonyos ideig tudjuk az ismeretek elraktározását eszközölni, világos, hogy az iskolának most másképp kell az ismeretek között válogatni, mint valamikor. E válogatás megkezdése előtt szem előtt kell tartanunk, hogy az ismeret nem öncél, hanem eszköze a boldogulásnak, hogy az ismeret, a tanulás ugyanaz a léleknek, mint az étel a gyomornak, tehát csak olyan ételt vigyünk szervezetünkbe,

amely valóban táplál is és nem fekszi meg a gyomrot, és csak annyit, amennyit megbír.

Mindenekelőtt tehát csak azt kellene tanítanunk, amire az élet céljának szempontjából valóban szükségünk van, és csak annyit, amennyit abban a korban a gyermek és ifjú agyveleje megterhelés nélkül befogadni, feldolgozni, megtartani képes. E kérdésnél lehetetlen, hogy ismétlésbe ne bocsátkozzam, hogy ne mondjam: vannak dolgok, melyeknek hirdetésébe nem szabad belefáradnunk. Ilyen, hogy nagyon sok fölöslegesen tanulunk és olyat, ami örökös teher és akadály a gondolkodásnak.

Nem hiszem, hogy volna őszinte, komoly, tanult és igazság-szerető ember, aki ha végigtekint mindazon, amit tanult és amit a rengeteg ismeretből valóban értékesít az életben: a fájdalom hangján ne sajnálkoznék, hogy mennyi értéktelen lomot és milyen kinnal kellett megszereznie, hogy milyen kevés az, amit valóban értékesít, mennyi életenergia veszett itt kárba! Sokan azzal próbálják ezt a rettentő pazarlást mentetgetni, hogy a lelki erő fejlesztése, a logikai gondolkodás miatt van erre szükség. Ezek ugyanis nem tudják azt, hogy a logikai gondolkodást csak az neveli, amiben összefüggés, viszony, törvényszerűség, okozati kapcsolat van és ami tartalmatlanságával, használhatatlanságával és tömegével nem terheli a lelket. Az azonban, amiben nincsenek ilyen kapcsolatok, törvényszerűségek, ahol az önkényes szabály folyton kivételekkel váltakozik, amiben tehát nem találunk logikát és ami tömegével nyomja a lelket, az minden lehet, csak nem logikai gondolkodást nevelő ismeretanyag.

Mikor látom, hogy az érettségin hogy darálják el a tanulók a különböző regények, drámák, vígjátékok tartalmát, és kérdem magamtól, hogy mire jó ez a sok kigondolt mese avval a sok mindenféle cselekvénnyel, erkölcsös és erkölcstelen motivummal, a sok névvel, egymásnak ellentmondó elvekkel, mennyi adatot, nevet, verset, prózát kell tudni az idegen nyelvekből, irodalmakból, végre mennyi számot, nevet, adatot a históriából, csak azt tudom válaszolni: mindez étel ugyan, de nem tápláló eledel. Ott fog az haszon nélkül helyet elfoglalni s egy életen át teherként fog a lélekre nehezedni. Ismét csak azt kell állítanom, amit «Ész és szív» c. munkámban még 1900-ban, tehát jóval Osztvald V. hasonló állításai előtt megírtam, hogy «ha életünk alkonyán az iskolákban szerzett ismereteinkre mint egy nagy képzetraktárra tekintenénk és az agysejtekben elhelyezett millió és millió képzet sorsát vizsgálónók és látnunk lehetne: ezeket az ismereteket állásomban, a kenyérkeresésnél használtam; ezeket testem és lelkem egészségének megőrzésénél; ezek a képzetek életfilozófiámat alkották; ennek az óriási csoportnak itt soha, semmiféle hasznát sem

látam; ez a csoport meg csak tévedést, gyászt, bánatot hozott reám, fel kellene kiáltanunk: mennyi vérrel és izzadsággal szerzett lom és szemét, mily kevés a valóban szükséges, értékes, életboldogító elem!

1914-ben, tehát 14 évvel később «A szellemi erők gyűjtése és pazarlása» c. művemben ezen szomorú gazdálkodással részletesen is foglalkozom, de akkor már a nagy természetbölcseletről, Osztváld Vilmosra is hivatkozhattam, aki mindezt energiapazarlásnak minősíti. Csakhogy ez az elpazarolt energia-kifejezés sem megfelelő. Az elpazarolt energiát más energia átalakulásával, új energiafelvétellel pótolni lehet. De nem így van ez az agyvelő sejtjeinek birodalmában. Amint ezt már kifejtettem, az agysejtek lassan mind megtelnek a különféle képzetekkel, ismeretekkel s jön idő, midőn az új képzet már nem kap állandó helyet. Ehhez hozzájárul, hogy a fölösleges tehertől nem lehet menekülni, képzeteinket nem lehet kilakoltatni. Nincs az emlékezőtehetség birodalmában sem gyomlálás, sem újraültetés. Ami tehát egyszer mint fölösleges és gátoló az agyvelőbe került, az ott fog maradni életünk végéig, akár tudunk rá emlékezni, akár nem.

Rengeteg ilyen fel nem használható, elfeledett, a többi képzetek társítását csak gátoló képzet ül ott az agykéregben, sőt azt sem tudjuk róluk már, hogy léteznek. Most ezekhez még azt kell hozzáadnom, hogy nemcsak nagymértékű energiapazarlás folyik középiskoláinkban, hanem a tananyag mennyisége és minősége a tanulók legnagyobb részénél a szellemi csömört, a tudomány iránti közönyt idézi elő, sokaknál testi és lelki bajoknak lesz forrásává. Aki az ideg- és elmébajok tanában, a psychopathológiában és psychiatriában csak némileg is jártas, az tudni fogja, hogy az 5 órai egyhuzamban való figyelés, tanulás a mostani tanterv mellett mindenféle bajokat fog előidézni. Ezen bajok mellett nem utolsó az, hogy a tanulók igen nagy része a könyvre, az iskolára, a tudományra úgy tekint a vizsgálatok után, mint egy átszenvedett nehéz álomra. Ennek lehet betudni, hogy az iskolákat végzett emberek legnagyobb része, ha egyszer hivatalba, állásba kerül, a haladás és boldogulás igen nagy kárára, soha többet tudományos könyvet nem vesz kezébe, a tudomány haladása iránt többé nem érdeklődik, sőt a maga szakpályáján sem halad és tudásaink egy része idő előtt lesz meddő vagy rokkan meg.

Az életfilozófia e pontnál tehát azt a tanácsot adja, hogy az iskolák minden fajánál meg kell kezdenünk azt a nagy kiválogatást, amely óriási módon megnövekedett ismereteinket két nagy csoportba fogja osztani. Az egyik csoportba fognak jönni a tanulók fejébe való, a másikba a lexikonokba, olvasókönyvekbe, tudományos művekbe való ismeretek. Mindaz, amire az életben szükség nincs, ami csak elfoglalja, benépesíti az agyvelő sejtjeit csés ak terhe a gondolkodásnak,

mindenféle lexikonokba kerüljön, a többi szükséges, hasznos, nevelő anyag jól megrostálva, a gyermeki aggyelő befogadóképességéhez mért adagokban a különféle tankönyvekbe jusson. A középiskolák tananyagában igen sok olyan ismeret van, mely nagyon is ezekbe a lexikonokba, de nem rendes tankönyvekbe való.

Az életfilozófia szempontjából nagyon üdvös lenne, ha az iskolából az életbe kilépő ember valami kézi munkához, valami mesterséghez is értene. Nem azt akarom ezzel mondani, hogy ezt is a gimnáziumban tanulja, hanem hogy valami úton-módon valami mesterség megtanulása is kötelezővé tétessék. Nekem pl. a tanári munka közben és mellett mindig igazi örömet szerzett, ha otthon valami kézimunkával foglalkozhattam. Csak azt sajnáltam mindig, hogy valami mesterséget nem tanultam. Mily tragikómikus helyzetbe kerülhet az az ember ma, aki nem tud magának egy gombot felvarrni, nem tud egy szöveget verni a falba! Mily élvezettel, haszonnal tudnék ma cipőt, ruhát javítani, a bútorok hibáit megreparálni. Mily szívesen kidobnék emlékezetem raktárából egy pár ezer olyan képzetet, melyet lom gyanánt hordozok egész életemben s mily szívesen tenném ezek helyébe az ilyen kedves, hasznos tudnivalókat. De, amint említettem, a képzeteket, a megszerzett ismereteket nem lehet kilakoltatni. És az ily kézimunkával való foglalkozásnak a hasznosságon kívül még két nagyon nevezetes és fontos tulajdonsága van, először, hogy nagyon egészséges, másodsor, hogy semmi sem nyugtatja, gyógyítja annyira a bánatot, szomorúságot, szóval a lelki bajokat, mint a figyelmet lekötő ilyen foglalkozás. «A munka áldott keze, mondja Carlyle, olyan mint a tisztító tűz, melyben minden méreg elég». «A munka, mondja Ch. Téré, biológiai szükség, s ez adja meg morális szentesítését.» Mennyivel többet érne, ha tanulóink mindenféle haszontalan olvasmányok, kószálások helyett inkább valami ilyen hasznos munkával foglalkoznának otthon: ha tisztviselőink a kaszinókban és kávéházak füstjében való tartózkodás helyett valami kézimunkával szórakoznának. Nem egy tanuló, nem egy hivatalnok menekülne meg ilyen áron a különféle betegségektől, szegénységtől, sőt az elzülléstől is.

Ilyen kézimunkával való foglalkozás a legjobban segítene ledönteni azokat az ezredéves válaszfalakat, melyek az egyes társadalmi osztályok között fennállanak, ez egyengetné az útját a demokratikus haladásnak, ez felelne meg a szocializmus kívánalmainak is. Mindenki dolgozzék kezével is, ne csak eszével. Csak ha az intelligencia is megismeri a kézimunka nemzetgazdasági szempontból való óriási fontosságát, testet edző, lelket pihentető, gondokat gyógyító erejét, csak akkor fogja ennek a munkának jelentőségét méltányolni. Mert régi átok gyanánt még mindig lelkünkön fekszik a kézimunkáról való

helytelen gondolkodás és ebből folyó helytelen értékelés. Hogy hol, kitől, hogyan kellene valami kézimunkát is megtanulnunk, avval itt nem foglalkozhatunk. Tudom, hogy ez még a messze jövő zenéje, de azt is sejtem, hogy a fejlődés, a haladás egykor oda fog vezetni.

*

Térjünk végre az okvetetlenül szükséges ismeretek harmadik csoportjára. Ide az Istenhez, a világhoz, embertársainkhoz, a társadalomhoz való viszonyunkból folyó munkák, köteleességek, jogok ismerete fog tartozni. Legfontosabb ebben a csoportban a családi, társadalmi, állami élet létfeltétele: az erkölcs. *Az a tulajdonsága az erkölcsnek, hogy létfeltétel, már magában véve is a legelső helyet biztosítja az erkölcsi ismeretek tanításának, az erkölcstannak a középiskolák tantervében.* Ha tehát arról van szó, mi legyen a különféle ismeretek tanításának a gerince, a központja, ahova mindennek gravitálnia kell, józan ésszel csak azt felelhetjük: csak az, ami az emberi cselekvésnek irányt mutat, az erkölcsiség, az erkölcstan. És éppen az erkölcstannal, mint általában a filozófiai disciplinákkal bánt legmosztóbbul a tanterv. A tudományok végső eredményeit egységbe foglaló, életünknek irányt adó, az élet ideáljait kitűző filozófia most gyengébben áll tantervünkben, mint állott az abszolutizmus idejében vagy a szabadságharc előtt. Nemcsak hogy nem érettségi tárgy a lélektan és logika, hanem az erkölcstant egyszerűen törölték a tantárgyak sorából s tanítását a különböző hitfelekezetekre bízták. Ebből megláthatjuk azt is, miért van nálunk oly kevés filozófiai elem a köztudatban, az életben, az irodalomban. Hasonlítsuk csak össze az 1830—1860. évek irodalmát a mi mostani irodalmunkkal. Gondoljunk csak azokra az érzelmekre, gondolatokra, eszmékre, melyek Kőlcsey, Berzsenyi, Arany, Petőfi, Tompa, br. Eötvös J., gr. Széchenyi István, Deák F., Madách L., szóval ezen egész korszak íróinak műveit; nézzük ezek uralkodó eszméit s hasonlítsuk össze a mi irodalmunkkal! Vajjon nem az említett férfiakat, írókat idézzük most is, ha valami szépet, lélekemelőt, nagyot akarunk mondani?!

Kőlcsey pl. azt hirdeti, hogy a való költészet és a filozófia komoly műzsája rokonszövetségben állanak, két tolmácsa a léleknek, mely az állat-emberben isteni eredetet bizonyít. Berzsenyi ódái szinte nehezek filozófiai gondolatoktól s különösen az erkölcs hirdetésétől. Mondása, hogy minden országnak támasza, talpköve a tiszta erkölcs, szállóigévé lett. Vörösmarty M. korát megelőzve hirdeti:

«Mi célunk a világon? Küzdeni
Erőnk szerint a legnemesbékért.»

Ha pedig a mi mostani társadalmi életünkben, irodalmunkban és egész művészetünkben ezeket a nagy gondolatokat, a filozófiai tartalmat keressük, lehetetlen, hogy meg ne lássuk a legnagyobb fokú dekadenciát. Nem csoda, ha közéletünknek egyik élesszemű megfigyelője, egyúttal legkiválóbb bíránk, Zsitvay Leó azt írta egy alkalmal: «Egy negyed század óta nagyot fejlődött nálunk a tudás, ám a régi, jófajta magyar bölcsesség ezalatt nagyot fogyott!»

Midőn mostani tantervünk 1880-ban megjelent és láttam, hogy bánt el a filozófiai diszciplinákkal, 36 évvel ezelőtt, tehát még egészen fiatalon támadtam meg az Országos Tanáregyleti Közlönyben «Jellemképzés és a tanterv» címen tantervünket. Megjósoltam, hogy az így nem lesz jól. Avval végeztem: «Haladni fogunk tehát, ha egy lépést hátra teszünk s az elmúlt tizedek filozófiai képzését újból elővesszük, a józan filozófiára kimondott «pereat»-ot visszavonjuk.» És most 36 év múlva, a Magyar Pädagogia m. évi 4. számában vezető helyen olvasom, hogy: «egy a vallástól független etikai tanításra szükség van, hogy középiskola nem lehet tovább is külön etikai oktatás nélkül. Ha egyéb módon, úgymond, nem lehetne róla gondoskodni, szaporítani kell a filozófiai propedeutikára fordított órák számát és a pszichológia és logika mellé az etikát is felvenni a filozófiai tanítás anyagába». 36 évnek kellett tehát elmúlnia és az erkölcsi zülésnek feltűnő módon nyilvánulnia, hogy belássuk, hogy az erkölcsi nevelés terén nem jól állunk. Tantervünknek ezt a régi hibáját már régebben azzal próbáltam megkorrigálni, hogy még 1899-ben kiadott Lélektanomban a testi és lelki tünetmenyekből levonható erkölcsi és neveléstani tanulságokat is levontam. Szinte engedelmet kérek Lélektanom Előszavában, hogy némi etikát is taníthassak! Kérem is az Előszó-ban: «árthat-e az valakinek, ha a lélektani ismeretek fonalán az erkölces tan és nevelés tan elemi kérdéseivel is megismerkedik! Vagy talán nem azért nem tud a legtöbb szülő nevelni, mert hírét sem hallotta soha annak, hogy mikép kell nevelni? Vagy tanulóink nagy része nem testvér is egyúttal, aki kisebb testvéreit öntudatlanul is neveli?» Sohasem bírom ugyanis elfelejteni, amit ezekre vonatkozólag Spencernél olvastam. Spencer valósággal megbotránkozik, «hogy az ember a közép- és felső iskolákban semminemű útmutatást nem nyer a gyermek nevelésére vonatkozólag». Ezért iparkodtam a középiskolák számára írt Lélektanomba a legfontosabb erkölces tan és neveléstani elveket a hivatalos tananyag közé becsusztatni. Hogy éppen ez a Lélektan szorult ki éppen felekezeti izgatás és kritikák miatt sok középiskolából, — az a köznek sincsen hasznára.

Azóta ezen a téren is történt valami a leánygimnáziumok számára kiadott új tantervben. Újabb tökéletlenség. A filozófia megmaradt

ugyan kisebbített óraszámmal, de ebbe bele akarják még venni az erkölcsi és neveléstan ismeretek elemeit is.

Minthogy az erkölcsi cselekvés oly cselekvés, mely a köznek a javát, a köznek a boldogulását idézi elő, az *erkölcsant tulajdonképen boldogulástannak kellene neveznünk*: kitűnően ki van ez fejezve ebben a klasszikus mondásban is: «*Salus rei publicæ suprema lex esto*» vagyis a közjó a legfőbb törvény. Ebben ki van fejezve az erkölcs-tannak helye, szerepe, fontossága a középiskolák tantervében. *Nem nyelvek, irodalmak, história vagy természettudományok, hanem: a tanítás és nevelés minden eszközével, főleg pedig a nemzeti nyelv és megfelelő irodalma révén tanítandó boldogulástan, vagy erkölcsan legyen az az alap, melyre az egész tanítás, nevelés helyezkedik.*

Ebből a célból először össze kellene hordanunk mindent, ami az erkölcsi világnézet megalkotásához szükséges. Erre pedig legalkalmasabb a gyermeknél a megfelelő mese, elbeszélés, történet. Ezt a tartalmat és táplálékot szinte mohón lesi a gyermek és az ifjú. Később nagyon alkalmasak a mindennapi életből vett megfelelő példák, melyek a különféle bűnök és bűnhódések közötti viszonyt illusztrálják. Ebből az ismerethalmazból kellő bizonyítás, beláttatás és a meggyőzés összes fegyvereivel egyszerű, világos tételekbe foglalt oly tananyagot kell alkotni, mely a gyermek és ifjú fejlődésfokához alkalmazkodjék. Ebben az új tantárgyban, vagyis életszabályokba foglalt erkölcsanban benne kellene lennie, hogy csak az boldogul, ki embertársainak hasznára van, hogy a köznek az érdeke az egyénnek jól felfogott érdeke is, hogy ne magunkra gondoljunk mindig, hanem hogy embertársaink javára is gondoljunk, hogy akkor haladunk, tökéletesedünk, ha arra törekszünk, hogy embertársainkkal jót tegyünk, hogy amennyire lehet, segítsük, támogassuk, szeressük egymást, hogy egymásért tűrni, szenvedni, lemondani tudjunk, hogy mindig az legyen eszünkben, hogy embertársainknak, bármily rangúak, fajúak, nemzetiségűek legyenek, örömet okozzunk. Lássá be, tanulja meg a tanuló, hogy az erény valóban a legcélszerűbb, legokosabb cselekvés, a bűn és véték minden formája először önromlás, aztán a köznek romlása és így oktalan cselekvés is. Minél tisztábban látja be valaki, hogy az erkölcs ilyen létfeltétel, melyet megsérteni veszedelem nélkül nem lehet, annál inkább fog tartózkodni a bűntől.

Ezt az elméleti tanítást aztán az irodalmak és a história erre vonatkozó példáival kellene igazolni. *Irodalmakat, históriát csak azért kellene tanítanunk, tanulnunk, hogy a boldogulástannak országát minél jobban megismerjük. Nem a millió szám, név, esemény, üres szabály kell nekünk, hanem azok a szabályok, törvények, útmutatások, melyek arra tanítanak, hogy éljünk tökéletesebb, emberhez legméltóbb életet.*

Ezt a feladatot legszebben, legjobban a nyelvtani és irodalmi tanításnál használt olvasókönyvek tudnák megoldani. Itt természetesen nem a most forgalomban levő olvasókönyvekre gondolok. Ezek mindenre inkább alkalmasak, mint ilyen ismeretek megszerzésére. Olvasókönyveink e tekintetben hátrább állanak, mint a régi, legrégibb, a mostani tanterv uralma előtt forgalomban volt olvasókönyvek. Ilyen kitűnő könyv volt, melyet még Arany János bírált meg: Erdélyi Indali Péter «Magyar olvasókönyve» (1855), Szvorényi olvasókönyvei az 1870—80-as évekből és Névy László olvasókönyvei az 1880-as évekből. Megvallom, ha én ilyen hasznos, elme- és szívképző olvasmányokat kerestem, ezeket vettem elő. Szerzőik ritka pedagógiai érzéssel úgy válogatták meg olvasmányaikat, amint azt a nevelés célja megköveteli; meséik, elbeszéléseik, értekezéseik, leírásaik, történelmi olvasmányaik érdekesek, tanulságosak, az érzelmek felkeltésére alkalmasak.

Nagy szolgálatot tennének a megfelelő olvasmányok abból a szempontból is, hogy legalább némileg megkorrigálnák azt, amit sok helyen maga a család ront el. Sok szülő életfelfogásával, hibás világnézetével éppen ellene dolgozik az iskolának. Sok gyermek ugyanis, amint ezt több úriháznál a legnagyobb fájdalommal kellett tapasztalnom, már otthon tanulja meg az osztálygógöt, a különböző állások, foglalkozások helytelen megbecsülését, a szolgák, szegények, munkások, iparosok lekicsinylését, az élet javainak hamis értékelését. A mai iskola ez ellen alig nyújt védelmet. Pedig elméletileg is megfelelő olvasmányok révén bizonyos szociálizmust, demokráciát, egyenlőséget kellene hirdetnünk. Bármit tanít is az otthon, az iskolának elméletben és gyakorlatban, írásban, képből, olvasmányban következetesen kellene hirdetnie; hogy mi a hazának egyforma gyermekei vagyunk, hogy a hazának, az államnak mindenféle becsületes munkára egyaránt szüksége van, hogy az osztálygög igazságtalanság, sőt embertelenség, hogy egymást megbecsüljük, szeressük és csak a vétek és bűn legyen a mi ellenségünk. *Egymás megbecsülése, szeretete, támogatása, a közért, a köznek való munkálkodás legyen a jelszó, melyet az iskola minden kövének hirdetnie kell.*

De olvasókönyveinknek másra is ki kellene terjeszkedniök. Ismeretes dolog ugyanis, hogy tanulóink jelentékeny része minden nevelés, társadalmi illemszabályok ismerete nélkül kerül az iskolába. Jobb társadalmi modorra, érintkezésre, a társaságban, az utcán, a nyilvános helyeken való viselkedésre, szóval a műveltség elemi kérdéseire is ki kellene terjeszkedniök ez olvasmányoknak, amint ezt bizonyos mértékben már Szvorényi olvasókönyvei is megkísérelték. Ha a műveltség ezen elemi kérdései is a tanítás anyagát képeznék.

akkor szinte nem kellene megbotránkoznunk, hogy az ország fővárosában hogyan viselkednek az utcán, a villamoson, a színházban, a nyilvános helyeken az iskolából jövő felső leányiskolai, leánygimnáziumi és más iskolákból jövő már nagy leányok, fiuk, vagy hogyan viselkedik az utcán, a villamoson, a színházban a mi felnőtt közönségünk!

Mindazokból, amiket eddig felhozni bátor voltam, nagyon is kiviláglik, hogy a filozófiai, különösen pedig az etikai képzés középiskoláinkban kedvezőnek éppen nem mondható s hogy a filozófiai képzettség egész kulturánknak leggyöngébb oldala. Már pedig nem szabad elfelednünk, hogy az élet ideáljait, az elérendő célokat a vallás mellett a filozófia tűzi ki számunkra és a siralom völgyének a sárkányait csak a vallás és a filozófia képes Herkulesként leküzdeni.

Ha most végre arra gondolunk, hogy a világháború alatt mit és mennyit veszítettünk, hogy ezt a világháborút a felidéző és intéző emberekben hiányzó emberszeretet, részvét, igazságérzés, másrészt pedig a nagyon is nagy kapzsiság, hatalomvágy — tehát mind erkölcsi defektus idézte elő; ha nem felejtjük el, hogy ugyanekkor a nagy intelligencia, tudás, a sokféle óriási ismeret, mily gyenge szolgálatot tett az agyonkínzott világnak, sőt eszközéül szolgált a romlásnak és rombolásnak; végre ha mindezek következményeképp belátjuk, hogy most minden anyagot, erőt, energiát, életet jobban kell megbecsülnünk és felhasználnunk, ha élni akarunk: világos, hogy az iskolának is ezt a célt kell szolgálnia s a maga részére a kellő tanulságokat levonnia.

SZITNYAI ELISE.

A BÉKÉS TANÍTÁS ALAPVONALAI.

A háború célja a béke, mondja Aristoteles. Tehát a békét akarni kell minden áron, akár a háború árán is. A háború azonban utópisztikus eszköznek bizonyult, mert újabb háborúkon kívül egyebet elérni nem tudott; így ez értéktelen eszköz helyett más utat, módot kell keresni a béke¹ megvalósítására. Az elméleti viták kora lejárt; legfeljebb az örök háború hívei bizonyítgatják, hogy háborúknak mindig kell lenniök. A béke akarói dolgoznak azon, hogy az államok belső szerkezetének és külső viszonyainak rendezésével békét teremtsenek. Az intézmények azonban nem határozták meg polgáraik minőségét és gondolkodását; ezek harciassága felboríthat minden

¹ Az örök jelzőt hozzátenni gyanús szószaporítás, — írja Kant — mert az a béke, amely minden ellenségeskedésnek nem vet véget, nem béke, csak fegyverszünet. (Az örök béke.)

törvényt és szervezetet. (Példa rá, hogy hová súlyosztották a közép-kor harcias népei a nemzetek fölött álló és békét akaró kereszténységet.)

Az intézmények feltétlenül szükséges oszlopai a békének, de nem elegendők; ezt szilárd, lelki alapokon kell felépíteni. A béke-akarást *világnézet*té kell tenni. Lammasch tanár úgy látja, hogy ezt a világnézetet megteremtette a háború, az emberiség észjárása megjavult. E javulás még sok, egyébként kitűnő elménél is kérdéses. A tömegnek pedig az emlékezőképessége még az ítélőerejénél is gyöngébb: amint elfeledte az első háborús napok virágos és szóvirágos lelkesültségét, így felejtí el mai lelkiállapotát. Azt a békeakaratot, amely most a lelkek felszínén lebeg, a mélységükbe kell begyökereztetni s állandósítani ott tanítással és neveléssel. Ennek hatalmas átalakító erejét világítja meg e példa: «A mai elemi iskolás gyermekek mindegyike mulatna azokon a bizonyítékokon, amelyeknek alapján a XVIII. században tudományosan képzett emberek halálra ítélték sok száz szegény embert; a magyarázat abban rejlik, hogy a mai iskolás-gyermek két vagy három alapvető tényt helyesen tud megmagyarázni, holott azok a bírák ezeket a tényeket félreértették.»¹

A mai tanítás azonban nem alkalmas e tisztult világnézet megalapozására, mert a háború szolgálatában áll. Ezt a szolgálai viszonyt még erősítette a világháború. Így pl. nálunk a vallás- és közoktatási miniszter elrendelte, hogy a háborút tanítani kell a középiskolákban,² Németországban az alldentschok politikai röpiratokat osztogattak az iskolákban stb. Még olyan kitűnő pedagógusok is, mint Schneller István «harcerakész nemzedéket» vár az iskolától s ezért azt kívánja, hogy «az iskola épülete, a tanítás célja és terve a katonai képzésnek érdekében legyen tekintettel».³

A közoktatás felé azonban hangzik keresztelő János új világot bejelentő felhívása: eszmélj!; változz meg! A tanítás lelkének teljesen meg kell változnia. Ez a változás kisépri az iskolából a katonai világnézetet és felcseréli békés világnézettel, amely egyedül egyeztethető össze az iskola feladatával. E változás új célokat tűz az oktatás elé, új eszményeket ad a tanításnak, új humanitás elemeit viszi belé.

¹ Normann Angell: Rossz üzlet a háború.

² Ha a szerző a M. Pædag. Társ. által javasolt háborús tanításokra gondol, akkor ez a megjegyzése félreértésből fakad: azok egyáltalában nem célozták a háború szolgálatát, hanem egyes-egyedül a jelen megértését.

A szerk.

³ Javaslat a kolozsvári orosz tanárképző intézet gyakorló középiskolájának tanszervezetére és tantervére.

Gondolkodásra és ítéletre szoktat, helyesen értékeli az embert, a hazafiság tisztult fogalmazását adja, fejleszti a jogérzést és a nemzetközi érzést, tárgyilagosan ismerteti a háborút és a békét.

1. *Gondolkodásra és ítéletre szoktatás.* A békés tanítás hozzá szoktatja a tanulókat az önálló gondolkozáshoz; ahhoz, hogy az egyszerű, alapvető tényeket elfogulatlanul és természetesen ítélik meg, a dolgokban meglássák a lényegét, felismerjék a helyes célt és az ahhoz vezető leghelyesebb utat. Szakit tehát a dogmatikus tanítással, amely egyszerűen tudomásulvenni való tényeket jelent ki s legtöbbször megelégszik az emlékezetből könnyen kihulló nevek, évszámok, események betaníttatásával, lehetséges és lehetetlen vélemények ismételtetésével. Az így rábeszélte tudásözön bilincsként nehezedik az agyra, s épen a szerzett ismeretek gátolják meg a belátást és gondolkodást abban, hogy a legegyszerűbb igazságokat belássa. Az ismeretek a maguk bonyolódottságával, nehézségével, dogmatikusságával elhomályosítják a dolgok egyszerűségét, úgy hogy a tudásban gazdagnak¹ sokszor nehéz bejutnia az igazság országába. Jellemző, hogy a háborúban épen az «intelligencia» veszítte el a legnagyobb mértékben a helyes gondolkodást, jelszavakat, jogcímeket alkotott a gyűlölködésnek, szította azt, kiélesítette az ellentétet a nemzetek között, s megmérgezte a közgondolkodást. És most a «vezető elem» kénytelen bevallani, hogy félrevezették. (Nálunk is, de másutt is.) Ezek ellen nyújt biztosítékot az önálló gondolkodás, amely okokat kutat és bizonyosságra törekszik. Főképen pedig azzal nyújt biztosítékot a békés tanítás, hogy nemcsak megtanít gondolkozni, hanem fel is bátorít arra, hogy gondolkozzunk; gondolkozzunk másként, mint a tömeg, úgy, mint a tömeg fog gondolkozni 100 év múlva, vagy 100 nap múlva. Ennek a biztosítéknak erejét Nagy Frigyes szavai mérik: «Ha katonáim elkezdenének gondolkozni, egy sem maradna közülök a sorban.»

A gondolkodással kapcsolatban ítéletre szoktat a békés tanítás. Míg a régi tanítás gondosan kerülte a bírálatot s csupa dicsőíteni és magasztatni valót adott elő, a békés tanítás kellő időben kellő mértékben rámutat arra, hogy a szavak és betűk véleményeket hordoznak, a tettek látszatok, melyek alatt a valóságot kell megkeresni. Különösen az teszi ezt szükségessé, hogy az írók a kezdetlegesebb korok véleményeit és cselekedeteit úgy tárgyalják, mintha azok mind a leghelyesebbek lennének s egy magasabb társadalomra is kötelezők volnának; és az, hogy az írók az eszmények kritikátlan és felelőtlen magasztatásával a hamis eszmék és téves nézetek egész sorát vitték

¹ Sokrates értelmében vesszük a gazdagságot. (h. Platon : Apologia.)

be a köztudatba. Tanításunk tehát feltárja, hogy a nagy és szép szavak nem mindig megfelelő kifejezései az érzésnek és gondolatnak, hol túlzottak, hol tompítottak; hogy a szavak csengése és jelentése a körülményekkel és korokkal változik; hogy a könyvek és ujságok ugyanazt a dolgot egész ellenkezően tárgyalják; hogy sok visszaél az olvasók hiszékenységevel, sokat az érdek vezet; hogy a hazugság is az egyedül üdvözítő igazság ruhájában jelenik meg. Nem titkolja el a nagy emberekről, hogy legjobb akaratuk mellett is tévedtek s nem akar továbbá bálványokat csinálni azokból, akik a bírálatra rászolgáltak.¹ Megtanít bírálni önmagunkat, fegyelmezni érzéseinket, indulatainkat, gondolatainkat, szavainkat, tetteinket, mert mindezekkel felelősek vagyunk nemcsak magunkért, hanem másokért is. Ezt erősen hangsúlyozza, amit megokol a ma, mikor azok, akik négy évvel ezelőtt fenttartás nélkül lelkesedtek a háborúért s azután állandóan hazaárulásnak nevezték a legtisztább pacifizmust is, most kizárólagosan egyeseket tesznek felelőssé a háborúért. Holott igazság van a volt németcsászár szavaiban: «Bizonyos értelemben Európa minden művelt embere részes a felelősségben». — Végül megtanít bírálni a magunk nemzetét, melyet eddig «csak hódolat illetett meg és nem bírálat». Teszi ezt azon a jogon, mellyel Pál apostol azt írja a korinthusiaknak, hogy a lélek mindent megvizsgál, még az Isten mélységeit is. Meg kell ezt tennie azzal a tévedéssel szemben, hogy a nemzet nem tévedhet, (mint hitte a középkor a zsinatról); azzal az erkölcstelen elvvel szemben, hogy a nemzetnek a vétke is erény.

Igy nevel a békés tanítás embert, akinek életelve ez:

Soha, soha nem állok rabnak

Örjögő népek középebe.

(*Ady Endre*)

2. Az ember helyes értékelése. A békés tanítás társadalmi atomizmussal állapítja meg az ember értékét. Az ember embernek születik, minden más, mint pl. vallás, nemzetiség, esetleges járulék e lényeg mellett. Ezek az egyéniség mellett egészen eltörpülnek.² Az ember tehát nem szám politikai célok kiszámításánál, nem próbabájs

¹ Magyarázatul álljanak itt Széchenyi szavai: Nincs a világ évrájában név, nem lehelt Athénben s Rómában ember soha, kihez sok gyáva és semmi egyéb, mint csak hiú hazánkfia nem hasonlított volna. Nézzük csak gyalázatunk s porban csúszásunk számtalan tanujeleit, — elég van kinyomtatva — s Aristidest, Demosthenest, Leonidast, Catot, Brutust, Scipiót végnélkül találunk bennük, mintha köztünk csak úgy teremnének, mint a káposzta vagy dinnye. (Hitel.)

² Schopenhauer: Életbölcseleti aforizmák.

diplomáciai hazárdirozásoknak, nem is legvérengzőbb vadállatja mundaó eszméknek. Őncél az ember, azért született, hogy éljen; s tévedés az a hit, hogy az egyén semmi azok mellett a szervezetek mellett, melyeknek véletlenül tagjává született; sőt inkább a szervezetek vannak az egyénekért. S az egyén kötelességei a szervezetek iránt nem valami elvont elvekből származnak, hanem levonása annak a tartozásnak, mellyel ő tartozik az emberiség addig és akkor végzett munkájának. Jézus népének legnagyobb szentségéről, a szombatról ezt állapította meg: nem az ember van a szombatért, hanem a szombat van az emberért. Ez áll minden intézményre; a család, község, haza, egyház stb. az emberért van.

Az embernek az ember a legnagyobb érték a földön. Az ember Isten fia, benne van az Isten országa, a szent lélek temploma (Pál), s nem használ semmit az egész világ megnyerése sem, ha lelkében kárt vall. Az egyesnek pedig az élet az érték elsősorban, mert élet nélkül nincs világ és nincs a világ értékeiből semmi. Az egyesnek önrendelkezési joga van az élete fölött; ha valamit annál nagyobb értéknek tart, azért feláldozhatja magát, de senkinek sincs joga a más életét feláldozni a maga eszméiért, bármennyire is hisz azokban. Az önrendelkezés jogához tartozik az élet szabadságának joga is. Mindenki úgy élheti életét magára való vonatkozásaiban, lelkét minden rákényszeríteni akart uniformizálással szemben úgy fejlesztheti, gondolkodását úgy irányíthatja, amint legjobbnak tartja. Mind ennek közömbösnek kell lennie az életére, ebből semmi kára nem lehet.¹ Megítélni csak ebből a szempontból szabad az egyeseket: mi a munka feladata, milyenek a tehetségei, a kettő alapján milyen munkát végzett? Természetesen a békés tanítás nemcsak tanítja a munka értékelését, hanem segítségül hívja a munkára nevelést.

Az ember helyes értékelése mindegyik tantárgynak körébe tartozik, amelyik az emberrel foglalkozik. Tehát a vallásban, erkölcsben, irodalmi tárgyak, a bölcsészet, nevelésben, egészségtan, történelem, természetrajz alapozzák meg. Az irodalmi tárgyak közül a klasszikus tárgyak kevésbé alkalmasak a célra, minthogy nap-nap után az embert lealacsonyító rabszolga világba vezetik a tanulót. Bár ezeket nevezik kiválóan humánus tárgyaknak, mégis csak nagy óvatossággal kezelhetők.

3. A hazafiság tisztult fogalmazása. Nagy feladat vár itt a békés tanításra, mert a haza tisztelete valósággal vallásos tiszteletté lett, annak minden járulékaival együtt. A haza bálványá vált, amelyet imádni kell. Ez az imádás fellengős beszédekben és szavak özönében

¹ Heinrich Lhotaky: Az emberiség jövője.

(imádság, himnusz) és véres emberhekatombákban (háború) nyilvánul. Az imádással kapcsolatban megvolt a felekezeti gyűlölség is: a más bálványt tisztelők, más hazát imádók gyűlölete. Amit Pascal tömören így foglal össze: Barátom te a vizen túl lakol! Akkor megöllek — és ez igazságos. — Ez a gondolkodás nélkül való hazaszeretet épen olyan veszedelmes, mint a gondolkodás nélkül való hit.

Megvolt e bálványimádásban a felekezetiesség erős önérzete s a másik felekezet lekicsinylése. Ez, a nemzeti hiúság lényegében azonos azzal a göggel, mellyel a patricius lenézte a homo novust, amellyel a parasztvárosok benszülöttjei megszólják a «jött-mentek»-et. Voltaképpen egyik sem más, mint a saját magunk magasztalása. Helyesen állapítja meg Schopenhauer, hogy a nemzeti büszkeség a legolcsóbb büszkeség. Ép úgy bizonyítgatják a nemzetek páratlan nagyságukat, mint egykor bizonyították a felekezetek egyedül üdvözítő voltukat. Az egyik azt hiszi, hogy országa «a világ közepének virága» (Kína), a másik «grande nation»-nak nevezi magát, a harmadik «Isten választott népének», a negyedik szerint «extra Hungariam non est vita», az ötödik azt hirdeti: Deutschland über alles», stb. Lehetetlen nem idéznünk erre Epicharmosnak, a görög vígjáték írónak e sorát: «Önmaguknak tetszván azt hiszik, hogy csakugyan szépek». És e hiúság min épül fel? A hadidicsőségen. Ez a hiúság átcsapott a másik nemzet lekicsinylésébe. Minden nép nyelvében számos lenéző, becsmérő kifejezés van a másik megnevezésére, melyek még az irodalomban is otthonosak. (Gondoljuk végig, hogy milyen fölényrel intéztünk el a háború elején minden népet, sőt még később is az Egyesült-Államokat!) E lekicsinylés is ép olyan alaptalan, mint a nemzeti hiúság, és semmivel sem bölcsőbb dolog, mintha a fekete szemű ember lenézné a kékszeműt.

E hiúsággá és gyűlöletté lealacsonyított hazafiasság ellen minden erejével küzd a békés tanítás, hogy kiirtsa és helyébe tegye a tisztult hazaszeretetet, amely semmi más, mint hazaszeretet. E célból megadja a haza fogalmát, melyről eddig csak körülírásaink voltak. Ezek nem is a leglényegesebbeket hangoztatták: (a föld még nem a haza, ha a polgárok ott hagyják a földet, mint a magyarok az őshazát, Lebediát, Etelközt, a haza vándorol a polgárokkal) a szervezet sem a haza (a szervezet felbomolhat, mint pl. az osztrák császárság, s a polgárok új hazát alkotnak), még a bölcső, az ősök, a rokonok sem a haza (Ankerschmidt, az osztrák főtiszt egész multjától elszakadva nemcsak magyar földesúr, hanem magyar hazafi is lesz). A hazánál tehát a hangsúly a polgárokon van. Ezek alapján így fogalmazzuk a hazát: olyan művelődési közösség, amely az azonos műveltségtől és érdektől egybekapcsolt embereket egyesíti, hogy a maguk javára részt-

vehessenek az egész emberiség művelődési munkájában. Tehát eszköz a haza a polgárok boldogítására s az emberiség műveltség kincsének gyarapítására. És miben áll ennek a hazának szeretete? Sokrates azt tanította, hogy azok a legderekabbak és az istenek előtt legkedvesebbek: a földművelésben, akik a földművelést jól végzik; az orvosok között, akik legjobban gyógyítanak; a kormányzásban, akik a legjobban kormányoznak; aki pedig semmit sem teszen helyesen, az sem nem hasznos ember, sem az istenek előtt nem kedves.¹ Ez áll a hazaszeretetre is. Aki abban a tudatban, hogy munkája a nemzet-munkájának s az emberiség haladásának egy része, lelkiismeretesen végzi a maga helyén a maga munkáját, az hazaszerető ember.

Ezt a hazaszeretetet oltja a tanulóba a békés nevelés. Vázolt munkájának mindkét részét, mind a bírálatot, mind az alkotást a történelem és az irodalmi tárgyak végzik. Különösen felhasználhatók Széchenyi írásai.

4. *A jogérzés fejlesztése.* Kézszel fogható igazságokat tanít e cél elérésére a békés tanítás. (A mai tananyag bő alkalmat ad rá, mert nagy része az államok összeütközésével foglalkozik.) Ezek az igazságok a következők. A jog egyedül az igazság megkeresésével dönthető el, az igazságot pedig csak az ésszel lehet megkeresni. Ököl, erő, hatalom nem állapíthatja meg azt; ezt csak az istenítéletek korának babonás hite hihette. A hatalomban és erőben jogtalanság van. Már pedig semmi esetre sem szabad jogtalankodni; a megsértettnek sem szabad jogtalanságot elkövetni, amint a sokaság véli, mivel egyáltalában nem szabad jogtalankodni.² Nem kerekedhetik semmiféle érdek a jog fölé, még a magunké sem, mert nemcsak a magunk jogát kell megvédeni, hanem a másét is tisztelni. Beidegezi tehát a békés tanítás ezt a közmondást: fiat iustitia, pereat mundus. Vagy ezzel a fordítással: legyen igazságosság, habár a világ minden gazembere egyszerre tönkre menne is;³ vagy ezzel a javítással: legyen igazságosság, hogy ne vesszen el a világ.

Mindez áll a nemzetekre is, mert a nemzeti igazság az örök igazságnak csak egyik megjelenési alakja, tehát nem ellenkezhetik vele, mert ha ellenkezik, akkor az nem nemzeti igazság, hanem nemzeti igazságtalanság. Az erőt, a jogtalankodást nem tehetik jogaik alapjává, mert ez az erkölcstelen elv: «a cél szentesíti az eszközöket», akkor is erkölcstelen, ha nemzetek céljairól van szó. Egy nemzet gazdagságának vagy jobblétének növelése, vagy szagtalanított kifeje-

¹ Xenophon: Emlékezések.

² Platon: Kriton.

³ Kant: Az örök béke.

zéssel «léttüknek biztosítása» szükséges és helyes dolog, de ha a szomszéd megkárosításával jár, egyszerűen banditizmus. Tehát a nemzetek fensége felett áll a jog fensége. A nemzetek is tartoznak tiszteletben tartani mások jogát, minthogy akár nagyok akár kicsinyek, épen olyan egyenlőjogúak, mint az emberek. Összeütközéseikben a jogot fegyverrel megkeresni épen olyan balgaság, mint az ártatlanságot istenítélettel bebizonyítani, vagy az egyesek összeütközését párbajjal megoldani. A jog a nemzetek között is jog, s ott is csak vizsgálattal és tárgyilagossággal lehet eldönteni. Egymás jogának s a jognak tisztelete bizalmat kelt a különben féltékenykedő államokban, épúgy, mint az egyének között; s épen annyira nélkülözhetetlen is a művelt államok között. A bizalom és a jog meg fogja szüntetni a harcot a nagyobb szervezetek között, amint megszüntette a kisebbek¹ között és az egyesek között.

A békés tanításnak ez a munkája főként a történelemre, azután az erkölcstanra és alkotmánytanra hárul. Nagy szolgálatot tehetnek az irodalmi tárgyak is a nagy gondolkodók műveinek ismertetésével.

5. *A nemzetközi érzés kifejlesztése.* Ennek az érzésnek eddig tilos volt nyíltan az iskolába lépnie.² Valójában ott volt, mert a keresztyénség az embertestvériség, az egy akol egy pásztor gondolatával nemzetközi. Az embertestvériség azonban csak megtanulni való nagyhangzású szó, holt anyag volt. A békés tanítás jelentést ad neki, részletezi, életelvvé teszi. Ehhez a következő úton jut el. Az emberiséget fejlődésében mutatja be, amint a kezdetleges berendezések széttagoltságából folyton halad mind magasabb s szélesebbkörű egység felé. Szükségszerű fok volt a nemzet is, mint magasabb egység a renddel, a kasztal szemben; de a fejlődésnek itt még nincs vége, a nemzeteknek is alá kell magukat rendelniök egy még magasabb egységnek: az emberiségnek, mert ez is szükségszerű fejlődés. Az országhatárok nem kínai falak, melyeket még Kínának is át kellett törnie, hanem csak célszerűségi vonalak, mint a platinaszálak a csillagvizsgálók távcsöveiben: ezek részekre osztják az eget, de a csillagok között nincsenek meg ez elválasztó vonalak. Egy-egy ország határain belül több faj él s minden faj számtalan kereszteződés eredménye. Az országok gazdasági élete messze túlterjed a politikai határekon,

¹ Városok, mint egykor Athén, Spárta, Korinthos ma nem keveredhetnek harcba.

² Több háborús értesítőben az igazgatók a háború «káros» hatásai közé sorolják a nemzetközi érzés jelentkezését. — Egy igazgató pedig azért tépte a Magyar Békeegyesület lapját a «Nemzetközi életet» a nemzetközi szó miatt.

így pl. Németországé háromszor akkora területre terjed ki, mint a birodalom maga. A tudomány, művészet, az egész szellemi élet nemzetközi jellegűek, minden megmozdulásuk átöleli a nemzeteket (pl. humanizmus, reformáció, szabadelvű eszmék). A nemzetek szellemi élete külföldi hatások alatt fejlődik (pl. nálunk a *nemzeti* irodalom fellendülése). A nemzetek művelődési munkája nemzetközi kincs, (pl. görögöké, rómaiaké, móróké) s ebben nyilvánul meg a nemzetek örök élete, mert egyébként ők maguk halandók. A tudósok, művészek, feltalálók az egész emberiség hősei, ők az emberiség egységét képviselik. A népek gondolkodása között sincs meg az az ellentét, ami a politikusok között van. Mindegyikben vannak vallásos és vallástalan emberek, bölcsészek és balgák, szociálisták és tőkésék, békét akarók és katonai világnézetűek stb. S bizonyos, hogy a magyar természet-tudós közelebb áll a francia természettudóshoz, a magyar művész az angol művészhez, mint a magyar apagyilkoshoz. Az ipar és a kereskedelem szintén a nemzetköziség vaskapcsai. Sőt még az érzések sem irányulnak országhatárok szerint, még az átlag polgároké sem. Egy-egy nagyobb szerencsétlenség, mint a szegedi árvíz, párisi színház-égés, messinai földrengés alkalmával egyesül az emberiség a sajnálkozásban és a segítségben.

Szakít tehát a békés tanítás azzal a korlátozott látású tanítással, amely a vízcseppen át mérte a tengert, egy nemzet életén át bírálta az egész világot. Megismerteti a népeket; feltárja, hogy mennyire egymásra vannak utalva, mennyire érdekében áll egyiknek a másik boldogulása; ismerteti a nemzetközi intézményeket, amelyeket a szükség termelt, hogy az emberiség élete el ne pusztuljon; feltűnteti, hogy a nemzetek a világelet szervei s szerint értékeli őket, hogy mit tesznek az emberi közösség érdekében.

Így fejleszti a békés tanítás a lokálpatriotizmusból finomodott hazafias érzést még magasabbá, a nemzeteket összekötő érzéssé. Azzá az érzéssé, amely kisugárzik Reviczky Gyula eme soraiból:

Szép az ének, szent az ének,
Drága kincs, ha nemzeti.
De a legszebb dal örökké
Általános, emberi.¹

Megvalósítja a humanizmust, amellyel eddig is dicsekedett az iskola; de a rőneszansz osztályhumanizmusa helyett a modern *panhumanizmus*. Megteremti a legtisztább nemzeti gondolatot, amely egybeköt az emberiséggel. Ha mégis aggódnék a hazaszeretet, gondolkozzék

¹ Arany Jánosnak. (Válaszul Kozmopolita költészet c. versére.)

Pál apostolról, aki nemzete jellegzetes képviselője volt, mégis római polgárnak vallotta magát (ókori nemzetköziség), s aki nemzetközi intézménynek tartotta a keresztyénséget, melyben a Krisztus által nincs sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabad, sem férfi, sem nő, mert mindnyájan egyek.¹

A nemzetközi érzés kifejlesztése a történelem, földrajz, vallás, bölcsészet, irodalmi tárgyak és természetrajz feladata. Sőt beállítandó volna a nemzetközi nyelv, — eszperantó vagy ido — amely ha más-ként nem tanítható, felváltaná a mult nemzetközi nyelvét: a latint.

6. *A háború tárgyilagossága ismertetése.* Bár az iskola eddig főként háborúról tanított, magát a háborút eltitkolta, hazug légkörbe burkolta. Felületes képet, nagyhangú általánosságokat, dicsőítő szövegeket adott róla. (A háborúért lelkesedők ilyen lidércfények után futottak: egy megragadott helyzetet, romantikus történetet, tetszetős szót, ami megragadt szegény, elkábított agyakban, akartak valóra váltani.) Különösen kitűntek ebben a különféle alkalmakkor mondott igazgatói, tanári, tanítói beszédek, melyek esztelen túlzásokkal magasztalták a háborút az első években, és kárhoztatták később. És leszútnak rá ezután ugyanazon helyről, ugyanazon tanulók előtt ugyanazok az emberek. Ilyen köpönyegforgató, önmagát megszégyenítő játékot nem űzhet az iskola a rábízott, hívó lelkekkel.

Egyenesen és következetesen ismerteti meg a háborút a békés tanítás. Nem magasztalja a mult írói által a mult háborút; ha beszélnie kell ezekről, nem azt mondja el, hogyan viselték a királyok és vezérek, hanem azt, hogyan viselték el a népek. A háborút azonban a jelen háborújában mutatja be, nem tréfásan vagy anekdotákban,² nem is a harctéren látogatni «megjelent» írók írásában, hanem a küzdő, vérző, szenvedő írók műveiben. Ezek a visszataszító valóságot fényképezik le; megértetik, hogy a harctér nem a dicsőség, nem a becsület mezeje, hanem a testet-lelket lealjasító nyomorúságok és bűnök pokla.³ (Számos alkalmas rész található Tolsztoj: Háború és béke, Henri Barbusse: A tűz c. művében stb.)

Bevilágít a háború lelkébe. Feltárja a háborúknak egyik oldalról feltétlenül, esetleg mindkét oldalról erkölctelen okát. (Klasszikus példa lehet Angliának ópium háborúja, melyet Kína ellen indított 1834-ben.) A legnagyobb rossznak értékeli a háborút: önzés, mert az

¹ Galatákhoz írt levél.

² Mint pl. Lackó—Vajda: Magyar olvasókönyv 164 old.

³ Ez a mondat csak akkor igazságos, ha így szól: «a harctér nem csak a dicsőség, nem csak a becsület mezeje, hanem a ... bűnök pokla is.

A szerk.

emberiség egyik része a másikat büntető törvényekkel halálba kényszeríti, mások politikájáért; igazságtalan, mert az ellenfélben is az ártatlan, hadatviselő egyéneket teszi felelőssé és bünteti a háborút vezető bűnösök helyett: a bűnök forrása, rágalmak, hitszegés, rablás, pusztítás, fájdalom, halál fakadnak belőle; ¹ rabszolgaság, mert az embert eszközzé alacsonyítja le, ki akarat, érzés, gondolkodás nélkül tartozik meghalni a legvétkesebb és legostobább parancsra is (pl. Potiorek offenzíva); esztelen kockajáték, melynek végét nem tudja, aki hozzáfog, csak hiszi, mint a játékos, hogy nyer; megbocsáthatatlan bűn a polgáriasadás idejében, mert a közegészségnek, közművelődésnek, közgazdaságnak, közerkölcsnek, a polgárok életének mérhetetlen károkat okoz s hasznot legföljebb egyeseknek hajt; a nyers erő, az állatiasság ítélőszéke, a tökéletlen berendezkedésből ránk maradt nemzetközi ököljog. Ezzel szemben a háború által elért eredmények másként is elérhetőek lettek volna s lehetséges, hogy az emberiség műveltsége nagyobb volna, ha a történelem folyamán nem mindig azok győznek, akik győztek.

Szakít tehát a történeti determinizmus, amely összehavarja a természeti és a történelmi szükségszerűséget. Az eseményeket úgy tünteti fel, hogy azok az emberiség műveltségének, berendezkedésének eredményei; más értelmi, erkölcsi, gazdasági viszonyok között másként történtek volna. Ebből következően nem dicsóít minden hódítót és hadvezért azért, mert egy fél országot meghódított vagy egy egészet elveszített, bármily alacsony cél vezette is őket ebben. Erkölcsi megítélés alá vonja tetteik indítóokát és eredményét; «rosz üzlet» teszi a háborút azoknak is, akik nevüket a névtelenek vérével akarják a történelembe beírni.

Bírálat alá veszi azokat az ellenmondást rejtő, zavaros, tartalmatlan szavakat, melyeket épen a tanítás tartott fent és terjesztett, mint követnivaló igazságokat. Ime egy csokor belőlük, «Édes és szép dolog a hazáért meghalni»; ezt nem azok írták, akik már meghaltak érte, hanem Horatius, aki a philippii ütközetben elfutott az «édes-halál» elől. «Elveszünk egy szálig, de megmarad a haza»; üres beszéd, mert polgárok nélkül nincs haza. «Megvédjük a nemzet becsületét»; ezt a harc épúgy nem szerzi meg, mint a párbaj az egyéni becsületet. Több a becsülete a békés Hollandiának, mint a harcias Marokkónak. «Háborunk igazságos»; nincs is igazságtalan háború, ilyenről mindig csak az ellenfél rágalmi beszélnek. «Anglia hadat üzent; Németország háborút viselt» stb. pontos kifejezésekkel így hangzik: ez és ezen ország királya, nemessége, politikusai stb.

¹ Voltaire.

hadat üzentek. Minden ilyen, a háborúval összefüggő közkeletű tévedés hamisítás, pontatlanság felboncolás alá kerül, míg végképen el nem tűnik. E munka elsősorban a történelem, azután a nyelvi tárgyak s egy részében a mennyiségtan feladata. (Bemutathatja a háború kárait, a katonáskodás költségeit példákban.)

7. *A béke tárgyilagoss ismertetése.* Eddig a békét a háborúnál alacsonyabb rendű dolognak, sőt némileg rosszznak tüntette fel a tanítás. Egyébként kevés szót ejtett róla, legfeljebb a békekötéseknél emlegette. A békés tanítás megtanítja, hogy a békeakarás az okosság, az értelem honvédelme a testi erő, tömeg szenvedély, politikai fondorkodás védelmével szemben; azaz a belátás világnézete. Az állam békés intézmény: az emberevőkor harci állapotából egyesíti az egyeseket, hogy a műveltség békés állapotában fejlődjenek: feladata kiirtani a természeti harci ösztönt. A békével lehetővé teszi, hogy az ember a céltalan, sőt káros gyilkolás helyett, melyet hamisan a létért való küzdelemnek neveznek, helyesen küzdhessen a létért a természet erőivel s az emberi korlátoltsággal szemben. Lehetővé teszi másodszor, hogy az egyesek a durvító harc helyett szellemi életet élhessenek, s a harchoz szükséges tömegszerűséggel és kaszárnyszerűséggel szemben differenciálódjanak.¹

Feltárja tanításunk továbbá, hogy a tudomány, művészet, ipar, kereskedelem, közjólét csak a békében van, sőt a háború is csak a béke elősdiije, mind előkészületeiben, mind lefolyásában, mind kárainak helyrehozásában. Költségein a béke annyi alkotó munkát végezhet, amennyivel a háború legnagyobb eredményei sem vetekehetnek. Sőt a háború minden eredménye hiábavaló, ha a béke munkája nem biztosítja. Nemzet csak béke által lett nagygyá, ezért óhajtott minden nép békét, ezért halad felé a világ fejlődése is. Nem «fegyver és harcok», hanem ember és alkotó munka az, amiről a békés tanítás szól. Többre értékeli az egész vonalon végig a társadalmi, tudományos, művészeti és gazdasági eredményeket, mint a háborúk eredményeit. Míg ma a tanuló heteken át hall Napoleonról, Nagy Sándorról, olvassa Cæsar hadi naplóját, Xenophon Anabasisát, addig alig hall a nevén kívül valamit Stephenson Györgyről, Gutenberg Jánosról vagy Morseről, pedig volt akkora hatásuk a világra, mint amazoknak, értékük pedig több.² A mi tanításunk megadja a béke, az emberiség hőseinek a méltó helyet s a babérokat nekik osztja ki.

¹ Tévedés tehát az az állítás, amit egyik magyar egyetemi tanár is vall, hogy a pacifizmus azt a lélektelen egyformaságot fogja az emberekre ráhúzni, amely az ökrök arcán van.

² Háborút főként a klasszikus nyelvek tanítanak, ezek kézikönyvei-

Kimutatja végül, hogy a béke emberibb, erkölcsileg magasabb fokon áll, mint a háború. Az emberiség legkiválóbb alakjai fejlesztették ki a béke gondolatát. Az ótestamentom prófétái, Jézus, Laoce, Buddha, Dante, Erasmus Rotterodamus, Penn Vilmos, Leibniz, Rousseau, Kant, Tolsztoj, Jókai Mór, Romain Rolland stb. mind alapvetői és építői a békének. Ismerteti egyúttal a békeintézményeket és működésük számos eredményét. Feltétlenül fontosabb, hogy ismertesse a békekongresszusokat, a berni nemzetközi irodát, a monacói békeintézetet stb-t, minthogy megtaníttassa, hogy milyen hadikitüntetések kaptak a római katonák, és hogy miben különböztek a különféle római sisakok és paizsok. (Érdekességgént említem, hogy egy iskolalátogatóm megbotráncozott azon, hogy ezt nem tudták a leányok.)

A béke ismertetése a történelem, nyelvi tárgyak, vallás, természetrajz feladata. Felhasználható a szépirás és az ének is. (Szépirás órákon az említett, vagy más nagy gondolkozók műveiből iratunk békés gondolatokat. Ének órákon helyettesítjük a harcra buzdító dalokat emberszeretetet, megértést, békét dicsőítő dalokkal. A költőknél van anyag, csak zeneileg kell feldolgozni.)

Ezek a békés világnézet alapjai, körvonalai. Ezeket dolgozza fel a békés tanítás kellő helyen, kellő módon. Egyes dolgok, amelyek a háborús világnézetet boncolják és zúzzák össze, átmenetileg kapnak helyet tanításunkban, a többi azonban állandóan megmarad. Nem új tárgyról van tehát szó, hanem arról, hogy a tárgyak anyagát a béke-akarásnak megfelelően válogassuk ki, s békés szellemben dolgozzuk fel. Az egy békenapnak (május 18) látszatra dolgozó munkája kiszélesül az egész iskolai év alapos munkájává.

Az anyaggal és a szellemmel együtt megújulnak a tankönyvek, átalakulnak a tanítás segítő eszközei is. Az ifjúsági könyvtárakból elmaradnak az izgató-, kalandos, költött harci történeteket mesélő írások és helyet adnak a béke céljait szolgáló tartalmas műveknek. Ami nem azt jelenti, hogy ezek térítői buzgalommal prédikálják a békét, hanem azt, hogy alkalmasak egy tisztult humanizmus, egy erkölcsös lelkiismeret kifejlesztésére. Az ifjúsági folyóiratok is átmennek ezen a változáson.¹ Békés szellem vonul be az önképző-

ben alig olvashatunk egyébről. Sokkal örvedetesebb tapasztalatot tehetünk a modern nyelvek kézikönyveinél. Ezekben elvétve fordul elő háború. Ha foglalkozni kell vele, tegyük úgy, ahogy Mébold Ujváry Francia nyelv és olvasókönyve +40 old. — vagy Dr Révay József Latin olvasókönyve —13, 40 old. — foglalkozik vezérekkel, háborúval, háborús írókkal.

¹ Ezt már látjuk is. De épúgy túl mennek a kellő határon s néha az izlés határain, mint akkor tették, mikor az ellenkező irányt szolgálták. E túlzásokat a komoly eredmény érdekében tompítani kell.

körökbe. Vitatkozásokban, dolgozatokban, pályatételekben eredményesen feldolgozhatják a béke és háború számtalan kérdését. Vannak, akik a szemléltető képeket is bevonják a békés munkába. Úgy gondolom azonban, hogy itt inkább csak kiküszöbölni kell. El kell hagyni a vallás- és közoktatásügyi minisztérium által kiadott művészietlen képeket, mint amilyenek az egri nők, a nándorfehérvári diadal képe, vagy a világháborúban vezérlő férfaink, uralkodóink, miniszterelnökeink, külügyminisztereink, hadvezéreink arcképe (aminek megtervelésében és használatában volt szolgalelkűség). Természetesen a kézikönyvekből is el kell hagyni a különféle fegyverek egész képgyűjteményét. Viszont a célunknak megfelelő képekkel óvatosan bányunk; csakis művészi értékű festmények sokszorosításait használhatjuk.

A békés tanításnak minden iskolafajba be kell vonulnia, de különösen az elemi és középfokú iskolákba, mert ezek alakítják a jellemet, rakják le a gondolkodás alapjait s ezekből kerül ki a nemzetek gerince. A legnagyobb átalakuláson a középiskolának, még pedig a gimnáziumnak kell átmennie, mert ez volt a háborús nevelés és tanítás oszlopa¹ és ridegen elzárkózott a béke elől. Sőt újabban arra készült, hogy katonai előkészítővé alakul át. — De hangzik a céljától eltért iskola felé az idő szava: eszmélj! változz meg! A tanítás átalakulása átalakítja az emberiség lelkét, a lélek átalakítja a világot. Ha ennek bármily kicsiny lehetősége áll fent, bűnt követ el az emberiség ellen, aki ezt a lehetőséget gyengíti. (Babics) Az iskola nem lehet részes ebben a bűnben; feladata, a műveltség fentartása és továbbadása kijelöli helyét: ki kell vívnia a béke diadalát. (Jókai Mór.)

(Debrecen.)

NÁNAY BÉLA.

¹ R. Meister: Der humanistische Unterricht als Kriegserzieher.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

A tanítás és a nevelés viszonya s a magyar középiskola.

Az élet minden területén szembetűnő haladás kemény kézzel kopogtat a magyar középiskolák kapuján. Bebocsátást kíván oda, ahová csupán megállapodott és valódiaknak ismert értékek kerülhetnek. Az iskolák tartózkodók minden újítással szemben és ez a tulajdonságuk lényegükből következik. Mégsem zárkozhatnak el a társadalmi és tudományos élet vívmányai elől, hanem időnként vizsgálat tárgyává kell tenniök mindazt, ami a műveltség új és felhasználást kívánó s érdemlő eleme gyanánt jelentkezik.

Középiskoláink tanításának anyaga az értelem és az érzelem kielégítését célozza elsősorban és ezeken át kíván hatni az akaratra. Mai műveltségünk értelmünk és érzelmeink bizonyos megegyezésén alapszik s lényegét inkább azok az elemek teszik, amelyek az elvontabb tanulmányok alapján lettek egyéniségünk részeivé. Az új idők fejlődése nem kedvez az elvontságnak és a benne gyökerező erőknek. Lépten-nyomon hallatszanak hangok, hogy az élet a reális javak foglalatára, ezek alakították és alakítják úgy, hogy a változásnak mindenki előtt szembe kell tűnnie. Ha pedig megváltozott az élet, ennek természetes következményének kell lennie, hogy alkalmazkodjék hozzá az iskola. Minden erő közül leghatalmasabban a jelenvaló érvényesül. Ennek nyomása alatt hallatszik mind hatalmasabban a természettudományok felkarolásának szükségessége. E kívánság olyan eleven, hogy csaknem axiomaszerűen jelentkezik, mikor azt hirdeti, hogy a természettudományi készség a nemzetek boldogulásának és az államok fennmaradásának legbiztosabb alapja.

Ennek az állásfoglalásnak nálunk is mind több és több híve támad. Általánossá kezd válni az a felfogás, hogy az iskola nem önmagáért való intézmény, hanem az életre való készülésnek a helye. Ilyen meggyőződés mondathatta azt a nyilatkozatot egyik vezető pedagógusunkkal, hogy „egynémely művelődési anyag (például a földrajz és természettudományi tárgyak és a matematika) körében a

mai tanterv már nem elégítheti ki a haladó kor jogos kíváncsiságait.¹ Ez a szűkszavúság alapvető kérdésekbe vág anélkül, hogy a tisztázás lehetőségét vagy ennek irányát megjelölné. Változtatni akar, de nem jelzi, hogy milyen mértékben és hogyan. Legfeltűnőbb benne, hogy ismét csak az értelemre utal, a tanítás anyagát kívánja bővíteni, de az iskola munkájának e változtatással kapcsolatos számos mozzanatát nem méltatja figyelemre. (Ennek talán a programszerű szűkszavúság az oka.)

Az új idők követelte reális tananyag felkarolása ellen tiltakozni nem szabad. A «*primum vivere, dein philosophari*» és a «többet ésszel, mint erővel» elvét azonban össze kell egyeztetni. Főleg egy dolgot kell mindjárt hangsúlyozni és ennek az a lényege, hogy a középiskolát nem szabad utilitárius célok szolgálatába állítani. Ma pedig azon az úton vagyunk, hogy ilyesmi történjék. Még mindig kérdés tárgya, vajjon a reális tudományok rendelkeznek-e azokkal a *képző, művelő és nevelő* elemekkel, amelyeknek közvetítése mindig első feladata lesz a középiskolának? Az első két tényező vitatható, az utolsó nem. Az a vélemény kezd kialakulni, hogy a természettudományok kezdik levetni csupán hasznot célzó jellegüket és az általános műveltségnek nemcsak hathatós és szükséges elemei, hanem az értelem fejlesztésének szolgálatára is alkalmasak. Ezt meg kell engednünk, de milyen hatásuk van az akaratra és az érzelmekre? Tudatos közvetítés mellett az akarat erősítése és irányítása is lehetséges általuk, de az érzelmekre való hatásuk csupán közvetett, így több tekintetben erőszakolt és emiatt gyöngye eredménnyel kecsegtető lehet. Tehát míg az *oktatás* célját lehet velük eszközölni, az ezzel egyenlő jelentőségű *nevelés* szolgálatába már nem állíthatók.

Mikor ismét a tanítás anyagának felülvizsgálatáról esik szó, nem lesz érdektelen a tanítás-nevelés általános érdekeire irányítani a figyelmet, továbbá arra, hogy a magyarság különleges faji és nyelvi sajátosságai miatt nekünk ezekre is különös tekintettel kell lennünk.

A háborút megelőző időben a pedagógusokat főleg a nevelés kérdése foglalkoztatta. Ennek általános része ép oly élénk és sokoldalú megbeszélés tárgya volt, mint egyes részlete, milyenek például az állampolgári nevelés vagy a széépérzék fejlesztése. A rettenetes erővel dúló harcok irányították rá az elméket, hogy nemcsak a nevelésnek kell majd intenzívebben történnie, hanem áldozatot kell hozni az ideál hátrányára is. A háborúban az ember kevesebbet

¹ *Fináczy Ernő*: Tanügyi reformok. Magyar Pädagógia 1917. 9. sz. 444. l. Némely tantárgy, mint pl. a földrajz, nemcsak *már*, hanem eddig sem elégítette ki az általános műveltség követelményeit.

szenved, ha fejlettebb az értelme, edzettebb az akarata, de kevésbé művelt az érzelmi világa. Ez a meggondolás vezet sokakat, amikor a reális tudományok felkarolását sürgetik, az értelmet óhajtják fejleszteni, de megfeledkeznek róla, hogy az életre-halálra való küzdés nem természetes állapot. Elkövetkeztik majd újra az az idő, amikor az ember boldogságának főtényezője kedélye lesz. A tanítás anyagának az új idők követelte kiválasztásánál ezt nem szabad figyelmen kívül hagyni. Némi bővítés nem fog ártani, de az egész ember szükségleteire kell gondolni az új művelődési anyagnak az iskolába való behozatalánál.

Ezt a középiskolák célja és feladata egyaránt igazolja.

A tanítás célja: a tudattartalom közlése, terjesztése, fönntartása kétségtelenül sikeresen történt középiskoláinkban. Az értelem fejlesztése mindinkább igazodott amaz ismeretekhez, amelyeket főleg a pszichológia tett nyilvánvalókká. A tanítás anyaga már régebben átment nemcsak a szükségesnek mutakozó kiválasztáson és változásokon, hanem methodikailag és didaktailag is mintaszerű feldolgozásban részesült. Az így feldolgozásra kerülő anyag azonban mindinkább kezdett veszíteni vonzó és ezzel kapcsolatban értelmet fejlesztő értékéből. A humanisztikus tanítás egyik jelentős tényezője fakultatívvá lett, a másik is erős támadásoknak céltáblája. Jelszavak támadnak és ezek a kipróbált és a háborús vizsgálatot ugyancsak kiállott tanterv megváltoztatását sürgetik. Mintha a komoly gondolkozókat is magával ragadta volna a korműveltség, sőt szakműveltség első pillanatra tetszetős eszméje.

Minden tantárgy tanító értékét az határozza meg, hogy milyen széles területen és egyéniségének mennyi elemére hatva gyarapítja a tanuló ismereteit. A természettudományok minden jelentőségük mellett is szűkebb térre szorulnak, mint akár a régi, akár a modern nyelvek, a másik kérdésre vonatkozólag pedig már történt utalás. Ha még ismételten hangsúlyozzuk, hogy a középiskolai tanítás céljának nem szabad lenni gyakorlatinak, nyilvánvalóvá lesz, hogy a tanítás célja a reális tantárgyak bővebb felvételét sem teszi indokolttá.

Másképpen vagyunk a tanítás feladatával. Az általános műveltség némi kiegészítésre szorul, az iskola e téren elmaradt az élet fejlődésétől, de csupán a természettudományok területén van ez így. A tanítás feladatának olyan megjelölése, hogy előkészítsen az egyetemi tanulmányokra, eddig sem volt helyes, ezután sem szabad szerepelnie. A középiskola feladatául csupán azt vallhatja, hogy alapvető ismereteket nyújtson és érdeklődést keltve bizonyos műveltségi irányok iránt, azoknak művelését elősegítse. Nem a humanisztikus vagy realisztikus tanítás teszi az életbe kikerülő embert e névre méltóvá,

hanem ama készségeknek birtoka, amelyek őt bármely téren boldogulásra segítik. Etekintetben a tanítás csak másodsorban jöhet számba. Feladata a nevelés kérdésével együttesen teljesedik: így bocsát az életbe alapismeretekkel rendelkező, értelmét használni tudó, munkálkodni óhajtó ifjú embert.

Míg tehát a középiskola célja tiltakozik a reális irányban való bővítés ellen, annak feladata némely bővítést megokoltnak tart. Ám a matematika bővebb felkarolását csupán a hasznosság nézőpontjából lehet szükségesnek ítélni, ámbar bizonyos szűk határok között való felkarolása semmi esetre sem veszélyezteti a középiskola célját és feladatát. A gazdagabb felvétel elbírálásánál nem annyira szakembereket, mint pszichológusokat és gyakorlatilag foglalkozó pedagógusokat kell megkérdezni. Ezeknek nem különleges, hanem általános pedagógiai nézőpontból megokolt ítélete lehet döntő minden olyan beavatkozás ellen, mely a középiskolák lényegét erősebben volna alkalmas meg-bolygatni.

A sikeres tanítás eredményei feltűnően mutatkoznak napjainkban. Értelmi téren bámulatraméltó haladást tett az emberiség, a technika csodáit hozta létre, az élet kényelmét hihetetlenül fokozta, de ezzel együtt mindazt, ami a pusztulást szolgálhatja. Erre vonatkoztatva igaza van Aranyinak, mikor a magyar ifjagnak a külföldi egyetemeken való tanulásáról ezeket mondja:

A tudás fájáról szép gyümölcsöt hoztak,

Jót is elég bőven, s ráadásul rosszat.

Mert, ha gyalu nélkül bunkósbot az elme:

Gyakran kétélű tör lesz az kiművelve. Toldi estéje. V. é.

A cél és feladat világos tudata ellenére semmiképen sem megnyugtató manapság a tanítás és nevelés viszonya. Az iskolában folyó közvetlen foglalkozás nem tudja eléggé szolgálni a közvetettet: az értelem mellett az akaratot s főleg az érzelmeket. Sok és nagy akadálya van ennek az iskolában is, még több azonban az életben. Ennek kegyetlen kényszere, gyakran csak elfödést kívánó oldala úgy elpusztítja a nevelés minden eredményét, mintha az nem lett volna párhuzamos a tanítással.

Az iskola nem célozhatja csupán az értelem fejlesztését, hanem arra is kell törekednie, hogy a belőle kikerülők jellemesek és tevékenyek legyenek. Nem szabad elérhetetlen mértéket felállítani, de így is meg lehet állapítani, hogy ezt a célt már kevésbbé éri el az iskola. Az egyéni, politikai és nemzeti erkölcs lépten-nyomon cseréli értékeit és aki a valódiaknak szolgálatába szegődik s azokhoz következetesen ragaszkodik, (idealista) legtöbbször az életnek bár nem szükséges, de az emberi természettel együtt járó járulékaíróról mond

le. A pedagógiai irodalom tele van emiatt panasszal.¹ Vád illeti az iskolákat, de még inkább a társadalmat, amely nem segíti a nevelés munkáját, hanem ellenkezőleg, gátolja, sőt lehetetlenné teszi. Ha valahol, úgy a neveléssel kapcsolatban áll az a megállapítás, hogy ha az iskola befolyással van az életre, még nagyobb hatása van az életnek az iskolára.

Ilyen körülmények között a jellem fejlesztése és erősítése, nemkülönben a komoly munkára való szoktatás kétszeres feladatot ró az iskolára. Újabban nemcsak azt hangsúlyozzák, hogy tekintettel kell lennie a középiskolának a gyakorlati élet követelményeire, hanem azt is, hogy nagyobb gondot fordítson az erkölcsi nevelésre vagy más szavakkal az akarat és érzelmek fejlesztésére. Való igaz, hogy az életben csupán az önálló elhatározásra alkalmas és mozgékony munkás ember győzhet, de ehhez egy feltételt kell kapcsolnunk: érvényesülésének az erkölcs keretén belül kell történnie. E követelés felállítására nyilvánvalóan fölötte nagy feladatot ró az iskolában folyó munkára és az értékek teljes elismerését kívánja meg a tanároktól.

A nevelés lényege hozza ezt magával. Ez nem lehet más, mint a társadalmi közösségben olyan elhelyezkedésre való segítség, hogy ott más érdekeinek sértése nélkül a legtökéletesebben érvényesítse kiki értékes egyéni tulajdonságait. Ezek a tulajdonságok feltételezik az értelem bizonyos fejlettségét, de szükségessé teszik az akarat közreműködését és az érzelmek megnyilvánulását is. Az életnek aktív tényezőkre van szüksége, de ezek emellett ismerjék el az értékeket, tudjanak gyönyörködni a szép minden fájában, sőt maguk is alkossanak újakat. Ilyen nézőpontból a középiskolai nevelésnek sok mindenre tekintettel kell lennie. Célját, az egész emberré való nevelést csak így érheti el. Mit ér a műveltség, ha nem hatja át az erkölcs tisztelete (ez egyébként utilitarius nézőpontból is szükséges) és mit ér a szakképzettség, ha birtokosa nem tud gyönyörködni a szépnek annyi oly felemelő megnyilvánulásában, ha komoly munkásság nélkül az életunalom bántja! Az iskolai nevelésnek mindezt szeme előtt kell tartania; a tantárgyak megválasztásától és a tanítás anyagának ki-
szemelésétől a közlésig és meggyökereztetésig az ezekre való gondolásnak át kell hatnia minden tudatosan tanítót és nevelőt.

Ha valahol, úgy a nevelés területén szükséges, hogy a mult tanulságait összhangba hozzuk a jelen követelményeivel és a jövőben

¹ Alexander Bernát: A nagy iskolai kérdés. Magyar Figyelő. 1914. 17. sz. — U. az: A háború mint nemzetnevelő. Budapesti Szemle. 1915. 457. sz. 96. l. — Több tekintetben idetartozik: Prohászka Ottokár: «Fara-
gott képet ne csinálj magadnak». Budapesti Szemle. 1916. 472. sz. 34. l.

ránk váró feladatokkal. A mult tanulságai közül az a legszembe-ötölőbb, hogy a kiművelt értelem önzés és nemtelen szenvedélyek eszköze, ha igaz értékek nem irányítják. Nagyot tud alkotni, de mivel ennek alapja nem nyugszik szilárd pilléreken, állandó a veszedelem, hogy a hideg ész birtokosa ellen fordul, sőt másoknak is kárát idézi elő. Érdemes megfogadni a tanácsot, hogy «többet ésszel, mint erővel», de ezt az ész irányítani, az erőt pedig meg kell nemesíteni. Az az értelem áldásos tulajdonosára és a közre nézve, amely harmóniában van a jó örök értékével és az az erő tud igazán nagyot létesíteni, amely az önzésen felül tud emelkedni és a közért érvényesülni. A ma iskolájának az értelem fejlesztésénél ezekről nem szabad megfeledkeznie. Feladatát úgy oldja meg, ha ezek jelentőségére mindenütt rámutat és párhuzamosan erősíti az értelemmel egyenlő jelentőségű más lelki elemeket.

A tanítás a tudás közlése és így az értelem fejlesztése nem lehet különálló feladat. Szorosan össze kell függenie az akarat és érzelem istápolásával, vagyis a neveléssel. Minden mutakozó nehézség ellenére sem lehet engedni ebből a nagyfontosságú követelményből. Ha eddig nem volt meg a tanítás és nevelés között a kellő harmónia, ennek létesítésére mindent el kell követni. Az alapnál kell kezdeni és már az anyagot úgy kell megválasztani, hogy az ne csupán az értelem fejlesztésére legyen alkalmas, hanem emellett szolgálja az akarat és az érzelmek nevelésének követelményeit is.

A reális tudományok szélesebbkörű felkarolása ezt a célt nagy mértékben veszélyeztetné. Bármily követelő legyen a jelen és bármily feladatok megvalósítása várjon reánk a jövőben, a nevelés nagy célját semmiképen sem szabad feladni. Megbirkózik a középiskolából kikerült ifjú a jelennel és elviseli a jövő minden, még oly súlyos terhét, ha értelmén kívül akarata is edzett lesz, a jóra, a kötelesség pontos teljesítésére irányul és ha érzelmeivel harmónikusan illeszkedik bele a nagy nemzeti közösség szolgálatába. *Értelmes*, de emellett *tevékeny* honpolgárokra és *derék* emberekre van szükség. Ha ilyenek kerülnek ki az életbe, a középiskola kitűnően felelt meg rendeltetésének.

Az akaratra és az érzelmekre hatni alig tudó természettudományok és matematika bővebb felkarolásától lehet-e ezt várni? Elég biztosíték-e a tanár egyénisége, hogy nem marad csupán tudományszűk területén, hanem megfelel a nevelés követelményeinek is? Tény az, hogy a természettudományok most még nem rendelkeznek azzal a nevelő értékkel, amit a nyelvek és a történelem már régóta szolgáltatnak. A jelen követelményei és a jövő feladatai miatt tehát nem szabad szakítani a mult tapasztalataival és veszélynek tenni ki a

középiskola nevelő értékét. Nem szabad meghódolni a divatnak és szolgálatába szegődtetni a középiskolát, de nem szabad elfogadni a korműveltség vagy pedig szakműveltség jalszavait sem. A középiskolának minden körülmény között általános műveltséget kell adnia, vagy inkább le kell raknia azokat az alapokat, amelyek minden más műveltség elemei könnyen elsajátíthatók. Nevezzzék a középiskolát gimnáziumnak vagy reáliskolának, létezésüket lehetőleg széles körre terjedő műveltség megadása igazolja. A kettő közül általános meggyőződés szerint az előbbi inkább szolgálja a nevelés ügyét is: a tökéletesen kialakult holtnyelvek segítségével tartalmilag és alakilag is inkább felhasználható a tanítás-nevelés követelményeinek kielégítésére. Nem különös, ha még mindig sok a híve, akik eredeti alkotottságában óhajtják fennmaradását.

A tanítás és nevelés viszonya ezek szerint nem volt arányos és nem harmonikus ma sem a középiskolákban. Ezt a kapcsolatot ismét a nevelés kárára óhajtják meglazítani. A középiskola lényege ellen irányuló reform veszedelmes kísérletezés, főleg nálunk, ahol még különleges faji tulajdonságokra is tekintettel kellene lenni. Magyar voltunkat különösebben alig veszi figyelembe a mai tanításterv; utasításait úgy alkotta meg, mintha egységes nyelvű, érzelmű és törekvésű nemzet volnánk. Egy mintát ad és ennek követését kívánja ott is, ahol más követelmények megvalósítása volna sürgetős szükség.

A reális tudományok bővítése helyett vagy inkább mellett a magyarság igényeit, a magyar érzés és gondolkozás fejlesztését célzó egyes változtatásokat volna érdemes eszközölni. Nem fölösleges ilyesmi a magyar nyelvterületen sem, de feltétlenül halaszthatatlan nemzeti-ségi vidékeken. Ha ennek szükségét be nem látjuk és idejekorán nem gondoskodunk a megelőzésről, nagy bajok zsilipjeit engedjük nyitva akkor, amikor az ellenséges indulat hullámai duzzadóban vannak. Inkább maradjon sok-sok értelem «bunkósbót», mint hogy kiművelve holmi természettudományokkal «kétélű tör» legyen belőle.¹ A reális tudományok netáni aránytalan érvényesítése a klasszikus és modern nyelvek, esetleg a magyar nyelv rovására vagy a történelem kárára történnék. Az eredmény káros volta nyilvánvaló, habár előre ki nem számítható nemcsak nevelés nézőpontjából, de ami ezzel összefügg, a magyar középiskola nagy hivatására nézve is.

¹ A fejlődés, haladás és a javítás, újítás egymástól elválaszthatatlanok; az élet lényege hozza ezt magával. Éppen azért ez a megjegyzés nem irányul általában a reformok ellen, hanem a részleteken túl általános és magasabb nézőpontra kívánja irányítani a figyelmet.

Nem lehet feladata a magyar középiskolának, hogy nemzeti elfogultságot oltson növendékeibe, de az igen, hogy a termeiben erősödő minden ifjú minden különbség nélkül magyarnak érezze magát. Ezt csupán tudatos neveléssel lehet és kell elérnie. A magyar léleknek irodalmi művekben való tükröződése és ennek a tanulók elé vetítése inkább szolgálhatja ezt a célt, mint az értelemnek bármily tantárggyal bármily időszerűnek mutatkozó művelése. A mult ezen a téren talán nem szolgál kedvezőtlen tanulsággal, de azt érdemes figyelembe venni, hogy a jövő hosszú ideig a nemzetiség jegyében fogja vívni kiesínyes vagy nagy küzdelmeit. Szellemi és anyagi téren tudunk majd haladni a mostani alapokon is és lesz erőnk, hogy kellő súlyban érvényesüljünk értelmi és fizikai erőinknek megfelelően, mégis már most érdemes tekintettel lenni a jövő minden eshetőségére.

A tanítás és nevelés viszonyának az utóbbi hátrányára való megbontása és a magyarság különleges helyzetének és törekvésének figyelemre nem méltatása tisztán az újítás kedvéért: nem kívánatos eredmény. Mindig ott kell javítani, ahol nagyobb hiány mutatkozik, a kezdő hibát pedig észre kell venni és elhatalmasodását megakadályozni. Ilyen értelemben a nevelés kérdése sokkal nagyobb figyelmet érdemel, mint a reális tantárgyak ki tudja milyen mértékű felkarolása. Ami pedig a középiskolák magyarságát illeti, érdemes meghallgatni Willmannak, az egységes nyelvű német nemzet kiváló képviselőjének szavait: «A magasabb kulturára törekvők, midőn hajójukat idegen és távoli országok kincseivel akarják megrakni, ne feledkezzenek meg a hazai kikötőről, ahonnan kiindultak és ahová vissza fognak térni». Akik majd a reális tudományok szélesebb alapon való tanítását megvalósítják, ne felejtsek el, hogy a *primum vivere* mellett nagyobb jelentőségű a *philosophari*: meg kell gondolni előbb, hogy az előnyökkel milyen károk járnak együtt.

Bármily sürgetőnek mutatkozik a természettudományok felkarolása, a jelen rettenetes küzdelmeiből és a jövő nagy terheiből ránk jutó részt úgy viseljük el, ha világnézetünk megnemesedik és akaratunk készségesen vállalja a többmunkát. A magyar középiskolának emellett arra is kell törekednie, hogy a nemzet minden tagját megnyerje maga számára. Az iskolának is intenzívebb munkát kell folytatnia és főleg a nemes életfelfogás kialakítását és a magyar nemzeti öntudatot kell minden gondnal művelnie. A képzett magyarnak művelt embernek kell lennie. Műveltségének lényegét tegyék akár a humanisztikus, akár a reális tudományok, de emellett késznek kell lenniök minden érték elismerésére és megvalósítására. A tanítás és nevelés viszonya akkor lesz harmonikus és eredményes a magyar középiskolákban, ha belőlük értelmes, erkölcsös, a szépet

megértő és élvezni tudó emberek kerülnek ki. Ezeknek azonban tudatos tevékenységgel kell elősegíteniök a maguk munkakörében az értelem, az erkölcs és a szép továbbfejlődését. A tanulókat emiatt rá kell vezetni az igazi értékek megismerésére, kiválasztására és arra, hogy azokat nemcsak megismerniök, hanem követniök, megvalósítaniök, sőt újabbakkal is szaporítaniök kell.

Ha a magyar középiskolák ezt elérik, akkor a mindenütt szükséges vezető elv¹ külön hangsúlyozás nélkül is érvényesül bennük. Ez az elv lehetőnek vallja a revíziót és reformot, de ama korlátok között, amelyekre e fejtegetés nyomán történt utalás. A régiből nem szabad elhagyni, ami értékes tanító és nevelő elemül szolgál, az újból pedig annyit szabad átvenni, amennyi mint kialakult érték feltétlenül szükségesnek mutatkozik. Ha ilyen felfogással történik a revízió, a tanügyi reform az iskolák munkáját elősegítheti és tökéletesítheti, ellenkező esetben kárt okoz. A középiskoláknak elsősorban az eszményt kell szolgálniök, de nem szabad megfélekedezniök a valóságról sem. Működésük akkor lesz kifogástalan, ha a kettőt összeegyeztetik és a homo sapiens elvont igényeinek kielégítése mellett párhuzamosan gondoskodnak ama készségek megadásáról, amelyek a reális javak megszerzésére alkalmassá teszik életbe lépő tanítványaikat.

(Rózsahegy.)

Agárdi László.

A német egyetemek hatása a magyar tanulókra.²

Egy régi, elsárgult kézirat került a kezembe. Írója, a fényes-tehetségű lelkésztanár *Petz Lipót* (1794—1840) a túlfeszített munkában idő előtt megörlődött és korai sírba hanyatlott. Eddig csak csodálatos nyelvtelhetségéről tudunk (mintegy 11 nyelvet írt és beszélt tökéletesen) és arról, hogy néhány műfordítása, egyházi beszédje és pár nyelvészeti értekezése maradt ránk.³ Előttem fekvő kézírata pedagógiai nézeteit tárja elénk. Tárja nem látszik időszerűnek, hiszen a külföldi iskolák, illetőleg a német egyetemek látogatásának arra már nincsen különös jelentősége kulturális életünkben. Hála Istennek, vagyunk annyira, hogy a mi egyetemeink is ellátnak már

¹ Ezt részletesen fejtegeti *Imre Sándor*: *Köznevelésünk és a háború*. Magyar Pedagógia. 1914. 8—10. sz.

² Ueber Deutschlands Universitäten in Bezug auf Ungarn. Ein Dialog von Leopold Petz 4° 124 lap. Kézirat a pozsonyi ev. teol. akadémia könyvtárában.

³ Bővebben Hoan, Jena Hungarica 135 lap és Új Magyar Athenás 331.

mindennel, amire a szakképzés szempontjából szükségünk van és ezért inkább csak kivételesen, speciális tanulmányoknál vagy világ- és nyelvismeret szerzése céljából keresik fel ifjaink a külföldi egyetemeit. De száz évvel ezelőtt más világ volt. Akkor kivált az ev. hitjelöltek képzésüket befejezetlennek tartották, ha 1—2 évet nem töltöttek németországi egyetemen. És ép e korba visz vissza Petz kézirata. Ő 1814—1816-ig, összesen három szemesztert töltött a jenai egyetemen és talán még a 20-as évek előtt írta meg dialógusát, melyben minden hála mellett, melyet a német egyetemekkel szemben érez nem huny szemet azok árnyoldalai előtt és reformjukat sürgeti, sőt a főiskolai oktatásról szemét az alsó és középfokú oktatásra is fordítja, melyről valóságos programmot ad. Tehát, ha nincs is időszerű értéke a munkájának, de történeti értéke mindenesetre van.

Nézzük tehát közelebbről a dialogust, (mellőzve az előljáró verset, melynek alapeszméje, hogy tűrni, nélkülözni tudó, az erőt a jóssággal egyesítő nemzedéket kell nevelnünk), melyet szerző úgy vezet be, mintha egy bölcs aggastyán Tillmann Jonatán jegyezte volna fel azt a beszélgetést, melyet egy kirándulás alkalmával Weghold nevű barátjával, továbbá Emmerau báróval és annak özvegy nővérével folytatott. Természetes, hogy Tillmann, és Weghold, kik mindketten megfordultak Németországban, a főbeszélők, a báró és a báróné közbeszólásaikkal inkább csak élénkítik a párbeszédet, olykor pedig egy-egy gondolatot továbbszönek.

Tillmann azon kezdi, hogy hálával emlékszik meg egyik német tanáráról, aki oly lelkesedéssel adta elő a természettudományt, hogy még most is, valahányszor a természet valamely szépségében gyönyörködik, mindig eszébe jut. Így merül fel az a kérdés, hogy mily hatással vannak a német egyetemek a magyar ifjakra? Weghold rögtön kijelenti, hogy van a német egyetemi életnek árnyoldala is, amennyiben sok jeles tanár mellett akadnak kontárok is, hogy továbbá visszatetsző a diákság túlnyomó részének a dobzódása, melybe sokszor a jobbakat is belerántják. Tillmann pedig arra utal, hogy talán nem is az egyetemek, hanem az utazás és az idegen földön való sok új benyomás hat oly jótékonyan a magyar tanulók lelkére. Maguk az egyetemek ellenben gyökeres reformra szorulnak. Elsőben is helytelen, hogy a tanárok szabad előadás helyett kész füzeteket olvassák. Nagy baj, hogy az ifjúság érintkezésében sok ault szokás maradt fenn, pl. a párbaj, melyet becsületbírássággal kellene helyettesíteni. Az ifjúság különben is szabadjára van hagyva, semmiféle fegyelem alatt nem áll, tanárai pedig nem törődnek vele. Az egyetemi gradusok megvetésben részesülnek, a földolog a taksa lefizetése, a vitatkozás pedig játékká súlyedt. Mindezért kétséges dolog azt, amit egyes kiváló

embereinken bámulunk, a német egyetemek hatásának tulajdonítani. T. még hozzáteszi, hogy ő az iskolai oktatása és magán studium folytán annyira el volt készülve, hogy Németországban alig tanulhatott újat. Természetesen a mi iskoláink sem mintaszerűek. Jó volna, ha a latin nyelv helyett egy hazai nyelvet (mint később kitűnik, P. itt nem a magyar nyelvre gondol) alkalmaznának legalább oly tárgyaknál, melyek nem vonatkoznak közvetlenül az ókorra. Azután figyelembe kellene már venni a neveléstudomány haladását és végül egyöntetűen meg kellene állapítani a tanítás anyagát és formáját, mely utóbbi célra egy pedagógiai folyóirat megindítása volna szükséges.

A nevelés alapgondolata, hogy mindenki öncél és senki sem kezelhető gép gyanánt, ezért szó sem lehet a nevelés mechanizálásáról, mint ahogy Pestalozzi gondolja. Mivel továbbá az ember nem a magánosság számára van teremtvé, Rousseau helytelenül cselekszik, midőn Emilt a társaságtól elzárja. Az első hat évben a gyermeket társas és természeti környezetének kell átengedni, hadd szerezzen élő szemléleteket, melyeken aztán az elemi oktatás tovább építhet — de minden műfogás nélkül. Nem betanult módszer szolgálja követése a fő, hanem bármilyen eszköz megragadása, mely által életet lehet vinni a gyermek világába. Már a legzsengőbb korban is különbséget kell tenni készségek (amilyenek az írás, olvasás, számolás, rajz, nyelvismeret) és a belső ember képzése (= nevelése) között. Nagy baj, hogy ez utóbbival oly keveset törődnek. Itt a szót Weghold veszi át és kíváncsnak mondja egy nevelési akadémia felállítását, melynek első dolga volna a nevelés helyes rendszerét kidolgozni és az összes iskolafokokat (az elemitől az egyetemig) tankönyvekkel ellátni. Az *elemi* iskola három osztályból állana. Vallástan egyik osztályban sem szerepel, a harmadikban azonban egyszerű erkölcsstan, hogy az életbe kilépő földműves vagy iparos tetteinek etikai jelentőségét megítélhesse. A vallás- és egyháztörténet oktatásáról pedig a konfirmáció-oktatással foglalkozó lelkészek gondoskodnának. Ezenkívül mindenki 20-dik életévéig legalább vasárnaponként továbbképzésben részesülne. A *tudós* iskolákra nézve Wegholdnak az a főkövetelése, hogy a tanárok számát szaporítani kell és hogy azok fizetésüket az államtól kapják. A tankönyvek legyenek rövidek, de ezentúl is szabad legyen egyes tudományokat diktálni, hogy ez a gyakorlat feledésbe ne merüljön. Míg a báróné azt tartja, hogy csak a latin nyelv rendszeres tanítása a legjobb eszköze az ész fejlesztésének, W. vele szemben azt vallja, hogy az antik nyelvek is gyakorlatilag szabály nélkül tanítandók, válogatott olvasmányok alapján. Mennyire gyarapítaná ily nyelvtanítás a tanulók szellemi tartalmát. A matematika és geometria tantételeit rövid formulákba kellene összefoglalni, a bizonyítást pedig

a tanulónak mindig újból ki kellene találnia. A poetika és retorika tanítása megelőző szemlélet nélkül (mintaolvasmányok nélkül) mit sem ér. Itt kerül szóba a filozófiai oktatás, amikor megjelenik a fiatal báró nevelője Ittner, aki lelkes híve a *Schelling*-féle természetfilozófiának. W. ezt a rendszert visszautasítja túlhajtott spekulációja miatt, mert az ő nézete szerint minden filozófia főfeladata a tudás alapjait és határait megvizsgálni. Különbösen is a természetfilozófia csak alárendelt ága a filozófiának, melynek első renden az emberrel kell foglalkoznia. T. itt felhívja a figyelmet *Schopenhauer* filozófiájára, bár ennek gyöngéit (pl. az «aszketikát») jól látja. De W. szerint legjobb volna a filozófiai oktatást Xenophon, Platon, Cicero, Shaftesbury, Fergusson és Herder olvasásával kezdeni. Ezzel W. befejezi mondani-valóját és összefoglalva mondja, hogy eleven, sokoldalú tanítók, rövid, egyöntetű tankönyvek, az oktatás szemléletessége, jellemzetessége és alapossága az, ami kell. Ezután ismét T.-ra tér át a szellemi képzés, vagyis az erkölcsi nevelés kérdésének a fejtegetése. Kiemeli, hogy az oktatásnak is van hatása az erényre, feltéve, hogy felveti az emberben rejlő tapasztalatokat megfontolás céljából, de azért még sincs eszközünk, mellyel az embert az erkölcsiség legmagasabb fokára emelhetnők. Így lesz az erény képzése a legfőbb problémává, értve rajta az akaratnak az életben érvényesülő oly hajlamát, mi által az ember szabad, tehát nem az érzékiségtől vezetett lénynek bizonyul. Az igazi erény lényege a szeretet és jóindulat, mely cselekvésben nyilvánul. Ez az ember belsejében magától születik meg, de azért a szoktatás és példa sem felesleges. Viszont az ú. n. egyes erények fejlesztésénél az oktatás is sokat tehet. Van az erkölcsi nevelésben a művészetnek is szerepe, de legtöbbet mégis a vallástól, történelemtől és bölcs tanítókkal való érintkezéstől lehet várni. A vallásban nem rendszeres oktatásra kell törekedni, nem is a tanok kikérdezésére, hanem a fő, alkalmi társalgás, a vallás igazságainak szemléltető bemutatása a biblia élénk interpretációja alapján. Hasonlókép az irodalmi remekműveket sem szabad agyonmagyarázni.

Így felkészülve mehetnek az ifjak az egyetemre. Itt, a legfelsőbb fokon a tanárok és tanulók között állandó kölcsönhatás legyen. A tanárok legyenek az ifjak tanulmányi vezetői, szellemi irányítói, akik őket önálló munkálkodásra serkentik. Amennyiben megmaradnának az előadások, ezek szabadon, írás nélkül tartassanak meg. Legyen az egyetem gazdag változatú intézet, melyben minden tudománynak megvan a maga külön metodológiája. Egyes szakokban, így kivált a természettudományban továbbra is megmaradna a szabad előadás, a többiben ellenben a tanár csak kijelölné a szükséges szakkönyveket és az előadásokat a hallgatók tartanák meg az ő felügyelete alatt.

Mivel pedig minden hallgató egy más tanárt választana tanácsadóul, nem is volna szükség külön fegyelmi intézkedésekre. Egyetemi tanárokká pedig csak oly férfiaknak kellene lenniök, kik nem a padsorból léptek a katedrára, hanem legalább 10 évig távol élván az egyetemi várostól, a gyakorlati élettel jutottak összeköttetésbe. Weghold befejezésül megjegyzi, hogy Tillmann csak vázlatot adott, de ez azzal felel, hogy az emberképzés nem is oly munka, melynek minden lépését elő lehetne írni, teljesen elegendő csak általánosságban a cél és irány kijelölése.

Úgy véljük, hogy Petz Lipót pedagógiai dialógusa nem korszakos mű, de már szerzője értékes egyéniségénél fogva is némi figyelmet érdemel.

Mint láttuk, tőle távol áll minden pedagógiai utilizmus vagy materializmus. Ideális magaslatról nézi a nevelés ügyét és oly célokat és eszközöket tűz ki, melyek bizonyos fokig útópisztikusoknak tekinthetők. Maga könnyű szerrel tanulván meg a nyelveket, másoktól is ugyanazt várja és azt hiszi, hogy a sok nyelv és irodalom tanulmányozása által a szellem csodálatosan sokoldalú képzésben részesülne, ami elősegítené a történelem és földrajz tanulmányozását is, hiszen a nyelv a népek ténykedésének legtisztább tükörképe. (Herder hatása!) Másik kedvenc tanulmányköre a filozófia és ott a kriticismus hatása alatt áll, de a filozófiai oktatást olvasmányokkal akarná kezdeni, melyet csak követne a filozófia történetének a tanulmányozása a források ismerete alapján. A filozófiai olvasmányoktól többet vár, mint a spekulatív logika és metafizika tanításától. A módszerben minden gépiességet elítél és bátran mondhatni, hogy a mai «személyiség-pedagógia» alapján áll, mert legtöbbet a tanító személyi tulajdonságaitól remél, úgy a legalsóbb, mint a legfelsőbb fokon. A szervezetbe és fegyelembe is ezt a gondolatot akarja belevinni és e téren különösen az egyetemre vonatkozó kívánságaival túlzásokba is esik; amit itt kíván, különben nem egyéb, mint az egyetemi tanulmányozás súlypontjának az előadásról a szemináriumba való áthelyezése. Lépten-nyomon tehát újszerű eszmék ütnek meg fülünket, csak egyben tesz engedményt a régi hagyománynak, midőn a tollbamondást bizonyos tárgyakban megakarja hagyni. Annál sajnálatosabb, hogy az államnyelv döntő jelentőségét még nem ismeri fel. Ebben a tekintetben ő kozmopolita, minden nyelvet egyformán szeret és ezért Herdert idézi: «Wer mir eine Sprache verdrängt, will mir auch meine Vernunft und Lebensweise, die Ehre und Rechte meines Volkes rauben». Legradikálisabbak a vallástanításra vonatkozó nézetei és lehet, hogy ép emiatt nem engedélyezték dolgozata kiadását. (A dolgozat végén ott van a jegyzés: «Non admittitur». Wien am 29 Oct. 1823. Sartori).

Általában Schleiermacher hatását láthatjuk abban, hogy a vallást nem akarja túlkorán az iskolában taníttatni, mert az elvont fogalmak szerinte inkább elnyomják mint fejlesztik a vallásosságot, tehát a tárgyi vallásoktatás később kezdendő meg. Jelszava: «Über Religion nicht viele Worte!» Különben itt is a személyiség hatása a legfontosabb.

Valóban sajnálhatjuk, hogy a nagyműveltségű, széles látókörű férfiú pedagógiai kérdésekben többször nem vette fel a tollat. Sok becses eszmével ajándékozta volna meg pedagógiai irodalmunkat.

(Pozsony.)

Szelényi Ödön.

IRODALOM.

Buday Barna: Szakoktatásügyi kérdések. Bpest, 1918, n 8°, 61 l.

A könyv tartalmának taglalása: I. a mezőgazdasági szakoktatás és a tanárképzés; II. a polgári iskolák reformja; III. a mezőgazdasági szakoktatás tervezete és programja.

I. A jó szakoktatásnak első feltétele a jól képzett tanár. Gazdasági felsőfokú intézeteink: a gazdasági akadémiák nagy hiányát érzik az ilyen tanároknak. Ezen csak úgy lehet segíteni, ha módot adunk a tanárjelölteknek arra, hogy alaposan megismerjék a hazai viszonyokat, külföldi tanulmányutakat tehessenek, ha a kész tanárok szakmabeli művelődésükben támogatást kapnak, szoros összeköttetést tartsanak fenn a gyakorlati élettel, ha tökéletes felszerelésű tanszékekre léphetnek, ha mozgási szabadságuk korlátozást nem szenved, ha ellátásuk és haladásuk nem olyan, mely szárnyát szegi minden ambíciónak, ha a jeles, kiváló tanárok hozzájuk méltó megbecsülésben részesülnek.

Gazdasági szakoktatásunk másik hiánya a szervezeti fokozatoság tökéletlensége. A felső intézetek után mindjárt az alsófokú oktatás következik, két iskolatípussal: a földművelésügyi minisztérium hatáskörébe tartozó földművesiskolával és az elemi iskolával kapcsolatos s a kultuszminisztérium fennhatósága alatt álló gazdasági népiskolával. Középfokú mezőgazdasági szakoktatásunk egyáltalán nincsen, Pedig a középiskola négy osztálya fölé emelt ilyen iskola nagyobb szolgálatot tehetett volna nálunk, mint az ugyanezen helyre beillesztett kereskedelmi iskola. Középfokú gazdasági iskolákká lehetne átszervezni a földművesiskolák egy részét. Nagy jövő vár ezekre, az író megállapítása szerint, s ezt a megállapítást nyugodtan kiegészíthetjük azzal a gondolattal, hogy ha valamikor élt bennünk a kívánság egy tökéletes szervezetű mezőgazdasági szakoktatás mellett, soha sem lehetett

annak a kívánságnak több jogosultsága, mint most, amikor úgy látszik, hogy a jövőben sokkal jobban a mezőgazdasági élethez köt bennünket a helyzetünk. Már pedig az existenciánkat és minden téren kívánt fejlődésünket biztosító értékek csak abból az élethől fejthetők ki, amely legerőteljesebb voltában marad meg számunkra.

II. A *polgári iskolák reformjának* leghelyesebb megoldása az lehetne, ha azok egyes mezőgazdasági gócpontokon mezőgazdasági irányú hétosztályú polgári iskolákká szerveztetnének át. Az író javaslatát itt újra megtoldhatjuk a saját gondolatainkkal, melyeket egy jobb élet kívánásának az izgalma vert fel lelkünkben s melyekkel már meg is kezdtük a kertvárosok elméleti kiépítését. Jól művelt szakképességek valóságos paradicsomot teremthetnének a Duna és Tisza sokkincsű völgyében, csak megfelelő iskolákra volna szükség, melyek egy magasabb színvonalú mezőgazdasági életnek a megalapozását készítenék elő. Ilyen iskolákká lehetne átszervezni sok vidéki város polgári iskoláját s az író okos javaslata szerint biztosítani számukra a kertészeti és mezőgazdasági gyakorlati oktatáshoz szükséges földterületet, melyen mintaszerű gazdálkodás folynék.

III. Függelékül az I. és II. részben tárgyalt dolgokat rendszerbe foglalva, kész tervezetét adja a könyv írója a mezőgazdasági szakoktatásnak. Az elemi iskolák ismétlő tanfolyamait gazdasági iskolákká kellene átszervezni. Minden nagyobb községnek legyen külön szaktanítós *önálló gazdasági iskolája*, mely a földművelésügyi miniszter fennhatósága alatt álljon. A földművesiskolák egy része képezze ezután is a gazdasági altiszteket és kigazdákat, a másik része pedig fejlesztessék ki *gazdasági középiskolává*. A fennálló öt *gazdasági akadémiából* egy *technológiai intézetté*, egy pedig *kertészeti-szőlészeti és borászati felsőbb iskolává* alakítandó át. A gazdasági akadémiát végzettek számára lehetővé kell tenni, hogy az *egyetemen* jogi ismereteket szerezve, a közigazgatási pályák elnyerésénél előnyben részesüljenek. — Ezt a könyvet méltán számíthatjuk azok közé, amelyeknek írói részt kaphatnának abban a szilárd alaposságot éppen a nagy jelentőségénél fogva követelő munkában, mely közoktatásunk újjászervezése céljából most megindult.

Angyal János.

Rátkai Károly: A hajduszoboszlói partikuláris iskola története. Debrecen, Csáthy Ferenc kiadása. 53 l. 6 K.

A ref. anyaiskolák nagy jelentősége a magyar műveltség történetében csak akkor válik egészen világossá, ha a hozzájuk kapcsolódó partikulák hatását is felderítjük. Erre nézve a Barcsa munkája az egyetlen kísérlet. Természetes is, mert az összefoglaló jellegű munkát

meg kell, hogy előzze: részletmunka, az anyaiskola feltárásához előzményül a partikuláké veendő munkába.

Rátkai e kis dolgozatban a hajduszoboszlói partikula történetét ismerteti levéltári adatok alapján buzgósággal s komoly tárgyszere-ttel. Debrecen partikulája volt s virágkora 1749—1854 közé esik. Tanterve a lehetőségig az anyaiskoláét iparkodott megközelíteni. Tanítói között nem egy országos hírnű volt s tanulói közül is többen kiváltak. Résztint anyagi, részint a korszellem okozta körülmények miatt 1853-tól 1885-ig amolyan félgimnázium-félpolgári volt, hogy aztán gimnázium jellegét elhagyva, a mai polgári iskola gyökerezzék ki belőle.

Előttem a dolgozatnak egy személyi és egy tárgyi vonása be-cses. Kezdő tanító legjobban úgy illeszkedik be iskolája és községe életébe, ha annak multját áttanulmányozta. Ez Rátkainak érdeme. A tárgyi vonás pedig az, hogy ideje volna már annak, hogy valamennyi iskola és valamennyi politikai község multja legyen összeállítva. A mult ismeretének nagy nevelő hatása van s a jövőnek egyik biztos pillére. A jelen viszonyok között ez kétszeresen fontos úgy a községre nézve, valamint általános tanügyi és politikai szempontból. Oly időket élünk, mikor egyetlen erőnk a mult. Legyen hát multunk s annak éppen művelődéstörténeti oldala minden részletében földerítve.

(Szászváros.)

Kristóf György.

SZEMLÉ.

Tanítási impulzus kedvezőtlen viszonyok között.

Ilyen című közleményre akadtunk a Néptanítók Lapja 1917. évi 8. sz.-ban. Ez vagy két év előtt volt és ma, sajnos, a viszonyok még jóval kedvezőtlenebbek. Az a közlemény részletesen ismertette egy chemnitzi tanítónak a *Die Deutsche Schule*-ban megjelent *«Vom Anwenden der „Unterrichtsimpulse“ unter ganz ungünstigen Schulverhältnissen»* c. cikkét, amelynek szerzője főleg azt vitatja, hogy az akkori kedvezőtlen viszonyok között a kérdezve-kifejtő módszer jóval eredményesebbnek ígérkezik, mint a régi kikérdező eljárás. Ez utóbbi mindkét félre, a tanítóra és a tanítványra, kényelmesebb, de egyben felmenti ez utóbbit a gondolatba való elmélyedéstől és az összefüggő beszédétől. A szabad felelésre előkészítő gyakorlatokkal kell ránevelni, rászoktatni, aminek üdvös külső eszközei a helyes testtartású ülés, a felelésnél pedig a padból való kilépés és egyenes állás. Ma, amikor a kedvezőtlen viszonyok többszörösen hatványozódtak, alig hihető

hogy pusztán a jobb módszerrel és külső fogásokkal érhessünk célt. Ma a régiebb nehézségek: a megbontott tanítási idő, a hiányos szülői ellenőrzés, a háborús láz stb. szinte háttérbe szorulnak a tanulókat és tanerőket egyaránt megbénító lelki behatások mellett. Az ország politikai és katonai helyzete ki- és befelé, a vigasztalan társadalmi és közgazdasági állapotok, a sajtónak kényszerű s nap-nap után ismétlődő szomorú hírei, az utcának éppen nem épületes jelenetei és izgató falragaszai ülésező és szervezési mótelyökkel a felnőtteknél lehangoltságot és erélyt sorvasztó rezignációt váltanak ki, de az ifjúság lelkét is megfertőzik és olyan fegyelmetlen, ideges, zaklatott és kapkodó állapotba hozzák, amely merő ellentéte a nyugodt légkörnek, a komoly tanulás és tanítás legelső feltételének. Minden *tananyag*beli reform előtt vagy mellett talán erre a lelki leromlásra, illetőleg feltámasztásra kellene gondolni: erősíteni a bizalmat a jövőben, a hitet a lelkiismeretes munkának változatlanul szükséges és elengedhetetlen voltában. Nem vonjuk kétségbe a *tananyag* fontosságát sem az aránytalanul megrövidített idő mellett, de a «sűrítést» úgy szeretnők értelmezni, hogy az inkább kiselejtezés (revízió) legyen, amely ezúttal minden nélkülözhetőt kirekeszt és csak arra szorítkozik, ami a továbbhaladásra feltétlenül szükséges. Itt is a lélek fontosabb a testnél és amannak megmentésére kell első sorban törekedni. Hisz azzal már tisztában vagyunk és abba belenyugodtunk, hogy a világháború részünkre értelmi deficittel fog járni, hogy nemcsak az ország, de a nemzeti és világkultúra integritása is veszélyben forog. Ha már a háború alatt volt mindenféle *hadi*: tanfolyam, vizsga, érettségi, bizonyítvány, diploma stb., most ugyanilyen átmeneti, fegyverszüneti, békepótlékokkal kell magunkon segíteni. Valahogy át kell «úszni» ezt a rettenetes időt, de a lelkeket meg kell menteni a jövőnek. Ezt azonban nem azzal érjük el, hogy az ifjúságot mesterségesen s még az eddiginél jobban ráncigáljuk, foglalkoztatjuk kifelé, hanem minden, bármily tetszetősnek és alkalmoszerűnek látszó külső szellemi és lelki szétforgácsolástól megóvjuk és minden erőnkől arra törekszünk, hogy belső egyensúlyát és koncentráló képességét helyreállítsuk. Ha ez nem sikerül, akkor kárba vészett minden «tanítási impulzus». Annak megítélését, hogy a diáktanácsbeli szervezkedésekkel és új ifjúsági lapok kiadásával, szerkesztésével járó izgalmak mennyire mozdítják, illetőleg hátráltatják ez utóbbi elsőrendű követelést, azt az olvasóra kell bíznom. Lelkiismeretes és aggódó szülők maguk jönnek és kérdezik, mi lesz gyermekeikből, akik mitsem tanultak, s elvesztik-e ezt az évet? Bizony értelmi szempontból ez lenne a leghelyesebb, bár nem igazságos, mert önhibájukon kívül kerültek ebbe a helyzetbe, a megtorlásnak tehát nincs helye. Most mutassa meg a magyar iskola, hogy

nevelő intézmény, a tanítók, tanárok pedig, hogy ez rajtuk áll, nem pedig a tananyagon!

kf.

Inkompatibilitások a tanárvilágban.

Azt hiszem, abban mindnyájan egyetértünk, hogy a közös pedagógiai célokat a nemek szerint különbözően kell megvalósítani. Szóval van speciális férfi- és speciális nőnevelés. Mindkettőnek vannak külön céljai, tárgyai s módszerei. Ezt tudományosan igazolni ezúttal nem akarom, de azt hiszem, hogy sem az elmélet, sem a gyakorlat emberei előtt ezt nem is kell megtennem. Ha így van a dolog, akkor természetes, hogy a közös, vezető, összekapcsoló emberi, nemzeti, társadalmi, hivatásbeli stb. célok elérésére kellenek közös vezető pedagógusok, de amellett kellenek speciálisták, férfi- és nőpedagógusok a részletmunkák kidolgozására. A munka akkor tökéletes, ha valaki egy munkakörben mélyíti, fejleszti magát. Ha ez igaz, akkor elfogadhatja mindenki azt is, hogy leányközépiskolának csak az lehet igazgatója, aki tanári működésének nagyobb részét abban az iskolafajban töltötte el, beleélte, beledolgozta magát, hozzáalakult. A leányközépiskolai igazgatóság adományozásánál elsősorban a statuszbeli arravalóság döntsön, s ha csak lehet, nő legyen. Fiúközépiskolai tanár ne lehessen leányközépiskolai igazgató. Legyen ez fiúközépiskolai tanárookra nézve inkompatibilis. Hiszen a fiúközépiskolai tanár nem dolgozhatta bele magát a nőpedagógiába, tapasztalatokat nem gyűjtött, a hagyományokat és törekvéseket nem ismeri, a szükséges lelkiátalakuláson nem ment keresztül. De nem is tudja ellátni a munkát, sőt kárt okoz, mert megakasztja a fejlődést, legalább is addig, míg maga mindezen keresztülmegy. Mindenki maradjon a maga mestersége mellett. Az ügy érdeke az első. A magam részéről nem tartom lehetségesnek, hogy leányközépiskolai tanár fiúközépiskolai igazgató lehessen. Elvi okokból vagyok ennek ellensége. Inkompatibilis azonban ez nemcsak pedagógiai értelemben, hanem szociális értelemben is. Az embert az ambíció sarkallja, hogy mindig jobb, tökéletesebb munkát végezzen. A pedagógust is idealizmusa és realizmusa arra ösztönzi nemzete és családja érdekében, hogy többre vigye, jobb állásban szolgálja az ügyet, melybe beledolgozta magát és melynek hasznára lehet. A leányközépiskolai tanároknak nincs más előremenetelük, mint az igazgatói állás elérése. Ha ezt fiúközépiskolai tanár nyeri el előle, ezzel nemcsak anyagi boldogulásukat akadályozzák tudatosan, nemcsak jogtalan álláshoz jutnak, hanem ártanak a szakemberek kifejlődésének, s ezzel ártanak a nevelésnek, illetve a nemzetnek. Szükséges lenne ezért kimondani, elvben s gyakorlatban becsület-

beli üggyé tenni, hogy a tanárok saját iskolafajukon kívül egymás konkurrensei nem lehetnek, mert ezzel az ízlésnek, az erkölcsnek, a becsületnek a talaját hagyják el. Én az ilyen érvényesülést a jövőre nézve tisztességtelennek tartom. Hangsúlyozni kívánom, hogy ez elmékedések a leányközépiskolai tanárság keserű tapasztalatai, történeti adatok alapján szűrődtek le. Le akarom szögezni, hogy e gondolatok nem irányulnak a leányközépiskolai státuszba a multban bejutott ily pedagógusok ellen. Viszont azonban kívánatosnak tartanám, ha a különböző tanáregyesületek megállapodnának és kötelezőleg kimondanák tagjaikra vonatkozólag, hogy a fiúközépiskolai tanárok részére inkompatibilis leányközépiskolai igazgatói állás elfogadása, s az esetben, ha valaki ezt mégis megtenné, azt kizárná tagjai sorából. Mivel azonban gondolkodásomban nemzeti és pedagógiai érdek vezet, nem kívánom teljesen és egyáltalában kizárni a kiváló, hozzánk átlépő fiúközépiskolai tanárok érvényesülését. A leányközépiskola jó ideig rá lesz szorulva, s sohasem lesz ártalmára, ha a nőnevelésre kiválóan alkalmasnak talált fiú-középiskolai tanárokkal felfrissítik a leányközépiskolai státusz vérkeringését, azok tapasztalatával, lelki-világával gazdagítják, értékesítik a nőpedagógiát. Csak azt szeretném kikötni, hogy senki az átlépést követő hat év előtt leányközépiskolai igazgató soha többé ne lehessen, s akkor és csak abban az esetben, ha a leányközépiskolai státuszban régebben szolgáló, érdemesebb nőpedagógus nem akad. Ilyen formában az inkompatibilitás megszűnne. Más, ellenkező esetben az ügyet az országos középiskolai tanáregyesület intézhethné el, egy vegyes bizottság útján, mely az inkorrekt eljárást megbélyegezné, esetleg kizárással megbüntetné. Ily módon lehetetlenné lenne téve, hogy a kultuszminisztériumot ily irányú kinevezésekkel erkölcstelen eljárásokra ragadják összeköttetésekkel bíró fiúközépiskolai tanárok. Ilyen módon fokoznák a leányközépiskolai tanárság ambícióját, a pedagógiai munka egészségesebb és értékesebb lenne, a nemzeti közművelődés ügye pedig emelkednék.

A leányközépiskolai magánvizsgákra, érettségi vizsgálatokra, az iskolák pedagógiai tanulmányozására elsősorban szintén leányközépiskolai tanerőket, igazgatókat kellene kiküldeni. Eddig ily megbízatásokat kizárólag fiúközépiskolai pedagógusok kaptak. Előre bocsájtom, hogy ezek további felhasználását nemcsak lehetségesnek, sőt szükségesnek tartom. Úgy képzelem ugyanis, hogy az országnak kellenek olyan pedagógusok, akik a nemzetnevelés, a középfokú oktatás egészét áttekinteni tudják, az összes viszonyokat ismerik, mindenről referálni tudnak, a vezetés, a szervezés munkáját képesek elvégezni. A pedagógiai tudomány és maga a pedagógiai munka csak így fejlődhetik. Ép azért szükségesnek tartom, hogy a leányközépiskolai pedagógusok meg-

ismerjék a fiú-, illetve a közös pedagógia újabb értékeit, tapasztalatait, s így folytonos differenciációval egészségesen előre lehessen haladni. Szóval a fiúpedagógusok megismerik a nőnevelés viszonyait, értékes gondolatait, módszereit, s viszont a nőnevelők a férőpedagógiát. Épp ezzel függ össze a mondani valóm. A nőnevelők egészen ki vannak zárva a tapasztalatgyűjtésből, ki vannak zárva abból, hogy maguk referáljanak és maguk szervezzenek. Szükséges lenne pedig az, hogy a leányközépiskolai tanárok és igazgatók is fejlődjenek, ne csak saját intézetük habitusát ismerjék meg, hanem lehetőleg minél többét, amivel a saját munkájuk is értékesebb lesz, eszmecseré útján másoknak is javára szolgálnak. A leányközépiskolai pedagógusok tapasztalataiban és gondolkodásában, törekvésében egészséges differenciálódás állna be, ami az iskolafajnak és az általános nőnevelésnek is hasznára lenne. Bizonyos közeledés, bizonyos egység fejlődne ki, ami némely kardinális kérdésben égetően szükséges lenne. Ezzel kapcsolatos azután az is, hogy így az emberek, ez az iskolafej módot nyer arra, hogy a maga eszméit, törekvéseit propagálja, a hatóságokkal megismertesse, azoknak iniciatívával szolgáltson. Feltárhatnák tapasztalataikat, meggyőződésüket, az adatokat ők világíthatnák meg, a viszonyok rendezésében közreműködhetnének. Előkészíthetnék a további szervezés, fejlődés munkáját, melyben nemcsak mint véleményadók működnének, hanem magát a tervezetet is ők készítenék és a tervezet keresztülvitelével is őket bíznák meg. Rá kell mutatnom arra, hogy leányközépiskolai vizsga- és érettségi biztosok és iskolalátogatók csakis leányközépiskolai pedagógusok lehetnek elsősorban, mert ezen állások betöltéséhez szükséges, hogy a nőneveléstan elveiben, tapasztalataiban, módszereiben teljesen otthonos legyen, rokonszenvezzon a miliővel és a benne élő emberek törekvéseivel. A fiúközépiskolai pedagógusok a mi hagyományainkat, törekvéseinket, tudományunkat, annak gyakorlati alkalmazását, leányainkat, a női kérdésekkel összefüggő társadalmi viszonyokat nem ismerik, nem ismerhetik, mert nem ebben a levegőben élnek, nem ez az ő szakmájuk. A vizsga, a tanítás sokkal jobban sikerül, ha nőnevelő kérdez, beszél, vezet, mert hiszen ő ismeri a női lelket, ő tud alkalmazkodni hozzá, s ebben nem elfogultabb, mint szabad lenne, sőt talán ép az az elfogultság van meg benne, ami az ő különleges munkájához elengedhetlenül szükséges. A legkevesebb, amit elvárunk, hogy csak olyan fiúpedagógusokat küldjenek leányközépiskolákba, akik a nőnevelés törekvéseivel és a nőnevelőkkel rokonszenvezznek. Szükséges azonban leányközépiskolai szakembereket nevelni, akik tapasztalatokat gyűjtve, tanulmányokat végezve, a vezetés, a szervezés céljaira, a leányközépiskolai kérdések megoldására elsősorban munkába állíthatók legyenek. A leányközépiskola balvégzete

ép e hiánnyal függ nagyjában össze. De van e kérdésnek más oldala is. A leányközépiskolai tanár, igazgató munkája akkor tökéletesedik, lesz igazán értékes, ha ambícióját növelik, ha érdemeit nyugtázzák, ha látja az elismerést, érdeklődést, jóakaratot, ha tudja, hogy van mód tehetségei, tudása érvényesítésére. De közérdek is, hogy minden munkakörben szakemberek dolgozzanak, ne idegenek, hozzá nem értők vezessenek, uralkodjanak, akik nem éreznek együtt környezetükkel, akiknek hatása legtöbbször káros.

Iparkodtam e kérdést objektíve megvilágítani. Meg vagyok győződve, hogy a fiúközépiskolai pedagógusok tiltakoznának legjobban, ha hozzájuk kizárólag leányközépiskolai érettségi és vizsgabiztosokat és iskolalátogatókat küldenének, ha iskolafajuk ellenőrzését, szervezését, vezetését idegenek végeznék, akik velők nem éreznek együtt, ha előmeneteli és érvényesülési lehetőségüket, tapasztalatgyűjtési módjukat nem szakemberek kaparintának magukhoz. Meg vagyok győződve, hogy a fiúközépiskolai tanárok bojkottal felelnének erre nekünk. A leányközépiskolai nőnevelők is úgy vélekednek, hogy egy önérzetes, öntudatos és becsületes fiúközépiskolai pedagógusra nézve inkompatibilis a leányközépiskolai vizsga és érettségi biztosság, az iskolalátogatás elvállalása, hacsak a tudomány, vagy a kivételes országos érdek nem kívánja.

Szóvá akarom tenni harmadszor azt a helytelenséget, hogy leányközépiskolai tankönyveket és tankönyvbírálatokat fiúközépiskolai tanárok írnak. Tapasztalatból tudjuk, hogy a leányközépiskolai tankönyvek között alig van jó, elfogadható, alkalmas könyv, s majd mind és a legrosszabbak fiúközépiskolai tanároktól származnak. Nem a tudományos szempontról beszélek most, hanem a tárgy kiválogatása és feldolgozása szempontjából. Jó tankönyvet szinte lehetetlen írni; hát még olyat, melyet a szerző nem dolgozott maga az életben fel, amelyet nem próbált ki, amelyről nem tudja, hogy megkapja-e a női lelket, sőt azt sem tudja, hogyan kellene ezt elérni. Nőneveléstani ismeretek és tapasztalatok nélkül jó leányközépiskolai tankönyvet írni lehetetlen. Nem állítom, hogy a nőnevelők tankönyvei feltétlenül és mindig jók, de azt igen, hogy nagyobb percentben váltak be az ő könyveik. Azután meg módot kell adni, sőt szorítani kell a leányközépiskolai pedagógusokat arra, hogy dolgozzanak, tanuljanak, írjanak, hogy így fejlődő tapasztalatok és ismeretek alapján megfelelő és mindig jobb leányközépiskolai tankönyvek, keletkezzenek. Specialistákat kell nevelni. Ennek csak ez az egy módja van. Csak így kapunk jó leányközépiskolai tanárokat, tankönyveket, tanítást. Így nemcsak azt fogjuk elérni, hogy tankönyveinkben a nőneveléstan elvei és törekvései fognak érvényesülni, hanem ilyen módon lehetséges lesz a tankönyvek foly-

tonos fejlődése, az írók egész gárdája fog dolgozni, egymással vetekedni. Majd válogathatunk a megfelelő tankönyvekben. Nem helyes az sem, hogy a fiúközépiskolai tanárok elveszik a kartársaitól azt a csekély mellékkeresetet, ami őket megilleti. A leányközépiskolai tankönyvből származó haszon oly édes kevés, hogy a fiúközépiskolai tanároktól joggal kérhetjük, hogy mondjanak le erről a jövedelemről. Jogtalan és kartárshoz nem illő, hogy olyan munkát elvállaljunk, ami nem a szakmánkba vág, melyhez nem értünk. De ezzel nemcsak kartársainak ártanak, hanem a köznek is.

Ugyanide tartozik az is, hogy leányközépiskolai tankönyv bírálatára fiúközépiskolai tanár vállalkozzék egymagában. Ő nem ismeri a mi viszonyainkat, kívánságainkat, törekvéseinket, hiányzanak belőle a szükséges tapasztalatok és ismeretek, nem speciálista, hanem legfeljebb a közös tudományhoz és pedagógiához ért. Információja nem lehet szakszerű, ítéletei nem lehetnek irányadók, nem képes a leányközépiskolai tankönyvpolitikát vezetni. Viszont alkalmat kell adni, hogy a leányközépiskolai pedagógusok kívánságait, kifogásait kifejthessék, referálhassanak, irányíthassanak, megfelelő tankönyvpolitikát teremtsenek. A tankönyvbírálatokkal a leányközépiskolai pedagógusok látóköre bővül, alkalmat nyernek tudásuk kifejtésére, a nőnevelés javításán dolgozni. Ezzel alkalmuk van saját fejlődésre, ambíciójuk ébren van tartva, ki lesz elégítve, lelkük, tekintélyük a nőnevelés előnyére folyton gazdagodik. Jó közérzés fejlődik ki, s talán némi szerény anyagi haszonhoz is jutnak, amely őket bizonynyal inkább is illeti meg, mint a nem szakértőket.

A tankönyvírásban csak azt az esetet tudnám elfogadni, hogy jó és bevált fiúközépiskolai tankönyveket jó leányközépiskolai pedagógus dolgozzon át leányközépiskolák számára, illetve kiváló fiú- és leányközépiskolai tanárok írjanak együtt leányközépiskolai tankönyveket, de a bírálat joga csak szakemberek kezében lehet. Szerintem más esetekben legyen inkompatibilis leányközépiskolai tankönyv, vagy tankönyvbírálat írása.

Szükségesnek tartom, hogy a fiúközépiskolai tanárság ezeket a kérdéseket beszélje meg, s ha ez elveket méltányosoknak tartja, mondja ki magára, illetve tagjaira nézve kötelezőnek. Mondják ki a különböző tanáregyesületek, hogy elintézetlen becsületbeli ügynek tekintik, ha valamely tagjuk ilyenmű munkákra vállalkozik, s kizárják az egyesület tagjai sorából. A legjobb lenne, ha az országos tanáregyesület alakítana egy vegyes bizottságot, melyhez a panasszal, illetve a kérdés megvizsgálásának kérelmével fordulnának az érdekelt felek.

Azt hiszem, hogy a tanári becsület és a köznevelés érdekében

szükséges e kérdést tisztázni és irányító elvben megállapodni, mert így nem lehetne a minisztérium kívánságára hivatkozni, s így a minisztérium nem mentegetődzhetnék a külső kényszerrel az elvek áttörésekor. Ha a tanári köztudatot, önértetet, becsületérzést fejleszteni, nevelni akarjuk, akkor ezt a lépést meg kell tenni.

Bittenbinder Miklós.

MAGYAR PÆDAGOGIAI TÁRSASÁG.

XXVII. nagygyűlés 1919 január 18-án.

Fináczy Ernő elnöklésével jelen van: Avar Gyula, Benisch Arthur, Berta Ilona, Berzeviczy Albert, Beszterczey György, Bozóky Endre, Böngérfi János, Böngérfi Kálmán, Császár Elemér, Dobó László, Endrei Gerzson, Fest Aladár, Fináczy Ernőné, Friml Aladár, Gyomlay Gyula, Gyulai Ágost, Gyulai Ágostné, Hoor Pál, Héber Bernát, Heller Izidor, Ilsvay Lajos, Imre Sándor, Karsai Ervin, Katonáné Thuránszky Irén, Katona Irén, Kemény Ferenc, Kenyeres Elemér, Kolb Gyula, Kőrösi Henrik, Málnai Mihály, Marczinkó Ferenc, Mátyás József, Mosdóssy Imre, Nádain Pál, Nagy Zsigmond, Nagy Zsigmondné, Négyesy László, Pintér Jenő, Pruzsinszky János, Quint József, Répay Dániel, Révész Géza, Scherer Sándor, Sinkovics Dániel, Stich Nándor, Székely György, Székely István, Székely László, Székely Sándor, Szemere Samu, Szijj János, Szitnyai Elek, Szóts Gyula, Szuppán Vilmos, Szűcs István, Teveli Mihály, Tóth Antal, Waldapfel János és mások.

I. *Fináczy Ernő* elnök *A középiskolák egységes jogosítása* című, nagy figyelemmel hallgatott előadásával (I. a M. P. 1919. évi 1—9. lapjain) a Társaság XXVII. nagygyűlését megnyitja.

II. A napirend előtt az *elnök* üdvözlí a nagy számmal megjelent tagokat és érdeklődőket, elsősorban Berzeviczy Albertet, a Magyar Tudományos Akadémia elnökét.

III. *Gyulai Ágost* titkár felolvassa a következő jelentést:

Tisztelt Társaság!

Mialatt hazánk szent testén idegenek taposnak s mi kénytelenek vagyunk összetett kezekkel, megkötözve nézni e szentségtörést; mialatt az ellenséges hordák minden oldalról reánk törve, marcangolva tépdeseik le e szent test darabjait s minden lépésüknél újra fölvonaglik a honfi-szív; mialatt belső viszonyainkra gondolva, mély fájdalommal érezzük újra a költő szavainak igazságát:

A kidőlt fában őrlő szű lakik,

A hönfi honfira vádaskodik;

s mialatt mindezek következtében a legnagyobb mértékig veszélyben forog legszebb s legfölemelőbb érzelmeink alapja, ezer esztendő nemzeti létünk, keserű kérdést vethet föl magának az egész magyar tudományosság, melynek Társaságunkkal mi is egyik szerve vagyunk, csüggedten kérdezheti a magyar tudományos élet minden tényezője: van-e még hivatása, van-e még jogosultsága munkájának?

Mikor a világháború kitörése óta ötödször kell hivatalos visszatekintésben számot adnom Társaságunk egy évi munkájáról s az eddigi lehangoló helyzetnél is kétségbeejtőbb körülmények közepette áll egy új működési esztendő küszöbén Társaságunk, mely a nemzeti nevelés eszméinek gondozására van hivatva, mi sem vehetnők rossz néven, ha azt kérdezné tőlünk valaki: miért e hiábavaló küzdelem oly ideálokért, melyek eleve halálra ítéltettek?

De ha felvetődhetik is egy pillanatra ez a bús kérdés, kiragadva magunkat a csüggedésnek lelkünket megülő barna szárnyai alól, ha valakinek, úgy nekünk, pedagógusoknak kell férfiasan, erős lélekkel, tévovázás nélkül azt felelnünk: Nem! Nem! Soha! S nekünk kell első sorban ismételnünk szerkesztőségünknek nem régen elhangzott intelmét, mely azt köti lelkünkre: «Egyetlen percig sem szabad felednünk, hogy az ifjúság a jövődő!» Bármí ér és bármí sujt hát bennünket, ebben a hitben és ebben a tudatban megerősödvé kell folytatnunk nevelői munkánkat az új Magyarorszáért!

Kínzó kétségekkel s helyükbe lépő fölemelő gondolatokkal küzdövé számolok be én is Társaságunk elmúlt esztendejéről, mikor azt vizsgálom, volt-e magyar pedagógiai élet a lefolyt 1918-ik esztendőben s mennyiben volt benne része Társaságunknak?

Nem áltathatjuk magunkat: ez az ötödik esztendő, mely kezdetben jó reményekkel biztatott, a légsúlyosabbá vált a szenvedés évei között. Mindaz, ami közel áll társasági életünk érdeklődési köréhez, nagy hanyatlást mutatott ez idő alatt: az iskola úgyszólván elzüllött, alig folyt benne tanítás, még kevésbbé nevelés, mert szűkölködés és járvány egyaránt bénították működését; a *pedagógiai irodalom* szegényessé vált; ha termelt is egyet-mást, különösebb értékű alkotásairól nem számolhatok be; a forradalmi napok beköszöntésével a régen munkában levő, nemzeti művelődésünk biztos alapján fejlődő, megfontolt és megérett *reformterveknek* világosan kijelölt útja elhomályosult és eltorlódott s az új tanügyi és pedagógiai programmok tömkelegében minden chaotikussá vált ezen a téren is.

Mindezen lehangoló, szomorú jelenségek közepette, jobbra az 1918. év első felében, Társaságunk egyelőre ugyan nem mondott le életének megszokott jelenségeiről, teljesen azonban nem tudott ellenállni a közviszonyok mindent bénító hatásának: csökkentenie kellett

felolvasó-üléseinek számát; némileg korlátoznia folyóiratát, legalább is nyomdai tekintetben; el kellett halasztania a Magyar Pædagogia régen tervezett 25 éves tárgymutatójának elkészítését és kiadását; le kellett mondania a Magyar Pædagogiai Társaság Könyvtára c. vállalat további köteteinek kiadásáról; le kellett tennie nagyobb méretű taggyűjtő akció reményeiről, sőt bele kellett nyugodnia külső tagjai számának némi csökkenésébe is.

Mindezen jelenségek nem súlyos természetűek egyelőre, de mégis fájdalmasan jelölik a magyar pedagógiai tudomány s általában a magyar tudományosság kálváriájának útját.

A negatívumok mellett nagyon könnyű és, sajnos, nagyon egyszerű azonban felsorolnom a pozitívumokat is. Társaságunk életének keretei ugyanazok maradtak, csak az fogyatkozott meg némileg, ami e keretek tartalmát teszi.

A lefolyt évben üléseink száma összesen csak 7 volt: 1 nagygyűlés, 5 felolvasó és 1 elnöki ülés. A felolvasások száma sem volt több 10-nél. Előadást tartottak: Fináczy Ernő elnök egy ízben, Goldziher Károly, Waldapfel János, Marsits Rozina, Péter János, Mosdóssy Imre és Imre Sándor rendes tagok egy-egy ízben, az utóbbiak közül hárman székfoglalóikkal jelentek meg felolvasó asztalunknál; felolvastak továbbá Laurentzi Vilmos, Imre Lajos és Kováts Alajos külső tagok egy-egy ízben. Az előadások közül kettő elnöki megnyitó volt, az egyik ünnepi megemlékezés a népoktatási törvény születésének 50-ik évfordulóján, négy előadás aktuális elvi kérdésekről, kettő általános elméleti pedagógiai témákról szolt, egy a módszertanból, egy pedig a pedagógia történetéből vette tárgyát. Üléseink látogatottságán, úgy mint más tudományos egyesületekén, sajnos, szintén meglátszott a közviszonyok nyomasztó hatása.

Folyóiratunk elmúlt évi folyamáról teljes képet ezúttal nem adhatok, mert nyomdatechnikai viszonyaink megromlása miatt az évfolyam még nincs befejezve. De folyóiratunk nem is szorul saját házi dícséretünkre. E kiadványunk, úgy mint egy lusztrum óta általában, ezúttal is maga beszél önmagáért. Ha terjedelemben kissé megfogyatkozott is, tartalmi gazdagságából és elevenségéből mit sem engedett, sőt e részben, ha lehet, még előnyösebbé is fejlődött, ami újra bizonyítja az eddigi szerkesztés szakavatottságát s előre igazolja azt is, hogy nagy kár volna, ha a körülmények esetleg változást hoznának e tekintetben!

Társaságuk elmúlt évi életének személyi változásairól sem nehéz röviden beszámolnom. Örömmel regisztrálom, hogy Társaságunk mult évi XXVI. nagygyűlése az elnökség javaslatára egyhangúlag megválasztotta tiszteleti tagul dr. Alexander Bernát egyetemi tanárt.

aki egész életén át nemcsak szorosan vett szaktudományát, a filozófiát, hanem a pedagógiát is elméleti és gyakorlati vonatkozásaiban, élőszóval, tollal és tettel művelte, aki négy évtized óta minden jelentős tanügyi mozgalomból kivette részét s ma is fáradhatatlan munkása a magyar közművelődésnek; továbbá *dr. Dóczi Imre* ref. egyházkerületi középiskolai felügyelőt, aki az ország egy nagy tankerületének élére állítva, évtizedeken át kiváló szakértelemmel, soha sem lankadó buzgalommal és elismert sikerrel fáradozik a közoktatás területén. Nem kevésbbé örömmre szolgál hivatalból jelentenem, hogy a Társaság ugyanazon a nagygyűlésen szokatlanul nagy számmal gyarapította rendes tagjainak sorát is, amennyiben szintén egyhangúlag megválasztotta rendes tagokul: *Berta Ilonát*, az Erzsébet-nőiskola igazgatóját, aki a magyar nőnevelés és tanítónőképzés terén hosszú időkre visszamenő, országszerte elismert munkásságot fejtett ki; *Hidasi Sándor* tanfelügyelőt, aki évtizedeken át kitűnő és sikeres gyakorlati tevékenységet folytatott a magyar népoktatás érdekében egy vármegye területén s jelenleg a vallás- és közoktatásügyi miniszterium pedagógiai osztályának vezetője; *Karsai Ervint*, a premonstreiek budapesti tanárképző intézetének kormányzóját, az országos katolikus középiskolai tanár egyesület alelnökét, volt főgimnáziumi igazgatót, a magyar középoktatásnak régi, nevelői érdemekben gazdag munkását; *Pruzsinszky János* főigazgatót, budapesti gyakorló főgimnáziumi igazgatót, ki e minőségében a gyakorlati tanárképzést szolgálja s mind ezen a téren, mind a filológiai irodalom terén nagyérdemű munkásságot fejtett ki; *Quint Józsefet*, a budapesti I. ker. állami elemi iskolai tanítóképző-intézet igazgatóját, a pedagógiai tankönyvirodalom érdemes munkását; végül *Vida Sándor* középiskolai tanárt, a Magyar Filozófiai Társaság titkárát, folyóiratunknak is buzgó és kiváló munkatársát. Társaságunk ezúttal szívesen üdvözli választottjait tiszteleti, illetőleg rendes tagsági minőségükben s tisztelettel meghívja őket munkatársai sorába.

Társaságunk e gyarapodását az elmúlt évben nem ellensúlyozták sűrűbb számmal veszteségeink. A sors ezúttal kegyelmesebb volt irántunk, mint más esztendőkből. Mindamellet különösen sajnálatos veszteségnek kell tekintenünk egy tiszteleti tagtársunknak, *Molnár Viktor* nyugalmazott vallás- és közoktatásügyi államtitkárnak elhunytát, ki úgyis mint a magyar tanügy és a magyar kultúra legfőbb intézőségének számos éven át tanácsadója és első tisztviselője, úgyis mint számos kulturális intézménynek buzgó kezdeményezője és munkása, minden művelődési ügynek lelkes pártolója, különösen pedig mint az Uránia tudományos egyesületnek, az Uránia tudományos színháznak és az «Uránia» című, kiválóan népművelő irányú folyó-

íratnak fáradhatatlan gondozója s Társaságunknak is mindenkor nemes pártfogója, általában és mi előttünk is maradandó érdemeket szerzett magának. Ugyancsak az elmúlt 1918. esztendőben hárman hűnytak el rendes tagjaink sorából: *Csáka Károly* nyugalmazott kegyes-tanítórendi gimnáziumi igazgató, Társaságunknak negyedszázad óta rendes tagja, kinek — minthogy egész életét a fővárostól távol töltötte — társasági életünkben részt vennie nem volt alkalma, kit azonban ifjú Társaságunk főnnállásának második évében, 1893-ban mint kiváló gyakorlati pedagógust és az iskolai adminisztráció kérdéseinek szorgalmas fejtegetőjét választott tagjai sorába; *Popovics V. István* országgyűlési képviselő, a budapesti Thökölyanumnak, a magyarországi szerb főiskolai ifjak alapítványi nevelőintézetének mintegy 40 éven át igazgatója, Társaságunknak alapítása óta rendes tagja, ki a magyarországi nemzetiségek kulturügyének a magyar étellel való kapcsolatát képviselte Társaságunkban s kit mint e szoros kapcsolatnak őszinte barátját a véletlen sors fájdalmas időszerűséggel ragadott el körünkől; elhúnyt végül *Acsay Antal* egyetemi magántanár és kegyes-tanítórendi főgimnáziumi tanár, ki mint a pedagógia történetének egyetemi docense s több kulturtörténeti munkának szerzője 1911 óta foglalt helyet Társaságunk rendes tagjai között.

Mindhárom elhúnyt rendes tagtársunk emlékét kegyelettel újítom fel közöttünk s indítványozom, hogy tisztelő megemlékezésünk jegyzőkönyvünkbe is beiktattassék.

Anyagi ügyeink sáfárja, pénztárosunk részletesen be fog számolni helyzetünkről. Az enyém e téren pusztán az a feladat, hogy Társaságunk nevében ezúton is köszönetet mondjak jótévőinknek s indítványozzam jegyzőkönyvbe iktatását e köszönetünknek először a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr iránt 2000 koronányi, másodszorban a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége s a Magyar Ált. Hitelbank igazgatósága iránt 1200, illetőleg 2000 koronányi segítő adományaikért. Köszönetünket különösen bensővé teszi annak tudata, hogy mindezen segítő összegek nemcsak anyagi, hanem erkölcsi támogatást is jelentettek.

Kérem a tisztelt Nagygyűlést, szíveskedjék jelentésemet jóváhagyó tudomásul venni s indítványaimat elfogadni.

A Társaság a jelentést tudomásul veszi, elhúnyt tagjainak emlékezetét jegyzőkönyvébe iktatja s a titkár indítványait elfogadja. Az elnök javaslatára a nagygyűlés a titkárnak a Társaság 1918. évi működését bemutató jelentéseért köszönetet mond.

IV. Dr. Bozóky Endre pénztáros bemutatja a Társaság 1918. évi számadását:

A Magyar Pædagogiai Társaság 1918. évi zárószámadata.

Bevétel.		Kor.
1917. évi egyenleg		394.48
1917. évi írói tiszteletdíjak pótlására		200.—
Tagdíjhátralékokból		1333.50
Folyó évi tagdíjakból		1802.50
Előre fizetett tagdíjakból		459.—
Alapítványok kamataiból		685.03
Tiszteleti és rendes tagok adományaiból		2550.—
Kormánysegély 1918-ra		2001.—
Kormánysegély 1919 I. felére		1000.—
Segély a M. Tud. Akadémiától		1200.—
Összesen		11625.51

Kiadás.		Kor.
Írói tiszteletdíjak		2177.—
Nyomdaköltségek		1262.—
Tisztviselői tiszteletdíjak:		
Szerkesztő		800.—
Titkár		400.—
Pénztáros		800.—
Jegyző		200.—
Szolgáknak		121.—
Ügykezelési költségek		534.27
Segéd munkás (írnok)		60.—
Takarékbetétek (alapítványok)		2550.—
Beszerzések		18.90
1919 első felére járó államsegély		1000.—
Egyenleg (1918. évi maradvány)		1702.34
Összesen		11625.51

Budapest, 1919 január 10-én.

Böngérfi János s. k.,

ellenőr.

Dr. Bozók Endre s. k.,

pénztáros.

A közgyűlés a számadási tételeket tudomásul veszi.

V. Dr. Zsengeri Samu felolvassa a kiküldött pénztárvizsgáló-bizottság következő jelentését:

A pénztári könyveket 1918 jan. 1-től 1918 dec. 31-ig átvizsgáltuk, úgy a bevételeket, mint a kiadásokat az okmányokkal és a tagok nyilvántartásával összehasonlítottuk és megegyezőeknek találtuk. Az 1702 K 34 f pénztári maradványt, valamint az 1919. év I. felére felvett 1000 K államsegélyt a postatakarékpénztár folyó számláján és 1267 K

81 f készpénzben találtuk. A György Aladár-féle 400 K-ás pályadíj a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank budai fiókjának 24,992. sz. takarékkönyvében találtatott. Az alapítványtőke a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank budai fiókjában letétbe helyezett 7800 K névértékű következő címletekben: 5000 K 4 $\frac{1}{2}$ %-os Pesti Magyar Keresk. Bank záloglevele, 400 K 4%-os magyar koronajáradék, 2400 K 6%-os hadi kölcsönkötvényben, valamint a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank budai fiókjának 27,358. sz. takarékkönyvére elhelyezett 265 K-ban és a Magyar Agrár- és Járadékbank belvárosi fiókjának 6,066. sz. takarékkönyvére elhelyezett 2609 K 65 f-ben, összesen 2874 K 65 f betétekben találtatott. A tárgymutató céljaira gyűjtött alap állománya: 2500 K névértékű 6%-os hadikölcsönkötvény a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank budai fiókjának letétjében, továbbá az ugyanottani 28,539. sz. takarékkönyvben elhelyezett 2454 K 31 f s a 29,100. sz. takarékkönyvre elhelyezett 1322 K 50 f, vagyis összesen 3773 K 81 f takarékbetétekben találtatott.

Budapest, 1919 január hó 10-én.

Dr. Zsengeri Samu s. k.,
pénztárvizsgáló-bizottsági tag.

Dr. Radó Vilmos s. k.,
pénztárvizsgáló-bizottsági tag.

A társaság dr. *Bozóky Endre* pénztárosnak a felmentvényt megadja és buzgó munkásságáért hálás köszönetet mond. Jövő évi pénztárvizsgálókul *Radó Vilmos* és *Zsengeri Samu* küldetnek ki, akiknek, valamint *Böngérfi János* ellenőrnek fáradozásait külön is megköszöni az Elnök.

VI. *Dr. Bozóky Endre* bemutatja az 1919. évi költségelőirányzatot:

A Magyar Pædagogiai Társaság 1919. évi költségelőirányzata.

Bevétel.		Kor.
1918. évi maradék	— — — — —	302·34
Tagdíjhátralékokból	— — — — —	600·—
1919. évi tagdíjakból	— — — — —	1500·—
Előre fizetett tagdíjakból	— — — — —	300·—
Alapítványok kamataiból	— — — — —	600·—
Tiszteleti és rendes tagok adományai	— — — — —	400·—
Kormánysegély	— — — — —	2000·—
A Magyar Tud. Akadémiától	— — — — —	1200·—
Írói tiszteletdíjakra pótlás	— — — — —	200·—
Összesen	— — — — —	7102·34

Kiadás.		Kor.
Írói tiszteletdíjak	— — — — —	2200.—
Tisztviselők tiszteletdíjai:		
Szerkesztő	— — — — —	800.—
Titkár	— — — — —	400.—
Pénztáros	— — — — —	800.—
Jegyző	— — — — —	200.—
Szolgáknak	— — — — —	150.—
Ügykezelési költségek	— — — — —	600.—
Előfizetésekre	— — — — —	80.—
Nyomdaköltség	— — — — —	1200.—
Tárgymutatóra	— — — — —	500.—
Rendkívüli kiadásokra	— — — — —	100.—
Egyenleg (1919. évi maradék)	— — — — —	7234
	Összesen	710234

Budapest, 1919 január 8-án.

Az elnökség nevében

Böngérfi János s. k.,
ellenőr.

Dr. Bozóky Endre s. k.,
pénztáros.

A közgyűlés az előirányzatot vita nélkül elfogadja.

VII. *Fináczy Ernő* elnök jelenti, hogy a tisztikar 3 évi megbízása lejárt. Köszönetet mond a Társaságnak a bizalomért, a tisztviselőknek fáradozásukért és a támogatásért, melyben őt e három év alatt is részesítették. Ezek után felkéri az elnök *Négyesy László* rendes tagot, hogy a választás idejére az elnöklést vegye át.

VIII. *Négyesy László* mint választási elnök javasolja, hogy a Társaság a szavazás mellőzésével, közfelkiáltás útján válassza meg elnökévé újból *Fináczy Ernőt*. A jelenlevők egyhangú lelkesedése közben határozatként kimondja, hogy a Magyar Pædagogiai Társaság *Fináczy Ernőt* újabb 3 évre elnökévé megválasztja s felkéri őt az elnöki szék elfoglalására.

IX. *Fináczy Ernő* elfoglalván az elnöki széket, megköszöni a Társaságnak beléje helyezett bizalmát. Azon lesz, hogy elnöki tisztét úgy mint eddig, ezentúl is tárgyilagosan töltsse be, hogy minden jó-hiszemű tudományos álláspont szabadon érvényesülhessen. Kéri a Társaságot, hogy ebben a törekvésében támogassa őt. Reményli, hogy túlsok munkájától kissé mentesítheti magát és ezentúl több időt fordíthat a Társaság üléseinek vezetésére.

Jelenti, hogy a tisztikar mandátuma is lejárt s ajánlja, hogy a közgyűlés válassza meg valamennyi állásra az eddigi tisztviselőket. Egyedül *Imre Sándor*, az eddigi szerkesztő, kit új hivatásos állása, helyettes államtitkári tiszte nagy mértékben elfoglal, nem vállalhatja

tovább a Magyar Pædagogia szerkesztését, azért az elnök azt ajánlja, válassza meg a Társaság szerkesztőül *dr. Nagy József* székesfehérvári főreáliskolai tanárt, a pedagógia doktorát, Társaságunk rendes tagját és folyóiratunk szorgalmas munkatársát, kinek Budapestre áthelyezése folyamatban van s ki «Fináczy Ernő és Imre Sándor közreműködésével» fogja ellátni a szerkesztői teendőket.

A Társaság elfogadja az elnök indítványát s közfelkiáltással megválasztja a következőket:

alelnökké : a népoktatás köréből *Mosdóssy Imrét*,
 a középiskola « *Erődi Bélát*,
 a főiskola « *Schneller Istvánt* ;
titkárrá : *Gyulai Ágostot* ;
szerkesztővé : *Nagy Józsefet* ;
pénztárossá : *Bozóky Endrét* ,
ellenőrré : *Böngérfi Jánost* ;
könyvtárossá : *Szuppán Vilmost* ;
jegyzővé : *Bursics Ernőt*.

Az elnök kimondván a határozatot, meleg szavakkal mond köszönetet a szerkesztői tisztségből távozó Imre Sándornak, ki buzgó, szakavatott és lelkiismeretes munkásságával a Magyar Pædagiát — az osztatlanul megnyilvánult közvélemény tanúsága szerint — magas színvonalra emelte és ezzel Társaságunk körül maradandó érdemeket szerzett. A fennforgó okoknál fogva kénytelen a változhatatlanba beletörődni, de a válás nagyon fájdalmasan érinti, mert Imre Sándorban nemcsak kitűnő szerkesztőt, hanem példaszerű jellemet is tanult megismerni, akivel most, sajnos, kevesebb alkalma lesz érintkezni.

X. Az elnökség javaslatára a Társaság egyhangúan megválasztja *tiszteleti tagul* :

Dr. Schneller Istvánt, a kolozsvári tud. egyetemen a neveléstudomány nyilv. rendes tanárát, a személyiség pedagógiájának magyar földön legkiválóbb képviselőjét, társaságunk nagyérdemű alelnökét, a tanárnemzedék hosszú sorának szeretett mesterét, és

Gróf Teleki Sándort, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság elnökét, aki a nevezett társaságot, mely céljai tekintetében oly közel áll hozzánk, lelkes munkatársaival egyetemben 10 év alatt a virágzás magas fokára emelte.

A megüresedett négy *rendes tagsági* helyre szintén egyhangúan megválasztja a Társaság

Benisch Arthur középiskolai igazgatót, folyóiratunk jeles munkatársát,

Mutschenbacher Gyula nagyszombati kath. főgimnáziumi tanárt, John Locke pedagógiai érdekű művének magyar fordítóját,

Révész Géza egyetemi tanárt, a kísérleti pszichológiának és vele kapcsolatos gyermektanulmányok külföldön is méltatott képviselőjét, és

Szemere Samu főreáliskolai tanárt, ki a játékelméletekről írt tanulmányával, továbbá Alexander Bain neveléstudományi művének magyar fordításával szerzett a pedagógia terén érdemeket.

XI. Végül az elnök megköszöni a jelenlevőknek a Társaság ügyei iránti érdeklődését és a XXVII. nagygyűlést berekeszti.

A Magyar Pædagogiai Társaság 1919-ben.

I. A Társaság tisztviselői:

Tiszteletbeli elnök: *Heinrich* Gusztáv dr., nyug. egyet. tanár, a M. Tud. Akad. főtitkára.

Elnök: *Fináczy* Ernő dr., egyet. tanár.

Alelnökök: a) a népoktatás köréből: *Mosdóssy* Imre, Budapest főváros tanfelügyelője.

b) a középiskolák köréből: *Erődi* Béla dr., Budapest főváros nyug. tankerületi főigazgatója.

c) az egyetem köréből: *Schneller* István dr., egyet. tanár.

Titkár: *Gyulai* Ágost dr., pedagógiumi tanár.

Szerkesztő: *Nagy* József dr., áll. főreálisk. tanár.

Pénztárnok: *Bozóky* Endre dr., középiskolai igazgató, az Orsz. Közokt. Tanács titkára.

Ellenőr: *Böngér*fi János, c. polg. isk. igazgató.

Jegyző: *Bursics* Ernő, fővárosi közs. nép- és iparisk. igazgató.

Könyvtárnok: *Szuppán* Vilmos, keresk. akad. igazgató.

II. Tiszteleti tagok:

Alexander Bernát dr., egyet. tanár, Budapest (1918).

Apponyi Albert gr., volt v.- és k. miniszter, Budapest (1908).

Békefi Remig dr., zirci apát, Zirc (1912).

Beöthy Zsolt dr., egyet. tanár, Budapest (1913).

⁵ *Berzeviczy* Albert dr., a M. Tud. Akad. elnöke, Budapest (1894).

Burány Gergely dr., a csornai premontrei kanonok-rend prépostja, Csorna (1911).

Cherven Flóris dr., c. főigazgató, nyug. főgimn. igazgató, Budapest (1913).

Dóczi Imre dr., egyházkerületi középisk. felügyelő, Debrecen (1918).

- Dugard M.*, pedag. író, a párisi Lycée Molière tanárnője, Páris (1904).
- 10 *Eötvös Loránd báró dr.*, egyetemi tanár, Budapest (1894).
- Gyertyánffy István*, nyug. pedagógiumi igazgató, Budapest (1912).
- Nosvay Lajos dr.*, ny. vallás- és közoktatásügyi államtitkár, műegyet. ny. r. tanár Budapest (1915).
- Jancsó Benedek*, a Szabadokt. Tan. alelnöke, Budapest (1916).
- Jankovich Béla dr.*, volt vallás- és közokt. min., Budapest (1914).
- 15 *Klebensberg Kunó gr. dr.*, volt vallás- és közokt. államtitkár, Budapest (1915).
- Lukács György*, országgyűl. képviselő, Budapest (1917).
- Sée Camille*, francia államtanácsos, pedag. író, Páris (1904).
- Schneller István*, egyetemi tanár, Kolozsvár (1919).
- Szász Károly*, volt képviselőházi elnök, Budapest (1917).
- 20 *Takács Menyhért dr.*, a jászóvári premontrei kanonok-rend prépostja, Jászó (1904).
- Teleki Sándor gróf*, a M. Gyermektanulmányi Társaság elnöke, Budapest (1919).
- Wlassics Gyula dr.*, a közigazgatási bíróság elnöke, Budapest (1896).
- Zichy János gr.*, volt vallás- és közoktatásügyi min. Budapest (1911).
- Zsilinszky Mihály*, volt v.- és k. államtitkár, Budapest (1894).

III. Rendes tagok:

- Badics Ferenc dr.*, tanker. főigazgató, Budapest (1892).
- Bánóczy József dr.*, tanítóképzőint. igazgató, Budapest (1911).
- Bárczy István dr.*, a székesfőváros polgármestere, Budapest (1906).
- Bartoniek Géza*, az Eötvös-kollégium igazgatója, Bpest (1904).
- 5 *Beke Manó dr.*, egyetemi tanár, Budapest (1899).
- Benisch Arthur*, középiskolai igazgató, Budapest (1919).
- Berta Ilona*, az Erzsébet-nőiskola igazgatója, Budapest (1918).
- Bódis Juszti dr.*, főgimn. tanár, Komárom (1915).
- Bozóky Endre dr.*, középisk. igazg., az Orsz. Közoktatási Tanács titkára (1908).
- 10 *Böngérfi János*, c. polg. isk. igazgató, Budapest (1892).
- Bursics Ernő*, főv. nép- és ipariskolai igazgató, Budapest (1912).
- Capesius József dr.*, ny. tanítóképzőint. igazgató, Nagyszeben (1892).
- Csengeri János dr.*, egyetemi tanár, Kolozsvár (1892).
- Demeczky Mihály dr.*, egyet. tanár, Budapest (1892).
- 15 *Éltes Mátyás*, áll. kisegítő isk. igazgató, Budapest (1915).
- Ember János*, tanfelügyelő, Pécs (1892).
- Endrei Gerzson dr.*, főgimn. tanár, Budapest (1911).

- Erődi Béla dr., tanker. főigazgató, Budapest (1892).
 Eötvös K. Lajos, nyug. tanfelügyelő, Budapest (1892).
 20 Ferenczy József dr., műegyet. tanár, Budapest (1892).
 Fest Aladár, tanker. főigazgató, Budapest (1915).
 Fináczy Ernő dr., egyetemi tanár, Budapest (1892).
 Friml Aladár dr., főgimn. igazgató, Budapest (1915).
 Gaal Mózes, főigazgató, főgimn. igazgató, Budapest (1912).
 25 Geöcze Sarolta, tanítónőképzőint. igazgató, Budapest (1892).
 Géresi Kálmán, tanker. főigazgató, Debreczen (1893).
 Gockler Lajos dr., keresk. isk. tanár, Budapest (1908).
 Goldziher Károly dr., pedagógiumi tanár, műegyetemi m. tanár,
 Budapest (1917).
 Gyomlay Gyula dr., egyetemi tanár, Pozsony (1892).
 30 Gyulai Ágost dr., pedagógiumi tanár, Budapest (1904).
 Hajnóczy József dr., tanfelügyelő, Lőcse (1893).
 Havas Gyula dr., ny. tanfelügyelő, Budapest (1908).
 Hegedüs István dr., egyetemi tanár, Budapest (1895).
 Hegedüs Károly, nyug. iparisk. főigazgató, Bpest (1892).
 35 Hidasi Sándor, tanfelügyelő, Budapest (1918).
 Imre Sándor dr., közoktatásügyi h. államtitkár, Budapest (1906).
 Juba Adolf dr., iskolaorvos, egyet. m. tan., Budapest (1906).
 Karsai Ervin, tanárképzőint. kormányzó, Budapest (1918).
 Katonáné Thuránszky Irén, ny. tanítóképzőint. igazg., Bpest (1892).
 40 Kemény Ferenc, főreálisk. igazg., Budapest (1903).
 Kerékgyártó Elek dr., polg. isk. igazg., Budapest (1903).
 Kirchner Béla, keresk. isk. főigazg., Budapest (1903).
 Kornis Gyula dr., egyet. tanár, Pozsony (1911).
 Kovács János dr., pedagógiumi tanár, Budapest (1897).
 45 Kőrösi Henrik, tanfelügyelő, Budapest (1903).
 Kőrösi Sándor, főgimn. tanár, Budapest (1892).
 Krammer József, polg. isk. igazgató, Pozsony (1911).
 Kuthy József dr., c. főig., ny. főreálisk. igazg., Székesfehérvár (1892).
 Láng Mihály, nyug. tanítóképzőint. igazgató, Kolozsvár (1911).
 50 Lázárné Kasztner Janka, ny. Erzsébet-nőisk. igazg., Budapest (1892).
 Lechnitzky Gyula, tanítóképzőint. tanár, Budapest (1917).
 Málnai Mihály dr., ny. tanítóképzőint. tanár, Budapest (1892).
 Márki Sándor dr., egyetemi tanár, Kolozsvár (1892).
 Marsits Rozina, fels. leányisk. igazgató, Kolozsvár (1915).
 55 Mázy Engelbert dr., tanker. főigazgató, Kassa (1903).
 Molnár Oszkár, tanítóképzőint. tanár, Kolozsvár (1915).
 Mosdóssy Imre, tanfelügyelő, Budapest (1907).
 Mutschenbacher Gyula, főgimn. tanár, Nagyszombat (1919).

- Nádai Pál dr., iparrajziskolai tanár, Budapest (1915).
- 60 Nagy József dr., főreálisk. tanár, Budapest (1912).
 Nagy László, tanítóképzőint. c. igazg., Budapest (1892).
 Négyesy László dr., egyet. tanár, Budapest (1896).
 Neményi Imre dr., államtitkár, Budapest (1894).
 Pauer Imre dr., min. tan., nyug. egyet. tanár, Vác (1892).
- 65 Pauler Ákos dr., egyet. tanár, Budapest (1905).
 Péter János dr., r.-kath. főgimn. igazgató, Kézdivásárhely (1915).
 Pethes János, nyug. tanítóképzőint. igazg., Pápa (1902).
 Pirchala Imre, nyug. tanker. főigazg., Pozsony (1893).
 Platz Bonifác dr., nyug. tanker. főigazg., Székesfehérvár (1892).
- 70 Pruzsinszky János dr., c. főigazgató, gyakorlógimn. igazgató, Budapest (1918).
 Quint József, tanítóképzőint. igazgató, Budapest (1918).
 Radó Vilmos, ny. tanítónőképzőint. igazg., Budapest (1892).
 Ranschburg Pál dr., orvos, egyet. m. tan., Budapest (1908).
 Rátz László, főgimn. igazgató, Budapest (1913).
- 75 Révész Géza, egyetemi tanár, Budapest (1919).
 Riedl Frigyes dr., egyetemi tanár, Budapest (1892).
 Schack Béla dr., keresk. isk. főigazg., Budapest (1901).
 Scherer Sándor, tanítóképzőint. szakfelügyelő, Budapest (1917).
 Sebestyénne Stetina Ilona, női pariskolai igazgató, Budapest (1892).
- 80 Somogyi Géza, nyug. tanítóképzőint. igazg., Kispest (1904).
 Szabó László dr., tanár, Budapest (1916).
 Székely György dr., Erzsébet-nőiskolai tanár, Budapest (1907).
 Szelényi Ödön dr., theológiai akad. tanár, Pozsony (1913).
 Szemere Samu, főreálisk. tanár, Budapest (1919).
- 85 Sztinyai Elek, főgimn. tanár, Budapest (1911).
 Sztankó Béla, tanítóképzőint. c. igazgató, Budapest (1912).
 Szuppán Vilmos, keresk. akad. igazg., Budapest (1892).
 Trájtler Károly, ny. szfőv. nép- és iparisk. igazg., Budapest (1892).
 Vajdafy Gusztáv, nyug. elemi isk. igazg., Budapest (1892).
- 90 Váró Ferenc, ref. kollég. igazg., Nagyenyed (1892).
 Velősi Lipót, elemi isk. igazgató, Budapest (1892).
 Vida Sándor dr., főgimn. tanár, Budapest (1918).
 Wagner Alajos, főigazgató, nyug. főgimnáziumi igazgató, Budapest (1892).
 Waldapfel János dr., tanárképzőintézeti tanár, Budapest (1897).
- 95 Walter Gyula dr., c. püspök, Esztergom (1899).
 Weszely Ödön dr., egyetemi tanár, Pozsony (1902).
 Wildner Ödön dr., székesfőv. tanácsnok, Budapest (1914).
 Wollmann Elma, nyug. tanítóképzőint. igazgató, Pozsony (1892).

Zajzon Dénes, nyug. tanítóképzőint. igazgató, Losoncz (1892).
 100 Zsengeri Samu dr., polg. isk. igazgató, Budapest (1892).

IV. Alapító tagok:

Badics Ferenc, † Bartal Antal, Bartoniek Géza, Bozóky Endre, Burány Gergely, Bursits Ernő, Csengeri János, Demeczky Mihály, Dóczi Imre, Endrei Gergson, Erődi Béla, Fehér Géza, Ferenczy József, Fináczy Ernő, Geöcze Sarolta, Gockler Lajos, † Göőz József, † Groó Vilmos, † György Aladár, † Gyulay Béla, Hegedűs István, Héber Bernát, Heinrich Gusztáv, † Hóman Ottó, Ilosvay Lajos, Imre Sándor, † Inczedy Dénes, Jankovich Béla, Juba Adolf, † Károly György Hugó, † Kelety Gusztáv, Kemény Ferenc, Kir. József Műegyetem, Kirchner Béla, † Klamarik János, Komáromy Lajos, Kornis Gyula, Kovács János, Kőrösi Sándor, Krammer József, Kuthy József, Lázárné Kasztner Janka, † Lengyel Sándor, † Leövey Sándor, † Mauritz Rezső, Málnai Mihály, Márki Sándor, † Mártonffy Márton, Mázy Engelbert, Molnár Viktor, Négyesy László, Pauer Imre, Radó Vilmos, Révész Géza, Révy Ferenc, Riedl Frigyes, † Sebestyén Gyula, Sebestyénne Stetina Ilona, † Schmidt Ágoston, Schneller István, Somogyi Géza, † Spitkó Lajos, Stoll Ernő, Szelényi Ödön, Székely István, † Szathmáry György, Szupán Vilmos, Vajdafy Gusztáv, † Verédy Károly, Wagner Alajos, Waldapfel János, Walther Gyula, Weszely Ödön, Wolf György, Wollmann Elma (75).

A Magyar Pædagogiai Társaság külső tagjai 1918 december 31-én.

(Az évszám a tagdíjfizetés utolsó évét jelzi.)

- Abrasits Antal, polg. isk. ig., Szabadka, 1915.
- Abrudbányai Sándor dr., Kolozsvár. —
- Acsay István dr., főgimn. ig., Budapest. 1918.
- Aczél B. István, tanító, Györgyfalva. 1914.
- 5 Agárdi László, kegyr. tanár, Rózsahegy. 1918.
- Akurátni József, polg. isk. tan., Marosvásárhely. 1917.
- Algöver Pál, tanító, Medgyesháza. 1917.
- Alpár Mór, polg. isk. tanár, Tapolca. 1915.
- Alszegehy Zsolt dr., főgimn. tanár, Budapest. 1917.
- 10 Amberg József, képezdei ig., Temesvár. 1918.
- Ambrózy Istvánné b., nagybirtokos, Barstaszár. 1916.
- Ambrus Antal, áll. e. isk. tanító, Kudzsir. 1919.
- Andrási Tivadar, ref. lelkész, Hosszúfalu. 1918.
- Andreánszky Olga, f. leányisk. ig., Budapest. 1920.
- 15 Angyal János, Budapest. 1919.
- Antal Géza dr., orsz. képvis., Pápa. 1918.
- Antalfi Mária Eduarda, iskolanővér, Temesvár. 1918.

- Arató Frigyes, áll. fels. leányisk. igazgató, Budapest. 1918.
 Avar Gyula, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 20 Ágh Géza dr., polg. isk. ig., Budapest. 1918.
 Ágner Lajos dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Anyos István dr., földbirtokos, Tomaj. 1920.
 Babaré Adél, igazgató, Budapest.
 Babos Dezső, kegyr. tanár, Veszprém. 1916.
 25 Bacsányi József, polg. isk. ig., Igló. 1918.
 Bakonyi Hugó, Budapest. 1920.
 Bakó Gyula, Magyaróvár. 1918.
 Balassa József dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Balassa Sándor, áll. polg. isk. ig., Paks. 1917.
 30 Ballai Károly, posta és táv. tiszt, Budapest. 1918.
 Balogh Jenő, kántortanító, Nagylózs. 1919.
 Balogh Péter, kir. kath. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Baltazár Gábor, ref. főgimn. tanár, Kecskemét. 1918.
 Bandura László, tanító, Garamberzence. 1917.
 35 Bandity Milos, tanító, Nagyikinda. 1918.
 Baranyai Gyula, polg. isk. ig., Szeged. 1918.
 Baresai József, képezdei tanár, Baja. 1913.
 Bardócz Pál, igazgató, Budafok. 1918.
 Baros Gyula dr., f. leányisk. tanár, Budapest. 1918.
 40 Bartalus András, tanító, Budapest. 1923.
 Bartók György dr., egyet. tanár, Kolozsvár. 1915.
 Bartók János, polg. isk. tanár, Rákosliget. 1918.
 Barton Imre, ig.-tanító, Budapest. 1917.
 Batiné Stancsics Fanny, polg. isk. tanárnő, Győr. 1917.
 45 Batta István dr., gyak. középisk. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Bauer Nándor, Sopron. 1918.
 Baumann János, polg. isk. tanár, Budapest. 1917.
 Bálint Lajos, ig.-tanító, Bethlen. 1914.
 Bán Géza, ig.-tanító, Hajdunánás. 1917.
 50 Bán József, kegyr. főgimn. ig., Rózsahegy. 1918.
 Bánhidyné Nagy Teréz, tnőképzőint. tanárnő, Szatmárnémeti, 1917.
 Bánkorsós József, ig.-tanító, Erzsébetfalva. 1919.
 Bárány Gerő dr., min. oszt.-tanácsos, Budapest. 1915.
 Bellai Máté, kegyr. főgimn. tanár, Tata. 1921.
 55 Belóczy Sándor, felső keresk. igazgató, Késmárk. 1917.
 Bem Antal, tanító, Hontkiskér. 1918.
 Bene Andor, áll. tanító, Mezőújlak. 1918.
 Benedek János, tanító, Budapest. 1918.
 Benisch Arthur dr., középisk. igazgató, Budapest. 1918.
 60 Beregi Ernő, tanár, Budapest.
 Berényi Józsefné, tanítónő, Budapest. 1918.
 Berinde Irén, Lugos. 1917.
 Berkes Ottó, főgimn. ig., Keszthely. 1920.
 Bernát József, kegyr. főgimn. tanár, Rózsahegy. 1917.
 65 Bernáth Lajos, ref. tanító, Kiskunhalas. 1918.
 Bertalan Mária, Nagybánya. —
 Bezdek József dr., főgimn. tanár, Budapest. 1916.
 Békássy Sándor, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Bély Mihály, szakfelügyelő, Budapest. 1917.
 70 Béres János, ig.-tanító, Kőkenyes. 1915.
 Bielek Dezső, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Bihari Ferenc, főgimn. tanár, Munkács. 1916.
 Biró Imre, kegyr. főgimn. tanár, Szeged. 1918.
 Bittenbinder Miklós, felső leányisk. tanár, Budapest. 1919.

- 75 Bitter Illés, főgimn. ig., Budapest. 1919.
 Bleyer Jakab dr., egyet. tanár, Budapest. 1918.
 Blickling Antal, tképz. tanár, Csáktornya. 1918.
 Bodnár Gábor, Nagyszántó. 1917.
 Bodnár György, tanfelügyelő, Szatmárnémeti. 1917.
 80 Bodor Aladár dr., főgimn. tanár, Szekszárd. 1917.
 Bonkáló Sándor dr., főgimn. tanár, Zalaegerszeg. 1917.
 Borbély Gyula, főgimn. tanár, Fogaras. 1917.
 Bordán József, tanító, Hetény. 1913.
 Boretzky Elemér dr., min. titkár, Budapest. —
 85 Boros Ambrus, ig.-tanító, Karcag. 1918.
 Borsos Károly, Mezőtúr. 1919.
 Both Béla, ig.-tanító, Maroshévíz. 1917.
 Bóbita Endre, főr. tanár, Kassa. 1916.
 Bóka István, Körmöcbánya. 1918.
 90 Bökényi Dániel, felső leányisk. tanár, Máramarosziget. 1918..
 Böngérfi Géza, polg. isk. tan., Budapest. 1914.
 Brauner Lajos, ig.-tanító, Csáktornya. 1918.
 Bricht Lipót, igazgató, Budapest. 1916.
 Brisits Frigyes dr., ciszt. r. főgimn. tanár, Budapest. 1917..
 95 Brunovszky Rezső, képezdei ig., Losonc. 1918.
 Buda László, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Buday Tekla, polg. isk. tanárnő, Kispest. 1918.
 Bujár Károly, kegyr. főgimn. tanár, Szeged. 1917.
 Burger Ferenc, tanító, Rákospalota. 1917.
 100 Burgerné Krizsó Elza, polg. isk. tanárnő, Budapest.
 Cavalloni Pál, ig.-tanító, Budapest. 1914.
 Chalupka Rezső, s.-tanfelügyelő, Liptószentmiklós. 1913.
 Choboditzky Alajos, képezdei tanár, Igló. 1918.
 Csák A. Církék dr., tartományfőnök, Gödöllő. 1915.
 105 Csáky Benjamin, minorita tanár, Nyírbátor. 1913.
 Csánki Gyula, tanfelügyelő, Sepsiszentgyörgy. 1918.
 Császáz Elemér dr., egyet. tanár, Pozsony. 1918.
 Császáz Mihály dr., áll. főreálisk. tanár, Pozsony. 1917.
 Cselényi János, tanítóképzőint. tanár, Szepesvárálja. 1918..
 110 Csengery János, tanító, Tótpelsőc. 1916.
 Csengő Nándor dr., Körmöcbánya. 1918.
 Cser Gyula, főgimn. tanár, Pancsova. 1917.
 Cserép József dr., gyak. főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Csiky Zoltán dr., Kolozsvár. —
 115 Csillag Jenő, kántortanító, Egyházbér. 1918.
 Csizsár Andor, tanító, Nagybozsva. 1918.
 Csongvay Ferenc, ig.-tanító, Székelyszenterzsébet. 1918..
 Czákó Ambró dr., Budapest. 1918.
 Czavar Gyula, tanító, Madáchhalom. 1916.
 120 Czavar József, tanító, Pitvaros. 1918.
 Czeplédy Ferenc, ig.-tanító, Ópóva. 1913.
 Czigler Ignác, felső leányisk. tanár, Kassa. 1918.
 Czeizel János, felső leányisk. ig., Szeged. 1913.
 Czvajna József, polg. isk. ig., Beszterce. 1918.
 125 Dach János, felső leányisk. tanár, Pozsony. 1917.
 Danczer Béla, igazgató, Budapest. 1917.
 Danilovits János, főgimn. ig., Budapest. 1918.
 Dankó István, tanár, Eger. 1916.
 Dassievicz Gyula, főgimn. ig., Miskolc. 1919.
 130 Deák Lajos, tanfelügyelő, Marosvásárhely. 1916.
 Demeter Vilma, tanítónő, Budapest. 1918.

- Dercsényi Julia, polg. isk. ig., Beregszász. 1916.
 Déri Gyula, Sárospatak. 1917.
 Desits Ladislau, Orsolya-fejedelemasszony, Sopron. 1918.
- 135 Décei Janka, igazgató, Budapest. 1918.
 Dékány István dr., főgimn. tanár, Kaposvár. 1918.
 Dénes Károly, tanfelügyelő, Balassagyarmat. 1916.
 Dénes Szilárd, segédtanf., Budapest. 1918.
 Dillmann Antal, ig.-tanító, Pécs. 1918.
- 140 Dirner Adél, polg. isk. tanárnő, Budapest. 1918.
 Ditrich Vilmos dr., leánygimn. tanár, Budapest.
 Dittler Ida, polg. isk. ig., Belényes. 1916.
 Dombai Gyula, kegyr. főgimn. tanár, Magyaróvár. 1918.
 Dombor József, ig.-tanító, Losonc. 1918.
- 145 Domby László, felső leányisk. ig., Miskolc. 1919.
 Donner Lajos, felső leányisk. ig., Békéscsaba. 1912.
 Dósa Dániel, ref. hitoktató, Magyar-Palatka. 1917.
 Dózsa Imre, polg. isk. tanár, Pancsova. 1918.
 Drozdy Győző, Budapest. —
- 150 Dörfler Janka, áll. nőiparisk. tanárnő, Budapest. 1918.
 Dudinszky Emil, c. főigazgató, Nagykálló. 1917.
 Dvorzsák Dezső, tanító, Kisnyárad. 1918.
 Eberhardt János, tanító, Mucsi. 1916.
 Eisler Mátyás dr., főrabbi, Kolozsvár. 1918.
- 155 Einzig Miklós, főgimn. tanár, Szentgotthard. 1918.
 Elek Oszkár dr., fő. tanár, Budapest. 1918.
 Ellend József, főgimn. tanár, Sárospatak. 1918.
 Eltscher Simon, főgimn. tanár, Nyiregyháza. 1918.
 Ember István dr., főgimn. tanár, Nagyszeben.
- 160 Ember Jenő, tanító, Budapest. 1916.
 Erdélyi Irén, prem. r. főgimn. tanár, Szombathely. 1918.
 Erdélyi Lajos dr., főiskolai tanár, Budapest. 1917.
 Erdődi Armin dr., tanár, Vágújhely. 1916.
 Ernyi Gilbert, főgimn. tanár, Nagyvárad. 1918.
- 165 Erdődi Kálmán dr., Budapest. 1918.
 Eröss Lajos dr., polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Éber Emanuela, tanárnő, Kolozsvár. 1918.
 Éles Károly, Sümeg. 1918.
 Faith Mátyás, főrealisk. ig., Kőrmöcbánya. 1918.
- 170 Fallenbüchl Ferenc dr., főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Faluhelyi Ferenc dr., Pécs. 1918.
 Faragó János, főgimn. ig., Pápa. 1918.
 Farkas Anna, s.-tanítónő, Kolozsvár.
 Farkas Alberich, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
- 175 Farkas Ancika, tanárjelölt, Budapest. 1918.
 Farkas Imre, polg. isk. ig., Turkeve. 1918.
 Farkas József, polg. isk. tanár, Ungvár. 1920.
 Farkas Sándor, szakfelügyelő, Budapest. 1918.
 Farkass I. Zsigmond, polg. isk. tanár, Hódmezővásárhely. 1918.
- 180 Fazakas József dr., tanár, Kolozsvár, 1918.
 Fehér Béla, polg. isk. tanár, Zombor. 1917.
 Fejes Áron, ig.-tanár, Nagyenyed. 1917.
 Fekete Antal, ig.-tanító, Ajton. 1918.
 Fekete József, képezdei tanár, Léva. 1918.
- 185 Fekete Lenke, Budapest. —
 Felczán József, tanító, Holics. 1918.
 Ferenczi József, kegyr. főgimn. tanár, Nyitra. 1917.
 Fest Sándor dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.

- Félegyházi Aurél, ref. isk. tanító, Székelyudvarhely. 1918.
- 190 Fischer Miklós dr., főgimn. ig., Igló. 1916.
Fodor Gyula dr., főgimn. igazgató, Budapest. 1916.
Fodor János, polg. isk. ig., Kézdivásárhely. 1918.
Folkmann János, polg. isk. igazgató. Zólyom. 1917.
Forgács János, főgimn. tanár, Nyitra, 1915.
- 195 Forrai István, Magyarorszáék. 1919.
Földes Gábor, polg. isk. igazgató. Budapest. 1917.
Földes Vilmos, polg. isk. ig., Ujpest. 1917.
Földvály Ferenc, áll. népisk. igazgató, Mátyásföld. 1918.
Frank Antal, képezdei tanár, Léva. 1918.
- 200 Franz Márton, főgimn. tanár, Brassó. 1918.
Freund Bernát, polg. isk. ig., Nagybecse. 1917.
Friedreich Endre, kegyr. főgimn. tanár, Budapest, 1917.
Fukasz Károly, ig.-tanító, Kisgaram. 1917.
Fülöp József, ig.-tanító, Szeged-Felsőtanya. 1918.
- 205 Fürst Aladár dr., fő. tanár, Székesfehérvár. 1918.
Füspök Lenke, polg. isk. tnő, Pécs.
Gaberdeen Rezső, főgimn. tanár, Szombathely. 1916.
Gajda Béla, Karánsebes. 1918.
Galambos Dezső dr., főgimn. tanár, Szombathely. 1917.
- 210 Ganyó Vilmos, gyógyeped. tanár, Budapest. 1918.
Garzó Berthold, tanár, Budapest. 1917.
Gauss Jakab, tanító, Palánka. 1919.
Gál Kelemen dr., unit. koll. ig., Kolozsvár. 1918.
Gálos Rezső dr., felső keresk. isk. tanár, Győr. 1918.
- 215 Gárda Jenő, Kolozsvár. 1918.
Gárdos Mór, tanító, Sátorajaujhely. 1915.
Gáspár Béla, ig.-tanító, Nyirbátor. 1918.
Gáspár Pál, főgimn. tanár, Szárhegy. 1917.
Geley Vilmos, igazgató-tanító, Vargyas. 1919.
- 220 Gencsy Ferenc, áll. igazgató-tanító, Maroshévíz. 1918.
Gerecs Szaléz, főgimn. tanár, Kőszeg. 1918.
Geréb József dr., igazgató, Budapest. 1918.
Gergye Ipoly, főgimn. tanár, Keszthely, 1917.
Germán István, ig.-tanító, Pécs. 1918.
- 225 Glatz Ernő dr., tanár, Budapest. 1916.
Gold Béla, főgimn. tanár, Petrozsény. 1919.
Gombocz Zoltán dr., egyet. tanár, Kolozsvár. 1915.
Gombos Antal, kegyr. főgimn. tanár, Vác. 1918.
Gonda József dr., főgimn. tanár, Makó. 1918.
- 230 Gorzó Dénes, ig.-tanító, Budapest. 1918.
Goschi Péter dr., fő. tanár, Székesfehérvár. 1917.
Göllner Károly, Déva. 1918.
Gömöri János, Eperjes. 1918.
Gömöri Sándor, képezdei ig., Igló. 1918.
- 235 Gönczy József, Hőlak. —
Gönczy Lajos, ref. főgimn. ig., Székelyudvarhely. 1916.
Görk Gyula, polg. isk. tanár, Abony. 1917.
Görögné Beke Margit, Budapest. 1916.
Gragger Róbert dr., egyet. tanár, Berlin. 1921.
- 240 Gratzter Antal, főgimn. tanár, Pozsony. 1917.
Grosz József, polg. isk. igazgató, Veszprém. 1918.
Gruppenberg Henrik ig., főgimn. ig., Gyergyószentmiklós. 1918.
Grosz Ferenc, Körmöcbánya. 1917.
Grusz Ede, fő. ig., Esztergom. 1918.
- 245 Gulyás Károly, ref. koll. tanár, Marosvásárhely. 1919.

- György Lajos, főgimn. tanár, Losonc. 1918.
 Györgyi Kálmán, Budapest. 1917.
 Győri Vilmos polg. isk. ig., Pozsony. 1919.
 Gyuris Géza, ig.-tanító, Budapest. 1916.
 250 Habán Mihály dr., Liptószentmiklós. 1918.
 Haberstroh József, Budapest. 1918.
 Hache Károlyné báró, egészséggtantanárnő, Kolozsvár. 1918.
 Hahóthy Sándor, felső leányisk. ig., Budapest. 1917.
 Hajdu János, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 255 Hajdu Lajos, tanár, Kaposvár. 1918.
 Hajkó László, főgimn. tanár, Brassó. 1918.
 Hajnal Adolf, szakfelügyelő, Budapest. 1918.
 Halász Adolf, polg. isk. tanár, Budapest. 1916.
 Haltenberger Mihály dr., főgimn. tanár, Lőcse. 1916.
 260 Hango János, tképző int. igazgató, Karánsebes. 1918.
 Hatos István, vivőtanár, Budapest. 1918.
 Havas István, polg. isk. ig., Budapest. 1918.
 Hábor Sándor, ig.-tanító, Losonc. 1918.
 Händel Vilmos, ev. főesperes, Selmecbánya. 1917.
 265 Hegedüs Izor, áll. főreálisk. tanár, Budapest.
 Hehelein Károly, kanonok, Szatmár. 1918.
 Heilinger József, képezdei ig., Nagyvárad. 1918.
 Heinrich János dr., keresk. akad. tanár, Budapest. 1918.
 Hellebrant Árpád, akadémiai könyvtáros, Budapest. 1918.
 270 Heller Bernát dr., fő. tanár, Budapest. 1919.
 Heller Richárd, polg. isk. ig., Baja. 1918.
 Hensch Arthur, polg. isk. tanár, Szombathely. 1918.
 Hercz Szidónia, tanárnő, Kolozsvár. 1918.
 Hilbert Károly, polg. isk. tanár, Budapest. 1919.
 275 Himpfner Béla főgimn. ig., Budapest. 1916.
 Hirting Teréz, Mucsi. 1917.
 Hirschmann Nándor, ev. lyc. ig., Pozsony. 1918.
 Hittig Lajos, polg. isk. ig., Budapest. 1919.
 Hoffmann Frigyes dr., kollégiumi tanár, Budapest. 1915.
 280 Hollendonner Ferenc dr., áll. főreálisk. tanár, Budapest. 1918.
 Hollós János, ev. lyc. ig., Sopron. 1917.
 Horn József dr., áll. felső keresk. isk. tanár, Budapest. 1916.
 Hornyánszky Aladár, theol. tanár, Pozsony. 1918.
 Horvay Ede dr., tanár, Budapest. 1918.
 285 Horvay Róbert dr., főreálisk. tanár, Debrecen. 1918.
 Horváth Ferenc, főgimn. tanár, Karcag. 1917.
 Horváth György, főgimn. tanár, Keszthely. 1918.
 Horváth Gyula dr., főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Horváth János dr., tanár, Budapest. 1919.
 290 Horváth Jenő dr., főgimn. tanár, Nagyvárad. 1917.
 Horváth Károly dr., polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Horváth Károly dr., főisk. tanár, Pannonhalma. 1918.
 Horváth Kristóf, főgimn. ig., Komárom. 1918.
 Horváth Lajos, ig.-tanító, Erdőköz. 1918.
 295 Horváth Lajos, nevelő, Kőpecsény. 1918.
 Hrabusay István, polg. isk. ig., Ruttká. 1918.
 Hronyesz György, ág. h. ev. lyceumi tanár, Késmárk.
 Huber János, kántortanító, Barátúr. 1918.
 Hulják Pál, tanító, Pilisszentlászló. 1918.
 300 Husz Ödön, áll. főgimn. tanár, Dés. 1918.
 Ihász Ferenc, tképző int. igazgató, Sopron. 1918.
 Ifj. Imre József dr., egyet. tanár, Pozsony. 1917.

- Imre József dr., egyet. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Imre Lajos dr., theol. m. tanár, Kolozskara. 1919.
- 305 Ince József, tanár, Budapest. 1919.
 Inderszt Károly, ig. tanító, Zólyom. 1918.
 Isépy László, honvédalezredes, Budapest. 1917.
 Jakab Béla dr., képezdei ig., Pécs. 1918.
 Jancsó Gábor, polg. isk. ig., Sepsiszentgyörgy. 1918.
- 310 Jankó Károly, tanító, Szelevény. 1917.
 Jaulusz Ilona, Budapest. —
 Jánosi Béla dr., ig. tanár, Budapest. 1917.
 Jászfy Blanka, polg. isk. tanárnő, Pozsony. 1917.
 Jelenik Emma, polg. isk. tanárnő, Eperjes. 1918.
- 315 Jellenz Margit, polg. isk. tanárnő, Budapest. 1917.
 Jenny Irma, s. tanítónő, Kolozsvár. 1918.
 Jovánovics Gyula, őrnagy, Antalfalva. 1918.
 Józsa Dániel, ig. tanító, Ujpest. 1918.
 Juhász Balázs, polg. isk. tanár, Orosháza. 1918.
- 320 Juhász József, áll. el. isk. igazgató, Kolozsvár. 1918.
 Jung János, igazgató, Perjámos. 1918.
 Juvancz Ireneusz, gyak. főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Kablay István, ig. tanító, Ózd. 1918.
 Kaiblinger Fülöp dr., főr. tanár, Budapest. 1914.
- 325 Kajtsa József, ig. tanító, Csikszereda. 1918.
 Kaminszky Géza, képezdei ig., Ungvár. 1916.
 Kapi Gyula, képezdei ig., Sopron. 1918.
 Kappler Miklós, tanító, Facset. 1918.
 Kara Győző, főgimn. tanár, Arad. 1918.
- 330 Karay Miklós, polg. isk. tan., Békéscsaba. 1915.
 Karay Sándor, ref. főgimn. igazg., Debrecen. 1918.
 Kardos Anna, tanítónő, Somoskőújfalu. 1916.
 Kardos Gyula dr., főgimn. tanár, Kassa. 1918.
 Kardos Gyula, tanító, Mucsi. 1918.
- 335 Kardos István, polg. isk. ig., Nyiregyháza. 1918.
 Karl Lajos dr., egyet. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Karsay Jolán, képezdei ig., Győr. 1917.
 Kassai Lajos, főgimn. ig., Csikszereda. 1918.
 Kassuba Domokos, főig., Szentgotthárd. 1917.
- 340 Kasz Róza, tanárnő, Kolozsvár.
 Kaszapinovits Vitál, ig. tanító, Kevedobra. 1918.
 Kádár Ferenc, főgimn. tanár, Csikszereda. 1915.
 Kállai Ernő, polg. isk. tanár, Budapest. 1919.
 Kálmán Béla, Szeged. 1917.
- 345 Kálnoky Domokos, ig. tanító, Magyarbánhegyes. 1917.
 Kántor Mihály, ref. tanító, Nagycigánd. 1918.
 Károly Ignác, főgimn. tanár, Székesfehérvár. 1917.
 Kármán Elemér dr., Soroksár. 1917.
 Károsi Sándor, főgimn. tanár, Temesvár. 1916.
- 350 Kárpáti Kelemen, főigazg., Székesfehérvár. 1918.
 Kárpáti Sándorné, polg. isk. ig., Rimaszombat. 1916.
 Kárpiss János, gimn. igazgató, Gyulafehérvár. 1918.
 Kelecsényi Rezső, főgimn. tanár, Budapest. 1916.
 Kelemen Béla, főreálisk. ig., Székesfehérvár. 1918.
- 355 Kelemen János, áll. tanító, Nagyselmec. 1918.
 Kelemen József dr., Baja. 1917.
 Kellemen Károly, reálisk. ig., Sümeg. 1918.
 Keller Imre, felső leányisk. ig., Mezőtúr. 1916.
 Kemenesi József, polg. isk. ig., Celldömölk. 1919.

- 360 Kemény Gábor dr., főgimn. tanár, Torda. 1917.
 Kempl György, polg. isk. tanár, Újvidék. 1918.
 Kerekes Sándor, polg. isk. ig., Nagyszöllös. 1918.
 Kerékgyártó Ilona, közs. polg. leányisk. tanárnő, Budapest. 1917.
 Kertész Ödön, polg. isk. ig., Sátoraljaújhely. 1917.
 365 Kilián Zoltán, polg. isk. tan. Budapest. 1919.
 Király György dr., tanár, Budapest. 1917.
 Kisparti János, főgimn. tanár, Budapest. 1919.
 Kiss Albert, főgimn. tanár, Szepesigló. 1918.
 Kiss Gábor, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 370 Kiss István, ref. tanár, Debrecen. 1917.
 Kiss Jenő, fő. tanár, Székesfehérvár. 1916.
 Kiss Károly, áll. tanító, Vargyas.
 Kiss Lajos, polg. isk. tanár, Abrudbánya. 1918.
 Kiss Ödön, fő. tanár, Budapest. 1916.
 375 Kizák János, kegyesrendi tanár, Eperjes. 1918.
 Klacsó Győző, polg. isk. tanár, Nagytapolcsány. 1918.
 Kleiszner Pál, Zilah.
 Klepeisz Aladár, tanító, Kovácspalota. 1916.
 Klinda Károly, képezdei tanár, Esztergom. 1917.
 380 Klug Péter, igazgató, Szeged. 1918.
 Kmetykó János, tanár, Budapest. 1917.
 Koch Sándor, minorita r. főgimn. igazgató, Gödöllő. 1918.
 Kocsár István, Gesztely. 1918.
 Kolbach Bertalan dr., főgimn. tanár, Budapest. 1919.
 385 Koleszár Lajos, polg. isk. ig., Bánffyhunyad. 1918.
 Kolthay Alajos, Hódmezővásárhely. 1918.
 Konrádi Dániel dr., egyet. m. tanár, Kolozsvár. 1917.
 Kopótsy Béla, polg. isk. tanár, Nagyvárad. 1920.
 Kopp Lajos dr., ig., Budapest. 1918.
 390 Kopp Margit, Szepesbela. 1918.
 Korentsy Antal, Nagysurány. 1917.
 Korentsy Sándor, ig.-tanító, Kistapolcsány. 1917.
 Korom György, polg. isk. igazgató, Békéscsaba. 1918.
 Koschowitz Gyula, őrnagy, Budapest. 1918.
 395 Koscs János, tanító, Bártfa. 1916.
 Kovács Ábel, tanítóképzőint. tanár, Székelykeresztúr. 1918.
 Kovács Ferenc, tanítóképzőint. tanár, Jászberény. 1918.
 Kovács Géza dr., főgimn. tanár, Fiume. 1918.
 Kovács Géza, Budapest. 1918.
 400 Kovács J. Kandid, prem. kanonok, magister, Jászó. 1919.
 Kovács Klára, tanárnő, Kolozsvár. 1918.
 Kovács Ignác dr., főreálisk. tanár, Vágújhely. 1919.
 Kovács János dr., főgimn. tanár, Erzsébetváros. 1918.
 Kovács János, tanító, Zenta. 1917.
 405 Kovács Jenő, főgimn. tanár, Felsőlövő. 1918.
 Kovács Kálmán, unit. főgimn. tanár, Kolozsvár. 1917.
 Kovács Károly, tanító, Heréd. 1916.
 Kovács Rezső, polg. isk. ig., Budapest. 1917.
 Kováts Alajos, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 410 Kováts Antal, főgimn. tanár, Nagykanizsa. 1918.
 Kováts János, r. kath. tanító, Nyíregyháza. 1918.
 Kováts Lajos dr., ref. lelkész, Budapest. 1918.
 Kováts S. János dr., keresk. isk. ig., Kolozsvár. 1917.
 Kónya Sándor, tanár, Karcag. 1918.
 415 Kósa Vince, polg. isk. tanár, Hajdusoboszló. 1917.
 Köblös Sámuel, főgimn. ig., Hajduböszörmény. 1918.

- Kömives József, ig.-tanító, Arad. 1918.
 Könczöl József dr., polg. isk. igazgató, Törökbecse. 1917.
 Köpeczy Károly, tanító, Budapest. 1917.
 420 Kőszegi Gyula, tanító, Kolozsvár. 1918.
 Kötse István, képezdei ig., Pápa. 1916.
 Kövessi Jenő, képezdei tanár, Temesvár. 1916.
 Kraft József, képezdei tanár, Pápa. 1917.
 Kralik Lajosné, Pozsony. 1918.
 425 Krécsy Béla dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1917.
 Kristóf György dr., ref. főgimn. tanár, Szászváros. 1918.
 Krisztics Sándor, szföv. könyvtárnok, Budapest. 1918.
 Kroller Miksa, apát, Zalaapáti. 1917.
 Krompaszky Ede, polg. isk. tanár, Selmecbánya. 1918.
 430 Krompaszky Miksa, áll. főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Kronberger Miklós, főgimn. tanár, Nagykikinda. 1918.
 Kronstein Béla, főreálisk. tanár, Debrecen. 1918.
 Kun Alajos, ny. áll. tképző int. tanár, Budapest. 1918.
 Kun Lajos, polg. isk. tanár, Baja. 1919.
 435 Kupi Ferenc, polg. isk. tanárjelölt, Budapest. 1916.
 Kún János, ig.-tanító, Erzsébetfalva. 1918.
 Laczkovith Ilona, felső leányisk. tanárnő, Budapest.
 Laczkovits János, tanító, Tóváros. 1919.
 Lados József, képezdei tanár, Budapest. 1917.
 440 Lakatos Pál, keresk. isk. tan., Budapest. 1918.
 Lamoss János, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Lasz Samu dr., főgimn. igazgató, Budapest. 1918.
 Lathwesen Gyula, tanító, Budapest. 1917.
 Latzkó Hugó dr., kel. ak. tanár, Budapest. 1918.
 445 Laurentzi Vilmos dr., keresk. akad. tanár, Budapest. 1918.
 Láng Nándor dr., egyet. tanár, Debrecen. 1918.
 Lázár Kálmán, polg. isk. ig., Budapest. 1917.
 Lázár Szilárd dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1919.
 Leeb Bertalan, főgimn. tanár, Nagyvárad. 1918.
 450 Lebherz Henrik, theologus, Pozsony.
 Leitner Ferenc, polg. isk. ig., Sopron. 1918.
 Lenhardt Károly, képezdei ig., Mór. 1915.
 Lexen Frigyes, igazgató, Brassó. 1918.
 Lieszkowszky Irma, ny. tanítónő, Budapest. 1918.
 455 Lindner Anguszta, tanárnő, Kolozsvár. 1918.
 Lipcsey József, áll. tképző int. nevelő, Losonc. 1918.
 Litán Gergely, főgimn. tanár, Veszprém. 1917.
 Lityán Viktória, Székesfehérvár. 1919.
 Lotz Frigyes, polg. isk. tanár, Pécs. 1918.
 460 Lovass Aladár, ref. főgimn. tanár, Hajdunánás. 1918.
 Luckhaud Gyula, Kolozsvár. 1918.
 Lupán Demeter, főgimn. tanár, Brassó. 1918.
 Madarász László, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Madzsar Imre dr., főgimn. tanár, Budapest. 1919.
 465 Magas Mihály, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Magyar László, Budapest. 1918.
 Mahalesik Bonó, főgimn. ig., Szilágysomlyó. 1921.
 Majtényi Károly, főgimn. tanár, Fogaras. 1916.
 Makkai Sándor, ref. theol. tanár, Vajdakamarás. 1917.
 470 Marczinkó Ferenc dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Marek János, főgimn. tanár, Nagyszombat. 1918.
 Margitai József, képezdei ig., Budapest. 1917.
 Markovszky Jozefin, s.-tanítónő, Kolozsvár. 1918.

- Maron István, főreálisk. tanár, Székesfehérvár. 1918.
- 475 Marót Károly dr., főgimn. tanár, Kolozsvár. 1917.
 Masszoner Gyula, tanító, Budapest. 1920.
 Mattyasovszky Kasszián, főgimn. tanár, Esztergom. 1918.
 Maul Károly, tanító, Pozsony. 1918.
 Mayer Irén, tanítónő, Kolozsvár. 1918.
- 480 Mazuch Ede, főgimn. tanár, Ungvár. 1918.
 Mácsay Károly, tkp. i. tanár, Kiskúnfélegyháza. 1918.
 Málnai Mihályné, tanint. tulajdonos, Budapest.
 Márk Imre, főgimn. tanár, Hajdúnánás. 1917.
 Máté Lajos dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.
- 485 Mátrai Rudolf, főgimn. ig., Székesfehérvár, 1918.
 Medve István dr., tanf. tollnok, Déva. 1916.
 Megyeri Károly, tanító, Turc. 1918.
 Meggyesy Lajos, főgimn. ig., Zalaegerszeg. 1919.
- Melha Endre, polg. isk. ig., Vác. 1917.
- 490 Mendly Margit, áll. el. isk. tanítónő, Lugos. 1918.
 Metzingh Lajos, polg. isk. ig., Győr. 1918.
 Mészáros Gyula, főreálisk. ig., Vágújhely. 1917.
 Mészáros István, tanító, Szabadka. 1916.
 Mészáros Mór, tanító, Budaörs. 1916.
- 495 Mezei Lajos, Budapest. —
 Migály Alajos, polg. isk. ig., Pinkafő. 1918.
 Mihalik Sándor, polg. isk. ig., Budaörs. 1918.
 Mihályfi Pál, fels. népisk. tanító, Halmi. 1918.
 Miklós Gergely, képezdei ig., Budapest. 1913.
- 500 Miklós István, plébános, Gyergyóalfalu. 1916.
 Mikola Sándor, főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Millekker Bódog, tanító, Versec. 1918.
 Mirossay Gábor, polg. isk. tanár, Pozsony. 1916.
 Misik Vladimir, Szakolca. 1918.
- 505 Mohar József, képezdei ig., Csurgó. 1918.
 Molecz Béla, főgimn. tanár, Szentes. 1918.
 Molnár Gyula, tanító, Pazdics. 1918.
 Molnár Imre, ig.-tanító, Budaörs. 1918.
 Molnár János, áll. polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
- 510 Molnár János, polg. isk. tanár. 1917.
 Molnár Kálmán, polg. isk. tanár, Ruttká. 1917.
 Molnár Lajos, tanító, Anina. 1921.
 Molnár Lujza, tanítónő, Jászberény. 1915.
 Molnár Szaniszló, főgimn. tanár, Szombathely. 1918.
- 515 Morán Fülöp, keresk. isk. tanár, Kassa. 1918.
 Mornau Jakab, főgimn. tanár, Ujverbász. 1919.
 Morvay Győző dr., főgimn. ig., Budapest. 1921.
 Motz Athamár dr., Budapest. 1917.
 Moudry Hugó, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
- 520 Moussong Géza, szakfelügyelő, Budapest. 1918.
 Mórocz Emilián, alperjel, Komárom. 1918.
 Mutschenbacher Gyula, főgimn. tanár, Nagyszombat. 1918.
 Müller J. Béla, tanító, Kevevára. 1917.
 Müller József, tanfelügyelőségi tollnok, Szolnok. 1921.
- 525 Müller József, polg. isk. igazgató, Rákosliget.
 Müller Péter, tanító, Kevevára, 1918.
 Nagy Béla, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Nagy Gyula, tanító, Ordas. 1917.
 Nagy Gyula, képezdei ig., Debrecen. 1918.
- 530 Nagy György, ig.-tanító, Kissztapár. 1919.

- Nagy Imre, főgimn. tanár, Hajduböszörmény. 1917.
 Nagy János, főgimn. tanár, Ujverbász. 1917.
 Nagy Jenő, főgimn. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Nagy József, polg. isk. tanár, Debrecen. 1918.
 535 Nagy József dr., képezdei tanár, Barosstelep. 1917.
 Nagy Lajos, polg. isk. ig., Orosháza. 1915.
 Nagy Lajos, főgimn. tanár, Sárospatak. 1919.
 Havadi Nagy Márton, áll. tanító, Kolozsvár. 1918.
 Nagy Sándor, főgimn. tanár, Keszthely. 1918.
 540 Nagy Zsigmond dr., tanfelügyelő, Budapest. 1916.
 Nagy Zsigmond dr., ref. kollegiumi tanár, Debrecen. 1918.
 Nagyvinzsky Sándor, tanító, Modor. 1917.
 Nagyváthy Ferenc, polg. isk. tanár, Nyiregyháza. 1918.
 Nána Aurél, ig.-tanító, Deákbánya. 1917.
 545 Nánay Béla, Debrecen. 1918.
 Neiszer Irén dr., felső leányisk. tanár, Kőbánya. 1917.
 Neiszer Antal dr., min. tan., Mátyásföld. 1916.
 Nemes Károly, főgimn. tanár, Szilágysomlyó. 1917.
 Nemessányi Adél, polg. isk. ig., Ujvidék. 1918.
 550 Neszeveda Károly, főgimn. tanár, Szilágysomlyó. 1915.
 Netoliczka Oszkár dr. főgimn. tanár, Brassó. 1915.
 Neubauer Elemér, nevelőintézeti igazgató, Szatmárnémeti. 1918.
 Neuhauser Frigyes, kegyesr. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Neuhold Özséb főgimn. tanár, Eger. 1918.
 555 Németh György, ig.-tanító, Drávaegyház. 1918.
 Németh Károly, főgimn. tanár, Budapest. 1919.
 Németh László, igazgató, Kecskemét. 1917.
 Németh Regináld, főgimn. tanár, Zalaapáti. 1918.
 Németh Sámuel, főgimn. ig., Felsőlövő. 1916.
 560 Nógrády László dr., áll. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Novák Ferenc, tanító, Radimó. 1914.
 Novoth István, igazgató, Baja. 1918.
 Novy Ferenc dr., képezdei tanár, Budapest. 1918.
 Oberle Károly, áll. főreálisk. tanár, Budapest. 1917.
 565 Odor Emilia, felsőleányisk. tanár, Budapest. 1920.
 Odor Henrietta, felsőleányisk. tanár, Budapest. 1920.
 Olasz Károly, polg. isk. igazgató, Mátészalka. 1918.
 Orbán János, főgimn. tanár, Szeged. 1917.
 Ormai Balázs, polg. isk. tanár, Szabadka. 1917.
 570 Otrók Mihály, felsőleányisk. ig., Mármarossziget. 1917.
 Ónody Gusztáv, ig.-tanító, Erzsébetfalva. 1915.
 Óváry Zoltán, kollegiumi h. tanár, Tiszaörs. 1916.
 Paál István, igazgató, Jászárokszállás. 1918.
 Pallós Albert, polg. isk. igazgató, Kolozsvár. 1917.
 575 Palugyay Lajos, hadapród. 1918.
 Pap Illés dr., keresk. isk. igazgató, Szolnok. 1918.
 Papp László dr., főgimn. tanár, Szombathely. 1918.
 Papp László, tkp. tanárjelölt, Budapest. 1918.
 Papp Mihály, áll. el. isk. h. igazgató, Miskolc. 1918.
 580 Papp Sándor, ig.-tanító, Garamkovácsi. 1916.
 Pastinszky József, polg. isk. tanár, Ujpest. 1919.
 Patayné Darvas Anna, ref. f. leányisk. tanárnő, Budapest. 1917.
 Pauer Arnold, prem. főgimn. tanár, Szombathely. 1918.
 Pauer Mária, áll. leánygimn. tanár, Arad. 1918.
 585 Pál Ernő, polg. isk. tanár, Orosháza. 1918.
 Pálfi Márton, főgimn. tanár, Kolozsvár. 1917.
 Pálmai Lenke, képezdei ig., Sepsiszentgyörgy. 1917.

- Pályi Sándor, gyak. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Pápai Gyula, polg. isk. tanár, Szolnok. 1916.
 590 Pásztor József dr., tanár, Budapest. 1917.
 Pechány Adolf dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1917.
 Pelle László, Paks. 1918.
 Perényi Lajos, polg. isk. igazgató, Budapest. 1917.
 Perhács Sándor, főgimn. tanár, Szeged. 1918.
 595 Petres Kálmán, főgimn. igazgató, Kolozsvár.
 Petz Gedeon dr., egyet. tanár, Budapest. 1918.
 Pecz Vilmos dr., egyet. tanár, Budapest. 1918.
 Péch Aladár dr., áll. főreálisk. ig., Budapest. 1917.
 Pécsi Miklós, ped. hallgató, Budapest. 1918.
 600 Pék János, keresk. isk. igazgató, Székesfehérvár. 1917.
 Péntes Zoltán, főgimn. tanár, Makó. 1918.
 Péteri Lipótka, tanítónő, Kolozsvár. 1918.
 Pfeifer Mária Kornélia, iskolanénék főnöknője, Zombor. 1918.
 Philipp Kálmán dr., főreálisk. tanár, Komárom. 1919.
 605 Pintér Jenő dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1918.
 Pitvaros Gyula, tanító, Nyiregyháza. 1913.
 Pittner Aurél, főreálisk. tanár, Makó. 1918.
 Pogácsa János, képezdei tanár, Győr. 1918.
 Polácsi János, tanító, Pécs. 1919.
 610 Popovits Olga, polg. isk. tanárnő, Zombor.
 Posch Árpád, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Posch János, polg. isk. tanár, Budafok. 1916.
 Posch Jenő, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Posch Károly, Magyaróvár. 1918.
 615 Posch Zsigmond, polg. isk. tanár, Keszthely. 1917.
 Poszvék Irén, képezdei tanárnő, Szatmár. 1918.
 Pozsgay Piroska, áll. felső leányisk. tanárnő, Kassa. 1917.
 Pósfai János, ig.-tanító, Nyitrafenyves. 1917.
 Pöcz János, főgimn. tanár, Békés. 1918.
 620 Pötz Edgár, Székesfehérvár. 1920.
 Privorszky Alajos dr., tanár, Budapest. 1918.
 Prohászka Lajos, polg. isk. tanár, Igló. 1918.
 Radnainé Vámosy Ilona, felső leányisk. tanár. 1918.
 Radulovits Teofil, tanító, Cserépalja. 1916.
 625 Rajcsányi Ernő, polg. isk. tanár, Kevevára. 1918.
 Rassovszky Gyula, főgimn. tanár, Kecskemét. 1917
 Ravasz Árpád, főgimn. igazgató, Budapest. 1915.
 Ravasz László dr., theol. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Rác Gyula dr., Budapest. 1917.
 630 Rác János dr., főisk. tan., Sárospatak.
 Remlinger Flóris, polg. isk. tanár, Csongrád. 1917.
 Renner János, Liptószentmiklós. 1918.
 Reskó József, ig.-tanító, Nagytapolcsány. 1917.
 Répay Dániel, képezdei tanár, Budapest. 1916.
 635 Révay Györgyné, áll. polg. leányisk. igazgató, Segesvár. 1916.
 Révay József dr., egyet. m. tanár, Budapest. 1918.
 Révay Józsefné dr., tanárnő, Budapest. 1918.
 Révész Emil, tanító, Budapest. 1916.
 Révész László, főgimn. tanár, Debrecen. 1919.
 640 Révész Lajos, polg. isk. igazgató, Huszt. 1918.
 Révhegyi Iván, ig.-tanító, Budapest. 1917.
 Riegler Ernő, leánygimn. tanár, Budapest. 1919.
 Ries Ferenc, Cegléd. 1918.
 Rieser Vilmos, tanító, Temesvár. 1918.

- 645 Roseth Arnold, főgimn. tanár, Budapest. 1917.
 Rosta Ferenc, lyc. tanár, Sopron. 1916.
 Rozs Lajos, főgimn. tanár, Vác. 1918.
 Rozsondai Győző, Fogaras. 1918.
 Röser Alfréd Erwin, keresk. isk. tanár, Budapest. 1916.
- 650 Ruhmann Andor, Nyiregyháza. 1918.
 Ruttkai Ferenc dr., egyet. tanácsjegyző, Debrecen. 1918.
 Sas Sándor, polg. isk. tanár, Pancsova. 1917.
 Sassy Nagy Lajos, keresk. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Sájermann Ferenc, tanító, Temesvár. 1914.
- 655 Sándor Lajos, polg. isk. tanár, Hátszeg. 1918.
 Sárfy Ignác, ny. kegyesr. főgimn. igazgató, Rózsashegy. 1917.
 Schandl Miklós, főgimn. igazgató, Vác. 1919.
 Schieberna Julia, tanítónő, Budapest. 1918.
 Schmidt Antal, főtanító, Pozsony. 1918.
- 660 Schmidt A. Szaniszló, főgimn. tanár, Gödöllő. 1915.
 Schmidt Mária dr., tanár, Budapest. 1918.
 Schmidt Márton dr., áll. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Schnellbach Ferenc, tanár, Kaposvár. 1918.
 Schultheisz Vince, polg. isk. tanár, Budapest. 1916.
- 665 Schuschny Henrik dr., iskolaorvos, Budapest. 1917.
 Schüssler Albert, főgimn. tanár, Rózsashegy. 1918.
 Schwarcz Antal, kántortanító, Szopok. 1918.
 Schwetz Vilmos tanfelügyelő, Pozsony. 1917.
 Sebők János, főgimn. tanár, Tata. 1917.
- 670 Sefcsik István, tanító, Máramarossziget. 1918.
 Seiler János, tanító, Kudzsir. 1917.
 Sekulja Jakab, ig.-tanító, Fiume. 1916.
 Seprődi János, ref. főgimn. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Seregi Lajos, tanár, Budapest. 1918.
- 675 Sevič Milán dr., Wien. 1918.
 Sikolya Antal, tanító, Legenye. 1915.
 Simon Ignác, főgimn. ig., Torda. 1917.
 Simon Lajos, polg. isk. igazgató, Nagybecse. 1918.
 Simonffy Jenő, főgimn. tanár, Szombathely. 1918.
- 680 Simonides István, főgimn. igazgató, Trencsén. 1917.
 Simonyi Zoltán, polg. isk. tanár, Korpona. 1918.
 Sipos András, polg. isk. tanár, Tatrang. 1917.
 Siposné Jónás Sárka, tanítónő, Pütkörc. 1917.
 Smerda Jaromir, Pöstyén. 1918.
- 685 Snazel Ferenc, képezdei tanár, Budapest. 1917.
 Som Ernő, Marosillye. 1918.
 Somogyi Erzsébet, polg. isk. tanárnő, Kismarton.
 Sorger József, Körmöcbánya. —
 Speidl Ernő, polg. isk. ig., Resicabánya. 1918.
- 690 Staindl Mátyás, Föv. Pæd. Könyvt. főtisztje, Budapest. 1916.
 Staud János dr., gyak. főgimn. tanár, Budapest. 1920.
 Steiner Miklós, főgimn. ig., Szombathely. 1918.
 Stepankó Albert, képezdei tanár, Budapest. 1916.
 Stern Ábrahám, polg. isk. ig., Budapest. 1916.
- 695 Stettner Aurél, főgimn. tanár, Felsőölvő. 1914.
 Suciu Valér, képezdei tanár, Balázsfalva. 1918.
 Sugár Imre, polg. isk. tanár, Kevevára. 1918.
 Suhajda Lajos, lyceumi tanár, Selmecbánya. 1918.
 Suszter Oszkár, főgimn. tanár, Zalaegerszeg. 1918.
- 700 Svarba József, igazgató, Léva. 1918.
 Szabó Adolf, tanító, Jászberény. 1918.

- Szabó Adorján, főgimn. tanár, Kassa. 1921.
 Szabó Károly, ref. rektor, Balatonfüred. 1918.
 Szabó Miklós, polg. isk. tanár, Torda. 1915.
 705 Szabó Miklós dr., tanár, Budapest. 1916.
 Szalay Károly, főgimn. tanár, Kiskunhalas.
 Szalóki Róbert dr., főgimn. tanár, Budapest. 1916.
 Szathmáry Akos, kollégiumi tanár, Kolozsvár. 1917.
 Szathmáry Akos, ifj., tanár, Szatmárnémeti. 1916.
 710 Szathmáry István, polg. isk. ig., Arad. 1918.
 Szathmáry László dr., keresk. akad. tanár, Budapest. 1917.
 Szathmáry Vilma, tanítónő, Budapest. 1918.
 Szántó Hugó, főreálisk. tanár, Vágújhely. 1917.
 Szántó Kamill, főgimn. tanár, Pécs. 1918.
 715 Szántó Kálmán, fő. isk. igazgató, Kecskemét. 1918.
 Szántó Károly dr., felsőleányisk. ig., Pozsony. 1918.
 Szász Alfréd, főgimn. tanár, Eger. 1917.
 Szász Ferenc, főgimn. tanár, Újverbász. 1916.
 Szeifart Vilmos, polg. isk. igazgató, Bieske. 1922.
 720 Szeman János dr., képezdei ig., Szepeshely. 1918.
 Szemere Samu dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1918.
 Szenczy Győző, perjel, Szentgotthárd. 1918.
 Szentirmay Imre, áll. főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Szentiványi Albert, Körmöcbánya. 1918.
 725 Szentkirályi Sámuel, keresk. isk. tan., Kolozsvár. 1917.
 Szerényi Anna, képezdei igazg., Hódmezővásárhely. 1919.
 Széchy Miklós, polg. isk. ig., Hajduszoboszló. 1917.
 Székely Károly, főgimn. tanár, Baja. 1918.
 Székely Károly, el. isk. igazgató-szafk., Budapest. 1918.
 730 Székely Károly, nevelő, Losonc. 1916.
 Szigeti Vilmos, keresk. isk. tanár, Budapest.
 Sziklay Jenő, tanár, Eperjes. 1915.
 Sziklay Ödön, áll. tanító, Mecenzéf. 1918.
 Sziklás Adolf, polg. isk. ig., Budapest. 1917.
 735 Szilády Zoltán dr., egyet. m. tanár, Nagyenyed. 1918.
 Szilágyi Kornélia, tanárnő, Budapest. 1918.
 Szinnyi József, egyet. tanár, Budapest. 1917.
 Szinok Zoltán, ref. hittanár, Erzsébetfalva. 1918.
 Szira Béla, polg. isk. tanár, Fehértemplom. 1918.
 740 Szivér Sándor főreálisk. tanár, Budapest. 1917.
 Szlamka Antal, polg. isk. tanár, Körmend. 1915.
 Szlávik Ferenc, főgimn. tanár, Brassó. 1918.
 Szmöhl Lajos, kántortanító, Harta. 1918.
 Sztankai Gyula, kanonok, főtanfelügyelő, Ungvár. 1918.
 745 Szobi János, tanító, Pozba. 1919.
 Szobolovszky István, tanár, Körmöcbánya. 1918.
 Szolovits János, tanító, Zolna. 1917.
 Szombathy István dr., főgimn. ig., Jászberény. 1919.
 Szomoru István ig.-tanító, Magyarpécska. 1918.
 750 Szöllösi István, áll. tanítóképző int. tanár, Arad. 1919.
 Szóts Gyula, főreálisk. tanár, Budapest. 1918.
 Szuhács János, polg. isk. tanár, Balatonfüred. 1914.
 Szuk Antal, polg. isk. ig., Szerbnyagyszentmiklós. 1917.
 Szurmó Ambrus, felső leányisk. ig., Nagykőrös. 1916.
 755 Szűts Ferenc, kegyesr. főgimn. tanár, Tata. 1918.
 Szviezsényi Zoltán, Selmezbánya. 1917.
 Takács József, kegyr. kormánysegéd, Budapest. 1921.
 Takáts József, polg. isk. ig., Kismarton. 1918.

- Tamás Károly, polg. isk. ig., Marosvásárhely. 1918.
 760 Tanács Imre, képezdei tanár, Sárospatak. 1916.
 Tarczay Erzsébet, Zágráb. 1918.
 Tavaszy Sándor, ref. főgimn. tanár, Kolozsvár. 1917.
 Tárkányi Ferenc, kegyesr. főgimn. tanár, Trencsén. 1917.
 Tellmann József, Erzsébetfalva. 1917.
 765 Tettamanti Béla, főgimn. tanár, Makó. 1918.
 Teveli Mihály, főgimn. tanár, Budapest. 1919.
 Téry József dr., főreálisk. tanár, Székesfehérvár. 1916.
 Thaisz Lajos, képezdei tanár, Temesvár. 1916.
 Theisz Frigyes, főgimn. tanár, Fiume. 1918.
 770 Thienemann Tivadar dr., egyet. tanár, Pozsony. 1917.
 Tibolt Ákos, főgimn. tanár, Keszthely. 1920.
 Tichy Géza, ev. theol. tanár, Pozsony. 1918.
 Tokay-Nagy Kálmán, főreálisk. tanár, Nagytoronya. 1918.
 Tolcsvai Nagy Géza. Hátszeg. 1918.
 775 Tomanóczy Natália, Orsolya-r. tanítónő, Nagyszombat. 1917.
 Tomcsányi János, tanfelügyelő, Aranyosmarót. 1918.
 Tordai Lajos, tanító, Lupény. 1913.
 Tóth Aladár, nevelő, Folyás. 1915.
 Tóth Ferenc, főgimn. tanár, Pozsony. 1918.
 780 Tóth József, képezdei tanár, Szatmár. 1918.
 Tóth Lajos, ref. lelkész, Zólyom. 1916.
 Tömörkényi Dezső, tanítóképző int. tanár, Szarvas. 1918.
 Török Arthur dr., ügyvéd, Budapest. 1917.
 Török Lajos, ig.-tanító, Bártfa. 1918.
 785 Török Lőrinc, tanító, Nyiregyháza. 1917.
 Török Pál dr., felső keresk. isk. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Trombitás Gyula, gyakorló polg. isk. tanár, Budapest. 1917.
 Uitz Mátyás, főgimn. tanár, Szeged. 1919.
 Ujsághy Géza, főgimn. tanár, Nagyszeben. 1918.
 790 Ujváry Kamilla, polg. isk. ig., Pécs. 1918.
 Újvári Mihály, képezdei ig., Székelykeresztur. 1918.
 Urhegyi Alajos, képezdei tanár, Budapest. 1917.
 Vadas József dr., keresk. isk. ig., Budapest. 1918.
 Vadász M. Elemér dr., egyet. adjunktus, Budapest. 1918.
 795 Vadász Norbert, prem. főgimn. tanár, Szombathely. 1916.
 Vajda Emil, polg. isk. tan., Kassa. 1919.
 Vajda Lajos, Budapest. 1917.
 Vajnóczky István, főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 Vajthó Jenő, polg. isk. tanár, Kaposvár. 1918.
 800 Vanger Béla, tanító, Budapest. 1913.
 Varga Dezső, képezdei tanár, Nagyvárad. 1918.
 Varga Lajos, tképző int. tanár, Kalocsa. 1918.
 Varga Mihály, lyc. ig., Besztercebánya. 1918.
 Vargha Damján, dr., főgimn. tanár, Budapest. 1915.
 805 Vargha László, polg. isk. tanár, Budapest. 1918.
 Vargha Tivadar, ig.-tanító, Gyöngyös. 1918.
 Varsányi Ferenc, tanár, Eger. 1916.
 Vass Imre, ig.-tanító, Vulkán. 1918.
 Vayda Gyula, tanító, Csiffár. 1919.
 810 Vayda Gyula dr., felső leányisk. ig., Szabadka. 1918.
 Vánkos Jenő, népisk. igazgató, Ágfalva. 1918.
 Várhelyi György, s.-tanfelügyelő, Temesvár. 1916.
 Velledits Lajos dr., főreálisk. tanár, Budapest. 1918.
 Velledits László, tanító, Moridálj. 1914.
 815 Vértés O. József dr., tanár, Budapest. 1918.

- Viezner Gyula, főgimn. tanár, Temesvár. 1918.
 Vikár Kálmán, tanító, Budapest. 1918.
 Vincze Frigyes dr., keresk. ak. tanár, Kolozsvár. 1918.
 Vinekker János, tanító, Dombóvár. 1918.
 820 Visnya Aladár dr., felső leányisk. tanár, Budapest. 1918.
 Volenszky Gyula, polg. leányisk. ig., Budapest. 1918.
 Vollmann János, Budapest. 1918.
 Vozáry Miksa, felső leányisk. ig., Lőcse. 1918.
 Wagner György, ev. lelkész, Duránd. 1918.
 825 Wagner János, szakfelügyelő, Budapest. 1917.
 Wagner Lajos dr., főreálisk. ig., Pozsony. 1919.
 Walló Albert, főgimn. tanár, Ungvár. 1918.
 Weber Arthur dr., felső leányisk. tanár, Budapest. 1917.
 Weber Ferenc, Lajtapárkány. 1918.
 830 Wehry Hugó, polg. isk. tanár, Nagykanizsa. 1916.
 Weinhold Károly, ig.-tanító, Szászsebes. 1918.
 Werner Adolf dr., főgimn. ig., Eger. 1917.
 Wigand János, igazgató, Szekszárd. 1917.
 Wild Máriusz, tanító, Zsidovin. 1916.
 835 Winkler József, tanító, Pusztaszentmárton.
 Wolf Ágoston, leányközépisk. igazgató, Budapest. 1918.
 Wortiner Károly, Palánka. 1918.
 Zajzon Sándor, tanár, Kézdivásárhely. 1918.
 Zala István, képezdei tanár, Losonc. 1918.
 840 Zalay Mihály, alperjel, Zirc. 1920.
 Zelenka Frigyes dr., tanfelügyelő, Budapest. 1916.
 Zibolen Endre dr., áll. felső leányisk. tanár, Budapest. 1918.
 Zimányi Dániel dr., főgimn. tanár, Budapest. 1916.
 Zlinszky Aladár dr., főgimn. tanár, Budapest. 1918.
 845 Zoboki Vince, főgimn. tanár, Nagykároly. 1920.
 Zoltán Géza, áll. tképző int. tanár, Losonc. 1918.
 Zoltáni Károly, felső népisk. ig., Halmi. 1918.
 Zrínyi Károly, képezdei igazgató, Csáktornya. 1916.
 Zsirai József, tanító, Sopron. 1918.

Jegyzet. A jegyzékben az évszámok csakis a teljes összegükben lerótt tagdíjakat jelzik. Az évszám hiánya azt jelenti, hogy az illető kültag belépése óta még tagdíjat nem fizetett. Ezeket a hátralékosokat is számításba véve, a számításba vehető tagdíjhátralék 1918 dec. 31-én kitesz 1148 K-át, azaz egyezeregyszáznegyvennyolc koronát.

Részletezve:

1	év óta hátralékos	165 tag	660 K.
2	" " "	76 "	304 "
3	" " "	25 "	100 "
4	" " "	11 "	44 "
több	" " "	10 "	40 "

Összesen 287 tag 1148 K.

Hivatalos nyugtázás.

I. A. M. P. T. pénztárába 1918 október 23-tól december 31-ig a következő befizetések történtek:

Kültagok befizetései:

1915-re: Marczinkó F. Novi F. Pályi S. Szinok Z. Erzsébetfalva. Tamás K. Marosvásárhely (2 K.).

1916-ra: Ágh G. Ányos I. Badacsony. Császár E. Pozsony. Dank J. Eger. Farkas A. Fazakas J. Kolozsvár. Fülöp J. Szeged. Halász A. Horváth Gy. Csorna. Korom Gy. Békéscsaba. Krompaszky E. Selmechánya. Marczinkó F. Mihályfi P. Halmi. Nagy Gy. Debrecen. Novi F. Pályi S. Riegler E. Szinok Z. Erzsébetfalva. Szobi J. Pozba. Tamás K. Marosvásárhely. Veledeits L.

1917-re: Acsay I. Ágh G. Akurátni J. Marosvásárhely. Ányos I. Badacsony. Ballai K. Benedek J. Békássy S. Chobodietzky A. Igló. Császár E. Pozsony. Déran I. Eltscher S. Nyiregyháza. Erődi K. Farkas A. Fazakas J. Kolozsvár. Fülöp J. Szeged. Gál K. Kolozsvár. György L. Losonc. Hellmann I. Hittig L. Horváth Gy. Csorna. Jovánovits Gy. Antalfalva. Juhász B. Kara Gy. Arad. Karl L. Kolozsvár (1 K.). Kassai L. Csikszereeda. Kaszapinovits V. Kevedobra. Kelemen B. Székesfehérvár. Kisparti J. Kopótsy B. Nagyvárad. Korom Gy. Békéscsaba. Kovács J. Erzsébetváros. Köblös S. Hajduböszörmény. Kristóf Gy. Szászváros. Krompaszky E. Selmechánya. Lieszkovszky I. Lovass A. Hajdunánás. Lupán D. Brassó. Marczinkó F. Mazurk E. Ungvár. Máté L. Mihalik S. Budafok. Mihályfi P. Halmi. Molnár J. Molnár Gy. Pardics. Mórocz E. Komárom. Müller P. Kevevár. Nagy J. Kolozsvár. Nagy Gy. Debrecen. Nagyváthy F. Nyiregyháza. Novi F. Paál I. Jászárokszállás. Pályi S. Pelle L. Paks. Perhács B. Szeged. Pogácsa J. Győr. Prohászka L. Igló. Poszvék I. Szatmár. Répay D. Riegler E. Riess F. Cegléd. Rozsonдай Gy. Fogaras. Ruttká F. Debrecen. Sassy Nagy L. Szathmáry I. Arad. Schmidt M. Seprődi J. Kolozsvár. Seregi L. Szenczy Gy. Szt.-Gotthárd. Szerényi A. Hódmezővásárhely. Székely K. Baja. Szinok Z. Erzsébetfalva. Szobi J. Pozba. Szobolovszky I. Körmöcbánya (1 K.). Szűts F. Tata. Tamás K. Marosvásárhely. Tóth J. Szatmár. Török L. Bártfa. Vayda Gy. Csiffár. Veledeits L. Vinekker J. Dombóvár. Vollmann J.

Kérelem. Felkérem a Társaság ama tisztelt tagjait, akik tagdíjaikkal még hátralékban vannak, hogy a Magyar Pædagogia idei első füzetéhez mellékelt postatakarékpénztári befizető lapot a tagdíj költségmentes beszolgáltatása céljából felhasználni szíveskedjenek.

Kérem továbbá a tagok névsorában esetleg talált hibáknak, cím- és lakóhelyváltozásoknak szíves közlését.

Dr. Bozóky Endre, s. k.
állami középiskolai igazgató, pénztáros,
Budapest, II., Albrecht-út 31.

BEKÖSZÖNTŐ.

Midőn a Magyar Pædagogiai Társaság megtisztelő bizalmából átveszem e folyóirat szerkesztését, első teendőm nem lehet más, mint hogy hálás köszönetet mondjak megbízóimnak, hogy figyelmükkel felém fordultak. Egyúttal azonban mindjárt számot is kell vetnem önmagammal, elmélkednem kell azokról a feladatokról, melyek a szerkesztői tisztség betöltésével reám hárulnak.

Ha igaz az, hogy a fejlődésben, akár a természetet, akár a szellemi világot tekintsük, sehol sem látunk hêzagot vagy megszakítást, hanem minden egymásba kapcsolódik és egymásból következik; ha igaz, hogy minden, ami történik, láncszemek módjára összefüggő folytatása valamely előzménynek vagy az előzmények egész sorozatának, hogy tehát minden történésben, ennél fogva mindennemű munkában is érvényesül a folytonosság és kapcsolatoság elve — már pedig mindez kétségtelenül igaz — akkor ezt az elmélkedést nem kezdem természetesebb módon, mint ha hozzáfűzöm az előzményekhez, s visszatekintek folyóiratunknak legközelebbi multjára, arra a szerkesztői munkásságra, mely az én most kezdődő munkámat közvetlenül megelőzte. Erről a munkásságról pedig a köteles udvariaskodásnak legcsekélyebb látszata nélkül is csak a legmelegebb elismerés hangján lehet nyilatkozni. Így nyilatkozott róla a szerkesztő munkájának elsősorban hivatott megítélője, Társaságunk tudós elnöke, így nyilatkozott róla a Társaság érdemes titkára, s csak így vélekedhetik felőle a neveléstudomány magyar nyelvű irodalmának minden elfogulatlan ismerője. A Magyar Pædagiának az a hat, kitűnően szerkesztett kötete, mely az olvasók könyvespolcán a legutóbbi években egymás mellé sorakozott, méltán gyarapítja szerkesztőjének a magyar neveléstani irodalom művelésével szerzett gazdag érdemeit, s minden utódnak követendő mintául szolgálhat abban, hogyan kell folyóiratot lelkesedéssel és hozzáértéssel, lelkiismeretesen, változtatosan és tartalmasan szerkeszteni.

Ilyen jól szerkesztett folyóirat szerkesztésének átvétele kétségkívül becses örökség, de velejár az a kötelezettség is, hogy az utód

igyekezzék megtartani a folyóiratot legalább is azon a színvonalon, melyre elődje személyes munkájával, utánajárásával és fáradozásával felemelte. Ez pedig nem csekély feladat, ha olyan folyóiratról van szó, melynek — mint a Magyar Pädagogiának — munkatervébe kezdettől fogva fel van véve a neveléstudománynak egész nagy területe, mely nem szorítkozik a pedagógia valamely szűkebbkörű, különleges ágának művelésére, hanem felöleli a neveléstannak és a nevelésügynek legkülönbözőbb elméleti, gyakorlati és történeti kérdéseit, melynek figyelme minden iskolafajra egyformán kiterjed, ennél fogva hivatásának ismeri azt is, hogy a tudomány összekapcsoló erejével egységbe foglalja a különféle iskolanemekben működő nevelőket és oktatókat, mely élénken érdeklődik a nevelés és oktatás fejlődésének, haladásának, tökéletesedésének előmozdítására célzó minden újítás iránt, s ezért állandóan napirenden akarja tartani a nevelés- és oktatásügynek korszerű kérdéseit. Nem is vállalkozhattam volna a siker reményével e nagy körtekintést kívánó s rendkívül sokoldalú munka végzésére, ha nem tudnám, hogy Társaságunk nagyérdemű elnöke s a szerkesztésben kiváló elődöm mellettem áll, és tanácsaival, útbaigazításaival, irányításával támogatni fog egy ember erejét szinte meghaladó, nehéz munkámban.

Ami a szerkesztésnek legfontosabb mozzanatát, a folyóiratnak szellemi irányát illeti, valóban szerencsésnek érzem magamat, hogy nem kell letérnem arról az útról, amelyen elődöm járt, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy ez az út helyes. Ugyanazon a nyomdokon kívánok tehát haladni, mint ő, s meg akarom őrizni a tárgyiaságnak, a pártatlanságnak, a felvetődő kérdések nyugodt boncolgatásának, az érvek és ellenvetések higgadt mérlegelésének, a szenvedélyek salakjától megtisztult s mindennemű érdekeltséget kizáró fontolgatásnak azt a szellemét, mely a volt szerkesztő tollát minden dologban vezette. Nem akarok beleesni semmiféle egyoldalúság hibájába, s nem szegődöm semilyen irányzatosságnak szolgálatába, hanem helyet adok a folyóirat hasábjain minden komoly, jó szándékú és jóhiszemű tudományos véleménynek. Módot nyujtok arra, hogy a felmerülő kérdések minél több oldalról meg legyenek vitatva és világítva, s egymással ellentétes felfogások képviselői is kifejthessék tudományosan megokolt nézeteiket. A semmiféle melléktekintettől meg nem vesztegetett, célzatosan nem színezett, tiszta tudományosság elvét írom továbbra is a folyóirat homlokára, s jelszavamul ezt vallom: Keressük becsületesen, önzetlenül és őszintén, minden elfogultságtól és balítélettől menten a tiszta igazságot, pusztán magáért az igazságért s azért, hogy az elméleti úton megismert igazság a gyakorlatban is érvényesülhessen.

Nehéz időkben, a társadalmi forradalomnak nyugodt szemlélő-

désre alig alkalmas napjaiban kellett átvennem a folyóirat szerkesztésének más körülmények között sem könnyű munkáját. Olyankor, amikor a világháború keserves küzdelmei, nagy szenvedései és veszteségei által elgyötört szegény hazánkon — megpróbáltatásainknak mintegy betetőzésekeképen — végigsöpört a proletárdiktatúra borzalmas forgószele, s magával sodorta jóformán minden javunkat, mely a háború dúlásai után még megmaradt. A féktelen erőszaknak e kétségbeejtő napjaiban meg volt bénítva minden igazi szellemi élet, szünetelésre volt kárhoztatva minden tudományos munka, hacsak nem állott határozottan és hivatalosan az uralmon levő képtelen irányzat szolgálatába. Minden józanul ítélő ember kővé meredve nézte azt a hihetetlen rombolást, melyet az állami hatalomnak akkori birtokosai egy új, jobb, szebb, emberibb világrend felépítésének kétségtelenül megejtő jelszavával visszaélve minden téren végbevittek. Tehetetlenül kellett szemlélnünk ezt a pusztítást. Torkunkra volt fojtogatva a szó, ki volt ütve kezünkől a toll, s kénytelenek voltunk beérni avval, hogy szívszorongva várjuk, mikor múlik el a kommunista uralom szörnyű lidércnyomása.

Ez az időpont végre elkövetkezett, s most itt állunk feldúlt nemzeti tűzhelyünk szomorú romjai mellett, siralmas állapotban, de azzal a nekibúsult elszántsággal, hogy romjaiból újraépítsük szerencsétlen országunkat. Nemzetünk történetének leggyászosabb korszakai jutnak eszünkbe, s úgy érezzük, sohasem voltunk még ilyen szánandó körülmények között. Történetünknek legválságosabb időszakát éljük, de bármennyire ránk nehezedett a sorsnak sujtó keze, nem szabad oszlogtogató lélekkel veszteségeinken siránkoznunk, hanem az élethez való ragaszkodás ösztönös erejével össze kell fognunk mindnyájunknak, akik magyaroknak érezzük és valljuk magunkat, s agyunknak minden sejtjével, karunknak minden izmával nemzetünk jövőjének minél kedvezőbbé alakításán kell munkálkodnunk. Céltudatos és tervszerű munkára van szükség, olyanra, amelyben mindenki tisztán látja az elérendő célt, s minden lépését e felé a nagy cél felé igazítja. Minthogy pedig ez a munka a jövőnek szól s csak a messze jövőben teremheti meg gyümölcseit, fundamentumát minekünk magyar nevelőknek és oktatóknak kell leraknunk a jövő reményének, az ifjúságnak hitünk és meggyőződésünk szerint leghelyesebb irányú, a nemzet jövője szempontjából legcélszerűbb nevelésével. Nemzeti tudatosságra kell nevelnünk. Erre kell nevelnünk elsősorban önmagunkat, oly módon, hogy gondolkodásunknak középpontjába a nemzeti eszmét helyezzük, s minden gondolatunkat, minden érzésünket és cselekedetünket erre a középponti eszmére mint vezető elvre vonatkoztatjuk. Minden magyar nevelőnek és oktatónak el kell

telnie nemzeti tudatossággal. Tudnia kell, hogy munkája nem csupán egyszerű kenyérkereső munka, hanem a magyarság jövőjén való dolgozás is, sőt elsősorban épen a nemzet jövőjének munkálása. Nemzeti tudatosságra kell nevelni az ifjú nemzedék tagjait is, hogy majdan választandó életpályájukon ne az egyéni érdek szűk látószögéből nézzék a világot, hanem fel tudjanak emelkedni arra a szellemi és erkölcsi magaslatra, ahol az egyén egy nemzeti közösség alkotórészének érzi magát, s cselekedeteit e nemzeti közösség gondolata irányítja. Ebben a szellemben kell végezni mindennapi nevelő és tanító munkánkat, ebben a szellemben kell gondolkodnunk és írunk arról, miféle tennivalók várnak reánk a közvetlen jövőben a magyar nevelés és oktatásügy terén. Nem tudom elhinni, hogy akadna olyan magyar pedagógus, aki ezt a munkát ne a legnagyobb készséggel vállalná s ne a legfokozottabb buzgósággal végezné.

Ezért bizalommal fordulok a Magyar Pädagogiának régi, kipróbált dolgozótársaihoz, kérvén őket, működjenek közre a folyóirat útján ebben a nemzeti öntudatot fejlesztő, országépítő, jövőbe néző és jövőformáló munkában olyan lelkesedéssel és kitartással, amelyet ez a jó ügy megérdemel. Kecsegtetem magam azzal a reménnyel is, hogy új katonák is sorakoznak a zászló alá, új erőkkkel is kiegészül az az írói gárda, mely eddig a Magyar Pädagogia körül tömörült. Az olvasók táborához pedig az a kérés, olvassák e folyóirat közleményeit azzal a minden szép, jó és igaz iránti meleg érdeklődéssel és fogékonysággal, mely nélkül igazi, vérbeli, eszményekben hívó, eszményekért lelkesedő, s ezt a rendületlen hitet és szent lelkesedést az ifjú lelkekbe átültetni tudó nevelőt elképzelni nem is lehetséges.

NAGY JÓZSEF BÉLA

NÉGY HÓNAP A MAGYAR KÖZOKTATÁS TÖRTÉNETÉBŐL.

I.

Több oldalról hangzott fel az a kívánság, hogy összefoglaló bírálat tárgyává tétessék mindaz, ami a négyhavi proletárdiktatúra alatt a hazai közoktatás területén végbement. Erre a feladatra vállalkoztam, erőt merítve abból a tudatból, hogy mindenkor távol tartottam magam a pártpolitikától, mely oly könnyen megtéveszteti vagy legalább egyoldalúvá teheti azoknak a gondolkodását, kik az emberileg megközelíthető abszolút igazság útjait keresik. Mindig akként vélekedtem, hogy magyar tanítónak csak egyféle politikája lehet: a maga körében mindent megtenni, hogy a nemzet értelmi és erkölcsi ereje gyarapodjék.

Feladatomban eszerint az, hogy a lefolyt mozgalmas idők tanügyi törekvéseinek és teljesítményeinek mérlegét igazságosan megvonjam; igazságosan, azaz: a pedagógiai megítélésnek ebben az esetben egyedül igazolható mértékét alkalmazva arra, ami történt.

Ennek a tárgyilagosságra törekvésemnek azonban két, nehezen legyőzhető akadálya van.

Egyik az (amiben a nemzet legjobbjáival egynek érzem magamat), hogy még mindig nem tudott egészen helyreállani lelkem egyensúlya. Lehetetlen egyhamar felednünk. Még megremegnek idegeink azoktól a szörnyű jelenetektől, melyeknek közvetlen vagy közvetett tanúi voltunk. Ébren és álmainkban lelki szemünk előtt állnak a megkínzott és letiport áldozatok, ifjak és öregek, kiknek magyarságukért kellett bűnhődniök. A kétség árnyékai nehezednek reám, ha vajjon ezektől a sötét emlékképektől tudok-e majd szabadulni, amikor hidegen akarok ítélni? Vajjon képes leszek-e minden szubjektív hangulati mozzanatot kikapcsolni számadásomból?

A második nehézség abból ered, hogy a tárgyalás anyaga, mellyel rendelkezem, részben hiányos, részben kevésbé megbízható. Hiteles anyagnak tulajdonképpen csak a tanácsköztársaság hivatalos lapja és öt füzetre terjedő úgynevezett Törvénytára tekinthető. Az életben maradt néhány napilap közleményei feladatomban szempontjából alig használhatók. Azok a folyóiratok, melyektől a tények pártatlan előadása várható lett volna, legnagyobbreszt elnémultak, a könyvtermelés pedig majdnem kizáróan a marxizmus igájába hajtattott, azaz: fölötte egyoldalúvá lett. Mi, akik a tanácskormány egész ideje alatt távol állottunk a közügyektől, csak hallomásból ismerhetjük a népbiztosság terveit, koncepcióit; nem tudjuk, hogy egyes szervezett tanítói testületek javaslatainak mi volt a sorsa, s mennyiben egyeznek meg ezek a munkálatok azzal a felfogással, mely az ügyek élén állókat vezette. Sok van, amit nem tudunk, csak sejtünk vagy képzelünk. Nem tudhatjuk például, hogy a számtalan propaganda- és továbbképző vagy «átképző» tanfolyam előadásai hogyan mentek végbe s kereteiket minő tartalom töltötte be?

Mindezek a nehézségek azonban nem téríthetnek el vállalkozásomtól. Minden erőmmel igyekezni fogok az érzelmi velejáróktól szabadulni és tárgyalásomnak meglévő anyagát, épen mert hézagos, annál szorgosabban szemügyre venni. Úgyis csak nagy vonásokban kívánok jellemezni, mellőzve a részleteket, melyek előadásom keretében el sem férnének. —

Végig gondolva már most a tényeket és eseményeket, úgy látom, hogy a tanácsköztársaság közoktatásügyi kormányzatának legélesebben kiemelkedő jellemvonása az, hogy nemcsak lehetőknek, de

szükségesnek tartotta a politikának normatív szerepét a közművelődés egész területén és összes viszonylataiban, még pedig nem is a politikáét általában, hanem a pártpolitikáét, a maga végletes egyoldalúságában és kizárólagosságában. Az uralmon volt alkotmányos nemzeti kormányok sem oldhatók fel ama vád alól, hogy pártjoknak alkalom adtán kedveztek s az ügyek intézésében illetéktelen befolyásoknak is tért engedtek, de túlzás nélkül állítható, hogy nem volt Magyarországon közoktatási kormány, melynek égisze alatt ez a pártpolitikai irányítás oly leplezetlenül és oly erőszakosan érvényesült volna, mint amikor a proletárság intézte népbiztosai útján a közművelődést. E helyen nem kell hosszasan fejtegetnem, mit jelent az, mikor a közoktatás vezetésére hivatott legfőbb kormányzó szervet eljárásában nem a kultúra önzetlen eszménye, hanem a politikai hatalom állandósításának érdeke vezeti. Az iskola, azt hisszük, sohasem válhatik hatalmi törekvések martalékává; feladatát a közösség és az egyén javára a pedagógia szabja meg. Nem szabad lennie pártnak, mely mást vár az iskolától. Sem a klerikalizmus (melytől élesen megkülönböztetem a pozitív vallásos nevelést sürgető, pedagógiai érvekkel igazolható álláspontot), sem a liberalizmus, sem a konzervativizmus, sem a szocializmus, mint politikai pártok, nem támaszthatnak jogot arra, hogy a «lelkek átfarmálására» lefoglalják maguknak az iskolát. Az ilyen törekvés célzataiban ethika-ellenes, eredményeiben az igazi műveltség érdekeit veszélyeztető, mint ahogyan a neveléstörténetből ismeretes kísérletek igazolják. Például teljesen félreértették a nevelés egyetemes céljait a XVIII-ik század abszolút monarchái, mikor azért igyekeztek a népoktatást szervezni, hogy az államnak jó alattvalói legyenek, akik pontosan megfizetik adójukat, jobban és jövedelmezőbben művelik a földet s értelmesebben végzik az államgazdaságnak hasznot hajtó munkáikat. Az iskolával való visszaélésnek szembeszökő példáját adta I. Napoleon, aki a maga dinasztikus érdekeit akarta a közoktatás megfelelő berendezésével biztosítani: ebből érthető meg, hogy a népiskolával egyáltalában nem törődött, s csak a közép- és főiskolákat szabályozta, melyektől a politikája szellemében dolgozó közigazgatási szervek képrését várta. Semmi sem volt benne a kultúr-emberből. «Az ábécé nem érdekelt» mondotta az eléje járuló Pestalozzinak, ennek a mind máig legnagyobb szociálpedagógusnak, kinek művelődési programja egy magában szélesebb és nemesebb perspektívákat nyit, mint az egész marxista-irodalom. Jules Ferry idejéig kellett várniok a franciáknak, míg Napóleon kultúra-ellenes magatartásának következményeit kiheverhették. Mert a restauráció kormánya se szolgálta a műveltséget önmagáért; most meg az lett a jelszó, hogy az iskola jó legitimista.

kat neveljen. Ilyen és hasonló követelések ép oly messze esnek a tiszta erkölcs posztulátumától, mint mikor a tanácskormány a proletárdiktatúra eszközévé fokozta le a köznevelés intézményeit.

A pártpolitikai szempont uralma mindenekelőtt magában a tanügy központi igazgatásában éreztette hatását. A közoktatásügyi népbiztosság pusztá expozitúrája volt a munkás-szervezeteknek. Ez a függési viszony, bár természetes következménye a proletáralomnak, irányzatosságánál fogva nem kevésbé elítélendő. Közvetlen eredménye volt a hivatalnoki kar erőszakos kicserélése. Az önálló hatáskörrel rendelkező régi tanügyi tisztviselők csekély kivétellel eltávolítottak vagy tétlenségre ítéltettek, s helyöket jobb esetben rajongó ideológok kisdéd csoportja, a rosszabbikban közönséges törtétk nyüzsgő hada foglalta el, kiket a forradalom árja lökött felszínre az ismeretlenség mélységeiből. Ezeknek a részben meggyőződéses, részben alkalmoszerű kommunistáknak, férfiaknak és nőknek a száma (egyedül a közoktatásügyi népbiztosság kebelében) 518-ra rögött; illetményeik havonként 770,000 korona többkiadással terhelték meg az államkincstárt. Alkalmazásukban pártpolitikai tekinteteken kívül bizonyára az az elv lehetett irányadó, hogy a mindenre képesítő jogi minősültség kizárólagossága helyett túlnyomóan a szakképzettség érvényesüljön; sajnos azonban, hogy ez a magában véve helyes elv igen sok esetben nem nyert méltó személyi képviselést. A legmegfelelőbb szakképzettség is értéktelenné válik szigorú erkölcsi alap nélkül, vagy ha nincsen meg a közigazgatás alaki és tárgyi kellékeiben való jártasság. Minden jó közigazgatás legfőbb titka abban rejlik, hogy az, aki adminisztrál, teendő intézkedéseinek összes bekövetkező esélyeit előzetesen végiggondolja. Hogy a jövevény-tisztviselők ezt a végiggondolást elmulasztották, csakhamar kitűnt abból, hogy kiadott rendeleteik nagy része nem volt kellően végrehajtható. Kapva kaptak minden új és feltűnő gondolatot, anélkül, hogy megvizsgálták volna belső értékét és valószínűségét. Arról meg éppen nem vettek tudomást, ami a múltban történt, vagyis — hivatalos nyelven szólva — előiratok nélkül dolgoztak. Itt is, mint minden téren, sutba dobták a történeti előzményeket, mert hiszen új világot kellett felépíteniök, melynek — úgy gondolták — nem lehetnek feltételei a múltban. Előlről akartak kezdeni mindent, s ezért a közoktatás történetének tanulságai ép úgy feszélyezték őket, mint az előzményeket magukban foglaló hivatalos irattárak bizonyítékai. Volt oly tanügyi hatóság, ahol csak az előbbi rendszernek egy-egy kipróbált tisztviselője mentette meg a hosszú időre visszanyúló levéltárat az elégettetéstől.

A tanácsköztársaság közoktatásügyi népbiztosságának és szer-

veinek az a mohósága, mellyel — a multban történtek teljes kapcsolásával — minden újszerűnek és modernnek tetsző ötletre rávetették magukat, különösen a nemi felvilágosítás hirhedt esetéből ítélhető meg. Ha az intézők ismerték volna ennek a kérdésnek a történetét és irodalmát, aligha tűrték volna meg az e téren végbement képtelenségeket, melyeknek azután utóbb, mikor már a közönség felháborodása szinte elemi erővel tört ki, egy külön rendelettel kellett gátat vetniök. Némi tanulmány meggyőzhette volna őket arról, hogy a nyilvános nemi felvilágosításnak minden eddigi kísérlete balul végződött, s minden eddigi megoldás, melyet elméleti írók ajánlottak (pl. a növények megtermékenyítésének analogiája), annál fogva lehetetlen, mert a gyermek kíváncsiságát érzéki irányban még jobban felingerli, s ennél fogva a célbavett eredménynek ép ellenkezőjét hozza létre. Ma már az a vélemény alakult ki, hogy ha a nemi felvilágosításra szükség van (aminthogy esetről-esetre szükség lehet reá), az csak egyénenként, az egyénhez alkalmazott módon történhetik meg, tehát semmi esetre se nyilvánosan, az iskolában, a jó ízlés és közérköles rovására. De ha akadt volna valaki, aki az illetőket balfogásukra figyelmeztette volna, bizonyára nem került volna el az ellenforradalmi magatartás vádját.

Hogy a tanácsköztársaság legfőbb tanügyi fóruma nemcsak az előzményekre nem volt tekintettel, hanem könnyelmű elhamarkodással, a végrehajtás lehetőségének megfontolása nélkül intézkedett, megítélhető például a kiskorú tanulókra rákényszerített bizalmi rendszer statuálásából, s különösen az idevonatkozó rendeletnek azon részéből, mely egyebek közt azt követeli, hogy ha a tanuló a tanítás alatt rendetlenkedik, e fegyelemsértést a tanító köteles «az osztálybizalmiaknak elintézésre kiadni», továbbá, hogy a fegyelmi ügyek tárgyalásakor az úgynevezett «iskolai bizottságba a tizennégy évesnél idősebb tanulók megbízottait is be kell vonni». Ismeretes, hogy ezek az utasítások rövid idő alatt mennyire aláásták a tanári tekintélyt, mennyire meglazították, sőt megbomlasztották az iskolai fegyelmet, s könnyen el lehet képzelni azt is, hogy mennyire fejlesztették a beugás és árulkodás undokságait. A népbiztosságban volt annyi belátás, hogy e rendeletet (tapasztalva romboló hatását) hatályon kívül helyezte.

A kellően át nem gondolt és elhamarkodott intézkedések sorába tartozik a népiskolák átszervezéséről szóló, 1919 április 18-án kelt rendelet is. Igaza volt a népbiztosságnak, amidőn az osztatlan népiskolát elvben elítélte (túlzottan «szégyenletes és szomorú intézmény»-ről szól a rendelet), de nagyon könnyelmű volt, midőn azt ígérte, hogy az osztatlan népiskolát «rövid idő alatt teljesen meg fogja szüntetni».

Aki tudja, hogy a föld kerekiségén nincsen oly hatalmas és gazdag állam, mely ilyen ígéretet eddigelé beválthatott volna vagy emberileg belátható időn belül beválthatna, a népbiztosság kijelentését nagyhangú frázisnál egyébnek nem tekintheti. Az 1914-ik évben, az utolsó hivatalos statisztika idejében, 9978 teljesen osztatlan népiskola volt Magyarországon 16,920 népiskola közül, ami majdnem 60%-nak felel meg; a részben osztott népiskolák száma pedig 2039 (azaz: 12%) volt. Még ha az egy községben levő népiskolák «egységesítése» révén sikerülne is az osztatlan iskolák számát látszatra apasztani, mennyi ezer község volna még, melyeknek csak egyetlen osztatlan iskolájuk maradna.

A gyakorlati viszonyokat számításokon kívül hagyó terv volt a mindennapi tankötelezettségnek néhány nyugati állam mintája szerint nyolc évre kiterjesztése, illetőleg a nyolcosztályú népiskola megalkotása. Csakhamar kiderült volna, hogy ez a terv Magyarországon legfőljebb a városokban lett volna végrehajtható, ami a valóságban kétféle népiskolai típust (egy hatosztályosat és egy nyolcosztályút) eredményezett volna, az ipari munkásozttály javára, de kárára a lakosság zömét alkotó földművesosztálynak, mely állandó szellemi inferioritásban maradt volna.

A tanügyi közigazgatás első- és másodfokú hatóságait (gondnokságokat, iskolaszékeket, tanfelügyelőségeket, főigazgatóságokat) a népbiztosság megszüntette, s helyökbe a falusi, járási, városi és vármegyei tanácsok művelődési osztályait, az ezekből alakított intéző bizottságokat, s az esetről-esetre kiküldött művelődési megbízottakat tette, mely szervek ellenőrizni tartoztak «a művelődési munka szellemét abból a szempontból, hogy az a tanácsköztársaság irányelveinek megfeleljen». Az új szervezet formális alapgondolata annyiban tetszetős, hogy az egész alsó- és középfokú iskolaügy az illető kerületben ugyanannak a hatóságnak vezetése alá helyeztetik s ekként az intézmények működése és irányítása egységbe foglaltatik. Viszont azonban túlhaladottnak látszik a tanácsok útján való folyamatos közigazgatás módoszata. A kollégialis rendszer kitűnően beválik, ha egyetemes érvényű intézkedésnek közös eszmecsere útján való megérleléséről van szó, de igen tökéletlennek bizonyulhat abban az esetben, mikor a már megtett rendelkezésnek a végrehajtása a feladat; tökéletlennek, sőt károsnak és veszedelmesnek azért, mert elenyészteti az egyéni felelősséget: egy testületi intézkedésért igazában senki sem vonható egyénileg felelősségre. Sok függ természetesen az illető tanácsoknak, jelen esetben a tanácsok művelődési osztályainak személyi összetételétől. De a legkedvezőbb esetben sem tudom elképzelni, hogy e sok egymás fölé és egymás mellé helyezett tanács, illetőleg osztá-

lyaik és bizottságaik közt (melyekhez még a gyermekvédelmi központok, az alájok rendelt gyermekvédő gyámokkal, a gyermekotthonok és pedagógiai laboratóriumok vezetőségei, úgyszintén a gyermekügyi bizottságok járultak) hatásköri összeütközések, zavarok, bonyodalmak ne keletkeztek volna, ha az idevágó rendeletek komoly végrehajtására reákerült volna a sor. Mindenesetre azonban bőséges alkalom nyílt e testületi közigazgatásban a pártérdekek legerősebb érvényesítésére.

Könnyen érthető, hogy a pártpolitikai szempontokat az iskolák közvetlen vezetésében is alkalmaztatta a proletárdiktatúra közoktatásügyi népbiztossága. Az igazgatók (a tanácskormány terminológiája szerint: iskolavezetők) rendelkezési állományba helyezettek, ha nem rokonszenveztek a kommunizmussal vagy akár csak lagymatagon viselkedtek vele szemben. Hír szerint egynek kivételével az összes budapesti középiskolák igazgatói áldozatul estek az abszolutizmus legsötétebb napjaira emlékeztető politikai üldözésnek. Az eltávozott igazgatók helyére hamar akadtak új emberek, a kommunista morál őrei, kiket az intézők e bizalmi tisztre nyilván külön politikai vagy világnézeti vizsgálat nélkül is alkalmasoknak tartottak. Pedig voltak köztök (és a tanárok közt is), akik a kommunizmust csak egyik fázisnak tekintették a politikai átalakulások sorozatában: kevésselelőbb még erősen nemzetiek, sőt talán royalisták vagy kongregráció-sok, most lelkes lobogtatói a vörös zászlónak. Különösen azok az igazgatók és tanárok (tanítók) váltak gyanúsakká, kik az új érásban is jelét adták vallásos meggyőződésüknek vagy nemzeti érzésöknek. Ez a kettő nem fért meg a kommunista programmal.

Az állam és egyház elválasztásának következménye volt a felekezeti iskolák állami kezelésbe vétele. Nem bocsátkozhatom itt az elvi kérdések egész nagy komplexumának fejtegetésébe, de le kell szögezmem, hogy az a mód, ahogyan a tanácskormány e részben eljár, erősen kihívja minden jobb érzésű ember kritikáját. Lehetett volna például akként intézkedni, hogy a népbiztosság hosszabb határidőt tűz ki az állami kezelésbe vétel foganatosítására, vagy akként, hogy az átvételt fokozatosan eszközli, szóval, bizonyos kíméletet tanúsít azokkal szemben, kiknek a magyar közoktatás oly sokat köszönt a múltban. Egy proletárdiktatúra idejében még az is megmagyarázható lett volna, ha a népbiztosság az összes egyházi tanárokat kártérítéssel (nyugdíjjal vagy végkielégítéssel) a «szenterőszak» nevében (miként Bucharin nevezi) elbocsátja, ami kíméletlen, de legalább őszinte eljárás lett volna. Ehelyett az történt, hogy a tanácskormány a paptanárokat nemtelen lelkiismereti kényszernek vetette alá, azt várva és remélve, hogy az elbocsátástól való félel-

mökben megszegik esküjüket és megtagadják egyházi állapotukat. A pártpolitika természetesen az apácákat sem tűrte meg a leánynevelés terén. Kímélet nélkül, helyenként karhatalommal hurcolták el otthonukból azokat, kik személyökre nézve minden földi jutalomról lemondva teljesítették nevelő tisztöket, oly önzetlenséggel, melyhez foghatót a kommunizmus ügyében buzgólkodó elvtársnők sorában bajosan lehetett volna találni. Ámde az önzetlenség a letűnt rendszerben ismeretlen fogalom volt: a történeti materializmus csakugyan nem enged más következtetést, mint azt, hogy munkát csakis bérért szabad vállalni és végezni.

A felekezeti és községi tanintézetek állami kezelésbe vétele nem egyéb, mint az egész közoktatás államosítása. A proletárdiktatúra maga politikai programjához híven járt el, mikor ezt kimondotta, de sem arra nem gondolt, vajjon az államosítás végrehajtható-e (még a tanácskormánynak sem lehetett soha annyi pénze, hogy ezt az óriási költséget fedezhesse), sem azt nem nézte, hogy ez a rendszabály a nevelés tárgyilagos eszményének megfelelő-e. Bennünket itt az utóbbi kérdés foglalkoztat. Szerintünk a köznevelés államosítása lehet politikai, de semmiesetre sem multhatatlanul ki-elégítendő pedagógiai érdek. Azoknak például lehet érdeke, kik politikájok kedvéért a tömegnivellálást célhoz vezetőnek tartják, de nem azoké, akik emberekben és intézményekben mindenekfölött az egyéni vonásokat értékelik. Az államosítás, különösen az a neme, melyet a tanácskormány szem előtt tartott, szükségkép a teljes uniformizálást jelenti. A pártokon felül álló pedagógus azonban nem leheti örömét az olyan rendszerben, melyben az intézmények egyéni színezetének és zománcának óhatatlanul el kell tűnnie, melyben az iskolák, akárcsak valamely nagy gyártelep munkásházai, végnélküli szürke egyformaságban sorakoznak egymás mellé, számozottan, sablonszerűen, kimagasló pontok nélkül, egyetlen típusnak ezerszeres másolataként. Az érdemjegyek eltörlése, mely egyébként pedagógiai érvekkel is támogatható, a tanácskormány kezében szintén csak annak a felfogásnak az eredménye, hogy az iskola kizáróan a tömegnevelés érdekeit szolgálja. Az iskoláztatás egész tartama alatt mindent egyenlővé tenni, mindent, ami kiemelkedik, letörni, mindent egy közepes színvonalra hozni: íme a rendszer sarktétele. Hogy ily körülmények közt a művelődésnek nem lehetnek rúgóí, melyek a haladáshoz szükséges lendületet megadják, könnyű belátni. Ahol nincs differenciálás, ott nincs erők mérkőzése, nincs szellemi mozgalmasság, nincs élet, de nincsen szabadság sem. A tanítás joga egyetemes emberi jog. Minden jogi személynek meg kell adni az oktatás lehetőségét, természetesen az állami törvények és a köz-

erkölcs korlátain belül. Minden, ami ezzel ellenkezik, a szabadság gúzsbakötését jelenti.

Ugyanilyen elbírálás alá esik — legalább az én egyéni meggyőződéseim szerint — a vallásoktatás kiküszöbölése az összes iskolából. Tér és idő nem engedi, hogy ehhez az intézkedéshez érdemben hozzászóljak. De annyit ehelyütt is meg kell állapítanom, hogy a tanácskormány nyilván nagyon egyszerűnek, máról holnapra elintézhetőnek képzelte azt a kérdést, mely szubtilis természeténél és általános erkölcsi vonatkozásainál fogva a legkényesebbek egyike, mely Angliában egy negyedszázad óta kormányokat buktat és politikai kurzusokat jelöl meg, s mely Franciaországban is nem forradalmi, hanem alkotmányos úton, tehát a nemzet megkérdezésével, a törvényhozás által intéztetett el. A tanácskormány lelkiismeretét épenséggel nem érintette az a tény, hogy a magyar nép (melynek nevében akart kormányozni a diktatúra) óriási többségében ma is a pozitív vallásoktatást kívánja gyermekei számára. Egy dolog mindamelllett bizonyosnak látszik: az, hogy a vallásoktatás módjának kérdése most sem vesztette el időszerűségét. A hitoktatás módszere ellen (nem téve különbséget felekezetek közt) még mindig alapos kifogásai lehetnek a pedagógusnak. Ebből természetesen nem az következik, hogy a hitoktatást eltöröljük, de mindenesetre az, hogy oktatásának módszerét megjavítsuk, a gyermeki lélek természetéhez közelebb hozzuk, merevségéből kivetkőztessük, az erkölcsi és történeti vonatkozásokra nagyobb súlyt helyezünk, a dogmatikus részek tanítását később kezdessük, a hitoktatás tantárgyi jellegét enyhítsük, hogy hatása mélyebb és közvetlenebb legyen. A vallásoktatás bővelkedik kiaknázatlan kincsekben. Napfényre kell őket hozni, s csökkenteni fog kiküszöböltetésének veszedelme.

A tanácsköztársaság nemcsak a vallásos, hanem a nemzeti szellemet sem tűrte meg falai közt. Míg azonban a pozitív vallásoktatás kirekesztését látszóan megokolhatta az állam és egyház elválasztása kérdésében elfoglalt álláspontjával s hivatkozhatott egy-némely nyugati művelt állam példájára, addig a nemzeti gondolat ellen elkövetett merénylete szinte példátlanul áll a köznevelés történetében és pedagógiai érvekkel, legalább szerintem, alá nem támasztható. Meg kell különben vallanom, hogy egészen értetlenül állok szemben a nemzeti érzés megtagadásának jelenségeivel. Képtelen vagyok magamat beleképzelni annak az embernek lélekalkatába, aki magyarnak született, magyarnak vallja anyanyelvét, magyar iskolába járt, magyar légkörben nevelkedett s utóbb nemzetköziséggel dicsekszik. Tény azonban, hogy a proletárdiktatúra vezetőiből a nemzeti érzés és a nemzet iránt való hűség úgyszólván egé-

szen kiveszett. A közoktatásügyi népbiztosság aggódó gonddal ügyelt, hogy rendeleteiben valamikép szó ne essék nemzetről és hazáról, sőt mindent elkövetett, hogy a nemzetköziség szellemét meggyökereztesse és megszilárdítsa tanítókbán és tanulókbán egyaránt. Az intézők egyikében sem támadt fel a lelkiismeret szava, vajjon szabad-e kiirtani a fiatal lelkekből a legszentebb és legnemesebb érzelmet, melyet szülötte földünk és anyanyelvünk fakaszt, mely bennünket azokhoz köt, kikkel ezer esztendő óta búban és örömben együtt élünk. Botorul azt hitték, hogy az emberiség az a közület, mely az ifjú szívet hevesebben dobogtatja meg, holott nyilvánvaló, hogy az emberiséget, ezt a nagy abstrakciót a fejetlen ifjú elme meg sem érti, mert át sem tekintheti és el sem képzelheti. Ellenkezően, azokat érti meg és szereti meg szíve szerint, kik hozzá közel állanak, kikhez a nyelv, szokás, erkölcs, hagyomány azonossága hozzáfűzi, kiknek gondolati és érzelmi világában saját magára ismer. Csak a kommunista program betűjéhez való fanatikus ragaszkodás és az ideológia mérhetetlen rövidlátása magyarázhatja meg, hogy a magyar proletárdiktatúra intézői elzárkózhattak ama megfontolás elől, hogy saját hatalmuk valamelyes biztosításának egyetlen elképzelhető eszköze itt e hazában a nemzeti eszme tisztelete lehetett volna. Bebizonyosodott immár, hogy nincs politikai rendszer, bármilyen földi jóval kecsgetesse híveit s bármilyen terrorral dolgozzék, mely a nemzeti eszme szuggesztív erejét, a magyar haza szeretetének soha ki nem apadó forrását uralmi tényezői közül kizárhatná.

II.

Mintán a tanácsköztársaság közoktatásügyi kormányzatának szellemét általánosságban megismertük, szemügyre kell vennünk a letűnt éra iskolai reformterveit.

Az alapfelfogás itt az, hogy az új iskolának az új politikai irányhoz kell alkalmazkodnia, vagyis öntudatos dolgozó proletárokat nevelnie. Ez csakis a népoktatással és a szakiskolákkal érhető el; a középiskola, mint általános műveltséget adó intézmény, elveszti jelentőségét, inkább a szakszerű főiskolákra előkészítő, semmint önértékű, saját művelődési feladatot teljesítő iskola. A tudományegyetem tudós specialisták kiképzésére való; minden oly pálya számára, melyet ma tudományos szakpályának nevezünk, külön szakszerű főiskola szervezendő.

Meg kell engedni, hogy a tanácskormánynak ez a koncepciója egészében és részeiben megfelel a kitűzött célnak, s el lehet ismerni azt is, hogy az alkotmány helyreállta óta — talán Eötvös József

kivételével — nem volt közoktatásügyi miniszter, aki a közoktatást oly egységesen fogta volna fel és oly egységben látta meg, mint — sajnos, pártpolitikai indítékokból — a népbiztosság. A Ratio Educationis volt hazánkban az utolsó országos tanügyi szervezet, melynek megalkotói a közoktatásnak nem egy s más részét, ágát, tagozatát akarták szabályozni, tekintet nélkül az alapvetésre vagy a betetőzésre vagy mind a kettőre, hanem az egész közoktatást a maga összes fokozataiban, még pedig úgy, hogy az iskolai tagozatok szorosan egymáshoz kapcsolódjanak, összeilljenek, hézagtanul kövessék egymást. A maga nemében ily szervezetre gondolt a tanácskormány, midőn megtervezte mint alapvetést a nyolcosztályú, mindenkire kötelező, egyetemes és általános népiskolát, melyhez csatlakozik a négy-ötéves középfokú oktatás részint szakszerű, részint általános irányban, s betetőzi az egész szervezetet egyfelől a szakszerű főiskola, másfelől a tudományegyetem. Ez a szabályos rétegekben felemelkedő iskolai alkotmány intő példálul szolgálhat, hogy amikor a nemzeti nevelést akarjuk elvszerűen megszervezni, nekünk sem szabad a részletreformokkal beérnünk, a toldás-foldás ideig-óráig alkalmazható eszközeihez fordulnunk, hanem tekintetünkkel át kell fognunk a művelődés egész területét, s a nemzeti szellemmel telített műveltség biztosítására oly tanügyi szervezetet fölépítenünk, melynek minden része befejezi a megelőzőt és megalapozza az utána következőt.

A világnézeti álláspont különbözőségéből következik természetesen az, hogy a hivatkoztam példa ebben az esetben csak a formára vonatkozhatik, de kevésbbé az anyagra, vagyis a cél biztosítása végett alkalmazott eszközökre.

Hogy ezt megítélhessük, részletesen ismertetnem kellene azokat a terjedelmes tantervi munkálatokat, melyeket a városi alkalmazottak országos szövetségének tanítói szakosztálya, helyesebben ennek reformbizottsága, nyilván a népbiztosság tudtával és helyeslésével, készített. Erre a részletes ismertetésre nem vállalkozhatom, mert a tanácskormány tanügyi törekvéseit csak főbb körvonalaiban vázolom; de módom sincsen rá, mert a szóban levő nyomtatványok feltehetően bizalmas természetűek, forgalomba nem kerültek, csak kéz alatt szerezhetők meg, s így a nyilvános bírálat elől elzárkóznak. Mind-énnek dacára szabad lesz talán ezeknek a különben csak a legelső fogalmazás stádiumában levő, sok tekintetben csak nyers anyagot tartalmazó tervezeteknek néhány jellemző vonását kiemelnem, első sorban azokat, melyekből megállapítható, hogy az oktatás anyagának kiszemelésében mily céltudatosan jártak el azok, akik a szocializmus programját a kultúra eszközeivel akarták a jövő nemzedékek számára biztosítani.

Ebből a szempontból különös érdeklődésünkre számíthatnak a magyar nyelvi és történelmi oktatás tantervei és utasító észrevételei.

Mindjárt az elemi iskolai olvasókönyv kellékeinek megállapításában olvassuk, hogy e könyvben «csak olyan olvasmányok foglalhatnak helyet, melyek a szociális szellem, a szocialista világnézet kialakulását előmozdítják, amelyek az új társadalmi rend kiépítését szolgálják». A fogalmazás tanításáról szólóban a tervezet készítője hangsúlyozza, hogy a témák a felső fokon (t. i. az elemi népiskola felső fokain, 13—14 éves tanulók osztályaiban) már a külső élet jelenségeire vonatkozzanak, amennyiben itt már «bizonyos világszemlélet kiformalódására számíthatunk». A poétikai oktatás módszerének illusztrálására Petőfinek *Fellámadott a tenger* című verse szolgál, s ugyanitt olvassuk, hogy «a költemény tárgyalását megelőző munkálatok épen a szociális érzés fejlesztése szempontjából nagyon értékesek». Ajánlatnak: Petőfinek *Respublica*, *A nép nevében*; Ady-nak *Álmodik a nyomor*, *Egyszer volt csak* (Dózsa György emlékére); Gyóni Gézának *Caesar, nem megyek* — és Várnai Zseninek *Aratók* című költeménye. «Talán egy tantárgy tanításában sem nyílik több alkalom» mondja a javaslat «a szociális érzék fejlesztésére, mint épen a magyar nyelvénél. Olvasmányainkat úgy válogassuk meg, hogy olyan érzésű és gondolatvilágú egyéneket neveljünk, amilyenekre a mai kornak szüksége van.» A népiskolai VIII. osztály irodalomtörténeti (!) tanítására vonatkozó Utasítástervezetben ismét találkozunk Adyval, ezzel a «költő-óriással», akinek «sok-sok leckeórát» kell szentelnünk; egész külön kell tárgyalnunk — folytatja a munkálat — «a magyar irodalom forradalmi hangú és tartalmú verseit».

Ezek után nem lehetünk kétségben, hogy a szocialista világszemléletnek, mint irányító elvnek a középiskolai magyar tanításban is találkozni fogunk a nyomaival. A tantárgy neve nem «magyar nyelv és irodalom», hanem «magyar nyelv és világirodalom». Ez nem annyit jelent itt, hogy a magyar irodalom alkotásai az oktatás tárgyai ne volnának, hanem azt, hogy világirodalmi a keret, melyben a magyar is helyet foglal, helyesebben a középpont, mely körül helyezkedik el a magyar irodalom anyaga. A felosztás alapja egyébiránt az első három középiskolai osztályban a műfaj; a két felső osztályban világirodalomtörténetet kell tanítani. A részletekből itt csak annyit, hogy a szónoki irodalom köréből az agitációs beszédek is olvasmányul ajánlatnak. «Az agitációs beszéd», mondja a magyarázat, «az igazi szónoki... Napjaink eseményei olyan tömegekben produkáltak szép és nagyhatású beszédeket, hogy példát bajos ajánlani. Lehet, hogy a közel jövő még jobbakat ad. Csak egyre szeretnők itt a figyelmet felhívni; arra, amelyet Kunfi Zsigmond mondott el Szabó Ervin

koporsójánál a farkasréti temetőben. E beszédből . . . kiharsognak az új korszaknak hívó akkordjai.»

Fölötte jellemző a történelmi oktatás anyagának kiszemelése és elosztása. Voltaképen nem is történettel van itt dolgunk, hanem gazdaságtörténettel, jórészt az osztályharcok és forradalmak történetével, általában a szocializmus történetével. Ennek igazolására elég lesz a népiskolai és középiskolai tervezetekből néhány helyet idézni vagy kivonatolni.

«A történelemtanítás a most letűnt korszakban», mondja a munkát szerzője, «az uralkodó társadalmi osztályok érdekeit szolgáló politikai eszköz volt, amely nem szolgált az igazi tudománynak. Arra való volt, hogy a jövő generációt bizonyos politikai irány, az uralkodó osztály érdekeit erősítő felfogás követésére nevelje.» Ez a bevezetés azért érdekes, mert szó szerint ráillik a proletárdiktatúra iskolájának történeti oktatására, ahogyan azt a tanácskormány hívei elképzelték. Mert hiszen ha igaz, hogy addig a kapitalisták (burzsoák) uralkodtak, még igazabb, hogy a tanácsköztársaság uralkodó osztálya a proletárság volt, melynek bevallott célja minden más társadalmi osztály letörése és amely az iskolát és művelődési munkáját kifejezetten a maga érdekeinek szolgálatába helyezi. A marxisták azt vetik ellen, hogy a proletárok diktatúrája csak átmeneti állapot a teljes boldogság felé, de az elmúlt négy hó tapasztalatai után a magyarság bizonyára úgy gondolkozik, hogy ha ilyen átmenetet kell átélnie, inkább örökre lemond a teljes boldogságról.

De ne bölcsekedjünk, hanem folytassuk szemlénket. Az egész munkálatból kéri az a törekvés, hogy a történelmi oktatásban a történelmi materializmus felfogása és módszere alkalmaztassék. A nemzeti történet, mint ilyen, elsikkadt. «Mivel a jövő iskolája az igazat akarja nyújtani mindenben, külön magyar nemzeti történelem tanítására nem lesz szüksége, mert hiszen ez meghamisított formában mutatja be a multat, Magyarországot a kulturvilág centrumául jelölve meg». Az itt kifejezett állásponttal nem vitatkozom; csak megállapítom, hogy külön magyar történelem tanítása még nem jelenti azt, hogy hazánkat a kulturvilág centrumának tekintjük. Nem ismerem történet-tanárt, aki ezt a külön tanítást így fogta volna fel. Itt is, mint a munkát számos helyén, azzal van dolgunk, amit a régi logikusok mutatio elenchi-nek neveztek. A szerző oly hibát támad, mely valójában nincs meg.

A gazdasági szempontok, mint uralkodók, az egész népiskolai anyagon végigvonulnak. Talán legvilágosabban kitűnik ez a görögök és rómaiak történetének anyagkiszemeléseben. Magyarországról (a fent idézett általános tételhez híven) ebben a népiskolai részben alig esik

egy pár szó, egy-egy cikkelynek rejtett zugában. Jellemző megállapítás, hogy a keresztes háborúk «az egyház hatalmának öregbítésére» szolgáló vállalkozások. A humanizmus nem más, mint «új társadalom-szemlélet». A magyar nemzeti felkelések nem egyebek, mint «vallási és politikai jelszavakkal folytatott kismemesi osztályküzdelmek» s ugyanígy jellemeztetnek a kuruc felkelések is. Egy egész osztály (a nyolcadik) a XIX. és XX. század kapitalisztikus termelőrendjének történetével foglalkozik; egy cikkely szól a mostani világháborúról és a nyomába lépő orosz és magyar proletárdiktatúráról.

Egészen ilyen szellem hatja át a középiskolai történeti oktatásról szóló munkálatot is. A szerző szerint eddig az oktatásnak ezt az ágát «a bürokrácia fehér terrorja» irányította. Hiányzott az «elfogulatlan társadalmi szempont», az «ökonómiai történelemlátás». A tudomány «államilag approbált tudomány», «hivatalos történetírás» volt. A nyugat a szerző szerint nem lehet többé tanítómesterünk, «mivel ma mi vagyunk azok, akik a társadalmi fejlődés élén járunk». «Abba a szerencsés helyzetbe jutottunk, hogy történelmi tájékozódásunk alapján, az egész történeti folyamat megértésének és interpretációjának eszközeként a szemünk láttára bontakozó mozgalmakat, az élő jelent választhatjuk.» A jövő történettanáitók — a munkálat szerzőjének hite szerint — a forradalom védelmezőinek avant-gardejába fognak tartozni. «Különösen most, a kommunista társadalomba való átmenet idejére fontos, hogy a történelem oktatása még a forradalminál is forradalmibb legyen.» — Még csak azt jegyzem meg, hogy a tulajdonképeni történeti oktatás négy évig tart, az ötödik év szociológiai tanulmánya zárja be a tanfolyamot.

A dolog természetében rejlik, hogy az irodalmi és történeti oktatás ad legtöbb alkalmat az «új világszemléletre»; az iskola egyéb tanulmányainak tantervei már csak helyel-közzel mutatják nyomait a pártpolitikai nevelésnek.

Az eddig mondottakból kitűnhetik, hogy a proletárdiktatúra hívei mily irányzatossá és egyoldalúvá akarták tenni az oktatást. Viszont azonban nem lehet tagadni, hogy az említett munkálatokból pozitív tanulságok is meríthetők. El kell ismerni, hogy termékeny gondolatok is találkoznak bennük; új szempontok, új eszmekapcsolatok új methodikus kísérletek, melyek nem egyszer bizarr módon és az új társadalmi rend erejébe vetett irigylendő optimizmussal jelentkeznek, de túlzásaiktól mentesítve a megvitatásra érdemesek. Némelyik albizottság részletesen kidolgozta a tantervet, ami egész kis füzetteduzzasztotta munkálatát. Nem egy ösztönzés meríthető a magyar nyelvi és világirodalmi javaslatokból, az idegen nyelvekről szóló utasításokból, úgyszintén azokból a dolgozatokból, melyek a földrajz.

társadalmi ismeretek és számtan anyagára vonatkoznak. Érdeme a bizottságnak, hogy az iskolai életnek úgyszólván minden oldalára kiterjesztette figyelmét: tervezeteket készített a testi nevelésről, az ének-
oktatásról, az ifjúsági olvasmányokról és könyvtárakról, a munka-
oktatásról, a népiskolai «fonalas munkákról», az iskolai műhelyekről,
egy központi iparoktatási telepről, az iskolák építéséről, a kisegítő és
erdei iskolák helyiségeiről. Mennyi buzgó akarás, mily sokoldalúság
a törekvésekben, mekkora vágya a reformálásnak! Csak abból a fasci-
náló hatásból, melyet a társadalmi utópiák ábrándvilága szokott ki-
forratlan lelkekre gyakorolni, lehet megmagyarázni azt a rendkívüli
munkalendületet, mely ennek a méreteiben nagy és nehéz anyagnak
habár csak körvonalas megmunkálását ily rövid idő alatt lehetővé tette.

Mondanom sem kell, hiszen az eddigiekből önként következik,
hogy a reformbizottság az új középiskolát egységesnek, azaz: egyet-
lennek tervezte, minden differenciálás nélkül, s hogy művelődési
anyagából a klasszikus nyelvek egészen hiányzanak. Valamint a
proletáruralom nem akarhatja, hogy a tömegek műveltségében kü-
lönbségek keletkezzenek, úgy azt sem szabad akarnia, hogy a leendő
orvos, tanító, mérnök, tisztviselő általános műveltsége, melyet a nép-
iskolához csatlakozó középiskola nyújt, lényegesebb eltéréseket mutasson.
Nem lehetnek ily lényeges különbségek a népiskola és a középiskola
között sem. A középiskolának ugyanazt kell tanítania, amit a népiskola
tanít, de bővebben; a középiskolát ugyanannak a szellemnek kell át-
hatnia, mint a népiskolát, de e szellemnek itt tudatosabbnak kell lennie;
a középiskola ugyanazt a világszemléletet kell hogy megadja, melyet
a népiskola ad, csak hogy szélesebb perspektívával. Az új középiskola
nem akar történeti belátást nyújtani, mely az emberi művelődés
forrásaiból táplálkozik és mélyen lebecsátkozó gyökereihez száll alá;
a jelen iskolája akar lenni, mely bevezet a modern életbe, a kort
mozgató törekvésekbe s az emberiség jövő gazdasági osztály-
harcaira akarja neveltjeit felfegyverezni. Távol áll tőlem, hogy e
koncepcióval perbe szálljak, s nevezetesen a klasszikus nyelvek taní-
tásának jogosultságát vitassam; hiszen vitának csak ott lehet helye,
ahol van valamely közös alap, melyben némi megegyezés remélhető.
A történeti élet összes nyilvánulásait felkaroló általános műveltség
értékének kibővítése, a jól vezetett klasszikus nyelvi és irodalmi
tanulmány elmeképző, értelmet és akaratot iskolázó, ízlést nemesítő
hatásának el nem ismerése vagy félreismerése annyira ellenkezik
egész valómmal, s mindazzal, amit valaha gondoltam, éreztem, akar-
tam, tanultam és írtam, hogy az új tantervjavaslatok készítői között
és köztem a megértés lehetősége ezen a téren ki van zárva. Ezért
itt csak annak jelzésére szorítkozom, hogy nagyon tévednek azok,

akik a humanisztikus tanulmányt (a mindennapos helytelen gyakorlat után ítélve) valamiféle szűkkörű, egyoldalú, betűhöz ragaszkodó, száraz tanulmánynak nézik; a klasszikus kultúrára támaszkodó igazi humanizmus mindent felölel, ami örök emberi (*quod humanum est*), ami szépség és élet, eszmény és valóság, alak és anyag, lélek és test: a szellemnek oly alkata, aminőre a renaissance egyetemes látókörű, sokoldalú és impulzív lendületű humanistái példát adhatnak. A humanizmus átfogja az egész emberiséget, anélkül hogy a nemzeti gondolattal ellenkezésbe jutna.

De tovább haladok vizsgálódásaimban. Azok, akik a gimnáziumban pusztán osztályiskolát látnak, úgy sem értenek meg. Az olyan «terméketlen idealizmus», aminő az enyém, az ő szemökben csak túlhaladott álláspont lehet.

III.

Szemlém során eljutottam a főiskolákhoz, s elsősorban a budapesti tudományegyetemhez, melyet már a népköztársaság kommunista érzelmű közoktatásügyi minisztere kikezdett, majd a proletárdiktatúra népbiztossága a hatalmaskodás válogatott eszközeivel zaklatott és működésében megbénított. A tanácskormány eljárása ebben a részben igen súlyos beszámítás alá esik, mert az egyetem a tudomány szabadságának, a tanítás és tanulás szabadságának intézménye, mely ennek a szabadságnak engedélyezésével vagy megvonásával él vagy hal. A legnagyobb anyagi áldozatok, a legbusásabb fizetések, a legnagyobb felszerelések és gyűjtemények hiábavalók, ha a gondolat meg van kötve; ha, mint jelen esetben, a tudomány tanítását párt-politikai érdekeknek akarja alárendelni a közhatalom.

Épenséggel nem állítom, hogy egyetemünkön rendben volt minden. Nem lehet tagadni, hogy a tanszékek betöltése alkalmával a tudományos kiválóságnak egyedül jogosult szempontjai egy pár jól ismert esetben mellőztettek. Volt néhány oly tanár is, kik elmaradtak tudományos szakjokban, minden haladástól idegenkedtek, már nem olvastak és nem dolgoztak. Akadt a sok közt olyan is, ki nem tudott bánni a fiatalsággal, elzárkózott előle, ahelyett hogy szívét és elméjét tárva-nyitva tartotta volna a tudományt szomjúhozó komoly tanulók előtt. Volt kar, ahol a hallgatók nagy száma miatt a tanulmányi idő nagy részét vizsgálatok foglalták le a tudományos oktatás és tanulmányozás kárára. Az egyetemi adminisztráció lassúsága szinte közmondásossá vált stb. Mindezek a bajok azonban a legkitünőbb külföldi egyetemeken is előfordulnak; szórványosak és időlegeseek, semmi esetre sem olyanok, melyek miatt valaha felelőssége tudatában levő

kormánynak eszébe jutott volna az egyetemet a maga egész szervezetében megrendszabályozni, pórázra fűzni, szabad mozgásától megfosztani és tudományos hivatásában meggátolni. Nem is ezek a felsorolt fogyatkozások voltak azok, melyek a tanácskormánynak szemet szúrtak; hanem az, hogy nem tekinthette az autonóm egyetemet az ő politikai törekvései engedelmes eszközének; nem láthatott benne oly intézményt, mely az új világnézet terjesztésében és megszilárdításában a hatalom bírlóinak rendelkezésére fog állani.

De lássuk a fölötte tanulságos tényeket. Az autonómia megsértése már februárban megindult, amikor a miniszter hét tanárt felfüggesztett, majd az illetékes kar meghallgatása nélkül öt egyént önhatalmúan rendes tanárokká nevezett ki a jogi karhoz, részben nem létező, s ugyancsak az egyetem megkérdezése nélkül szervezett tanszékekre. Az önkormányzat lényege felfogásom szerint azt követeli, hogy az egyetem, mint tudós testület, önmaga állapítsa meg, mily tudományos szükségletek azok, melyek új tanszék szervezését követelik s adandó alkalommal önmaga is egészítse ki magát, mert csak önmaga képes megítélni, vajjon az illető szükségletek tényleg fennállanak-e, s az illető egyén tudományos személyisége a legmagasabb igényeknek megfelelő-e vagy sem. A minisztérium erre azért nem illetékes, mert nem tudós, hanem adminisztratív testület, mely, mivel nem ért hozzá, nem is tekintheti feladatának, hogy kizáróan a maga felelősségére új tanszékeket szervezzon, vagy szakszerű tudományos mérlegelést kívánó személyi változásokat eszközöljön. Tévedés azt hinni, hogy az egyetemnek az eskükivétel megtagadására vonatkozó álláspontja és az ebben az ügyben bejelentett erős hangú tiltakozása csupán az alaki jog megsértésének érzéséből eredt; az ellenállás forrása nemcsak a megsértett jog, hanem a megsértett tudományos erkölcs. Az egyetemnek szakasztott úgy kellett volna tiltakoznia akkor is, ha autonómiája törvényerővel bíró jogszokásban nem gyökerezett volna, és ha a ki-nevezettek a világ legelső tudósai és minden pártpolitikai velleitástől mentes egyének lettek volna — amit pedig jelen esetre vonatkozóan épenséggel nem lehet állítani. A politikai célzat egészen nyilvánvaló volt: az átszervezett tanszékek főleg a szociológia különböző ágainak képviselőit célozták s az újonnan kinevezett tanárok szocialista vagy kommunista érzületökről ismeretes egyének, részben inkább politikai agitátorok, mint tudósok.

A most jelzett erőszakos intézkedést követte március végén az új tanulmányi rend végleges megállapításáig terjedő hatállyal az összes jogi vizsgálatok eltörlése, aminek okát abban kell keresni, hogy a vizsgálatokon oly tárgyak is szerepeltek, melyek a proletárdiktatúra látószögéből fölöslegeseknek vagy károsaknak látszottak.

Ilyen tárgyak voltak az összes történeti jellegű studiumok: római jog, jogtörténet, magyar alkotmánytörténet, egyházi jog; ilyen a közjog, melyről bizonyára úgy gondolkodtak, hogy a monarchia megszűntével elvesztette jelentőségét; ilyen a magánjog, melynek tanítása a tulajdonjog elkobzásával jogosulatlannak és céltalannak látszhatott. A tanácskormány a jogot különben sem tekintette igazi tudománynak. Szándéka az volt, hogy a jogi kart teljesen átalakítsa, jobban mondva a proletárállam képére és hasonlatosságára újjáteremtse.

Amíg ez történt, az egyetem kormányzata is mélyreható változáson ment keresztül. Az egyetemi tanács adminisztratív hatásköre megszűnt; a rektor és a dékánok csak az avatás szertartásszerű aktusát végezhatték ezentúl. Az egyetem kormánybiztost, majd politikai megbízottat kapott; melléje egy karközi direktórium rendeltetett. Az ellenszegülő dékánok tisztjőktől elmozdítottak, s helyökbe — akárcsak a kari direktorság rég letűnt idejében — kinevezett dékánok kerültek. Felfüggesztették a karok autonómiája is, azaz: mint teljes testületek egybe nem gyűlhetek és ügyeiket el nem intézhették, hanem ezek elintézésére a dékánok mellett kari bizottságok szerveztettek, melyeknek tagjait, politikai érzületök szem előtt tartásával, a népbiztos nevezte ki.

Az egyetemi kormányzatot a népbiztosság ekként már a kezében tartotta. De mindez nem volt elég. Nemcsak intézményszerűen kellett biztosítani a maga politikai irányát; teljes személyi biztosítékokat is kellett keresnie. A tanárok nagy részét az európai művelődés történetében példátlan erőszakkal az oktatástól és összes tanári jogaik gyakorlásától eltiltotta, intézeteikből eltávolította és helyökbe részint rendes minőségben, részint megbízott előadókul új tanárokat rendelt. Ezek az új tanerők, néhány valóban tudós férfiú kivételével, az egyetemi tanár kaliberét nem közelítették meg; alig volt köztök egy-kettő, aki valamely nagyobb irodalmi alkotással dicsekedhetett volna, vagy olyannal, mely megmutatta volna, hogy szerzőjének vannak jelentős tudományos problémái, középponti gondolatai, vagy terjedelmesebb tudományos anyag módszeres feldolgozására, alakítására, szerkesztésére való képességei. Nagy részök nyilván azt hitte, hogy jogosulatlanul fölényes viselkedésekkel, melyet föllépésekben tanúsítottak, elpalástolhatják tudományos jelentéktelenségöket. A Magyar Pädagogiai Társaságot az is érdekelheti, hogy a pädagogia nyilvános rendes tanára némi szelíd erőszak alkalmazásával szabadságoltatott s utóbb a végelbánás hátsó gondolatával rendelkezési állományba helyeztetett.

A távolabb állók szemében ma is megoldatlan rejtvény, milyen szempont vezethette a népbiztosságot, mikor az illető egyetemi taná-

rokat szilenciumba helyezte. Talán a tudományszak természete? E feltevésnek ellene mondanak a következő, feleletre váró kérdések: Miért kellett a finn-ugor összehasonlító nyelvészet tanárát az oktatástól eltiltani, az indogermán összehasonlító nyelvészet tanárát pedig jogaiban meghagyni? Miért kellett a török-tatár filologia képviselőjét a sülyesztőbe lökni, ellenben a sémi filologia tanárát kímélni? Miért kellett a görög-római történet képviselőjét elhallgattatni, de az ókori keleti népek tanárának megkegyelmezni? Miért kellett a magyar történet egyik tanárát békében hagyni, ellenben az újkori egyetemes történet tanárát a tanítástól felfüggeszteni, holott a rendszer, mely a nemzeti történetnek nem kedvezett, épen az ellenkező intézkedést javalta volna? Vagy talán a tanárok tudományos minőségének foka volt a megítélés mértéke? Ez a feltevés se látszik valószínűnek, hiszen a hallgatásra kárhoztatott tanárok közt vannak, kik köztudomás szerint elsőrendű tudósok a maguk nemében és bármely külföldi egyetemen is megállnák helyüket. Vagy talán az életkor volt a tiltó rendelkezésben irányadó? Semmi esetre, mert a szilenciummal kitüntetett tanárok közt vannak egészen fiatal tanárok és kari szeniorok! Nem marad más hátra, mint hogy a szóban levő intézkedést egyrészt pártpolitikai indítékokra vezessük vissza, másrészt érvényesülni kívánó egyének áskálódásaira, kik a felelőtlen tanácskormány erőszakosságának felhasználásával akarták a maguk számára az egyetemi tanári állást vagy megbízást megkaparítani.

Mindezeket a hatalmi ténykedéseket betetőzte végül a július 29-én kelt rendelet, mely az eltiltott vagy szabadságolt tanárok egy részét rendelkezési állapotba helyezi, másik részét az egyetemtől eltávolítja és más munkakörbe (könyvtárakhoz, levéltárakhoz stb.) osztja be, egy harmadik részöket meghagyja ugyan, de munkakörüket megnyirbálja, úgy hogy például a filozófia egyik tanárának csakis ókori és középkori bölcsészettörténetet, a classica-philologia tanárának csakis latin filológiát, a germán filológia tanárának csakis ókori német irodalomtörténetet lett volna szabad tanítania. A jó sors úgy akarta, hogy ez a kultúrbotrány csak a papíron maradjon; mert két nap múlva megbukott a proletárdiktatúra.

Mielőtt tovább fűzném fejtegetéseim fonalát, néhány pillanatra még az egyetemi tanács hatáskörének megsemmisítésével kell foglalkoznom. Nem lehet kétséges, hogy a tanácskormány eljárása ebben az ügyben is kíméletlen és szertelen volt; viszont azonban ama benyomás elől sem lehet elzárkózni, hogy a népbiztosságot egészséges ösztön vezette, mikor a szenátus helyesebb funkcionálását célba vette. Két szervi hibája van ennek az intézménynek: egyik, hogy rendkívüli nehézségével nem egyszer késlelteti az ügyek elintézését; a másik,

hogy szavazatával érdemben befolyásolja azokat az ügyeket is, melyekre nézve szakszerűség hiányában semmikép sem lehet illetékes. Tegyük fel, hogy a jogi karon (csak példa kedvéért említem épen ezt a kart) megüresedik egy tanszék. A kar a kiküldött szakbizottság jelentése alapján az összes folyamodók vagy számbavehető egyének közül első helyen vagy — meghívás esetén — egymagában ajánlja X-et a kinevezésre. Ez a jelölés a szenátus elé kerül, mely áll a rektoron kívül 2 theologusból, 2 filozofusból, 2 orvosból és 2 jogászból. E testület már most, melynek 2, legfőljebb 3 tagja ért a dologhoz, az eddigi gyakorlat szerint nemcsak azt vizsgálja meg, vajjon az eljárás alaki szempontból helyes volt-e, hanem titkosan szavaz arról is, ki nyerje el a tanszéket, — ami a felhozott esetben annyit jelent, hogy 6 nem szakember leszavazhatja a 2—3 jogi szakértőt.

A népbiztosság abban hibázott, hogy az egész intézményt lerombolta, ahelyett, hogy működését helyesebb irányba terelte volna. A szenátus hatáskörébe tartozhatnak szerintem mindazok az ügyek, melyek az egész egyetemet érdeklik, az általános elvi és szervezeti kérdések, vagyoni és alapítványi ügyek, de semmikép az egyes karok szakszerű ügyei, kinevezések, előadói megbízások, magántanári képesítések, vizsgálatok és egyéb kari tanulmányi kérdések. Úgy gondolom, hogy emezeket a karok (ha felsőbb intézkedés szüksége fennforog) közvetlenül a rektornak küldhetnék meg, aki azokat a tanács összehívása nélkül felterjesztené a miniszterhez. Ez az eljárás rendkívül meggyorsítaná és helyesbítené is a kar szakszerű ügyeinek elintézését, s levenné a tanácsstagok vállairól a teher legnagyobb részét, anélkül hogy a szenátust fölöslegessé vagy csupán ceremóniák megtartására való árnyékintézménnyé tenné; de mindezeken kívül fokozná a karok felelősségérzését is. Sohasem szabad feledni, hogy nem a szenátus a tudományos szaktestület, hanem a kar.

A népbiztosság a mondottakon kívül még más módon is beavatkozott az egyetem belső életébe. A törvény ellenére megszüntette az érettségi vizsgálatot, s ezzel, valamint egyéb engedményekkel az egyetemre való felvételt szerfölött megkönnyítette. Vegyesebb társaságot még nem láttunk falaink közt, mint az a hallgatóság volt, mely a proletárdiktatúra idején egyes új tanárok előadásait előzönlötte. Volt köztök iskolásfiú és iskolásleány is. Már-már azt kellett hinnünk, hogy az egyetem valamiféle szabad lyceum vagy a felsőbb leányiskolának egy neme. Mély beavatkozás volt az is, hogy a tanácskormány az egyetemmel kapcsolatos középiskolai tanárképző intézetet feloszlatta, s helyébe új szervezetű tanítóképzőt tett, szintén új, nagyobbára fiatal tanerőkkel, az új irányzat lelkes híveivel, kiknek az lett volna a feladatuk, hogy különösen a középiskolák szükségleteihez

szabják előadásait. Megbízható adatok hiányában nem ítélték munkásságukról, de kétséget fejezem ki, vajjon elvileg helyes volt-e mintegy különválasztani az egyetemi tudományos képzést az úgynevezett tanárképzéstől, vagyis intézményszerűen megteremteni a tudós és nem-tudós tanárok kategóriáit. Tudomásom szerint felmerült az az ötlet is, hogy az elemi tanító- és középiskolai tanárképzés szervezésében egységesítsék. A részletek ismerete nélkül a tervről bajos nyilatkozni, de figyelemztetek rá, hogy ezt az egységesítést Angliában meghaladott álláspontnak tartják. Több évtized óta folyik a munka abban az irányban, hogy a Teacher fogalma alá tartozó népiskolai és középiskolai tanítók státusa különválasztassék és képzésük is elkülöníttessék. Ez önként érthetően nem annyit tesz, hogy a néptanítók továbbképzésük érdekében az egyetemre ne járhassanak, hanem jelenti azt a kívánalmat, hogy a kétféle képzésnek, különböző természetűknél és rendeltetésűknél fogva, külön intézményekben van helye, s egyik a másikkal össze nem kapcsolható. A tanítóképesítés a jelzett kapcsolás esetében talán nyerne (bár ez sem olyan bizonyos), a tanárképzés tudományos színvonala ellenben minden bizonnyal alábbszállana.

Legradikálisabb módon bánt el a népbiztosság a tanító- és tanárvizsgálatokkal. A tanítóképesítő vizsgálat a mai alakjában tényleg tarthatatlan. Helyes volt az osztályképesítőket megszüntetni, de helytelen volt a végvizsgálatot csakis a pedagógiai és politikai tárgyra korlátozni s ekként egyoldalúvá és túlön-túl könnyűvé tenni. A középiskolai tanárvizsgálat követelményeit is oly mértékben enyhítette és lefokozta a népbiztosság, hogy a vizsgálat elvesztette komolyságát. Itt meg a pedagógiai vizsgálat volt az, mely a törvény ellenére eltöröltetett; helyette hír szerint szociológiai, helyesebben politikai vizsgálat terveztetett.

A követelményeknek ez a leszállítása egyebekben is jellemezte az új idők a tudományos kultúra terén. Az elmélyedéstől való irtózat s a nyomában járó felületesség mindenütt jelentkezett a tudomány művelésében és tanításában. Divattá lett a kényelmes szimplifikálás, mely sarkalatos ellentétben áll a kételyeit és nehézségeit őszintén feltáró, szigorú és becsületes tudományos módszerrel. A dolgoknak egyszerű látása ugyanis nemcsak abból származhatik, hogy az elmélkedő tudós hosszú gondolatmunka után jut el az igazság teljes világosságához, hanem van az egyszerűen látásnak oly neme is, mely a tárgy felszínes ismeretéből vagy a tárgyba való elmerülés hiányából ered. Sajnos, hogy a proletárdiktatúra tudósai közt nagyon kevesen voltak azok, akiket az egyszerűen látók előbbi csoportjába lehetne sorozni.

IV.

Már is nagyon hosszúra nyúlt előadásomban nem térhetek rá arra, amit a tanácskormány a szakoktatás érdekében tett vagy nem tett. Hogy nagy súlyt helyezett rá, helyesen tette. A világháború és a nagy gazdasági összeomlás után valóban alig van fontosabb területe a kultúrának, mint a szakoktatás. Nem szólhatok a népbiztosságnak ama hihetetlen erőfeszítéséről sem, amellyel az ország szabadoktatását szervezte s pártpolitikai céljainak szolgálatába helyezte; nem a propagandának ama megszámlálhatatlan tényezőiről és szerveiről, előadásokról és tanfolyamokról, melyekkel a társadalom lelkét rabul ejteni és átalakítani igyekezett. Csak néhány általános tanulságot akarok még levonni abból a munkából, melyet a proletárdiktatúra a köznevelés mezején végzett.

Először: Az erkölcsi nevelésnek ezentúl mélyrehatóbbnak kell lennie, mert az erkölcsi érzés az egész vonalon megfogyatkozott. Ha azt akarjuk, hogy a nemzet ismét életre keljen, mindennek előtt erkölcsi megújódásra van szükség. A letűnt rendszer legfőbb gyengesége, mely miatt menthetetlenül el kellett buknia, a szilárd erkölcsi alap hiánya. A moralitás fogalmai szörnyű mód összezavarodtak. A lelkiismeret elvesztette érzékenységét. A törvénytisztelet kipusztult. A hazugság orgiáit ülte; a kapzsiság járványossá vált; a durva és kíméletlen erőszak, léha törtetés, nyegle felszínesség, a minden áron való érvényesülés vágya, a frivol játék szavakkal és elvekkal, a gerinctelen behódolás a hatalomnak, a jellem megdőbbentő színváltásai, a valóságosság és hazafiság érzelmeinek becsmérése, s különösen a keresztény vallás dogmáinak, szertartásainak, az egyház szolgálatainak és intézményeinek kigúnyolása egymást érték. Ebben a légkörben tovább megélnünk csakugyan lehetetlen. El kell jönnie a kikeletnek, melynek fuvalma új zsendülésre indítja a nemzet lelkét. Nagy, minden eddigi méretet felülhaladó katharsisra van szükség, hogy a fertőből kiemelkedhessünk. Ezt a megtisztulást kell a családi és iskolai nevelésnek mindennek fölött szolgálnia, hogy a nemzet beteg teste lassankint kilökje magából a bomlasztó elemeket, s felfrissüljön a vér, mely ereit átjárja. Erős emberekre van szükségünk, akik tudnak nemes eszményekben hinni és érték önzetlenül küzdeni, kik erkölcsben és hazafiságban hajthatatlanok és megvesztegethetetlenek. Hogy így legyen, majdnem csakis az élő példát adó tanítókon múlik.

Másodszor: A béke megkötése után egységes revízió alá kell vennünk összes iskolai tanterveinket és utasításainkat abból a szempontból, nem maradtak-e el a kor követelései mögött? Mert az idő kerekét megállítani nem lehet. Sok intézményünk van, mely fel-

frissülésre szorul. Ezt a reformáló munkát nem a forradalom, hanem a természetes fejlődés eszközeivel kell elvégeznünk, okulást kell merítenünk a letűnt rendszer eszméltető javaslataiból és balfogásaiból egyaránt, erősen ragaszkodva értékes nemzeti hagyományainkhoz, de el nem zárkozva a művelődés folytonos haladásának eredményei elől. Ebben a tekintetben sok tanulsággal szolgálhatnak azok a kiadatlan tantervjavaslatok, melyek újabban, az országos közoktatási tanács kebelében készültek, mert kidolgozásukban ép az a szempont volt irányadó, hogy az oktatás anyagát összhangba kell hozni a pedagógiai megítélés szerint jogosult korszerű művelődési szükségletekkel.

Harmadszor: Addig is, míg a most érintett revíziót megejthetjük, sürgősen kell arról intézkednünk, hogy a fiatal nemzedék némileg összefüggő oktatást nyerjen a társadalmi és közgazdasági ismeretekből. Végzetesnek bizonyult, hogy tanterveink a szociális és gazdasági ismeretek oktatásáról vagy egyáltalán nem, vagy kellőképpen nem gondoskodtak, aminek az lett a következménye, hogy az iskolából kikerült ifjak, tájékozottság hiányában, félig öntudatlanul, szélsőséges irányzatok sodrába hajtottak. Ennek ezentúl másképpen kell lennie. Helyesen értelmezett, a nemzeti szellemmel megférő és általa irányított szociális oktatásra van szükség.

Negyedszer: Hogy az erkölcsi és értelmi nevelésnek óhajtott céljait elérjük, ugyanazzal az energiával kell hozzálátnunk a munkához, mellyel a proletárdiktatúra híveit láttuk dolgozni. Amennyi erőt ők pártpolitikájuk érdekében kifejtettek, ugyanannyit kell nekünk a nemzetnevelés munkájába befektetnünk. Amennyi szervet és intézményt ők működésbe hoztak a rendes és a szabadoktatás keretében, hogy «a proletárlelkeket a szocialista világnézettel átítassák» (1919. jun. 10-iki rend.), ugyanannyit kell minékünk is működésbe hoznunk, hogy a nemzeti öntudatot meggyökereztessek és megszilárdítsuk. A siker feltételei kedvezőbbek a mi részünkön. Mert mi nem az uralkodó párt és az irányzatos hatalmi érdek kedvéért akarunk dolgozni, hanem az egész osztatlan magyar nemzet javára. Nem proletárokat, nem burzsoákat akarunk nevelni, hanem lelkiileg művelt, értelmes és erkölcsös, azaz: becsületes magyar embereket. A nevelésnek oly eszménye ez, mely minden párt fölött áll, soha el nem avul és soha erejét nem veszti.

FINÁCZY ERNŐ.

A TÖRTÉNELMI OKTATÁS A NEMZETEK SZÖVETSÉGE SZOLGÁLATÁBAN.

Öt év és néhány hónap telt el azóta, hogy a magyar országgyűlésen elhangzott ez a szó: *Végre valahára!* S ez a végre valahára nem arra vonatkozott, hogy a magyar országgyűlés most már komolyan hozzálát a szociális alkotás munkájához, a szabadság, testvériség és egyenlőség elvének megvalósításához, ez a végre valahára annak az örömnak adott kifejezést, hogy megkezdődik a tömegmészárlás, az ifjú életerő pusztítása, hogy az alkotó munka helyébe a romboló munka jön, hogy a végnélküli fegyverkezés álbékéje helyébe a nyílt háború lép. A magyar országgyűlésen mintegy meglepődéssel állapították meg azt, hogy az a mérges gyümölcs, melyet a sovínista sajtó izzó tüze termelt, megérett. Itt a háború, ezt állapították meg álszenteskédő páthosszal, végre valahára ütött a megtorlás órája — s ugyanaz nap este Budapest utcáin lármás tömegek vonultak végig, dologtalan, a szeszől mámoros emberek kiáltották tele torokkal: éljen a háború! S miként Budapesten, úgy volt Belgrádban, s nemsokára más fővárosokban is, egyrészt a nemzetek vezető politikusai, másrészt pedig felbérelt vagy a kitartott napisajtó által félrevezetett tömegek lelkesedéssel hirdették, hogy végre itt a háború!

Mindez csak úgy képzelhető el, hogy mind az úgynevezett intelligens osztálynak, mind a nagy tömegeknek nevelése egészen helytelen, természetellenes és a mai korban teljesen túlhaladott ideológián épül föl. Nézzük csak végig — akár nálunk, akár Németországban, Franciaországban vagy más művelt államban — a történelmi tankönyveket és az úgynevezett hazafias olvasmányokat, s meggyőződhetünk arról, hogy szerkesztőik egyáltalában nincsenek tudatában annak, amit Carlyle már három emberöltővel ezelőtt mondott, hogy a mai kor eposzáinak nem a Vergilius-féle *Arma virumque cano* igéssel kell kezdődnie, hanem a munka dicsőítésével. A homéri boldog (?) idők, midőn a párviadalos hősieskedés volt nemes férfihoz egyedül illő foglalkozás, régen elmúltak, de azért történelmi tankönyveink szerkesztői még most is ebből a látószögből ítélik meg a történelmi eseményeket; számukra az egész történelem háborúk láncolatából áll, a haditettek mellett a többi események, a művelődés térfoglalása másodrendű jelentőséggel bírnak. A világot mozgató, létért való küzdelem felfogásuk szerint az emberölő harcban leli tetőpontját, bár ennek természetellenessége már Lucretiust arra a kérdésre vezeti, hogy vajjon mikor oltja ki az oroszlán életét az erősebb oroszlán, s mikor szaggatta szét a vadkant az erősebb vadkan agyara? A *polemos epidemios*, az örök és általános harc mint az egyneműek harca, ter-

mészettudományi, biológiai és szociológiai szempontból tekintve a dolgot — s a történelmi fejlődés is az általános fejlődés törvényei alá esik — egy tudományos alapelvnek félreértéséből vagy szándékos félremagyarázásából származik.

A társadalomellenes individualizmus felkapta Darwinnak szellemes, de egyoldalú elméletét a létért való küzdelemről mint a faji kiválogatódás főtenyezőjéről, de alig van, aki figyelembe vette volna Kropotkin Péter hercegnek nem kevésbé tudományos észleleteit és szellemes megállapításait a kölcsönös segítségről mint a fejlődés tényezőjéről. Az orosz szocialista tudós, Szibéria és Mandzsuria természetvilágának alapos ismerője, észleletei alapján arra az eredményre jutott, hogy a fajfenntartás és fejlődés nemcsak az egyéni ösztönök függvényei, hanem a társas ösztönöké is. A fajnak fejlődőképessége annál nagyobb, minél erősebbek benne a társas ösztönök.

A természet nagy országa tehát nem annyira az örök küzdelem színtere, hanem az együttműködésé, az erők összetételéé, a symbiosisé és synergismusé, s ugyanez áll fokozottabb mértékben az emberiség sok évezredes fejlődéséről. Az őt környező erősebb szervezett állatok között az ember csak magasabb szervezkedő tehetségével tudott fennmaradni és győztes lenni. Az embert a természet urává nem az egyénisége, hanem magasabb társulási képessége tette, ez fejlesztette ki gondolkozását, nyelvét, értelmességét, s azért az emberi nem fejlődése annál biztosabb, minél fejlődöttebb benne a társulásra vezető szervezkedés. Nem az emberek alkották meg valami társadalmi szerződés alapján a társadalmat, hanem a társas élet tette meg az embert emberré. A történelem elsőrendű feladata éppen az, hogy az emberi társadalom fejlődésének menetét leírja és törvényeit megállapítsa abból a célból, hogy a további fejlődésnek útját egyengesse. Ebből a szempontból az eddigi történettudás és maga a történetírás is nagyrészen célját tévesztette, mert nem az emberi fajt erősítő társas ösztönöket, hanem az emberben kétségkívül szintén lappangó, átöröklött harcias ösztönöket szolgálta, s ezáltal a társulási szervezkedést hátráltatta, az embereket állatiasabbakká, primitívebbekké tette.

G. F. Nicolai, a nagynevű berlini tudós, ki a háború alatt a tudomány nevében a háború ellen nyíltan szót mert emelni, s akit ezért az orvosi tudomány nagy kárára tanszékétől elvontak, sőt várfogságra ítélték, a háború biológiájáról írt könyvében nagyon helyesen utal arra a tényre, hogy az emberben csakugyan vannak harci ösztönök, de manapság már túlhaladott álláspont az a Rousseau-féle elmélet, hogy az ösztönöket csak fel kell ismerni s aztán szabad folyást kell nekik engedni; az ösztönök, mondja a nagynevű fiziológus, nagyon konzervatív természetűek, gyakran csökevényei valami régi

megszokottságnak, s ha vannak az emberben harci ösztönök, ez csak azt bizonyítja, hogy a harciasság valamikor, talán réges-régen elmúlt időben az ember fejlődésére szükséges, sőt hasznos volt, de nem következik az, hogy a jelenben is szükséges, sőt lehet, hogy épenséggel káros,¹ mert a mai művelt élet az ember önfenntartásának, személyes biztonságának és életfeltételeinek védelmét más, sokkal békésebb úton is el tudja érni a saját és mások életének veszélyeztetése nélkül. A modern technika vívmányaival a harci ösztön a társadalmakat a végpusztulásba viheti, mert a mechanika és kémia az ember romboló erejét a végtelenségig fokozza.

Aki eddig nem tudta vagy nem akarta elhinni, az a most lefolyt világháborúból meggyőződhetett arról, hogy a háború az embert az ősi állapotba helyezi vissza, erkölcsileg és gazdaságilag egyaránt. Az általános emberiség eszméje, melyet a XVIII. század bölcselete ápolt s amely a nemzetközi érintkezést mind bensőségebbé tette és a népek világszervezetét látszott előkészíteni, most egyszerre megszűnt, s megint azokba a kezdetleges, félbarbár művelődési viszonyokba estünk vissza, midőn falu faluval, törzs törzsszel folytonos, legalább lappangó harcban állott. A társulás integráló folyamata megszakadt és a szétválasztás differenciáló ereje kerekedett felül. Ezt a visszafejlődő folyamatot kell a történelmi nevelésnek újra a haladó irányba terelnie. A történelemnek t. i. nemesak a multra kell tekintenie, hanem a jövő fejlődés útjait is kell egyengetnie, s ez az, amit eddig az iskola termeiben csaknem teljesen elhanyagoltak. A történelemnek reá kell mutatnia arra, hogy az emberi fejlődés tulajdonképpen az emberi társulás folyamata, nem pedig a háborúk láncolatáé. A háborúk maguk is közvetve a társulásra vezetnek, amennyiben az emberekben azt a tapasztalatot érelik meg, hogy a küzdő felek céljukat csak megegyezés és azt követő együttműködés által érhetik el; a versenytársaknak munkatársakká kell lenniök. Ezt a fejlődési törvényt P. Renouvier így fejezi ki: Az emberi haladás törvénye az ellentétből az együttműködéshez vezet, még rövidebben pedig A. Small e néhány szóval: *from struggle to cooperation*, a küzdelemből az együttműködéshez.

Az ember társas ösztönének a folyamánya az a nemes érzelem, melyet hazaszeretetnek nevezünk. A korok szerint azonban ez érzelem tárgyának határai eltolódtak. A régi görög hazaszeretete az ő saját polisára, város-államára terjedt ki, bár közös veszedelemben a görög nemzet egysége is meg tudott nyilatkozni. A rómainak hazája eleinte az *urbs*, Róma városa volt, de a római birodalom idejében Gallia,

¹ G. F. Nicolai, *Die Biologie des Krieges*. Zürich, 1917. 21. 1.

Hispania, Illyricum stb. ép úgy a *patria* fogalmához tartozott, mint Itália, és a görög műveltségű zsidó, Pál apostol, *civis Romanus*nak mondja magát. A római hazaszeretet ennél fogva némileg a világpolgárság jellegével bírt, nem szorítkozott egy *természeti határok* közé foglalt területre s ugyanazt a nyelvet beszélő nemzetekre. Szép példáját látjuk benne a nemzetközi gondolat terjeszkedésének, melyet a népvándorlás korában a barbár és félbarbár népek beözönlése akasztott meg. A nemzetközi kapcsolat lazulása tényleg összeesik a közművelődés hanyatlásával.

A jelenkori műveltség szintén nem lehet meg a nemzetközi hazaszeretet terjeszkedése nélkül. Valamint minden haza vagy állam csak bizonyos elvonás, mert mindegyik csak egy része a föld felületének és abból ki nem emelhető, éghajlata, állat- és növényvilága a legszorosabb kapcsolatba hozza nemcsak a határos tartományokkal, hanem messzeeső földrészekkel, sőt tengerekkel, úgy egy nemzet sem áll meg magában; gazdasági, társadalmi és közművelődési viszonyok a legszorosabb kapcsolatba hozzák más nemzetekkel. A földrajz tanítását nagyon helyesen a szülőföld ismertetésével kezdjük, onnan megyünk tovább saját országunk s aztán más országok ismertetésére, bár, az utóbbi ezidőszert talán egy kissé mostoha elbánásban részesül, de mégis a hazát kapcsolatba hozzuk a földnek többi részeivel. A történelmi oktatásban szintén leghelyesebb módszernek tartom, ha saját társadalmunk fejlődésének ismertetésével kezdjük a dolgot, úgy, amint rendszerint meg is történik, de a földrajzi módszertől eltérőleg a további fokozatokon a nemzeti történelmet nem hozzák kapcsolatba a többi nemzetekével, hanem inkább ellentétbe helyezik vele, az úgynevezett nemzeti történelmek mintegy kiemelik a saját nemzetüket a többi nemzetek köréből, a többiekben nem munkatársakat, hanem ellenségeket látnak. A nemzeti történelemnek ilyen beállítása egészen tudományellenes és a haladást, a társulás terjeszkedését megakasztó eljárás. A népek természettől fogva ép úgy nem ellenségeik egymásnak, mint ahogy nem azok a Kárpátok és az Alpok, a Duna és a Volga. Mindaddig, míg a történelem előadása nem tud erre a magaslatra emelkedni, nem felel meg igazi céljának.

Az emberiség történelme tulajdonképp az emberi társulás terjeszkedésének, fokozatos haladásának folyamata; természetesen vannak benne a visszaesésnek is ijesztő példái. A művelődés egész fejlődése nem más, mint a társulás fejlődése és terjeszkedése. Kezdetleges népeknél a társulás nem terjed tovább a patriarchalis családnál, a művelődés haladása feltételezi családoknak (*Sippe*) egyesülését a törzsben, törzsekből alakul ki a nemzetség, nemzetségekből a nemzet, a mai kor világgazdasága, világkereskedelme, világközlekedése pedig itt sem

állhat meg, a mai gazdasági kultúra a nemzetek világszövetségét tételezi föl. S amint a földrajz azt mutatja, hogy az úgynevezett természeti határokat, a hegyláncokat a közlekedési technika ledöntötte, s hogy az oceanok ma nem népelválasztók, hanem összekötő hidak, úgy kell a történelem előadásának a világszövetség nagy társulását előkészítenie.

A világháború, melynek hullámai még nem csendesedtek el, csak világszövetséggel fejezhető be, oly világszövetséggel, melyben nem győzők és legyőzöttek állanak egymással szemben, hanem egyenlően önrendelkezéssel bíró nemzetek. A kisebb társadalmakat is az együvé-tartozás tudata és érzete tarthatja csak állandóan össze, nem az egyik résznek hatalmi parancsa a másik fölött, mely megtorló gondolatokat fakaszthat s a társadalmi egyensúlyt újra felboríthatja; így kell a nemzetek világtársadalmának is a nemzetközi összetartozás alapjain felépülnie. A társadalmi összetartozás ápolása végett a nevelőnek a különféle munka egymásra utaltságát kell minduntalan hangoztatnia és lépten-nyomon kínáló példákkal szemléltetnie; ép így kell a világtársadalmi összetartozás ápolása céljából a különféle országok és nemzetek termelő munkájának és szellemi műveltségének egymást elősegítő és kiegészítő működését szemléltetnie. Így fog majd a hazaszeretetnek egy magasabb foka kifejlődni, egy olyan hazaszeretet és nemzeti öntudat, mely nem helyezkedik ellentétbe a más hazák szeretetével és más nemzetek öntudatával.

A világháború az ő borzalmas következményeivel két lehetőség elé állítja a művelt világot: vagy ahhoz a megértéshez vezet a tömegeket, hogy a világtársulás gondolatát minden fölé helyezve megalkossák a nemzetek szövetségét, vagy pedig a művelt világ megint abba a válságos helyzetbe jut, amelyben volt a római birodalom összeomlásakor.

A háború tanulságai úgy látszik átjárják a tömegek szívét, új világot, új társadalmi berendezkedést kívánnak, mely a mostani társadalmi egységek jogegyenlőségét megalkotva a nagy társulást létrehozza. E lelki átéléseket, melyek a jobb meggyőződésre és az eddigi nemzeti és állami ideológiák átalakulására vezettek, a nevelés művészetének meg kell rögzítenie, az ifjú lelkekbe átültetnie, hogy a világháború nagy áldozataival arányos haladás legyen az emberiség osztályrésze. S akkor majd sem a népek tanácsaiban nem fogják többé mondani: Végre valahára itt a megtorlás, sem azt nem fogják hangos szóval kiáltani: Éljen a háború! hanem minden gondolkozó ember szívéből fakad és nemzetközi összhangban kitör ez a hatalmas szózat: Végre valahára itt a megértés napja, éljen a nemzetek világszövetsége!

GIESSWEIN SÁNDOR.

A FELSŐ KERESKEDELMI ISKOLÁK FEJLŐDÉSE.

1. E lapokon eddig kevés szó esett a felső kereskedelmi iskolákról. Hosszú időn át a köztudat sem vette sokba őket. Bizonyos lenézéssel beszéltek róluk; tudták, hogy vannak, de hogy milyen munka folyik ott, milyen tanítástervvel és milyen nevelőkészséggel, aziránt kevés ember érdeklődött. A tanulóanyag átlagában gyenge volt. Aki nem boldogult a középiskolában, azt kereskedelmibe adták. Jól járt. Nem lett belőle éhbérrel fizetett lateiner ember, de — ha kötelességtudó, lelkiismeretes munkás volt — lett belőle jól fizetett kereskedelmi tisztviselő, kereskedő, bankhivatalnok, aki protekció nélkül, tehetsége szerint haladt pályáján s lett belőle gazdag kereskedő, tekintélyes bankok igazgatója, cégjegyzője, főkönyvelője. Gyakorlati érzékét nem cserélte el a lateinerekével, legkevésbé azokéval, akik belénevelték vagy fejlesztették: tanáraiéval.

A majdnem másodrendű szerepnek, mely iskoláinknak a többi középfokú intézet között elméletben kijutott, kétségtelenül nemcsak az a szűrőkészülék volt az oka, amellyel a gimnáziumok IV. osztálya után a tanulóserget más-más pályára szitálták. Maguk az iskolák is — melyeknek elsei nálunk az első bankok és gyárak idejéig nyúlnak vissza — a fejlődés sokat rázkódtatott korát élték évtizedeken át. Nem volt sajátos tanárképzésük. A minősítési törvény is sok haladásnak volt akadálya. Rémképül állott itt is minden fejlődés előtt, hogy nem az életnek, hanem az érettségi vizsgálatnak s általa voltaképpen — mint *Ernst Ottó* a német iskolákra is találóan, de fájdalmas érzéssel állapította meg — az (itt egy évvel hamarabb elérhető) egyéves önkéntességi jognak tanítottak. Mindez együttesen zavarólag hatott fejlődésüknek egységes irányára.

A leglényegesebb ellentét azonban magában az iskolák tantervében keletkezett s a fejlesztésnek egy-egy új áramlata e Scyllák és Charybdisek között majd az egyik, majd a másik szirt felé hajtotta a csónakot.

A kereskedelmi iskoláknak ugyanis kettős feladatuk volt. Szaképzettséget kellett adniok gyakorlati téren oly tárgyak tanításával, amelyeknek tudományos jellege sok ember szemében kérdéses volt s amelyeket mások viszont ellenkező túlzással csak ügyességeknek tekintettek. Másfelől abiturientienseiket 17—18 éves korukban az életbe bocsátották ki, ahol — különösen a régi korszakban — továbbképzésükre kevés alkalmuk nyílt. A részletekig ható tudást illetőleg akadott ugyan közöttük még így is sok önerejéből lett ember, de műveltségük alapját mégis, még pedig minden téren, az iskolának kellett leraknia. Erre való volt a szaktárgyakkal szemben az ú. n. közmű-

veltségi tárgyak csoportja, amelyek lényegükben, módszerükben, sőt iskolakönyveikkel is alig különböztek a középiskoláknak e tárgyaitól.

Mindez nemcsak természetes gátja volt a koncentrikus tanításnak s ebből következőleg a tanítás egységes szellemének, hanem a szaktárgyak csoportját a közműveltségi tárgyak csoportjának párhuzamos, velük soha nem találkozó, más célpont felé biztos irányban, de külön-külön haladó egységeivé tette, melyek mindegyikének a hozzátartozó tárgyak között külön-külön kapcsolatai voltak, de egymással semmi érintkezése, talán a *szépiráson* kívül. Ehhez járult a tanároknak teljesen különböző képzése; vannak szakiskolai és középiskolai képesítésű tanárok s közülük az előbbieket átlagban idegeneknek tekintik az utóbbiakat, ők voltak a *«bennszülöttek»*, emezek viszont egy évvel több tanulmányukra vagy amazoknak elérhetetlen bölcsészeti doktorátusukra hivatkozhattak. Végül s az előbbinél is súlyosabban nyomja a mérleget az a különbség, hogy a két csoport tanárai között, de még a tárgyaknak ilyen csoportosítása között is két eltérő nevelés világnézete állt szemben: a humanista iskolákban nőtt s a művelődési tárgyakat általában jellemző lelkes idealizmus a szaktárgyaknak másszerű lelkesedést követelő helyes gyakorlatiasságával.

A kereskedelmi iskolák belső világának e zárt körökön belül, tárgyilagosan s eszményekért, a szakiskolai tökéletes nevelés magasztos feladataiért vívott harcán túl az iskolák magukra hagyatottságának megvolt a jó eredménye. A közvélemény nem érdeklődött a fejlődésnek e harcai iránt, nem törődött velük, tehát nem is avatkozott bele hozzá nem értő nagyképűséggel. A fácska, amely kettős ágával gyengülve, egymagában állt, hivatott szakemberek közül kapta kertészeit, akik nem elvont elméletek, hanem a gyakorlatból vett tapasztalatok nyomán nyesegették, óvták, egyenesítették, olyannyira, hogy a magyar felső kereskedelmi iskola hova-tovább mintája kezdett lenni vagy legalább elismerésére talált a nemzetközi szakoktatásnak.

Ezt bizonyította az 1913-ban Budapesten tartott nemzetközi szakoktatási kongresszus is. A nagy pompával és sok belső tartalommal lefolyt ünnepségek fényes sorozata határköve lett a multnak s kezdőpontja az új korszaknak, melyhez a világháború nyomorgó esztendei nem egy suta lépéssel a vajudas nehéz idejét jelentették.

Négy alkotás fűződik ez évekhez, mint olyan mozzanat, mellyel az új idők kezdetén számot kell vetnünk.

Az első kettő is fejlődést jelentett egyben-másban, de megállást, sőt hanyatlást a fejlődésnek leglényegesebb kellékében.

Az 1915. évi augusztus 1-én kelt 81,000. sz. VKM. rendelet Hivatalos Közlöny 1915 : 19. sz.), mely a *felső kereskedelmi iskolák új tanítástervét* szabta meg, gyakorlatilag segített ugyan az eddigi

tervek túlhalmozottságán, mert a heti kötelező órák számát mind a három osztályban 30-ban állapította meg a régi 32—34—34 órával szemben és eltörölte az osztályvizsgálatokat, de kimondta, hogy az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács, a kereskedelmi iskolák és a gyakorlati élet régi, sokat hangoztatott követelménye, «a felső kereskedelmi iskoláknak *négy évfolyamra tervezett szervezete* a mostani körülmények között és a legközelebbi időben nem valósítható meg». Amit a hároméves tanítástervben javítani lehetett, azt e rendelet foltozgatásképpen megtette. Főlélegesen mutatkozott tárgyakat megszüntetett, illetőleg — gyökeres koncentrációképpen — más tárgyak közé olvasztott be, óracsökkenést rendelt el és a vegytanban három évre tolta ki az órákat, az óraszám megváltoztatása nélkül (amit a könyvviteltanra hasonlóképpen elrendelt, az később megint visszacsinálódott). Az idő alaposabb kihasználására is volt gondja, részletkérdésekbe is beleszólt — különösen a hospitálást illetőleg — s ha ebben is volt nem egy hibája (pl. a jogi ismeretek rossz elosztása), volt egy gyenge érdeme: javítani próbált a tárgyak régi mellérendeltségének, párhuzamosságának őshibáján, megpróbálta egy tökéletes koncentráció biztos fejlődésének megalapozását, voltaképpen azonban látni fogjuk, lerontotta.

Ez a megalapozás, amelynek elemei csak halvány vonásokban vannak meg e rendeletben, kissé élesebben domborodik ki abban a hatalmas munkában, amelyet a vajudás második fontos mozzanatául emeltünk ki, s amely egyelőre az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács elnökségének csak *javaslatául* látott napvilágot 1916-ban: a tanítástervvel kapcsolatos és a tanítás irányítására vonatkozó *Utasításokban*. Már-már el sem hisszük, hogy ilyen is volt. Küzdelmes munkánknek új hajnalát jelentené a javaslat, ha az új korszaknak minden követelményével gyökeresen számolva az iskolák tökéletességét megalapozó haladottabb átdolgozást is megérne.

A tanterv és az Utasítások a teljes koncentrációt sehol sem hangoztatják különösebben, ismétlem, csak lépéseket tettek feléje s e lépéseket is a meg nem értés jellemezte. Ezt bizonyítja, hogy mikor a jó út megvolt már hozzá, teljesen félbehagyták, ellenben megjelent megint egy torzkép, a multból visszajáró kísértet réme. Mintha csak megbánták volna «illetékes» tényezők, hogy egy keveset is engedtek, hogy ez a párhuzamos kettősség, ez a veszedelmes ellensége a kereskedelmi oktatásügynek, talaját kezdte vészíteni az éres felé közeledő, modern felső kereskedelmi iskolákban, megjelent a leányközépiskolák új tanításterve, benne a régi rendszer egyik torzszülötte: *a felső kereskedelmi leányiskola*. Még a nevét is, a jó, magyaros hangzású nevét is kisajátította, megkülönböztetésül a régi és mégis

modernebb, tehát újabb női felső kereskedelmi iskolák rossz elnevezésétől. Ami pedig a név mögött rejtett, az megtagadása volt a felső kereskedelmi iskolák eddigi fejlődésének, az tiszta, humanista szellemű középiskola volt, amelybe beékeltek szaktárgyakat is. Szegény szaktárgyak árván állnak ott magukban, mert hiszen az igazi leányközépiskolák eszménye az *olcsó* hármas tagozat, ahol a nyelvi és természettudományokat a három tagozat növendékei *együtt* tanulhatnak, s egy-egy csoport a görög és latin órákon elmenne más terembe könyvvitelt, levelezést tanulni. Szánalmas mozzanat volt ez a harmadik.

Mielőtt pedig a negyedikre rátérnénk, be kell számolnunk arról is, hogy közbeesett az új korszak kezdete. Föllélegzettünk. Mert különféle képesítés, áldatlan tanterv, anyagi bajok közepett is volt a kereskedelmi iskolák tanárainak egy közös, mondhatnám koncentrikus vonása: az iskola szeretete. Minden tanár, aki, sokszor becsvágya ellenére, kereskedelmi iskolához került, foglalkozott az iskola sajátos feladataival, érezte, hogy a fejlődés állapotában dolgozunk és élünk, s munkája közben megszerette e sajátos pedagógiájú és didaktikájú tanári hivatást. Mindnyájan éreztük, hogy itt a legtökéletesebb iskolák egyike van kiforróban, amely céltudatosan, kezdettől fogva demokratikus feladatokkal és gyakorlatilag az életbe illeszkedve, de pedagógiai követelményeknek is viszonylag legjobban megfelelően (csak az osztályok legnagyobb — 40 — létszámára gondolok hamarjában) s megértően istápolva fejlődött eddig is. Éreztük, hogy ez a fejlődés kezd a tökéleteshez — bár lassú léptekkel — közeledni. És megéreztük, hogy a forradalom, az új korszak félre tud majd minden gátat vetni, amelyet a fejlődés elé, csak legutóbb is, a háborús viszonyok kikényszerítette rendeletek is vetettek.

Kiváló szerencséje, talán nem is véletlen jó sorsa volt ez iskolá-nemnek, hogy a forradalom éppen azon a ponton találta, mikor a fejlődéshez csak egyetlen ilyen hatalmas erejű lökés hiányzott, amilyent éppen az új átalakulás tudott neki adni.

Éppen ilyen szerencsés találkozása az eseményeknek az a könyv, amelyet negyedik mozzanatul hagyunk (időrendben is az), s amely éppen akkor jelent meg, mikor így érlelésre került iskoláink sorsa. Erre a könyvre mondanivalóink során közbevetőleg ki kell térnünk. Mert ez a könyv is — *Schack Béla: Felső kereskedelmi iskoláink tanítástervének fejlődése* — zárókö a multak történetében. Akkor jelent meg, a tegnapról és tegnapelőtről beszámolva, mikor a *ma* hajnala hasadt. Mintha csak azt mondaná, nézzük meg, hogyan is állt a dolog iskoláink körül, mink volt és mink van — hogy azután jobban foghassunk hozzá, hogy mink lesz.

2. Schack Béla könyve összefoglalása volt annak a fejlődés-

nek, melyen a mai felső kereskedelmi iskolák tanításterve végighaladt. Voltak ugyan már régen kereskedelmi iskoláink — 1763—1776-ban Szempcen a piaristák főiskolát (Collegium Oeconomicum) is tartottak fenn, — de hivatalos tanterv szerint csak 1872 óta tanítottak, amikor Trefort adja ki első ízben *A kereskedelmi iskolák szervezetét*. Mintája a különösen szársországi típusú *kereskedelmi középiskola*, jellemvonása Schack szerint a közép- vagy a polgári iskola IV. osztályára támaszkodó és érettségi vizsgálattal befejeződő hároméves tanulmányi idő és ennek keretén belül *kereskedelmi és közműveltségi szakok párvonalas tanítása*.

A nyolcvanas évek tanítási tervei érdekes és tanulságos kísérleteket jelentenek. A minősítési törvény a hatosztályos polgári iskolának számbavehető előnyöket nem nyújt. Az V. és VI. osztály tehát kétfelé ágazva kétéves kereskedelmi tanfolyammá is fejlődik (1884). A csonkán maradt 4 osztály fölé tervszerűen emelnek vagy akarnak emelni ipari, kereskedelmi és mezőgazdasági tanfolyamokat, de igazában csak a kereskedelmi válik be s ezt is hamarosan betetőzi a harmadik évfolyam; ekkor polgári iskolával *kapcsolatos közép kereskedelmi iskola* lesz belőle (1885). Ennek tanterve (még ez is Trefort rendelete) lényegesen eltér az *önálló közép kereskedelmi iskolától*, amely a *saktárgyakra* az alsó osztályokban több gondot fordít. Ez utóbbiaknak 1872-iki tantervével szemben 1884-ben alapos, 1885-ben mérsékeltebb óraszökkentéssel találkozunk. Ekkor szerepel először mint kötelező tárgy a francia.

A negyedik Szervezet az 1895-iki. Wlassics Gyula idejéből való s húsz esztendeig volt életben. Ez nevezi el az összes ily típusú iskolákat egységesen *felső kereskedelmi iskoláknak*. Tantervük a *kereskedelmi iroda teendőit* helyezte előtérbe. Az irodai gyakorlat, mely az előző tantervben «nem kötelezett» tárgy volt, bevonult a rendes tárgyak közé. A levelezés önálló, a kereskedelmi ismeretek külön tárgy lett. Ez a Szervezet állapította meg a tanulók legnagyobb létszámát negyvenben. Még közel sem eszményi állapot, (a 25-ös létszám volna az), s különösen, mert a főigazgató és a miniszter e létszámon felül is megengedhette a felvételt (sajnos, ez így van ma is), de haladást jelentett a középiskolákhoz képest.

E szervezetnek és tanítási tervnek legnagyobb hibája a növekedéseknek mind óraszám, mind tananyag tekintetében való túlterhelése volt. Az irodai teendők előtérbe helyezése — jöllehet az iskolák igazi céljával ellenkezett — a gyakorlati követelményeknek megfelelt. A közműveltségi és szakismereti tárgyaknak kettőssége azonban még megvolt benne s koncentráció inkább csak a két csoporton belül mutatkozott. A könyvvitel, a levelezés és az irodai munkálatok, a

menyiségtan és a kereskedelmi számtan többnyire egy kézben csoportosítva, megteremtette a kapcsolatot e tárgyak közt. A tárgy természeténél fogva az előbbihez sorakozott a kereskedelem ismertetése, s ezzel, de a levelezéssel is összefüggtek a jogi, sőt részben közgazdasági ismeretek is. Belső összhang azonban a két nagy csoport között nem volt, de nem is lehetett.

1902—3-ban azután a reform-munkálatok kezdetével döntő jelentőségű lépések történtek. Az Orsz. Ipari és Kereskedelmi Oktatási Tanács *tapasztalati* adatokat szerzett be egyrészt pedagógusoktól, másrészt a gyakorlati élet képviselőitől és 210 alapos és terjedelmes vélemény alapján megállapította azokat a *vezető elveket*, amelyeket az új szervezet megalkotásában figyelembe kell venni. Ezek nemcsak didaktikai és tárgyi szempontokra vonatkoztak, hanem ethikai, gyakorlati és szellemi kérdésekben is nevezetes elvi álláspontra jutottak.

Így többek között kimondották, hogy az iskolákat közelebb kell hozni a gyakorlati élethez; hogy a tanulók jellemképzését főfontosságú feladatnak kell tekinteni; a növendékekbe belé kell csepegtetni a testi fáradtsággal is járó kereskedelmi foglalkozás őszinte megbecsülését és a vállalkozó szellemet; hogy a rokontárgyak koncentrálására nagy szükség van stb. Hogy az évvégi vizsgálatok eltörlését, az érettséginek enyhébb, könnyebb formáját hangoztatták, kereskedelmi szaktanácsok szervezését sürgették, tanulmányi látogatásokat tartottak kíváncsúnak az ipari és kereskedelmi élet műhelyeibe, talán nem kisebb jelentőségű dolgok, mint az, hogy az *egész tantervet 4 évre szabták és az egész iskola vezető eszméjévé a közgazdasági szellemet kívánták tenni.*

Az egész javaslat viszonylag mintaszerű volt. Az illetékes minisztériumok elvi hozzájárulása után a részletek kidolgozására került a sor s 1913 április 10-ére a Tanács elkészítette, majd ki is nyomatta a négyéves felső kereskedelmi iskola teljes szervezeti szabályzatát, melyben a tárgy és órabeosztás tervezete a következő volt:

<i>Kötelező tárgyak (délelőtt):</i>	I.	II.	III.	IV.
	osztály			
Hit- és erkölctan	1	1	1	1
Magyar nyelv, fogalmazás és irodalomtörténet	3	3	3	3
Történelem	2	2	2	2
Jogi ismeretek	—	—	2	2
Közgazdasági ismeretek	—	—	2	2
Földrajz	2	2	2	2
Árúismeret és vegytan	2	2	2	2
Természettan	3	—	—	—
Mennyiségtan és politikai számtan	3	2	2	2
Kereskedelmi számtan	4	3	3	2
Könyvvitel	—	3	3	4
Magyar kereskedelmi levelezés és a kereskedelem ismertetése	2	2	2	2
Német nyelv és kereskedelmi levelezés	4	4	3	3
Második idegen nyelv és kereskedelmi levelezés	—	4	3	3
Szépírá	2	—	—	—
Gyorsírás	2	2	—	—
	30	30	30	30
Testgyakorlás (d. u.)	2	2	2	2

Teljes egészében átvettük a kötelező tárgyaknak e tervezetét, mert még a következőkben vissza kell térnünk rá. De már itt is ki kell emelnünk egy fontos mozzanatot, mely a laikusnak is rögtön szemébe tűnik s amely éppen olyan jellemző vonása az egész tervezetnek, mint a közgazdasági szellem — az új kereskedelmi iskola lelke — hangoztatása, s ez: a tárgyak *sorrendje*. Külsőleg is látható újítás, hogy a német és a harmadik nyelv tanítását összekapcsolja a levelezéssel, a kereskedelmi ismeretekét a magyar levelezéssel, de ennél tökéletesebb a sorrend által megállapított belső kapcsolat. Ha az egésznek közgazdasági szellemét kidomborítva a tanítás középpontjába — mint a most ismertetett könyv szerzője szóban is gyakran hirdette — az embert tesszük különböző viszonylataiban, akkor majdnem fél-százados fejlődés után iskolánk tanterve, hivatott magyarázójának rég hirdetett eszményeül, megtalálta azt a tökéletes, összhangzó egységét, mely nemcsak egyszersmindenkorra egyesíti a tárgyak és szellem régóta szomorúan tapasztalt kettősségét, hanem még azonfelül irányát is adja a haladásnak az egyes tárgyak között, jellemképző is és mindenekfelett modern.

Ez az irány a fenti sorrendben deminutiv. Az embernek az emberiséghez való általános viszonyából, erkölcsi mivoltából, egyetemes társadalmi, gazdasági, nemzeti és egyéni viszonyaiból, a kö-

gazdaság általános mozzanataiból halad a magángazdaság követelményein át az egyedi ügyességek felé. Amiben szerény — de csak egyéni — véleményünk szerint még kiegészítésre szorul, arról a következőkben szólnunk.

A négyéves iskola tervében — ennyit bocsássunk előre — a kereskedelmi szakoktatás megtalálta eszményét, az iskola *megtalálta önmagát*.

Most már csak egy bánatos intermezzo következik. Az 1915. (1916.) évi tanítástervezetről már volt szó. Rámutattunk, hogy az e sok tapasztalati eredményből a hároméves oktatásban megvalósítható nem egy gyakorlati értéket átvett ugyan, némi haladást is mutatott ez eszményi koncentráció felé, de nem kell sokat beszélnünk arról, hogy *anyag*i kérdések miatt hol maradt a már-már testet öltött eszménytől. A II. József-féle tollvonás kirántotta a jól megalapozottnak hitt új épület alapvető termésköveit, tönkretette tökéletesnek látszott stílusát és majdnem kiölte a lelkét is. De a romokon is megmaradt a kapu felirata, mint más temetőkén: Föltámadunk!

3. Mert erre a föltámadásra mindenképpen érdemes a kereskedelmi iskola. Nemcsak mi, tanárai, vagyunk e hittől áthatva s a tökéleteshez való fejlődés biztos reményétől eltelve, — a számok is beszélnek. A felső kereskedelmi leányiskolákat — mert ezek nem életképesek, sőt egyenesen károsak, eredendő bűnnel születtek — nem számítva, az 1917—18. iskolai év végén 68 önálló felső kereskedelmi iskola volt, mindegyik fejlődőben, nem csökkenőben, ebből 13 Budapesten, 55 vidéken, összesen 351 osztállyal s ezekben 13,785 tanulóval. E 68 iskolának majdnem a fele, 31 iskola 1902 óta, sőt 30 iskola 1906, s ebből is 23 iskola 1910 óta keletkezett. 100-nál kevesebb tanulója a már teljessé fejlődött, háromosztályos iskolák közül csak a következőknek volt: Alsókubin (82), Hátszeg (93), Homonna (67), Nagyrőce (86), Pancsova (64), Ungvár (82). Mind a hat exponált nemzetiségi vidéken, négy közülük állami, tehát a régi korszak nemzetiségi politikájának szülötte. (Alsókubin 1888, Homonna 1889, Nagyrőce 1890, Pancsova 1895.) Érdekes, hogy majdnem hasonló eredményre jutunk más nemzetiségi vidéken is: Brassó (110, állami, 1885), Lippa (110, állami, 1887), Nagybecskerek (102, állami, 1895), Turócszentmárton (124, állami, 1885), Ujvidék (110, állami, 1885). A községi iskolák, melyek nem politikai törekvések, hanem a közszükséglet szülöttei, megfelelőbb helyeken létesülnek, növendékeik száma Aradon, Pozsonyban, Temesvárt a 300-at is meghaladja (ebben az államiak közül csak Szeged tart velük), de 200-on felül van Debrecenben, Győrött, Szegeden, Nagyváradon, Szombathelyt (ebben az államiak közül megint csak egy iskola, a miskolci versenyez velük).

A közgazdaság s főképpen a kereskedelmi élet jövője országunk évezredes területének most vitássá vált kérdésével együtt pillanatnyilag rémes bizonytalanság előtt áll. A valuta kérdése Damoklesz kardjaként lebeg a közeljövő megélhetése fölött, a nemzetközi kereskedelembe való új bekapcsolódásunk fölött. Fenyegetően, de nem reményvesztően. A székelység rajongó hite éppen olyan erőnk, mint a földrajzi összetartozás történelmi bizonyítékai s az a tudat, hogy a Duna (nem a Mikszáth Kálmán bágyi patakja) mindig lefelé folyik, míg a világ világ lesz. A vizek villamos erőt rejtegetnek, országunk fekvése a transito-kereskedelmet is biztosítja s ha régente a háború megtalálta hadvezérét, a politika a szónokát, most a valutának is el fog jönni a lángelméje. Mert el kell jönnie. S a kereskedelmi iskolák székhelyein végigfutva, csak tiszta és hovátartozásukat soha kétségbe nem vont magyar városok során is ott van a fővároson kívül e névsor: Debrecen, Győr, Kaposvár, Kecskemét, Miskolc, Nagykanizsa, Nagyvárad, Szeged, Székesfehérvár, Szolnok, Szombathely, Veszprém, Zalaegerszeg. Az iskolák felének erős középpontja ez abban az esetben is, ha — amit kimondani is, elképzelni is lehetetlenség s aminek a megtörténtét még föltevésnek sem szabad elfogadnunk — jelentékenyebb rész elszakad; s éppen az e pillanatban túlzott helyzetet, a mai kétségbeesjtően sivár állapotot véve is alapul, biztos képét látjuk ez iskolanem jövőjének. Mi nem tehetjük félre a fölmerülő kérdéseket avval, hogy ki tudja, hogy lesz, mi lesz Magyarországból, kár most fejlődésről beszélni is, a mi iskolánkat az ébredő gazdasági szellem csak elevenebbé teszi.

A kereskedelmi iskola a jövőnek is fontos iskolája és míg programja e válságos időkhöz, de éppen az új korszak ébredéséig kialakult, hogy annak méltó iskolájává lehessen, szelleméről majdnem azt mondhatni, hogy az új korszak, a jövő társadalom nőtt, alakult hozzá, legalább is ahhoz a szellemhez, amilyennek kiformalói elképzelték s hova-tovább megvalósították.

4. A kereskedelmi iskolák elkövetkezendő reformja szorosan összefügg a népiskolai, illetőleg középiskolai tervbevett reformmal. Andor Károlynak folyóiratunkban (XXVII: 522. l.) megjelent cikke körvonalazta azokat az elveket, amelyek szakiskoláink szempontjából is a legeszményibbeknek bizonyulnak. Az iskoláknak nyolcosztályos, mindenkre nézve kötelező, alsó tagozata, a tulajdonképpeni polgáriskola, mely felszívna magába a hatosztályos, ismétlés elemi népiskolát, a mai polgári iskolát s az összes középiskolák alsó tagozatát, mindvégig ingyenes és állami iskola volna, a további oktatást egyenletesen alapozná meg. Ennek is első négy éve az írást, olvasást, számolást s a legelemibb műveltséget, felső négy éve a tudományoknak

az általános műveltséget szolgáltató tételes eredményeit adná meg. A felső kereskedelmi iskolákat ez a többi hasonló rangú (Andortól középítő tagozatnak nevezett) iskolákkal közös alap a köztudatban is egyenjogúsítaná a mai középiskolákkal.

E középítő tagozatban egykor a mai gimnázium és reáliskola felső (V—VIII.) osztályaival párhuzamosan, tehát a műszaki és lateiner iskolákon kívül kereskedelmi, ipari, mezőgazdasági, közigazgatási és tkp. polgári (hivatalnoki) iskolát, összesen tehát hétféle iskolafajt szeretnék látni. E hét ágazat közül egyiknek sem kell szükségszerűen a másiknak tanítástervére tekintettel lenni, mert mindegyiket a maga sajátos szelleme kell hogy áthassa.

Ilyenül, mint említettük, a kereskedelmi iskolában a közgazdasági szellem alakult ki. Meg kell hogy nyilvánuljon pedig abban, hogy az ember társadalmi elhelyezkedésének és fejlődésének, remélhető tökéletes állam- és világrendjének megvilágítása mellett mindig és mindenütt közgazdasági helyzete iránt, vagyis minden tárgy közgazdasági vonatkozásai iránt keltsük fel a legnagyobb érdeklődést. Társadalmi — általános — és közgazdasági — sajátos — vonatkozások minden tárgyának gyújtópontjai. Még olyan tárgyban sem hanyagolható el ez a szempont, amilyen a magyar nyelv, fogalmazás és irodalomtörténet; társadalmi szempontból a nemzeti művelődési mozzanatok, annak hangsúlyozása, hogy sajátos faji tehetségével hogyan illeszkedik bele a magyar néplélek a nyugati művelődésbe, hogyan vegyül el annak hatása benne s viszont milyen hatással van a nyugati irodalmára, közgazdasági szempontból jeles közgazdasági íróink, és irodalmunknak a négy éven át szabatosabb ismertetése csak jelentéktelen példák a gyújtópontokkal való kapcsolatokra. S szántszándékkal vettük ezt a példát, mert hogy pl. a *földrajz* és különösen a *kereskedelmi földrajz* milyen bő aratással jár e vonatkozásainak összegyűjtésekor, azt nem kell bizonyítanunk. Hogy a közgazdasági szellem fontossága miben rejlik, arra nézve utalunk Barankay Lajos derék cikkére (Keresk. Szakokt. XXV: 125. l.) és Laurentzi Vilmosnak folyóiratunkban megjelent érdemes dolgozatára (XXVII: 225), mely éppen a mai középiskolában is több helyet követel a közgazdasági szellemnek.

A négyéves kereskedelmi iskola tanításterve már ennek az alapján áll. Hogy a mesterségesen s olcsóbság okából megakasztott fejlődés új megindítása s mindenekelőtt a négyéves kereskedelmi iskola életbeléptetése *mielőbb vagy azonnal* mennyire kívánatos, az az eddig mondottakból természetes. Az anyag célszerű elosztása, a túlhalmozás megszüntetése éppen olyan fontos követelmények, mint az új szellem, mert nélkülük emez sem érvényesül. Elég volt a megszorított pánccélból; lélegzeni akarunk, ütemes, folyamatos egymásutánban.

A négyéves iskola fent közölt tárgyai közé pedig be akarnók még iktatni a *szociológiát*. Világos ugyan, hogy a modern történet-tanításban is jut számára hely, maga a közgazdasági ismeretek tanítása sem képzelhető el ilyen vonatkozások nélkül, helyet kér a jogi ismeretekben, sőt az erkölcsstanban is, de rendszeres oktatása csak külön tantárgyul képzelhető.

A kereskedelmi iskolák tárgyai most is, az új, egységes szellem világításában s az új csoportosításban, két részre oszlanak ugyan, de a két rész egymásból következik, egymással összhangzó egészet alkot. A két csoport Schack Béla fentemlített megvilágításában talán ilyenformán gondolható el helyesen: I. Az ember helyzete elsősorban közgazdasági, másodsorban a térben és időben elfoglalt minden, az emberiséggel közös viszonylatában; II. az ember helyzete magángazdasági, pontosabban kereskedelmi teendőiben. Az első főképpen *szóbeli*, a másik *írásbeli* csoport.

Néhány főbb mozzanatot — nem is rendszeresen — emelünk ki e tárgyakból, akkor nem lesz szükséges egymásközötti kapcsolatukat ezúttal részleteznünk s talán kitetszik az az összhangzó egység is, mely nézetünk szerint Schack Béla törekvéseinek eredményéül az általa most bemutatott régebbi tantervek kettőssége helyébe lép.

I. **Az emberiség szempontja.** Az emberi boldogulás tanulságai.

1. *Erkölcstan.* Az ember mint az erkölcsi világrend része. Jellemképzés. Főképpen: becsületesség és kötelességtudás. A munka szeretete. A művelődés szeretete. Kereskedelmi tisztesség. A kereskedelem megbecsülése.

2. *Magyar.* A nemzeti műveltség, a magyar néplélek az egyetemesben. A magyar műveltség megbecsülése. Az irodalom szerepe. Közgazdasági irodalmunk. Fogalmazás.

3. *Történelem.* Nemzeti, gazdasági és kereskedelmi művelődési fejlődés. Az ember mint egy nagy közösség cselekvő és szenvedő része.

4. *Társadalomtan.* A műveltség és társadalom kialakulása. Társadalmi rendszerek. Társadalmi osztályok harca a multban. Szociális világnézetek. Az ember jövődő társadalmi helyzete.

5. *Jogi ismeretek.* Az ember jogi helyzete embertársaival szemben a) nemzetközi szempontból, b) az államon belül. A kereskedő jogi helyzete. A magyar kereskedelmi- és váltójog.

6. *Közgazdasági ismeretek.* Termelés és fogyasztás. Közgazdasági rendszerek, gazdasági harcok. A kereskedő közgazdasági szerepe.

7. *Földrajz.* Az ember és viszonya a földhöz, az éghajlathoz. Települési és termelési viszonyok. Kereskedelmi érintkezései, közlekedési vonalak.

8. *Természettan.* A munka. A gépek. Gyakorlati találmányok.
A természet az ember szolgálatában.

9. *Árúismeret és vegytan.* Termékek tulajdonságai. Közgazdasági szerepük. A természeti erők vegytani felhasználása.

II. **A kereskedő szempontja.** Az egyéni megélhetés eszközei.

10. *Mennyiségtan.*

11. *Kereskedelmi számtan és irodai munkálatok.*

12. *Könyvviteltan.*

13. Magyar- és idegen nyelvű kereskedelmi levelezés a kereskedelmi szokásokkal kapcsolatosan.

Mint a
magán-
gazdaság
eszközei.

14. *Szépírás.*

15. *Gyorsírás.*

16. *Testnevelés.*

Egyéni ügyességek.

Ismételjük, nem az egyes tantárgyak tárgykörét merítettük ki, csak egy-két vonást kaptunk ki mindegyik tárgyból, a közös szellem (*közgazdaság*), az egység (*az ember*) s a számos (főként *kereskedelmi*) kapcsolat szembetűnőbbé tételére. Hogy a társadalomtan és a közgazdaság mennyire átfogja e csoportosítást, annak íme két példája:

I.

Az ember	erkölcsi	viszonyaiban:	erkölctan
	nemzeti és művelődési		magyar, történelem
	szociális		társadalomtan
	jogi		jogi ismeretek
	gazdasági		közgazdasági ismeretek
	települési és érintkezési		földrajz
	természeti és energia		természettan, árúismeret, vegytan,
	magángazdasági		mennyiségtan, keresk. számtan,
	ügyességi		könyvviteltan és levelezés
			szépírás, gyorsírás, testnevelés.

II.

Társadalmi, köz- gazdasági, főként kereskedelmi mozzanatok.	1. Erkölctan.
	2. Magyar.
	3. Történelem.
	4. Szociológia.
	5. Jog.
	6. Közgazdasági ismeretek.

A termelés tényezői-
nek szerepe, keres-
kedelmi mozzana-
tokkal.

- a) *természet*
 - 7. földrajz.
 - 8. áruismeret.
- b) *munka*
 - 9. fizika.
 - 10. vegytan.
- c) *tőke*
 - 11. a régebbi ú. n. szaktárgyak. Írásbeli tárgyak.

E kiragadott szempontok is igazolják, hogy az új kereskedelmi iskolában a közműveltségnek — amelynek részleteire itt nem térünk ki — egynek kell lennie a szakszerűséggel. A szaktárgyakban is lélek lesz, amely a régi száraz «ügyességeket» megneemesíti, a közműveltségi tárgyak levegőjét pedig szakszerűvé teszi, amelyen belül természetes talajukban élnek a szaktárgyak. Itt már nem mesterkéltség, hanem természetszerű lesz a sokat emlegetett koncentráció. Nem külső váza lesz a tanításnak, hanem gerince.

Ehhez természetszerűen járul a következő követelményünk: az egységes tanárképzés, melynek gyökere a kereskedelmi iskolai végzettség kell hogy legyen. Ez a *sine qua non*. A meglevő középiskolai nemzedéken mielőbb szociológiai és közgazdasági szellemű, de gyakorlatias módszerű tanfolyamokkal kell segíteni. A jövőben nemzedékben pedig a kereskedelmi iskolai tanárképzést szoros kapcsolatba kell hozni a főiskolai tudományos oktatással — a kereskedelmi iskolai abiturientsek rendes hallgatók lehessenek — de a kapcsolat fordított legyen: *a tanárképzőn belül helyet kell adni az ily szellemű «humanioráknak» is*. Az iskolák tanári testületeinek meg kell adni a papiroson létezett ajánlási jogot a tanári állások betöltésében; ez biztosítja az egységes és folytonos tanári közszellemet. A hospitálást a viszonyok kedvezőbbre fordultával ki kell terjesztetni a szomszédos iskolák egyazon szakú tanárainak előadásaira; evégből helyes volna az órarendekben annyira tiltott *üres napot* éppen kötelezővé tenni. A fenntartók pedig biztosítsanak a tanároknak költségvetésben erre anyagi lehetőséget.

Csak pillanatnyilag időszerű, de pillanatnyilag, sajnos, még gyakorlatiatlan követelményünk a tankönyvváltoztatás elkobzott jogának visszaadása. Gyakorlatiatlan, mert — éppen a négyéves iskolára — sok lehetőségünk nincs.

A gyakorlati élettel való szorosabb kapcsolatot a kirándulásoktól, «műhely»-látogatásoktól az ú. n. «kereskedelmi szaktanácsgig» most nem részletezzük. De egy gyakorlati szempontot kiemelünk s ez az, hogy növendékeinkből *ily szellemű iskola* végeztével — csakúgy, mint a gimnáziumból — nem kerülnének ki postások, vasutasok, kis-

tisztviselők (erre volna jó a polgári iskola párhuzamos középső, talán csak háromosztályos tagozata, mely mindegyik iskolát mentesítené a más pályára kerülőktől), hanem csakugyan a közgazdasági s elsősorban kereskedelmi élet emberei.

5. És most térjünk vissza egyik kiinduló pontunkra. Ha sikerült némiképpen rámutatnunk a kereskedelmi iskolák új, tökéletes típusának néhány vonására, egységes közgazdasági szellemükre, mely mindnyájunk lelkében, lelkünkben szeretve él, természetes fejlődésük ez új állomására, nézzünk körül: hol is maradtak el erről a állomásról azok a bizonyos «felső kereskedelmi leányiskolák»?

Már nem kell sok szót vesztegetnünk rájuk. Jelentéktelen epizódok lettek, a középiskoláknak nyűgöl, a kereskedelmi életnek proletártermelő talajul, a szakembereknek bosszúságul, a modern felső kereskedelmi iskoláknak a nagymama divatjában járó paródiákul.

Már nem követelmény, már csak következmény, a fejlődés következménye, hogy e korcyszülötteknek ki kell veszniök. Vagy át kell alakulniok önálló, modern női felső kereskedelmi iskolákká — ott, ahol hivatottságuk és talajuk van.

A jó tanárnak legfőbb jellemvonása, hogy iskoláját lelke mélyéből szereti. Bocsánatot kérek, de én nem hiszem, hogy akár a középiskolai, akár a szaktanárok szeretik ezt az iskolát.¹

L. Z.

¹ Ez a cikk 1918 decemberében íródott, de technikai akadályok miatt ez évi 1—2. számunkban nem jelenhetett meg. Azóta világok születtek és multak el. A reánk váró nehéz gazdasági viszonyok között a cikknek a már megvalósult 4 éves iskolához fűzött reményei talán koraszülöttek, többi része azonban még most is időszerű.

A szerző.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Néhány észrevétel a «Demokratikus nevelés szervezése» című cikkekre.¹

Az új demokrácia talaján új meg új törekvések fakadnak, melyek egykor hivatva lesznek az új Magyarország felépítésére. A fentebbi cím alatt közölt tervezet is egyike lesz az alapvető köveknek. Azt hiszem, hogy annak egészére nézve alig van véleményeltérés, de úgy vélem, szolgálatot teszek az ügynek, ha a tervezetnek egyes részeiről különvéleményemet bátorkodom kifejezni.

Első kifogásom az, hogy a tervezet a történeti alapot majdnem teljesen elveti. Pedig minden maradandó életre hivatott alkotás történeti alapon épül fel. Ha ezt elvetjük, akkor hiábavaló volt Comeniusnak, Rousseaunak, Voltairenek, Eötvösnek stb. minden fáradozása. A jövő közművelődése a multon épül fel.

Másik észrevételem, hogy a szervezés a gyakorlati szempontokat majdnem kizárólagossá kívánja tenni. Pedig minden gyakorlat jól kieszelt elméleten épül fel. A példabeszéd azt mondja: *poëta non fit, sed nascitur*. Ez azonban csak egy bizonyos pontig fejezi ki a valóságot. Aki jó verset akar írni, annak ismernie kell a versírás törvényeit. Senki sem ismerte a versírás törvényeit elméletileg jobban, mint Arany. És így vagyunk minden gyakorlati dologgal. Minden gyakorlathoz az elmélet adja a szilárd alapot. Ha valamit teszünk, nemcsak a cselekvés módját kell tudnunk, hanem ismernünk kell azt az okot is, amiért azt a dolgot tesszük. Emellett a bemutatott szervezetben a gyakorlatias irány intézményei sem tűnnek ki világosan.

Legfőbb kifogásom azonban a szervezet ellen az, hogy egyáltalán nem akar tudomást venni az osztott és osztatlan iskolák közötti különbségről. Pedig hiába! Egy tanító hatnak munkáját végezni soha sem fogja; itt semmi módszertani ismeret, semmi tanítói rátermettség nem segít. Ha az osztatlan iskola által ugyanazon műveltséget

¹ L. Magyar Pedagógia, XXVII. k. 522. l.

akarjuk nyújtani, mint az osztott által, akkor ezt intézményesen, szervezetileg kell biztosítani. E nehézség megoldásának más módja alig képzelhető, mint amelyet én már nagyon régen ajánlottam. Ez röviden így fejezhető ki: ugyanazon ismeretanyag, de annak elvégzésére fejletlenebb iskolában meghosszabbított tanítási idő, vagy az iskolák központosítása (*concentration of schools*).

Ami a tagozatok megállapítását illeti, igénytelen véleményem szerint ez túllő a célon, mert pápább akar lenni a pápánál, vagy hogy egy francia közmondással fejezzem ki magamat: *plus royaliste qui le roi*. *Roi* alatt itt természetesen az Északamerikai Egyesült-Államok értendők. Nem tudom, a szervezés készítőinek lelki szemei előtt az Egyesült-Államok iskolaszervezete lebegett-e. Annyi tény, hogy ott az alsó tagozat nyolc, a középső négy osztályú. Hogy azonban maguk az amerikaiak is mennyire nincsenek e szervezettel megelégedve, arra nézve bátorodom Calvin O. Davisnak egy összefoglaló ismertetésére hivatkozni. Calvin O. Davis, a Michigan-egyetem tanára u. i. az elemi és középiskolák újjászervezéséről folyt tárgyalásokból s a rávonatkozó kísérletekből az újjászervezésnek következő négy lehetőséget állapította meg:

1. Az iskola külső alakja a mai marad, de a hetedik és nyolcadik fokozatban (osztály) azok az elvek léptetendők életbe, melyeket ez idő szerint a középiskolák (*high school*) igazgatása mutat. Ez a megoldás az elemi iskolát külsőleg ugyanazon állapotban hagyná, amelyben most van, de a szakszerű tanításnak módosításával és jobb feljebbviteli rendszerrel járna.

2. A hetedik és nyolcadik fokozat a középiskola épületébe helyeztetik s a hatodik fokozaton felül levő minden munka mint egy egységhez tartozó szerveztetik és igazgattatik. Ez a terv egyszerűen kivieszi a hetedik és nyolcadik fokozatot mostani keretéből s a középiskolával egybeolvasztja. Ezáltal a szakszerű tanítás, a tanulmányok korlátolt megválasztása, az oktatás tudományos módszere, a rendtartás és ellenőrzés szabadabb szelleme a hetedik és nyolcadik fokozatban levő tanulóknak époly eredeti jogává lesz, mint a négy felső osztály tanulóinak.

3. Az iskoláknak és a tanított tárgyaknak a hatodik fokozat után való teljes elkülönítése. E terv szerint a hatodik fokról kezdve az utak elágaznak. Ezen túl minden munka külön s önmagukban elhatárolt iskolákban szerveztetik. E teljes szervezetben hét különböző típusú iskola lesz: a) kollégiumra előkészítő iskola; b) kézügyességi iskola; c) gyakorlati művészetek középiskolája leányok számára; d) kereskedelmi középiskola; e) ügyviteli középiskola; f) ipariskola fiúk számára; g) ipariskola leányok számára.

4. A hetedik, nyolcadik és kilencedik fokozatnak mint alsófokú (junior) középiskolának, a tizedik, tizenegyedik és tizenkettedik fokozatnak mint felsőbbfokú középiskolának elkülönített csoportosítása. Ez a módszer alkalmazható nagy városokban, ahol külön épületek emelése és külön ellenőrzés lehetséges. (Rep. of the Com. of Ed. 1912. 12. 1.)

Ami engem illet, én a közoktatás szervezetének két alsó tagozata között fennálló viszony megállapításában a legmesszebbmenő demokrácia szempontjából is követendő mintaképnek a svájci szervezetet tekintem (hatosztályú alsó, hatosztályú középfokozat). Csak ez a viszony felel meg mind a lélektani, mind a társadalmi szempontoknak.

A középfokú iskolák típusaira vonatkozólag az Egyesült-Államok tízes bizottsága négyben állapodott meg, ú. m. *a)* klasszikai tudományos, görög nyelvvel, *b)* tudományos, görög nyelv nélkül, *c)* modern nyelvi, *d)* nemzeti iskola. Azóta nem merült fel oly körülmény, mely szükségessé tenné ezeknek a típusoknak megváltoztatását. Igaz ugyan, hogy Calvin O. Davis közleménye már hét típust sorol fel, de ezek alapjukban véve erre a négy típusra vezethetők vissza, mert a fiú- és leányiskoláknak még típusokban is elkülönítése semmivel sem igazolható, annyival kevésbé, mivel hitem szerint az együttnevelés a demokratikus fejlődésnek előbb-utóbb bekövetkező gyümölcse lesz.

Felette sajnálom, hogy a tanítóképzés oly nagyfokú elitelésben részesült. Mai tanítóképzésünk hosszú fejlődésnek, mindenoldalú, sokszoros tanácskozásnak eredménye. Igénytelen felfogásom szerint mai alakjában is bátran kiállja a versenyt a leghaladottabb országok tanítóképzésével is. Ezzel nem azt kívánom mondani, hogy azon semmi módosítás nem volna eszközendő, hanem csakis azt, hogy gyökeres felforgatása nagy visszaesést eredményezne s a munkát újra kellene kezdeni. Jelenlegi tanítóképzésünk ismeret- és ügyességbeli anyagát tehát változatlanul meg kellene hagyni. Minthogy azonban az a mostani keretben el nem fér, a tanítóképzés öt évfolyamra emelendő, a kántorképzés keretéből kiveendő s erre rendelt külön intézetbe helyezendő. A zenei szakból pusztán csak az éneket és hegedűt tartanám meg; ez utóbbit azért, mert az énektanításnak legalkalmasabb eszköze a hegedű. A jövő demokráciájának is fontos érdeke, hogy ki ne küszöböltessék belőle az eszhetikai elem, tehát az ének se. Enélkül az ember legfeljebb tudós állat, de nem érző ember. A gyakorlati év a tanítóképzés befejezése után okvetlenül behoandó. A tanítóképesítő vizsgálatok — melyek csak a neveléstani tárgyakat ölelnék fel — csakis a gyakorlati év elvégzése után volnának leteendők.

Ami pedig a tanítóképző-intézeti tanár- vagy tanítóképzésnek

jelenlegi módját illeti, szintén nem szívesen látnám, ha gyökeres változáson menne át. Ez a kiválogató-rendszernek olyan formáját tűnteti fel, amelynek párja az egész föld kerektségén nem található. Ha mégis van valami kívánságom e téren, az az, hogy az idegen nyelvek nagyobbfokú méltánylásban részesüljenek. A tanítóképző-tanár (tanító) idegen nyelvek nélkül is jó szakember lehet, de egyetemesebb világnézetre idegen nyelvek birtoka nélkül nem juthat. Pedig a tanítók tanítójában ennek is meg kell lennie.

A különböző fokú iskoláknak egymáshoz való viszonyára még most is sok megszívlelendő útmutatást nyújt az Egyesült-Államok tízes bizottságának jelentése.

(Kispest.)

Somogyi Géza.

Háborús pedagógia.

Háborúk — sajnos — a multban is gyakran sújtották az emberiséget, a nevelés történetéből azonban nem derül ki, hogy a nevelésről való elmélkedések régebben is hozzakapcsolódtak volna az épen akkor dúló háborúkhöz. Úgy látszik, a háborús pedagógia a mi korunknak s ennek a mirajtunk végig viharzott háborúnak a szülöttje. Csábító feladat volna kinyomozni, mik az okai ennek a sajátos jelenségnek, miért nem szövődtek bele a korábban lezajlott háborúk az egykorú pedagógusok gondolatvilágába, s miért hozott létre a négy évnél is tovább pusztító világháború annyi meglepő, új dolgon kívül háborús pedagógiát is. Ámde ez a vizsgálódás egyfelől nagyon messzire vinne, másfelől csak kisebb részben volna neveléstudományi érdekű. Értjük be azért itt azzal a megállapítással, hogy e háború alatt a nevelésügyi elmélkedők nagyrészt a háború szemüvegén keresztül nézték a nevelésnek számos kérdését. Bizonyos, hogy ez a szemüveg nagyon sokszor torzított, s épen nem segítette elő a tisztánlátást; de bár a háborús pedagógia sok idétlen gondolatot felvetett s nem egy selejtes művet termelt, olyan termékei is vannak, amelyek megkívánják, hogy komoly figyelemre méltassuk őket.

Különösen érdekelhet bennünket az a kérdés, milyen nevelés-tani eszméket hirdettek a háború folyamán a németek, volt szövetségeseink közül azok, akiknek fejlett közművelődésével mindig szoros kapcsolatot tartottunk fenn.

Ha erre a kérdésre feleletet keresve a német háborús pedagógiai irodalomban búvárkodunk,¹ mindjárt szemünkbe ötlik a németeknek

¹ E közleménynek alapjául a német háborús pedagógiának két számottevő terméke szolgált: *Wilhelm Schremmer, Die deutsche Schule*

az a nagyon tiszteletreméltó vonása, hogy a háborúból is okulni akarnak. Tanulságokat vonnak le belőle minden téren és minden vonatkozásban, a nevelést sem véve ki. Felteszik ezt a kérdést: Mit mutatnak a háborús tapasztalatok? Jó-e a mostani iskolarendszer vagy nem? Szükség van-e változtatásokra s ha szükség van, miben álljanak ezek a változtatások?

Természetes, hogy az elmélkedők nem egészen egybehangzóan felelnek ezekre a kérdésekre. Némelyek szerint gyökeres változtatások szükségesek. A német iskolának egészen új ösvényre kell térnie s csupán az életben felhasználható dolgokat kell taníttatni. Mások viszont úgy vélekednek, hogy a háború tapasztalatai nem tesznek szükségessé nagyszabású tanügyi újításokat. Meg lehet tartani a mai iskolarendszernek történeti úton keletkezett alapját, csak a tanításnak a célján és módszerén kell változtatni, ahol épen szükségesnek mutatkozik. Azt tehát senki sem mondja, hogy nincs semmi javítanivaló. Még az óvatosak, a régihez ragaszkodók is belátják, hogy a háború

auf deutscher Grundlage. Schulwissenschaftlicher Verlag A. Haase, Leipzig, 1916. (IV+171 l.) és Die deutsche höhere Schule nach dem Weltkriege. Beiträge zur Frage der Weiterentwicklung des höheren Schulwesens gesammelt von Dr. J. Norrenberg. Druck u. Verlag von B. G. Teubner in Leipzig u. Berlin, 1916. (VIII+275 l.) Schremmer könyve, egy írónak a műve lévén, azzal az előnnyel dicsekedhetik a másikkal szemben, hogy egységes felfogás vonul rajta végig. Egyébiránt duzzad a német önértéztől s meg kell róla mondani, hogy elfogult, egyoldalú, túlzó német könyv. Helyenként ki-kicsap belőle a háborús gyűlölet lángja. Bőbeszédűsége sem válik javára. A Norrenberg szerkesztette, egészben véve tartalmasabb mű — mint a szerkesztő is jelzi a kötet elején — előre megállapított elvek és tervek nélkül írott értekezéseknek a gyűjteménye, mind szakemberek, részben jól ismert nevű, elsőrendű szakemberek tollából. A cikkek a dolog természeténél fogva nagyon különböző értékűek; képviselve van köztük a már szinte pedagógiai fecsegés számba menő könnyed elmefuttatástól kezdve a komoly tanulmányig az értekezés műfajának csaknem valamennyi minőségi foka. Minthogy az írók mind a maguk egyéni nézeteit fejezik ki, nincs egység a könyvben; sok benne az eltérés, az ellenmondás, sőt a homlokegyenest ellenkező vélemények sem ritkák. Viszont azonban meglepően sok az egyező, Schremmer művében is fellelhető gondolat, kétségszövegbevonhatatlan jelöl annak, hogy a német neveléstani írók körében már kialakult valamilyen egységes háborús pedagógiai közvélemény. Norrenberg gyűjteményes munkájáról sem lehet elhallgatni, hogy némely cikke nagyon harcias, gyűlölködő hangú, sőt a politika terére is át-átsikló. Néhol visszatetsző módon jelentkezik benne a nemzeti büszkeség, a saját nemzetük kiválóságának érzése s minden más nemzetnek föléje helyezése.

nehéz évei alatt kitűnt a mai iskolának egynémely hiánya, s javaslatokat tesznek e hiányok pótlására.

Hogy hol van e hiányoknak fő forrása, azt teljes egyértelműséggel a következőkben jelölik meg: A német nép eddig elhanyagolta saját nyelvét, irodalmát, művészetét, történetét, földrajzát. Tetszeni akart az idegeneknek. Az idegen nyelvekért, költészetért, művészetért rajongott, az idegent utánozta mindenben, és most megvetik azok, akiket mintaképül választott, mert az utánozóknak mindig megvetés az osztályrészük. A háború azonban felszabadította a német népet az idegenimádás békójából, lelohasztotta az idegen dolgok iránti lelkesedését, megszüntette önmaga iránti közönyét. Most, hogy mindenfelől ellenség környezi és magára van hagyva, a németiség magára eszmélt, megismerte saját magát, tudatára ébredt saját erejének és értékének, s felébredt benne a nemzeti büszkeség, önérzet és önbecsülés.

Már ebből is láthatjuk, hogy a kérdésnek a gyökere tulajdonképpen a nemzeti műveltség és az idegen műveltség viszonyában rejlik. E viszonyra nézve azonban nagyon megoszlanak a felfogások. Akiket a háború megfosztott józanságuktól, késhegyig menő harcot hirdetnek a nyugati népek műveltsége ellen. Azt szeretnék, ha a német műveltség a büszkeség kínai falával elzárná magát az idegen műveltség hatása elől. Azt állítják, a háború megmutatta, hogy abban az eddig nagyon felmagasztalt és nagyra tartott nyugati műveltségben milyen kevés az erkölcs. Le akarják tehát vonni a következményt: el kell fordulni az angol-francia műveltségtől, s vissza kell térni a nemzeti műveltségnek tiszta forrásvizéhez. A higgadtabbak persze másként ítélnék. Úgy gondolják, hogy a jövőben is foglalkozni kell más népek műveltségével, nyelvével, irodalmával, művészetével, még az ellenségével is, nemcsak azért, mert sokat lehet tanulni tőlük, hanem azért is, mert szellemi elszegényedéssel járna, ha a nemzet a túlzók szavára hallgatna ebben a kérdésben. Ha a műveltségnek nemzeti jellegűnek kell is lennie, ebből még nem következik, hogy mindent meg kell vetni és le kell kicsinyelni, ami idegen; sőt inkább ami emberi szempontból értékes, meg kell becsülni és fel kell használni, akárhol található, vagyis a szellemi kapcsolatot ezután is fenn kell tartani még az ellenséges népekkel is.

Csak ezen az alapon lehet eldönteni ezt a másik, szorosan ideartozó kérdést: Milyen legyen a háború után a német iskola, hogyan kell megszervezni a jövő iskoláját? Akik erre a kérdésre a fegyverek saájában felelni próbáltak, kivétel nélkül egy csapáson járnak: német nemzeti, hazafias nevelést és iskolát sürgetnek mindnyájan. Bizonyára nem merné senki azt állítani, hogy a német iskola eddig nem volt

német nemzeti és hazafias, most azonban azt kívánják tőle, hogy még németebb legyen, még jobban uralkodjék benne a nemzeti szellem. Német embereket akarnak nevelni s nem akarják kergetni az általános emberképzés ábrándját, mert általános ember — így mondják — sohasem volt és nem is lehet. A háború nagyon megerősítette a nemzeti érzést, a német államiság, a nemzeti egység érzését, s ezzel vág össze az a nevelésügyi kívánság, hogy nemzeti egység legyen az oktatásban is. Eszerint a németiség, a hazai föld és nép ismeretére kell fordítani a legnagyobb gondot; a nemzet multjának és jelenének, a nemzeti életnek és szellemnek, a nemzeti nyelvnek, irodalomnak, művészetnek tanulmányozásába jobban bele kell merülni, mint eddig, vagyis jobban érvényesülniök kell a nemzeti tantárgyaknak. Ez a fő gondolat ismétlődik a háborús pedagógusok értekezéseiben mindenütt. Közös jelszavuk: Csak a nemzeti sajátosságoknak erősebb kifejlesztésével lehet a nemzeti közművelődés épületét felépíteni, nem az idegen műveltség utánzásával. Becsüljük meg tehát és gondolozzuk nemzeti értékeinket, a tudományban, művészetben, szokásokban, erkölcsökben, vallásban, nyelvben, észjárásban rejlő nemzeti értékeket, s ez az alapelv legyen irányadó a jövő iskolájának megszervezésében is.¹

Ami a részleteket illeti, sok a vélemény és a terv,² de egyben

¹ Schremmer még a német írást sem akarja elengedni. Szébbnek, világosabbnak tartja a latin írásnál, sőt annyira megy túlzott hazafias hevében, hogy a francia idézetet is gót betűkkel írja át könyvének 132. lapján!

² Például Schremmer elég bonyolult iskolaszervezeti javaslatának lényege a következő: A közoktatás intézményeinek alapja volna a hatosztályos általános népiskola. Erre épülne a négy osztályú közép- vagy reál- vagy középfokú szakiskola. Csak egy idegen nyelv lenne kötelező benne. Betetőzné az egészet a főreáliskolának, a gimnáziumnak és reál-gimnáziumnak két osztálya. A középső fokon már az alsóbb osztályokban kettéágazna az iskola nyelvi, irodalmi, művészeti és mennyiségtan-természettudományi irányra. Érdemes még kiemelni a Norrenberg szerkesztette műből dr. A. Fischer tervezetét. Eszerint a középiskolai tanulmányok berendezésében a szakszerűség elvének feltétlenül érvényesülni kell annyiban, hogy a középiskola készítsen elő bizonyos szakcsoportokra, ha nem is meghatározott szakokra. Úgy gondolja Fischer, hogy a német nemzeti műveltség közös alapján a következő elágazásokat kellene életbe léptetni: 1. A leendő nyelvészek, történettanárok és tudósok s más rokon hivatásokra készülők a közös német műveltségen kívül tanulnának görögöt, latint, franciát, angolt. 2. A műszaki pályára készülők, a leendő számtan-tanárok, mérnökök, statisztikusok mennyiségtannal és természettudományi tárgyakkal foglalkoznának behatóbban. 3. A majdani erdészek, nemzet-

mindenki egyetért. Kívánják a német műveltségnek nemzeti alapvetését; valóban német iskolát kívánnak, olyat, mely német művelő-dési javakkal neveli az ifjúságot. Ebben az iskolában a német műveltségnek, a német nemzeti tantárgyaknak kell az oktatás középpontjában állaniok. Elsősorban tehát a német nyelvnek és irodalomnak. Ez legyen a jövő német iskolájának legfontosabb s ennél fogva legnagyobb heti óraszámában is tanított tárgya. Hasonló fontosságot tulajdonítanak a nemzeti műveltség másik két alappilléreinek: a hazai történetnek és földrajznak. Ezeknek a tárgyaknak heti óraszámát szintén szaporítani akarják s azt kívánják, hogy a történeti oktatásban a nemzeti öntudat erősítése, az állami élet iránti érzék fejlesztése végett az állampolgári nevelés szempontjainak és követelményeinek kell érvényesülniök. Sokan hangsúlyozzák a német művészetnek az iskolában való felkarolását. Schremmer még német néprajzot is kíván legalább heti egy órában, valamint a nyelvjárásokkal való külön beható foglalkozást is sürgeti. Azt óhajtják, hogy a jövő iskolájában minden tárgy a nemzeti gondolat szolgálatában álljon. Az irodalomból a nemzeties szellemű költők, történetírók, szónokok műveit kell olvastatni. A vallási oktatás fejtse ki az állam iránti köteleességeket. A történeti és földrajzi oktatásban a németiséget kell a középpontba helyezni s az idegen népeket és országokat aszerint megítélni, milyen vonatkozásban vannak a német néppel. A földrajz elsősorban emberföldrajz legyen, a gazdasági és társadalmi viszonyokkal foglalkozzék. A számtan a nemzetnek politikai és gazdasági életéből vegye feladatait. Még az idegennyelvi órát is német szellemnek kell áthatnia, tehát az idegennyelvi olvasmányok is német nemzeti szempont szerint legyenek kiszemelve. Egyáltalában minden óra német óra legyen ne csak nyelvi tekintetben, hanem annyiban is, hogy fokozza a nemzeti érzést, fejlessze a német öntudatot.

Kétségkívül a nemzeti szellemnek ebből a háború alatti megizmosodásából magyarázódik az idegen nyelvek tudásának kevesebbre becsülése. Egyre többen vallják azt a felfogást, hogy a tárgyi szakoknak nagyobb a művelő értékük, mint az idegen nyelveknek, ennél fogva sürgetik az idegennyelvi oktatásnak szűkebb keretek közé szorí-

gazdászok, biológusok a természettudományi műveltségnek ismét más változatát sajátítanak el alaposabban. 4. Végül a kereskedők tisztán gyakorlati nyelvismereteket szeretnének és kereskedelmi tárgyakat tanulnának. Így a középiskola nem készítené elő pl. a gépészmérnöki pályára, de előkészítené a mennyiségtani, természettani, műszaki pályákra általában. Ilyen módon próbálná enyhíteni Fischer a határozott szakiskola s az általános nevelőiskola közötti éles ellentétet.

tását. Úgy okoskodnak, hogy ha eddig — elég helytelenül — az idegen nyelvek tudásán mértük a műveltséget, ezután az anyanyelvnek alapos ismeretét kell majd a nemzeti műveltség ismertető jelének tekintenünk. Most a külföldimádás sajnálatos következményeképpen az idegen nyelvek foglalják el a fő helyet iskolai tanításunkban, s az idegen nyelveknek ez a dédelgető felkarolása okozza a középiskolai tanulóknak szellemi megterhelését. Vannak, akik azt kívánják, hogy csupán *egy* idegen nyelv legyen kötelező a középiskolában, de még ebben az egy idegen nyelvben elért eredmény se legyen hatással a tanulónak felsőbb osztályba való fellépésére, mert a tapasztalás szerint sok tanulónak nincs az idegen nyelvekhez semmi tehetsége. Igaz viszont, azoknak a száma sem megvetendő, akik arra hivatkoznak, hogy az idegen nyelveknek s általuk az idegen műveltségnek ismeretére a háború után még nagyobb szükség lesz, mint eddig volt.¹

A nemzeti szellemen kívül, de vele szoros kapcsolatban, kívánnak továbbá a háborús pedagógia szóvivői több férfiaságot az iskolai nevelésben, kevesebb érzélgősséget, gondosabb jellemfejlesztést, rendet, fegyelmet, a tanuló részéről engedelmességet, tekintélytisztelést, pontosságot, megbízhatóságot, kitartást, szorgalmat, közérdek iránti érzéket s legeslegfőképpen köteleességteljesítést. Szóval sürgetik mindazoknak a «német» tulajdonságoknak ápolását, melyek a háborúban is értékeseknek mutatkoztak és így a németiségnek jövője szempontjából is kívánatosaknak látszanak.

Van még egy pont, amiben a háborús pedagógia művelői valamennyien megegyeznek: a testi nevelés újjászervezésének halaszthatatlansága. A háború ugyanis öszerintük arra is int, hogy a szellemi nevelés semmit sem ér, ha elhanyagoljuk a testi nevelést. Már pedig ma — úgy mondják — a testi nevelés el van hanyagolva. Az iskola eddig csak az elmét művelte, pedig a testet is ápolni, fejleszteni kell, mert a háború tanulsága szerint testi erő, épség, testi derékség nélkül hiábavaló a népnek minden akarata és észbeli tehetsége. Mint-hogy tehát testünk művelése nemzeti kötelességünk, a háború után

¹ Schremmer a francia helyett az angolt tenné meg kötelezőnek (ebben a nézetben egyébként nem sokan osztoznak), a klasszikus nyelvek tanítását pedig tisztán az egyetemre korlátozná (ez is meglehetősen elszigetelt álláspont). — Itt kell megemlékezni arról is, hogy a háborúban új erőre kapott nemzeti érzés újra felszította a felesleges idegen szavak kerülésére, a nyelvtisztaságra törekvő mozgalomnak hamu alatt lappangó zsarátnokát. Nekünk azonban rokonszenvesebb, ha ez a különben minden nyelvben teljesen jogos és csak helyeselnivaló mozgalom nem fűződik hozzá a háborúhoz és így nem keveredik bele az idegengyűlölet tudományellenes mellékíze.

több időt és gondot kell fordítani a testi nevelésre. A hazának edzett, kemény nemzedékre van szüksége, férfias, tettekre kész nemzedékre, mert tettek mozgatják a világot s az elpuhult népnek a sorsa meg van pecsételve. Annál fontosabb a tervszerű és körültekintő testi nevelésről való gondoskodás, mert az iskolabajárás a naponként 5—6 órai padban ülés miatt magában véve is ártalmas a gyermek egészségére. A jó testi neveléshez sok minden szükséges: tisztaság, észszerű ruházkodás, különféle testi munka s változatos torna és játék, kirándulásokkal kapcsolatban. A fő elv legyen: Ki a szabadba, a természetbe! Hetenként három tornaórát általában elegendőnek tartanak, ezenkívül azonban szükségesnek vélnek minden osztálynak hetenként egy-egy játékdélutánt s az Obertertiától kezdve felfelé minden két hétben egy-egy egész játszónapot. Az egészségtani ismeretek tanításával is párosuló ilyen okszerű testi neveléssel aztán — úgy hiszik — el lehet érni a nemzetnek jövője érdekében oly fontos végcélt: hogy a felnevelt német ifjúságból egészséges, erős, vidám nemzedék legyen.

A testi neveléssel kapcsolatban nagyon időszerűvé tette a háború azt a kérdést, átvegye-e az iskola a katonai gyakorlatokat s mennyiben részesítsük az ifjúságot katonai kiképzésben. Sokunk örömeire még a háborús pedagógiai irodalom tollforgatói között sem mindig találkozunk azzal az ellenszenves háborús irányzattal, mely kaszárnnyává akarja átalakítani az iskolát. Bár kelleténél többen ábrándoznak az ifjúságnak katonai kiképzéséről, a pedagógusok jobbra elvből ellenzik az iskoláknak elkatonásítását, a sok tekintetben kifogásolható ifjúsági katonásdít. Csak helyeselni tudjuk, hogy ki akarnak rekesztetni az ifjúság testi neveléséből minden katonai vonást, s megnyugvással látjuk, hogy azokkal a kiváló német katonai szaktekintélyekkel tartanak, akik már a háború előtt úgy nyilatkoztak, neveljen csak az iskola erős, egészséges, ügyes, bátor, kitartó, erős akaratú ifjúságot, a szakszerű katonai kiképzést pedig bízza rá a hadseregére. Nagy szerencséje a nevelésnek, hogy a róla elmélkedők ilyen döntő tekintélyi érvekre hivatkozhatnak e kérdés taglalásában.

Amit itt elmondtunk, abból nem nehéz megállapítani, hogy az egész német háborús pedagógia a nemzeti eszméből táplálkozik. Ez a nemzetiesség nemcsak a nemzeti tárgyaknak homlokterbe tolásában s az idegen nyelveknek hátraszorításában nyilvánul, hanem abban is, hogy például a vallási oktatásról szóltukban a két nagy német keresztény felekezet képviselői a nemzeti egység megóvásának célzatával hirdetik a felekezeti türelmet, a más hitűek megbecsülését. A német népnek a jövője lebeg a mennyiségtan és a természettudományok tanárainak szeme előtt is, mikor azt hangoztatják, hogy e tárgyak

tanításában jobban érvényesíteni kell az ismereteknek gyakorlati alkalmazását, mert a háború megmutatta, hogy a jövő küzdelmeiben csak az a nép fogja megállni a helyét, mely a mennyiségtan és a természettudományok elvont törvényeit fel tudja használni a maga boldogulására s versenytársainak túlszárnyalására. Ha abban a reményben ringatjuk magunkat, hátha ez a háború volt a népeknek utolsó háborúja, a véres erőszaknak utolsó szóhoz-jutása, — ha nem tudunk és nem akarunk lemondani arról a szép hitünkről, hogy egyszer csak mégis eljön majd a jog uralmának országa, nem sok vigasztalót találhatunk a német háborús pedagógiának abban a felfogásában, mely hiú ábrándnak tartja az örök békébe, a népeknek tartós kibékülésébe vetett hitet, s ebbeli meggyőződésében máris készülni akar az elkövetkező újabb mérkőzésre, ezért a természettani és vegytani órákon részletesen meg akarja beszélni a háborúnak műszaki eszközeit, romboló szerszámain és gyilkoló gépeit, sőt attól a gondolattól sem riad vissza, hogy közvetlenül a háborús célok szolgálatába fogja a leányiskolákat!

Bizonyára nem kívánatos, hogy a nevelésről való gondoskodás ebbe a harcias irányba terelődjék, azonban a nemzeti műveltséget alapul vevő, nemzeti szellemű és nemzeti tartalmú neveléssel szemben nemcsak ellenvetésünk nem lehet, hanem a nevelésnek más helyes irányát, mindaddig, míg az emberiség nemzetekre tagozódik, nem is tudjuk elképzelni, feltéve, hogy ez a nemzeti irány nem fajul elfogult nemzetieskedéssé s az idegengyűlöletnek minden alakjától megtisztítva jelentkezik. Ebben a kifogás alá nem eső alakjában se nem új előttünk, se nem idegen nekünk. Újabb közművelődési politikáinknak a tantervekben kifejeződő iránya mindig ez volt: nemzeti műveltség belekapcsolva az egyetemes emberi művelődésbe. Erről a csapásról ma, a háborúnak valóságos vagy csupán vélt tanulságai alapján sincs okunk letérni. A német háborús pedagógia nagyon kicsiszolta az éremnek egyik oldalát, azt, amelyik a nemzetiség veretét mutatja, s ezt tartja a maga népe elé lelkes szívóssággal. Mi azonban úgy érezzük, nekünk ezen kívül még az is kötelességünk, hogy épen oly erősen kifényesítsük az éremnek másik oldalát is, vagyis hogy a nemzeti műveltség fogalmát kiegészítsük az általános emberi művelődés fogalmával. Legyen mindenütt sajátos, erős, egyéni színű nemzeti műveltség, de nem idegenül magába zárkózva vagy épen ellenséges indulattal farkasszemet nézve minden egyéb műveltséggel, hanem testvéri megértéssel belesimulva az egyetemes emberi művelődésnek nagy egészébe.

Nagy József Béla.

A mennyiségtani dolgozatok pedagógiai értéke.

A mennyiségtani dolgozatok íratását minden iskola tanterve megköveteli. Minthogy a dolgozatíratás ilyenformán az oktatásnak elengedhetetlen kelléke, azt kell következtetnünk, hogy mind a tárgyi, mind az alaki képzés szempontjából nagy a jelentősége. E jelentőség megállapíthatása végett meg kell vizsgálnunk e dolgozatok pedagógiai értékét, s a vizsgálat során szemügyre kell vennünk azokat az eljárásokat, melyeket a dolgozatok íratásában általában követni szoktak.

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk iskolai (zárthelyi) és házi dolgozat között.

Az *iskolai dolgozat* mellett szóló érvek a következők:

Az egyes tárgyi egységek befejezése után íratott dolgozat világos képet ad arról, mennyiben sikerült tanítványainknak az illető anyagrészletet magukévá tenniök; sok tanár véleménye szerint az osztályozás szempontjából is szükséges a dolgozat, mert felelést jelent, a dolgozatíratás adta tömeges feleltetésre pedig az amúgy is kevés idő miatt szükség van; a tanulónak önmunkásságra való képessége a minden segítség nélkül, felügyelet alatt elkészítendő dolgozattól jobban kitűnik; vannak tanulók, akik felelni gyengén szoktak, de dolgozatot írni jól tudnak; a dolgozatíratás megtanít a helyes, tetszetős elrendezésre, pontos munkavégzésre; erős tárgyi érdeklődést kelt, a tanulók becsvágyát nagyon foglalkoztatja; végül a mennyiségtani dolgozatok a nyelvekhez hasonlóan jó adalékok a tanügyi adminisztráció számára, a tanulás igazi munkája u. i. nem adminisztrálható, tehát a dolgozatok a végzett munkának az adminisztráció számára rendelkezésre álló bizonyosságai.¹

Az iskolai dolgozat ellen szóló érvek pedig így csoportosíthatók:

A tárgyi egység befejezése után íratott dolgozat legfeljebb csak arról adhat képet, mennyire élték bele magukat a tanulók a kérdéses egység mechanizmusába, de a kérdés lényegének, a logikai folyamat megértésének, a mennyiségbeli változás meglátásának megállapíthatásához a dolgozat csak kevésbé adhat anyagot, mert a tanuló tudja, hogy pl. két hónapig mindig osztottak, tehát a dolgozat is csak az osztás köréből kerülhet ki, s így minden gondolkozás nélkül nekivág a legutóbb tanult műveletnek. Az osztályozás szempontjából a dolgozatnak alig van jelentősége, mert még a legéberebb felügyelet mellett is le lehet lopni a szomszédéről, de meg az osztályozás maga

¹ Weszely, A modern pedagógia útjain. 355. l.

is egyre feleslegesebbé válik a modern tanításban. A zárthelyi dolgozat csalásra, hazudozásra szoktat; a tanulót elfogódottá, zavaritá teszik a dolgoztatás külsőségei, az izgalmak következtében munkaképessége erősen korlátozódik; a gyakorlati élet emberei ilyen nagy ünnepélyességgel írt feladatmegoldásokat sohasem csinálnak.

Mint látjuk, nyomatékos érvek szólnak a dolgoztatás mellett, de ellene is. Az erkölcsi nevelés szempontjából kétségtelen, hogy a dolgozatokkal járó *lenézés, pusházás* csalásra, hazudozásra nevel. Ahelyett tehát, hogy a csalást, félrevezetést óvóintézkedésekkel tenőnk lehetetlenné, mi magunk adunk az efféle «*élelményességekre*» alkalmat. Ha mármost elnézzük az illet, erkölcsi tekintetben is ártunk, meg a dolgoztatás célját sem éadjuk el, ha pedig nem nézzük el, felesleges bűnügyi eljárásokba keverjük magunkat is, a tanulót is. A tetszetős, helyes elrendezést állandóan gyakorolják a tanulók, hiszen az órákon folyton írnek füzetekbe, a mintát pedig a táblára író tanár mindenkor megmutatja. Az igazán jó, élénk, logikus tanításban a tanulók számológészségének folytonos nyilvántartása annyira magától értetődő, hogy a tanulónak a tudását igazán nem a dolgozatokból kell megítélni. A jó mennyiségtantanár olyan szellemi közösségben él az osztállyal, hogy bármely pillanatban bármely tanítványáról tiszta képet adhat. A tárgy megtanulását a dolgozat nem mozditja elő jobban, mint bármelyik közönséges mennyiségtani óra, a hibák a rendes órán épűgy előfordulnak s épen úgy megbeszélhetők, mint a dolgozati órákon.

Az iskolai munka ellenőrzése szempontjából a mennyiségtani dolgozat nem jelenti ugyanazt, amit a nyelvi dolgozatok. A nyelvi dolgozatok u. i. a helyesírás és fogalmazás, a stilizálás tanításának ellenőrzésére valóban szükségeseek, a mennyiségtani tudást azonban sokkal közvetlenebbűl meg lehet ismerni az ellenőrző kérdésekből. 8—10 kérdésre kapott felelet jobban megvilágítja az iskolában folyó munkát, mint egy egész csomó dolgozat. A dolgoztatásból inkább a tanári pedánság fokára, mint a lelkiismeretes tanításra lehet következtetni.

Különösen kevés jelentősége van a számtani dolgozatnak a középfokű iskolák alsó tagozatán, mert ott a számtan tanítása tisztán gyakorlati célokat tart szem előtt. A felnőt emberek nem készítik számolásait dolgozatok alakjában, hanem számlákat, szállítási jegyzékeket, költségvetéseket, elszámolásokat, bérjegyzékeket, leltárakat s más efféle számolási írásokat kívánnak egymástól. Nekűnk is ilyen fajta dolgozatokat kell csináltatnunk a régi fajta dolgozatok helyett. Az írásbeli számolási műveletek rendes elvégzésére elég a gya-korlófüzet.

A mennyiségtani fogalmazókészség, a változások gyors, tiszta meglátására való képesség sokkal jobban kitűnik egy eleven, az egész osztály érdeklődését lekötő órán tett megjegyzésekből, közbeszólásokból, mint egy rideg, szigorú felügyelet alatt írt dolgozatból, mert azzal a jó tanuló egy-kettőre elkészül s azután unatkozik, a gyengébb tanuló pedig egész órán át egy feladaton rágódik.

A szokásos mennyiségtani dolgozatoknak érdekes velejárója a tankönyv és a gyakorlófüzet használatának eltiltása. E tilalom merőben ellenkezik a gyakorlati élet követelményeivel. Az iskolai tanításnak nemcsak biztos tudás nyújtása a feladata, hanem az is, hogy megtanítsa az embert arra, hogy az elfelejtett, pillanatnyilag biztosan nem látott megoldásmódokat meg is tudja keresni. Ha a felnőttek életében valamely kérdés felmerül, senki sem zárja el őket a mintáktól, segítő forrásoktól, bárminek utánanézhetnek s dolgaikat a siker bizonyossága szerint mégis jól elintézik. A források megkeresésének és felhasználásának tudása elsőrangú műveltségbeli érték.¹

A kérdést minden oldalról megvitatva megállapítjuk, hogy a *mennyiségtani iskolai dolgozat az iskola munkájában nem lényeges, nem nélkülözhetetlen tényező*. Vannak jó oldalai, vannak kevésbé előnyös velejárói. Egészben véve a számolásbeli készség, a térszemlélet kifejlődésére mindegy, hogy íratunk-e dolgozatot, vagy nem; az eredmény egyéb tényezőktől függ, olyanoktól, amelyeken a dolgozatok nem változtatnak. A tantervek rendelkezéseit természetesen követnünk kell, de különös jelentőséget a dolgozatoknak nem érdemes tulajdonítanunk.

A *házi feladatok* otthon is foglalkoztatják a tanulót az iskolában tanultakkal s így a tanulás ügyének igen jó szolgálatot tennének, csak hogy alig akad tanuló, aki a feladatokat otthon csakugyan megcsinálja. Legtöbbször az iskolában csapják össze vagy írják le valamelyik társukéről a tízpercek alatt. Átvizsgálásukra sem idő, sem mód nincs 50—60 főnyi osztályokban.

A házi feladat így csak egy pár, amúgy is szorgalmas tanulóra lesz értékes, a többiekre a kötelességüket könnyen vevőknek egyre növekedő táborára semmi eredménnyel nem jár. A megtorlásra igazán kár a mindenkire sokkal gyümölcsözőbben felhasználható órából 10—15 percet fordítanunk, az el nem készítés jogcíme pedig a mai időkben oly sokféle s gyakran bizony annyira elfogadható, hogy jobb sort sem keríteni rá.

Minthogy eszerint a házi dolgozatnak tanulásbeli értéke a

¹ A Math. és Phys. Társulatnak évente szokásos versenyén is szabad bármely könyv, jegyzet felhasználása.

tanulóknak csak egy kis részére szorítkozik, joggal kérdezhetjük, hogy szükséges-e az iskolai tanításban egyáltalán szerepeltetnünk. Magam nem tartom a házi feladatot szükségesnek a mi iskolánk viszonyai közepett, ahol azonban a tanulóknak iskolai és iskolán kívüli viszonyai biztosíthatják a lelkiismeretes munkát, ott szükséges a házi dolgozat.

Kilián Zoltán.

IRODALOM.

Dr. Fináczy Ernő: A renaissancekori nevelés története.
Budapest, Hornyánszky Viktor. 1919. 289 l. Ára 40 K.

Elkisértük Fináczyt az emberi művelődésről eddig megrajzolta útjain. Az ókori és középkori nevelés történetéről írt két nagy műve egyúttal művelődéstörténet volt; azzá tette mély perspektívájuk. Bátran megbízhattunk tanultságában, nyugodt ítéletében. Amit ő meglátott, megértett, nemcsak az ő egyetemi hallgatóinak szellemi tulajdona, hanem mindnyájunké. Ahogy Montaigne mondja *Essaisjében*: Amit én és Platon egyféleképp értünk és látunk, az épúgy Platon szellemi tulajdona, mint az enyém.

A renaissancekori nevelés története a világháború zivataraiiban készült. Jelképül talán. Irigylem utólag is, hogy a szerző elszállhatott lélekben a véres harcok színteréről az urbinói kastély suttogó platánjai közé, végigálmodni az újjászületés nagy korát. Nincs oka panaszkodni irodalmi segédeszközeinek hiányos voltáról. Ha a hadseregek szuronykorlátjai elzárták is a könyvtárakat, körülötte lebegett Dante, Petrarca szelleme; megihlette Vegio, Guarino, Vittorino, Castiglione; vele volt Ábel Jenő, mindnyájunk sugalló Mentora; Erasmus, Rabelais, Morus Tamás, Vives műveiben kutathatott. Nagy nyelvismereteivel legyőzött minden akadályt, s művét épen keletkezésének ez a módja teszi becsessé. Nem más elmélkedők véleményeinek összeegyeztetéséből alakult ki a kép, hanem a szerző maga festette meg meleg színekkel: szívének melegségével; idézetekkel meg nem szakított előadásával: klasszikus tanulmányokon megnemesedett stílusával.

Az önállóság, a mások véleményétől való függetlenség bélyege van munkáján.

Megfesti először a renaissance hajnalhasadását: kedves, szép háttérét a magamagára eszmélő embernek, az újjászületőnek. Már a lovagkor is új eszmék alkotóelemeit hordta magában. A szerelem a világ megvetésének tagadása volt. A személytelenség helyébe az egyén lép. Lükket az egyéni érvényesülés vágya. Az ember felismeri lassan-lassan az élet szépségeit. Fellázad a tekintély ellen az egyes ember

autonómiája. Élményekké válnak a természet szépségei. Petrarca volt az első, aki magamagát merete tükröztetni munkáiban.

És a XIV. század vigasztalan közállapotai ráeszméltették az embert a fényes multra. Egy-két évtizeddel később, a XV. század első felében, a humanizmus már tudatossá válik. Az ókor kincseit feltáró Firenze, Róma, Nápoly egy-egy állomása a születő újvilág felé vivő útnak.

Más szerzők nyomán is megtettük már ezt az utat. Fináczynál a renaissance nagy szellemei az útmutatók, a Ciceronék. Ők mutatnak rá, a munkáikból közölt részletek a tükrei a szellemi áramlatoknak. Kár, hogy gyorsan tűnő kaleidoszkópok. Többet, sokkal többet szeretnénk belőlük a munkában látni.

Ők kezdik hirdetni, hogy a tudomány nemcsak az egyház joga és kötelessége, a nemesembernek is van hozzá jussa. Milyen hatalmas szó volt ez akkor! Megremegtette a kortársak lelkét. S milyen féltékenyen bizonyígtatták, hogy lehet az ember jó keresztény és pogány aestheta.

Kezdenek nem látni veszedelmet a klasszikus műveltség pogány szellemében.

Az *anima candida* Vittorino da Feltrének Mantua mellett való Casa Giocosájában szívesen neveltették volna gyermekeinket. A testnek és léleknek harmonikus képzése volt ott a jelszó. Baldassare Castiglione *Il Cortegiano*-ja az *uomo universale* eszményével akkor jelent meg már (1528), mikor Itália szép egére ráborult az alkony sötét árnyéka, mikor a landsknechtek feldúlták az örök várost.

Nálunk is akkor tört elő utoljára egy-egy szikrája a késő renaissance-nak a renyhe Jagellók korában. Mert a renaissance szép volt Magyarországon is a hatalmas, a magyar nemzetet összetartó Mátyás korában.

Fináczy könyvében olvassuk először összefüggő történetét a magyar renaissance-nak, jobban mondva humanizmusnak Mátyástól II. Lajosig. Mindössze 80 esztendő ez, 1458-tól 1526-ig. És szinte fáj megállapítanunk, hogy a műveltségnek új eszménye nem hatott a mi akkori iskoláinkra. Egészen úgy tanították a trivium és quadrivium tárgyait, mint azelőtt.

Tulajdonképeni magyar renaissance, új világnézet nem is alakult ki Magyarországon. Csak magyar humanizmusról beszélhetünk, irodalmi megújhodásról, de ez is arisztokratikus jellegű mozgalom volt inkább. Nem hatolt be még az alsópapság körébe sem, annál kevésbbé az iskolákba. Pedig Franciaországban pl. alig érezték még az új szellem szárnyacsattogásait, mikor nálunk már virágját élte. VIII. Károly 1494. évi olasz hadjárata mintegy felfedező útja volt a

francia léleknek a renaissance felé és már I. Ferenc idejében tartós gyökeret vert az új irány. Rabelais, Ramus, Montaigne nemcsak hirdetői lettek a renaissance-szellemnek, hanem továbbfejlesztői. Angliában, ahová szintén a XV. század utolsó éveiben jutott el a renaissance, már két-három évtized múlva a társas közösség szempontjából kezdtek értékelni a nevelést (Morus Tamás, Utopia. 1516). Didaktikai és iskolaszervezeti kérdésekkel foglalkoztak Elyot, Ascham, Mulcaster a XVI. század közepén. És amit külön érdemes megjegyezni: habár klasszikus irányú nevelést sürgettek, angol nyelven írták meg műveiket.

Németország csak a baseli zsinat (1431—1448) hatása alatt és jóval utána kezdett felocsudni a középkori műveltség dermedtségéből s Agricola Rudolf (1443—1485) már a köznevelést helyezi a humanizmus szolgálatába. Az iskola, az ifjúság, a nevelés mindenütt több figyelemben részesült, mint nálunk. A nemzetek művelődésének magva volt, a nagy szellemek fénysugarai éltették, s hálásan szórta vissza melegségének fényét. Az iskola helyes átalakulásától függött a humanizmus sorsa. Tudták ezt mindenütt. A XVI. század Voltaireja, Erasmus, azért szegődött munkáinak javarészt a nevelés szolgálatába. És Fináczy is hálás a nagy ember iránt. Az a 20 oldalnyi tanulmány Erasmusról méltó érdeklődés tárgya lehet, valamint igen figyelemreméltó a reformáció iskolaügyének s a jezsuiták tanítási rendszerének történeti megvilágítása és kritikai ismertetése.

Nem lehet ebből dióhéj-kivonatot adnunk. Hic liber est, in quo quaerit sua dogmata quisque. Mindenki mást és mást tart fontosnak, s vitatkozni is lehetne egyik-másik állítással kapcsolatban. A fő azonban, hogy minden nevelőnek olvasnia kellene Fináczy könyvét. Okulást és lelkesedést meríthetünk belőle.

Teveli Mihály.

Albert Thierry: L'homme en proie aux enfants. Paris, 1913.

E könyv tele van finom megjegyzésekkel, férfias és mégis lágy szeretettel, s valami borongó, titokzatos hanggal van át- meg átszöve. Albert Thierry írta, egy francia école primaire supérieure tanulóinak lelki rajzát nyujtva benne. Albert Thierry, a nemes békebarát és szíve mélyéig érzelmes nevelő, 1917 ápr. 26-án Aix-Noulette-nél hazája ügyéért harcolva esett el. Áldozatos életét bezáró halála újra emlékünke idézi könyvét és emlékünke idézi a cím szerint a gyermekeknek áldozatul odavetett embert: a tanítót. Ámde az áldozat szívesen hordja mártírsága igazát; minden szavából a szeretet szól a világosságba átküzködő gyermeki lélek iránt. Thierry született nevelő: elnéző, megbocsátó, szelíd és megértő. A tanítói s nevelői hivatásról mint valami fönséges sacerdotumról szól. A jansenista Saint-Cyran ma-

gasztos szavait idézi: «Az apostol elszámolja a Szentléleknek minden adományát és úgy találja, hogy ezek a hívek nagy seregében elosztva élnek, s a hívek közül egy sincs valamennyinek birtokában. De én merem állítani, hogy a gyermekek oktatásának s nevelésének adománya a legritkábbak közé tartozik és valóban reá is illenek Szent Gergely szavai a lekipáasztorkodásról: A tanítás is valóságos vihara a léleknek.»

Albert Thierry a nevelésnek ezt a papi hivatását a tanítványai közt s közte kialakuló szeretetre alapítja. Félix Pécaut *Quinze ans d'éducation* c. munkájában azt mondja: «Ne helyezzük reményünket, sem legfőbb jutalmunkat tanítványaink szeretetébe». Albert Thierry meg van döbbenve. Jutalmat nem vár, de hogy reményét se fűzhesse tanítványai vonzalmához, ezt a gondolatot nem tudja elviselni. Hogyan szeressék azt, amit velük közöl — hitét vagy kétségeit —, ha őt magát nem szeretik? Hiszen szeretni, az már magában többet jelent, mint megérteni. A szeretetben magában már fel van oldva minden megértés.

Thierry megfigyelései s megállapításai rendkívül érdekesek. Amit a gyermeki lélekről mond, ha nem is mindig új, de mindig valami különös egyéni színnel ékes. A gyermek képzeletét roppant élénknek látja. Minden percben attól tarthatunk, hogy legegyszerűbb szavainkból csodát faragnak. A gyermekek Thierry szerint leginkább kalandos értéktelenségeket olvasnak, az igazi esztétikai szép iránt nincs érzékük. Ezt a nemesebb tehetséget valóban csupán a legkövetkezetesebb nevelő munka képes kifejleszteni a gyermekekben.

Mindennapos dolog, hogy tanítóember egyes tanítványait egészen kiderítetlen okokból jobban szereti a többinél. Thierry sem tudja legyőzni ezt az érzést, de minden erejével küzd, hogy lelkének legmélyén maradjon elrejtve. Valakit különösebben szeretni s a többi elé helyezni szerinte igazságtalanság, ha ezt a szeretetet nem a tudás, szorgalom vagy jóviselet fakasztja a tanító lelkében.

A X. fejezetben a gyermekkor szájalomhiányáról beszél. A kis emberpalánta nyers indulataival nem könyörül a testi vagy lelki nyomorúságon. Ezért van, hogy ügyefogyott társait oly kedvteléssel bosszantja. Thierry látó szemét nagy szeretete nem homályosítja el. Meglátja pontosan a kibontakozó emberi lélek kezdetleges nyerseségeit. A gyermek lelkét nem hatja meg sem az értelem, sem a szépség; csak a testi erő előtt áll meg ámulva. Kemény igazságokat állapít meg egyszerű sorból származó tanítványairól. Ha megfelelő társadalmi állásba küzdötték fel magukat, megfedkeznek kézműves atyjukról. Ez a francia demokrácia arisztokrata vágyaiból származó ferdeség. Tanítványai már otthon, a családi körben, a szomszédok s a rokonok szavaiból megtanulják, hogy a kézművesség alacsonyrendű foglalkozás

s a legfőbb jó a földön a havonként fölvelt biztos fizetés, a nyugdíj, az előkelő összeköttetések s az írásnak finom és titokzatos művészete. Thierry Clémenceau-t idézi: «A demokrácia a felkapaszkodottak kormányformája».

Keserűen állapítja meg a reábízott kis nyáj gyarlóságait, de egy percig sem csügged el munkájában. Nem bántja az a szomorú tapasztalata sem, hogy tanítványai, elhagyva az iskolát, elfelejtenek köszönni volt mesterüknek. Végül tanítótársairól mond néhány szóban kemény bírálatot. Nem szereti őket. Merev rajjai bizonyos dogmáknak, szabadgondolkozók, de keveset gondolkoznak, köztársasági érzelműek, de ez az érzelmük durva ordítózásban nyilvánul meg, türelmetlenek más véleményével szemben s a maguk véleménye is csak a másokénak szolgai ismételése.

Thierry békebarát lelkét feláldozta hazája ügyéért. A tanulóereg melegen érző, igazi atyai barátja vészelt el benne. Egy lelki orvos gyakorlottságával tartotta kutató ujját a gyermeki léleknek minden sebén és a sokszor elkedvetlenítő bajok látása nem csökkentette benne a nyers, erőtlen és műveletlen lélek iránt való rokonérzését. Minden erejével azon volt, hogy leküzdje a gyermekben ősi természetének minden kezdetleges vadságát. Mély, benső és forró szeretet hevíti munkáját és el se tudja képzelni, hogy tudását átszűrhesse a fejletlen agyakra, ha nem jár előtte szálláskészítőként nagy szeretete.

Thierry könyve költői és mély megfigyeléseknek egész sorában gazdag. Olvasása lelket, ihletet és bátorságot önt a tanítóember szívébe. A tanítás és nevelés nehéz munkáját nemes idealizmusa új sugárkoszorú fényével vonja be, bizalmat s reményt csepegtet a csüggedő nevelő lelkébe. Előadásának formai szépsége vonzani fogja a művészi gyönyörűségek kedvelőit. Főértéke azonban találó megjegyzéseiben s forró lélektől diktált elmélkedéseiben van. Mintha a *Cuore* hangja szólna benne mélyebb filozófiai színezettel.

Petrich Béla.

Dr. Orel Géza: Szociális reformok iskoláinkban. Bpest, 1918.

K. 8°, 32 l., 2 korona. (2. kiadás. Budapest, 1919. 2 K 50 f.)

A gyakorlati irányú iskola szükségét igazolja ez a kis füzet, mely a szerző *Műhelyi nevelés Páris iskoláiban* című nagyobb munkájának a függeléke. Egész oktatásunk sürgős megreformálása mellett emel szót. Az értelmi pályák túltengése eddigi nevelésünk helytelen irányára vall. A jövőben a *gyakorlatosság* legyen a vezető elv. A *műhelyi nevelés* újszerű kifejezésével jelöli meg az új korszak iskolájának jobb eredményre juttatható munkáját. Gyakorlati hasznú foglalkozás (asztalos-, lakatosmesterség, könyvkötés stb.) elsajátítását is meg kell

kívánni a leendő tanítóktól, hogy az efajta foglalkozásokban értékesíthető képességek kifejlesztésére nevelni tudjanak. Az ilyen munka azokra nézve sem menne hiábavalóság számba, akiket a később kibontakozó hajlamok vagy a körülmények nem az ipari pályára visznek. Az okosan vezetett foglalkozás közben ezek lelkében is kifejlődnék a társadalmi élet tisztultabb összhangját szolgáló erkölcsi érték: az ipari munka megbecsülése és a tisztelet érzése az iparosok iránt. A műhelyi nevelés hasznosságát a külföldön, kivált Amerikában elért eredményekkel igazolja.

A nőnevelésnek is gyakorlati irányban kell haladnia. Ennek nem tehet minden tekintetben eleget a mai kézimunkatanítónői intézmény. Előbb ezt kell tanfolyamok rendezésével a cél szolgálatára képessé tenni. A tanfolyamok anyaga kiváló ipari szaktekintélyek közreműködésével volna megállapítható; ezek a haladást is ellenőrzik és tagjai lennének a vizsgálóbizottságnak.

A kézimunka- és rajztanítónőképzésnek, mely ma együtt történik, különválasztását kívánja, mert az egyikhez való nagyobb kedvet, fejlettebb képességet rontja a másikkal való kényszerű foglalkozás. Olyan megoldás is segíthet itt, ha a kevésbbé kedvelt ágból a vizsgálat alól fölmentést kap a tanítónőjelölt. A polgári és felsőbb iskolai kézimunkatanítónők képzését akarja megfelelőbbé tenni ezekkel a gondolatokkal a könyv szerzője. *Műhelyi nevelés Páris iskoláiban* című munkája tüzetesebb tájékoztatást is ad ezekben a dolgokban.

Az elemi iskolai tanítónők képzését is ki kell egészíteni a kézimunkában és főzésben teljes jártasságra való neveléssel.

Angyal János.

ÚJ MAGYAR KÖNYVEK ÉS FÜZETEK.

Dr. Fináczy Ernő: *A renaissancekori nevelés története.* Vezérfonal egyetemi előadásokhoz. Budapest, 1919. Hornyánszky Viktor. (N. 8-r. VI+289 l.) 40 K.

Gyermekmunka és gyermekvédelem. A törvényes munkásvédelem magyarországi egyesületének kiadványai. 30. sz. Budapest, 1918. Az egyesület kiadása. (8-r. 45 l.)

Geréb József: *Klasszikus világ és modern műveltség.* Olcsó Könyvtár 1888—1893. sz. Budapest, 1918. Franklin-Társulat. (16-r. 96 l.) 2 K 40 f.

Csáthy Kálmán (szerk.): *Egyetemi naptár 1918/19.* A debreczeni áll. tudományegyetem hallgatóinak útmutatója. Debreczen, 1919. Csáthy Ferenc könyvkiadóvállalata. (K. 8-r. 119 l., 1 t.) 5 K.

Nemes Lipót (szerk.): *A gyermekmentés útjai.* Budapest, 1918. Bethlen Gábor-kör. (Lex. 8-r. 222 l.) 13 K 80 f

Mitrovics Gyula: Nevelésügyi feladataink a háború után. Debreczen, 1918. Csáthy Ferenc könyvkiadóvállalata. (K. 8-r. 68 l.) 3 K 40 f.

Schack Béla: Felső kereskedelmi iskoláink tanítás-tervének fejlődése. Budapest, 1918. Lampel R. (N. 8-r. 93 l.) 10 K.

Alexander Bernát: A háború után. Négy előadás. (A háború mint nemzetnevelő. 1914. dec. 18. — A háború filozófiájáról. 1915. jan. 6. — Iskola és háború. 1916. márc. 17. — Művészet és háború. 1917. máj.) Magyar Könyvtár 905—907. sz. Budapest, 1918. Lampel R. (16-r. 80 l.) 1 K 50 f.

Somogyi Géza: A jövő nemzedék nevelése. Fischhof-nyomda. Kispeszt. (N. 8-r. 15 l.)

Migray József: Szocializmus és népnevelés. Az oktatásügy reformjának alapkérdései. Táltos-Könyvtár 5—7. sz. Budapest, 1919. A Táltos kiadása. (K. 8-r. 128 l.) 6 K.

A régi és az új iskola. A népnevelés felszabadítása és a kommunista munka[-] és játékközösség a gyermeknevelésben. 1919. Kiadja a Közoktatásügyi Népbiztosság. (N. 8-r. 8 l.) 40 f.

Dr. Orel Géza: Szociális reformok iskoláinkban. 2. kiadás. Budapest, 1919. Lampel R. (8-r. 32 l.) 2 K 50 f.

Dr. Orel Géza: A tanoncoktatás kérdésének megoldása. Budapest, 1919. Lampel R. (8-r. 24 l.) 2 K.

Kner Imre: Ipari nevelés és iparművészet. Gyoma, 1919. A szerző kiadása. (8-r. 31 l.)

SZEMLE.

Feladataink a tanítóképzés terén.

A nemzetnevelésnek nagy és előttünk mindenek felett álló célját kívánjuk szolgálni, amikor a magyar köznevelés terén való legközelebbi tennivalókkal foglalkozunk. E legközelebbi tennivalók közé tartozik a tanítóképzőknek olyan irányú fejlesztése, hogy a belőlük kikerült tanítók közelebb hozzák a népiskolát az élethez, a népiskolákban a magyar nemzeti eszmény gondolata érvényesüljön s a népiskola révén a nemzet gondolata erősödjék.

Régi igazság, hogy a nevelő a nevelés eszményeinek és végcéljának kitűzésekor a jövőbe néz; abba a jövő időbe, melyet el szeretne érni s melynek eléréséhez méri a munkáját. Ámde épp ilyen régóta vallott másik igazság, hogy a nevelőnek s a köznevelés ügyén gondolkodónak a mai állapotokból kell kiindulnia, a nemzetnek mai állapotával, a mai gyermekekkel, a közoktatásügynek jelenlegi helyzetével kell számot vetnie, amikor munkálkodásának tervezetét el-

készíti vagy az oktatás függő kérdéseinek megoldásán gondolkodik. Csak azt a nevelői gondolkozást, törekvést és irányítást kísérheti igazi siker, amelyik a jelen idő által adott helyzetre épít, de úgy épít, hogy a munkához az eszméket, az irányt s az elérendő végcélt annak a jobb, tökéletesebb és nemesebb jövőnek a fényétől nyeri, amelyet lelki szemei előtt lát, amely után lélekkel vágyódik, amelyet el szeretne érni, amikor nemzete rábízott emberkincsének neveléséhez, oktatásához hozzáfog.

A nevelésnek ilyen irányú felfogása vezet bennünket, mikor azoknak a feladatoknak megoldásával foglalkozunk, amelyek a tanítóképzés terén a jövőben ránk várnak. Olyan tanítókat kell nevelnünk, akik a népiskolát az egész országban mindenütt a mai kor szükségleteinek megfelelően tökéletesebbé, s így a társadalomra és minden egyes tagjára is hasznosabbá teszik; akiknek lelkében a nemzet gondolata uralkodik, akik nemzeti tudatosságra nevelik a gyermeket és ilyen irányú munkájukkal az iskola révén a felnőttekre is hasonló irányban hatnak.

E kettős cél érdekében feltétlenül szükséges, hogy a tanítóképző-intézeti tanárok 1. a mai népiskolai állapotokat s 2. a tanítóképzés multját és jelenlegi állapotát jól ismerjék. Csak ennek nyomán várhatjuk a tanítóképző-intézeti tanári hivatás tudatosságának kifejlődését. A tanítóképző-intézeti tanárnak — minthogy a tanítók tanítója — minden más iskola tanáránál jobban, tudatosabban kell éreznie, mire neveli tanítványait, milyen munkára készülnek azok elő, mily szerepet tölt be ő s milyen szerepet töltenek be majd tanítványai a nemzet életében. Ha a tanítóképző-intézeti tanár mindezt meggondolja, belátja, milyen fontos az ő munkája a nemzet életében; ha pedig eme tudatosságra jutott, munkájában a nemzeti öntudat gondolata fog uralkodni, s tanítványait, a nemzet jövőendő tanítóit is úgy fogja képezni, hogy azoknak a lelkében is a nemzeti gondolat fog uralkodni.

Hogy ezt elérjük, legelőször is nemcsak megengedhetőnek, hanem egyenesen szükségesnek is tartjuk, hogy tanítóképzőinkben olyan tanárok is legyenek, akik előbb népiskolában tanítottak. Az ilyen tanár gyakorlatból is jól ismeri a népiskolai nevelés-oktatás munkáját; mint tanító megismerte a népiskolai tanítók helyzetét és közszellemét; a tanítók közt munkálkodván, megértette a népiskolai tanítóság rendi törekvéseit, vágyait és követeléseit. Az ilyen tanár a maga tanítói életében közvetlen összeköttetésben állván a népiskolai tanulók szülőivel, valamint a népiskolára hatást gyakorló közigazgatással s a hatóságokkal, jól ismeri a népiskola és a szülői ház közötti kapcsolatot s ennek a kapcsolatnak legbenső rugóit, valamint azokat a feladatokat, melyek e téren még megoldásra várnak. A népiskolai

tanítóból lett tanítóképző-tanárok olyan szellemet visznek magukkal a tanítóképző-intézet tanári karába s olyan szellemben fogják képezni a növendékeket, amely szellem csak igen kedvező hatásokban nyilvánulhat meg. A népiskolai tanítói és tanítóképző-intézeti tanári működésnek egyazon személyben való ilyen összekapcsolódása a legjobb és legbiztosabb módja annak, hogy a hivatása magaslatán álló tanítóképző tanár valódi és mély irányító hatást gyakorolhasson növendékeire nem csupán a tantárgyába vágó szakkérdésekben és a szakismeretek terén, hanem a tanítói hivatás felfogásának, gyakorlásának nem kevésbé fontos irányítása és megalapozása, más szóval a helyes tanítói szellem terjesztése tekintetében is. Elvitathatatlan igazság, hogy a tanítói gyakorlattal is bíró tanítóképző tanárok a legalkalmasabbak arra, hogy a tanítóképzőkben a gyakorlatibb szempontok képviselői legyenek, mert sok olyan tanácsot és útmutatást adhatnak a leendő tanítóknak, amely tanácsok és útmutatások nyomán a kezdők előbb és jobban megtalálják magukat az iskolában. Ha pedig ilyen gyakorlati értékű oktatást is adnak, ezzel a népiskola munkájának színvonala is emelkedni fog, mert sok kezdő tanítónak próbálkozásokra vesztegetendő munkaereje azonnal helyesebb irányú, tehát eredményesebb munkára fog jutni. Az elemi és esetleg polgári népiskolai tanítói gyakorlattal is bíró tanítóképző-tanár gyakorlati működése folytán megismerte a különböző életkorú növendékek nevelésének és oktatásának különbségeit, de megismerte az egyezőt, a mindig szem előtt tartandó szempontokat is, tehát tudatában van a nevelő munka főszerzőjainak épp úgy, mint az egyes iskolák külön-külön igényeinek, feladatainak és a bennük folyó munka sajátosságainak.

Mikor így gondolkozunk, korántsem kívánnók a tanítóképzésnek mai színvonalát visszaesélyesztetni arra a régi színvonalra, amikor egyik-másik tanítóképző-intézetben alig volt ilyen intézetre képesített tanár. Maradjon meg a tanítóképző-intézeti tanárképzésnek mostani rendje. Csupán azt sürgetjük, hogy az elemi vagy polgári népiskolában működő, elemi és polgári iskolai tanítói oklevéllel bíró tanítók is beiratkozhasssanak arra a kétéves egyetemi tanulmányra, amely ma a tanítóképző-tanári elméleti szakképzettséget nyújtja. Adjunk módot arra, hogy a törekvő, magát képezni vágyó gyakorló elemi és polgári népiskolai tanítóból a törvényes elméleti képesítés megszerzése után tanítóképző-intézeti tanár lehessen. Nincs tisztviselőpálya, ahol gátat vetnének a tisztviselőnek továbbképzése és ez úton való érvényesülése elé, csupán a közoktatás terén látunk ilyen felfogást. Sajnálatos bizonyosságul hozzuk fel szavaink példázására, hogy hazánk fővárosa egyenesen erre a törekvést, önképzést, önbecsérzést tompító elvre építette fel új fizetési szabályzatát!

Talán nem túlozunk, amikor úgy véljük, hogy felfogásunkban hazánk tanítóságának egésze osztozik és kívánságunkkal a közhangulatot, a tanítóság összességének vágyát fejezzük ki. De nem csupán jelesebb és törekvő tanítóinknak fontos érdeke, hogy tovább is fokozatosan érvényesülhessenek, hanem — mint főntebb vázlatosan rajzoltuk — tanítóképzésünk is csak nyerne vele, ha a tanítóképző-intézeti tanárképzőből kikerülő, elméletileg képzett, de népiskolai tanítói gyakorlattal nem bíró, a népiskolai tanítói munkát és életet nem ismerő tanárok karába olyan tanárok is bejutnának, akik az elméleti képzettség megszerzésén kívül gazdag elemi (esetleg még polgári) iskolai tanítói gyakorlatot is visznek oda magukkal.

Semmiképpen nem látjuk be, hogy az elemi és polgári népiskolai tanítói oklevéllel bíró gyakorló tanítót miért nem bocsátják ma az egyetemre, ahol az Apponyi-kollégium hallgatói szakképzettségüket nyerik. Nem értjük meg, mennyivel ér kevesebbet a talán 10—15 éves elemi és polgári népiskolai gyakorlattal bíró népnevelő annál az ifjú tanárjelöltnél, aki az iskolát csak a gyakorlati tanítás óráiból ismeri, s aki az évek hosszú során át szerzett tanítói gyakorlattal szemben még csupán a «kollégiumi életben való részvételt» tudja felmutatni. Közoktatásunk intézői talán a tanítóképző-intézetek színvonalát féltik azoktól a népiskolai tanítóktól, akik igazán ismerik a népiskolai nevelés-oktatásnak elméleti és gyakorlati munkáját, s évek munkájával szerzett tapasztalatból tudják, látják, érzik és értékelik azt, hogy milyen munkára és hivatásra kell képezni a tanítójelölteket.

Ez az elzárkózás már tovább nem tartható fenn. Nem tartható fenn abban az időben, amikor néhány hónapos tanfolyamon sebtiben képzett tanárokkal akarnak a tanítóképző-intézeti tanárhiányon segíteni.

Ezelőtt is nem egy olyan népiskolai tanító törekedett tanítóképző-intézeti képesítés megszerzésére, akinek éppen olyan jeles polgári iskolai oklevele volt, mint annak a tanárjelöltnek, aki a kollégiumi életben való tevékeny részvétel alapján egyetemi előadásokra járhatott. Ámde kérvényét elutasították, mert elemi vagy polgári iskolai állása volt s ezt a családos ember nem hagyhatta ott. Az egyetemre eljárhatott s vizsgázhatott volna, de a kollégiumi életben nem vehetett részt. Sok törekvő tanító érettségit tett tehát és így iratkozott be az egyetemre. Ott nem kívánták tőle, hogy megélhetésének forrásáról lemondjon. Amikor aztán a tanítói munka mellett megszerzett érettségi bizonyítvány és a tanítói munka mellett letett egyetemi vizsgák után a tanító középiskolai tanári oklevelet kapott, oklevelével a kollégiumi életben való részvétel nélkül is akadály nélkül kaphatott volna tanítóképző-intézeti tanári állást. Azért

írjuk, hogy kaphatott volna, mert középiskolai tanári oklevelével most már nem pályázott tanítóképző-tanári állásra, hanem gazdag tanítói ismereteit valamelyik középiskolába vitte és ott érvényesítette.

A tanítóképző-intézeti tanári szaktudást nyújtó egyetemi tanulmányt azért is meg kellene nyitni a polgári iskolai képesítésű néptanítók előtt, hogy több tanítóképző-tanárunk legyen, mint amennyit évenként a tanítóképző-intézetek kívánnak. Ezzel azt érnők el, hogy a tanítóképző tanári oklevéllel bíró kezdő tanároknak egy része egy-két évig elemi vagy polgári népiskolában kapna állást és szerezne olyan tanítói gyakorlatot, melyet utóbb a tanítóképző-intézetben az ott folyó munkának javára fordíthatna. Nem csodálkozunk, ha gondolkodásunk a megütközés szavát váltja ki azokból, akik köznevelésünknek legfőbb érdekeit is teljesen az egyének érdekéből nézik és értékelik. Nem látjuk be, miért ne kezdhethné a tanítóképző-intézet tanároknak egy része pályáját népiskolában, tehát abban az iskolában, amelynek vezetésére tanítókat, mestereket képezni az ő életcélja.

Ezek volnának hitünk szerint legalkalmasabb módjai annak, hogy 1. elegendő tanítóképző-intézeti tanárunk legyen, 2. a tanítóképző-intézeti tanár ismerje a mai népiskolát. A tanítóképző tanárnak azonban tovább is figyelemmel kell kísérnie a népiskolát. Ezt úgy érheti el, ha 1. időnként egy-egy órára meglátogatja valamelyik népiskolát; 2. részt vesz a népiskolai tanítóság gyűlésein; 3. iskolaszéki tagságot vállal; 4. általában teljes figyelemmel kíséri a tanítói rend munkáját, tevékenységét és mozgalmait és a tanítóképző-intézeti tanári működést elsősorban érintő szakfolyóiratokon és szakmunkákon kívül figyelemmel olvassa a népiskolák nagyobb szaklapjait és a népiskolai tanítás körébe vágó új munkákat, az új tankönyveket stb.; 5. a népművelő mozgalmakban való részvétel elől sem zárkozhatik el.

Ami azt a második fontos feladatot illeti, hogy a tanítóképző-tanár alaposan megismerje a tanárképző-intézetnek és tanári testületnek multját és jelenét, szóval egész történeti fejlődését, az idevágó és legközelebbi teendők tekintetében Imre Sándornak nem régen megjelent cikkére utalunk.¹

Legelső szükséglet a magyar tanítóképzés története. Ezzel kapcsolatban nagyon kíváncsok, hogy elkészüljön a tanítóképző-tanárok országos egyesületének története. A mai állapot megismerése végett szükség van rendszeres összefoglalások közlésére a tanítóképzésnek egy-egy évről. Sok tanítóképző-intézeti tanár foglalkozik gyermektanulmánnyal és lélektannal; szükséges volna, ha a tanárok és tanár-

¹ Dr. Imre Sándor: *Bevezetés a tanítóképző-intézeti tanári hivatásba.* (A Magyar Tanítóképzőnek 1917 januári számában.)

jelöltek részére összeállítaná valaki az elemi iskolai és tanítóképző-intézeti növendékek lélektanát. Egybe kellene állítani a tanítóképző-intézeti tanári munkát jellemző vonásokat. Majdnem hiányzik irodalmunkból a tanító lélektanára még az utalás is. Szükséges volna, ha a tapasztaltabb tanárok ez irányban jó megfigyeléseket közölnének. (Éppen ezért szívesen felemlítjük Szabó Lászlónak *Adatok a tanító lélektanához* c. tanulmányát; székfoglaló a M. Pædagogiai Társaságban 1916 márc. 17-én.) Szükséges volna megírni az egyes tantárgyak tanításának történetét, össze kellene állítani a tanítóképzésnek magyar irodalmát.

Ezeket tartjuk legközelebbi feladatainknak a tanítóképzés terén. A népnevelés mérhetetlen fontosságának tudatában tegyünk meg minél előbb minden lehetőt a tanítóképző-intézetben folyó munkának mélyítésére s a tanítóképzőknek a mai kor szükségleteinek megfelelő tökéletesebbé tételére.

Kováts Alajos.

Politizálás az iskolában.

Politikai vitatkozások alól nem igen vonhatta ki magát az ember sem a háború előtt, sem a háború alatt és nem vonhatjuk ki magunkat most sem. A viták — aszerint, hogy hol és kik között — nagyon sokféle hangnemben folynak; hol enyhébb, hol szenvedélyesebb formát öltenek s nem egyszer keserű kifakadásokra adnak alkalmat. Az a kérdés most már, hogy az iskola vagy a tanári szoba szorgalmi időben alkalmas-e politikai vita-csatákra? Szabad-e politikai vitákat rendezni ott, ahol a becsületes iskolai politikának oly sok kérdése kifejtésre vár? Fontosaknak tartom ezeket a kérdéseket s szeretnék teljes elfogulatlansággal felelni rájuk.

Lássuk először az óráközi szünetek mikénti felhasználásának azt a példáját, mely úgyszólván rendszerré lett majdnem minden iskolában.

Az óráközi szünetek alatt a tanár is, a tanítvány is pihenni szeretne. A gyermeknél a pihenés sétálásban, szaladgálásban és játékban nyilvánul. A tanár pihenő foglalkozásképpen szeretne olvasgatni, órára előkészülni (erre is van még eset!), esetleg csendes társalgás vagy dolgozatjavítás közben egy cigarettát elszívni. Boldog az a szaktanár, akinek szertára van s csakugyan azt a pihenő foglalkozást választhatja, amely neki jól esik. De a többi tanár a testületi szobára van utalva s jaj annak a szegény tanárnak, aki ott a heves politikai szócsaták közben saját akarata szerinti pihenést szeretne biztosítani magának. Önkénytelenül is belesodródik a vitatkozásba s

mert mást nem tehet, ő is szidja a pártokat és pártférfiakat csengetésig, sőt csengetés után is. Ha ilyenkor egy-egy tanuló bedugja a fejét, hogy dolgozatot levigyen, vagy hogy kérdezzen valamit az osztályfőnökétől, a tanuló hangját nem hallja meg senki, a gyermek pedig, megijedvén a nagy lármától, visszahúzódik s a künn állókkal tudatja: «Most nem lehet, a tanár urak veszekednek.»

A csengetés után kezdődik a kijózanodás, naplók keresése s a tanári szoba ajtaja előtt összegyűlt gyermekhad kihallgatása, szertári tárgyak előkeresése stb. Ezzel korántsem akarok a percnyi pontossággal való órára menés mellett síkra szállni, de az igenis bizonyos, hogy a politikai vitatkozások a tanításnak nyugodt menetére az idegek felkorbácsolásával károsan hatnak s a maguknak csendesebb szórakozást szánt tanároknak jogos elkeseredést okoznak.

A fentebb mondottak nem azt jelentik, hogy a pedagógus ne foglalkozzék politikával. Sőt feltétlenül szükségesnek tartom, hogy foglalkozzék vele, mert a tanügyi újítások is szoros kapcsolatban vannak a politikával. A kultúrpolitikuskokat és pedagógusokat egyformán kell hogy érdekelje mind a kettő. Nagyszabású újításoknak gyors ütemben való keresztülvitelére van szükség az egész tanügyi politikában, de a hozzávaló munkának helyét és idejét, a hozzávaló munkások és eszközök helyesen meg kell választani. E nagy újító munkának helye lehet az iskola is, csak hogy nem szorgalmi időben.

Sokan vannak a pedagógusok között, kik nem járnak pártkörüli gyűlésekre, nem járnak körökbe, kaszinókba s ez is oka lehet annak, hogy a politikai viták az óráközi szünetekben játszódnak le. De szerintem ezeket a vitákat lehetne rendezni az iskolában máskor is; akár mindennap összejöhetnének a testület tagjai olyan időpontban, amikor az óráközi csengetések nem zavarnák őket a vitatkozásban. Ilyenkor — tehát a délutáni szorgalmi időn kívül — a tanári könyvtár órája is inkább ráérne, hogy az iskolába járó folyóiratokat, esetleg napi- és hetilapokat az érdeklődő kollégáknak rendelkezésére bocsássa. Ha a tanárok tudnák, hogy az iskolában a tanári és könyvtári szoba a délutánnak bizonyos óráiban rendelkezésükre áll, meg vagyok róla győződve, hogy az ilyenformán társalgó- és olvasószobává átváltoztatott testületi szobát sokan látogatnák. A tanári könyvtár órájának sem kellene mindennap bemennie, mert napos-rendszerrel egy tanárra egy héten legfeljebb egyszer kerülne a sor a könyvtárosi teendők elvégzésében. Ez már azonban részletkérdés az eszme megvalósításában; céloom inkább csak az, hogy az eszme helyességéről az illetékes tényezőket meggyőzzem.

Visszatérek tehát a pedagógiaiilag oly helytelenül felhasznált óráközi szünetekre, melyek ma úgyszólván csak arra valók, hogy

elzárkózzunk a gyermekek elől. Hány helyen ki van írva a tanári szoba ajtára: «Tanulóknak a tanári szobába belépni tilos»! Azt kérdezem: miért? A nagy, politikai és felekezeti viták miatt?

Mostanában a tanulók lelkülete is nagy változásokon ment keresztül, tehát ha kérdeznivalójuk van, hadd kérdezzenek. Óra alatt, ha a tanulók a tárgytól eltérő dolgokról akarnak érdeklődni, legtöbbször leintjük ezzel a mondással: «Nem tartozik ide». Szerintem szükséges, hogy a kapcsolat a tanár és a tanítvány között fennálljon óra alatt épp úgy, mint az óráközökben. Politizálás helyett, ha más iskolai elfoglaltságunk nincs, a tanulók között van a helyünk. Gondoljuk meg, hogy a tanulók száma iskolánként 400—1000 között váltakozik, a testületi tagok száma pedig ennek a számnak csak kis százaléka. Ha mármost óra alatt nem érünk rá mindenre felelni, a szünetek alatt meg elzárkózzunk: mikor beszélgethessünk bizalmasabban azokról a kérdésekről, melyekre a feleletet a tanulók mitőlünk várják?

A tanulóknak a «felügyelő tanárok» szereplése nem nagyon tetszik s éppen azért néha ők is elzárkóznak előlük, hogy megfelelő szórakozást kereshessenek maguknak (ilyen a cigarettázás!). A tanulók már ismerik az egyes «felügyelő tanárok» szokásait s felügyelői hivatásuk alatt nem igen zaklatják őket kérdésekkel, vagy ha mégis kérdeznek valamit, csak azért intéznek kérdést, hogy azalatt a felügyelet szüneteljen.

Ha minden felügyeleti beosztás nélkül vagy akár beosztással a tanárok jórésze a tanulók között járkálna, ennek jótékony fegyelmező hatása az órákra is kiterjedne. A tanár és a tanítvány együtt dolgozzék s együtt legyen pihenés alatt is. Ennek a rendszernek üdvös voltáról a gyakorlatban még nem lehetett alkalmam meggyőződni, mert tizennégy évi szolgálatom alatt még nem tanítottam olyan iskolában, ahol ezzel a rendszerrel találkozhattam volna.

Benedek János.

VEGYES.

Miniszteri programcikk. Most az «Új» foglalkoztatja, nyugtalanítja, izgatja az elméket világszerte. Mindenütt újjászervezésről, újtásokról, megújodásról beszélnek, írnak. A dolgoknak ilyen alakulása egyébként már a háború küszöbén sejthető volt (l. *M. P.* 1915, 28—53. l. «Új idők»). Amikor e folyóiratnak volt szerkesztője megírta «*Belső megújodás*» c. komoly cikkét (*M. P.* 1918, 564—66), ugyanakkor az egyik porosz közoktatásügyi miniszter is papírosra rózta az «Új»-jal kapcsolatos gondolatait. A *Monatschrift für höhere Schulen* nov.-dec.-i száma érdekes meg-

lepetéssel szolgál: *Neue Bahnen im preussischen Ministerium für Wissenschaft, Kunst und Volksbildung* címmel két lapon Hoffmann Adolf, immár volt miniszter, mondja el közművelődési programját, amelyben tömörítve megtaláljuk az utolsó években főleg a német szocialisták és liberálisok részéről hangoztatott jelszavakat, reformkívánságokat és javaslatokat. Az új minisztérium feladata, írja Hoffmann, hogy új utakat tegyen szabaddá és középpontja legyen mindazoknak a törekvéseknek, amelyek e célokat szolgálják. A forradalom szülte új államnak biztosítéka az ifjúság és ezért a reformokat az iskolán kell kezdeni, mely az egységes iskolán fog felépülni. Minden állampolgárnak a művelődésnek egyforma lehetőségei álljanak rendelkezésre. Valóra fog válni a tanítás és a tanszerek ingyenessége. Gyermkeinket a szabadság szellemében akarjuk nevelni, menten minden gyámkodástól, a történelemnek hagyományos meghamisításától, a tanításnak felekezeti befolyásolásától. Az iskola és az egyház teljes szétválasztását, úgyszintén a vallás szabad gyakorlását biztosítjuk. A fej- és kézimunka egyaránt fontos a társadalomra; a művelődésnek valamennyi eszköze és intézménye mindenki részére egyformán hozzáférhető legyen. A miniszter kissé szónokias módon felhívja a «polgárokat és polgárnőket», hogy ennek az eszményi programjának megvalósításában legyenek segítségére «a néptársak javára, az egész emberiség üdvösségére!» Amikor a *Monatschrift*nek ez a száma megjelent, Hoffmann már nem volt miniszter. Hivatali ténykedése, főleg az iskolai vallástanításnak gyökeres kiirtására irányuló törekvése még politikai elvtársaiban is ellenzésre talált, de nagy ellenzéke támadt neki magában a minisztériumban is, ahol többen nyíltan állást foglaltak ellene. A kisebbségi (függetlenségi) szocialista közoktatási miniszter elment, minisztertársa, a többségi szocialista-pártbeli Hänisch egyelőre megmaradt. Ezzel a porosz közokt. minisztérium ikerjellege megszűnt. Úgy látszik, itt sem fér meg két dudás egy csárdában. A két porosz közokt. miniszter, Hoffmann és Hänisch közti ellentét főleg az egyház és az állam elválasztása és az iskolai vallástanítás teljes megszüntetése ügyében éleződött ki.

kf.

Új irányelvek a történelem tanításában. Ez a kérdés most mindenütt napirenden van, győzőknél és legyőzötteknél egyaránt. Ezúttal két szomszédos országnak idevágó mozgalmáról számolunk be. Németországban Hoffmann Adolf volt miniszternek 1918 novemberi emlékezetes rendelete vetette felszínre a kérdést s a német történelemtanárok szövetségének folyóiratában (*Vergangenheit und Gegenwart*, 1919 januári füzet) maguk a kiadók, Friedrich és Rühlmann tanárok, szöltak hozzá. Tétéleik, amelyekben a «forradalom követeléseit» részben elismerik, részben visszautasítják, a következők: 1. A történelemtanár működésének feltétele tudományos meggyőződésének szabadsága. Ennek befolyásolására (*kommandieren*) irányuló minden legcsekélyebb kísérlet a leghatározottabban visszaautasítandó. 2. A történelemtanításnak mint ethikai szaknak jellegét fenn kell tartani s lehetőleg erősíteni. 3. A történelem tanára maradjon az igazság kutatója és mindenkivel szemben legyen igazságos. Ápolja a haza iránti szeretetet, de ne a sovinizmust és ne nevelje az ifjúságban a

bosszú érzéseit. Mély társadalmi megértéssel kell rendelkeznie, a tanításban a fennálló államformával szemben minden izgatástól tartózkodjék és változatlanul az állam iránti hűsége (*Staatsgesinnung*) neveljen. 4. Kiváratosnak látszik a háborús és dinasztikus történelemnek némi megszorítása, viszont a művelődéstörténetnek, különösen a belpolitikának kiszélesítése. Tárgyalni kell az elemi közgazdaságtant, alkalmi szociológiai tanítások is megengedhetők, de a tulajdonképpeni történelemtanításnak szociológiával való pótlása nem fogadható el. 5. A tananyag módosítására vonatkozó valamennyi intézkedés csak a tanügyi hatóságok és a szakemberek közös tanácskozásainak eredménye lehet. — Német-Ausztriában a közoktatásügyi h. államtitkár szept. végén adta ki az új *Irányelveket* (*Richtlinien*) a középiskolai tanárok részére a történelem és honismeret tankönyveinek alkalmazása ügyében. Az ifúságot ezentúl nem szabad a történelmi tankönyvek háborús történelmi, uralkodói és dinasztikus részleteinek emlékeztetbe vésésével gyötörni; a volt osztrák-magyar monarchia története a történelem tanításának keretében az eddiginél jóval csekélyebb tért kell hogy elfoglaljon. Az *Irányelvek* nyomatékosan ajánlják a történelem tanításának olyan módszerét, amely mindenekelőtt a hazai föld és nép népi (*völkisch*), gazdasági és társadalmi fejlődésének nagy történelmi összefüggését veszi alapul. A jövőben az immár oly szűk határok közé szorított hazának (*Heimat*) a története lép homloktérbe és tárgyalandó annál behatóbban. Szoros kapcsolata Németország és a német nép történetével kerül a Habsburg-birodalom történelmi összefüggései dicsőítésének helyébe. A tanárságot buzdítani kell arra, hogy a történelem tanítását a céltudatos állampolgári nevelés és a társadalmi erények felkeltése érdekében értékesítse. Amíg teljesen megfelelő tanítási segédeszközök nem állnak rendelkezésre, jegyzik meg az *Irányelvek*, a tanárságnak mindent el kell követnie, hogy sikeresen áthidalja a régi tantételek és az élő tények között tátongó széles űrt. De ugyanekkor óva intenek minden felesleges vitatkozástól, amely annak látszatát kelthetné, mintha immár minél gyorsabban merő ellentétét kellene tanítani annak, ami eddig érvényben volt. Ezek a német és osztrák fejtegetések nem egy olyan igazságot tartalmaznak, amely a jövő magyar történelmi oktatásnak is javára válna.¹ kf.

A neveléstudomány a magyar egyetemeken.² Egyetemeken az 1918—19. tanévben a következő pedagógiai előadások voltak hirdetve: A budapesti egyetemen az I. félévre: 1. A bölcsészettudományi karon: Dr. Finácz Ernő ny. r. tanár: a) Didaktika. Hetenként 4 óra. b) Pestalozzi pedagógiája. 1 óra. c) Pedagógiai gyakorlatok (kapcsolatban

¹ Ennek ötletéből felhívjuk olvasóink figyelmét Lavisse Ernőnek a *Revue Pédagogique*-ban (1904 szept. 15., 211—220. l.) megjelent *L'histoire à l'école* c. beszédére. Ebben t. k. ezekkel a most és mindig időszerű szavakkal fordul a tanulóifúsághoz: «Ne felejtsek el soha, hogy a köztársasági szabadság rendszere alatt minden erőszak bűn; megölheti a szabadságot és a köztársaságot». (219. l.)

² A budapesti és debreczeni magyar tudományegyetem tanrendje nyomán.

Pestalozzi-olvasmánnyal). Elsősorban a tanárképző-intézet tagjai részére. 2 óra. — Dr. Acsay Antal magántanár: Az újkor pädagogiája Rousseau föllépéseig. 2 óra. — Középiskolai tanárképző-intézeti előadások és gyakorlatok: Dr. Waldapfel János: a) A középiskolai tanár hivatása, különösen a módszeres tanítás feladatai. 1 óra. b) Középiskolai német olvasmányok tárgyalása. 2 óra. c) A középiskolai német nyelvtani oktatás anyaga és módszere. 1 óra. d) Gyakorlatok a középiskolai methodika köréből. 2 óra. — 2. A hittudományi karon: Dr. Acsay Antal megbízott előadó: a) Általános neveléstudomány. I. rész. 2 óra. b) Tanítás- és módszertan. 2 óra. A II. félévre: 1. A bölcsészettudományi karon: Dr. Fináczy Ernő ny. r. tanár: a) Neveléstörténet. (XVII. század.) Hetenként 4 óra. b) Pädagogiai problémák. 1 óra. c) Pädagogiai gyakorlatok. (Kapcsolatban Comenius-olvasmánnyal.) Elsősorban a tanárképző-intézet tagjai részére. 2 óra. — Középiskolai tanárképző-intézeti előadások és gyakorlatok: Dr. Waldapfel János: a) A magyar nyelv és irodalom methodikája. 1 óra. b) Középiskolai német olvasmányok tárgyalása. 2 óra. c) A középiskolai német nyelvtani oktatás anyaga és módszere. 1 óra. d) Gyakorlatok a középiskolai methodika köréből. 2 óra. — 2. A hittudományi karon: Dr. Hanuy Ferenc ny. r. tanár: A kath. iskolaügyre vonatkozó egyházi és állami törvények és rendszabályok. 1 óra.¹ A debreczeni egyetemen az I. félévre: Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár: a) A középkori nevelés elmélete. Heti 3 óra. b) Az akarat nevelése. 3 óra. c) Szemináriumi gyakorlatok az érzelem nevelése köréből. 1 óra. d) A magyar nyelv és irodalom tanításának középiskolai módszere. (Tanárképző-intézeti előadás.) 2 óra. — Dr. Pokoly József ny. r. tanár: Történelemtanítás a középiskolák alsó és felső osztályaiban. (Tanárképző-intézeti előadás.) 2 óra. A II. félévre: Dr. Mitrovics Gyula ny. r. tanár: a) A görögök és rómaiak nevelése. Heti 3 óra. b) Az egyéni nevelés. 3 óra. c) A magyar irodalom középiskolai tanításának módszere. (Tanárképző-intézeti előadás.) 2 óra. d) Szemináriumi gyakorlatok. 1 óra. — Pályatétel a pedagógiából: Az egyetemi pädagogika történelmi fejlődése az egyetem ideáljából levezetve. N.

Értekezlet a pedagógiai folyóiratok ügyében. Imre Sándor vallás- és közoktatásügyi államtitkár szeptember 25-én értekezletet tartott a pedagógiai folyóiratok ügyében s mérlegelve egyrészt a folyóiratok megjelentetésében felmerült nehézségeket, másrészt szem előtt tartva a közvetlen jövőnek a feladatait s a tudatosan közös célra való törekvésnek nagy fontosságát, megállapodott a szerkesztőkkel egy közös munkatervnek általános körvonalaiban s néhány egyetemes irányelv követésében. N.

¹ A proletárdiktatúra életbeléptetése után „egyes előadások pótlására és a tanárképzés kiegészítésére” a közoktatásügyi népbiztos átmenetileg a II. félévre új előadókat bízott meg előadások tartásával. Ezek közül neveléstudományi tárgyak voltak a következők: Antal Márk: A kommunista társadalom iskolája. Hetenként 2 óra. — Kármán Elemér: A gyermekvédelem alaptanai. 2 óra.

MAGYAR PÆDAGOGIAI TÁRSASÁG.

Hivatalos nyugtázás.

A M. P. T. pénztárába a következő befizetések történtek:

I. 1918 október 23-tól december 31-ig:

Kültagok befizetései:

1918-ra: Acsay I. Ányos I. Badacsony. Ágh G. Ballai K. Batta

I. Kolozsvár. Benedek J. Békássy S. Chobodietzky A. Igló. Császár E. Pozsony, Eltscher S. Nyiregyháza. Erődi K. Farkas A. Fazakas J. Kolozsvár. Fekete A. Ajton. Fest S. Fülöp J. Szeged. Gauss J. Palánka. Gál K. Kolozsvár. György L. Losonc. Hellmann I. Hilbert K. Hittig L. Horváth Gy. Csorna. Jovánovits Gy. Antalfalva. Juhász B. Orosháza. Kara Gy. Arad. Karl L. Kolozsvár. Kassai L. Csikszereda. Kaszapinovits V. Kevedobra. Kelemen B. Székesfehérvár. Kisparti J. Kopótsy B. Nagyvárád. Korom Gy. Békéscsaba. Kovács J. Erzsébetváros. Köblös S. Hajduböszörmény. Kristóf Gy. Szászváros. Krompaszky R. Selmecbánya. Lieskovszky I. Lotz F. Pécs. Lovass A. Hajdúnánás. Lupán D. Brassó. Marczinkó F. Mazuch E. Ungvár. Máté L. Mihalik S. Budafok. Mihályfi P. Halmi. Molnár J. Molnár Gy. Pardics. Mórocz B. Komárom. Müller P. Kevevára. Nagy J. Kolozsvár. Nagy Gy. Debrecen. Nagyváthy F. Nyiregyháza. Nógrádi L. Novy F. Paál I. Jászárokszállás. Pályi S. Pelle L. Paks. Perhács B. Szeged. Pogácsa J. Győr. Poszvék I. Szatmár. Prohászka L. Igló. Radnai J.-né. Rátz L. Sárospatak. Répay D. Riegler E. Ries F. Cegléd. Rozsonдай Gy. Fogaras. Ruttká F. Debrecen. Sassi Nagy L. Szathmáry I. Arad. Schmidt M. Seprődi J. Kolozsvár. Seregi L. Svarba J. Léva. Szenczy Gy. Szt.-Gotthárd. Szerényi A. Hódmezővásárhely. Székely K. Baja. Szinok Z. Erzsébetfalva. Szobi J. Pozba. Szobolovszky I. Kőrmöcbánya. Szüts F. Tata. Tamás K. Marosvásárhely. Tettamenti B. Makó. Tóth J. Szatmár. Török L. Bártfa. Vargha T. Gyöngyös. Vayda Gy. Csiffár. Velledits L. Vinekker J. Dombóvár. Vollmann J. Wagner Gy. Dusán.

1919-re: Andor K. Ányos I. Badacsony. Forrai I. Magyarszék. Gauss J. Palánka. Hilbert K. Hittig L. Imre L. Kolozskara. Kemenes J. Celldömölk. Kisparti J. Kohlbach B. Kopótsy B. Nagyvárad. Madai I. Miskolc. Medgyesi L. Zalaegerszeg. Munkácsi K. Müller P. Kevevára. Nagy Gy. Kissztapár. Riegler E. Schmidt F. Schmidt M. Szabó P. Erzsébetfalva. Szerényi A. Hódmezővásárhely. Szobi J. Pozba. Teveli M. Vayda Gy. Csiffár.

1920-ra: Ányos I. Badacsony. Kopótsy B. Nagyvárad.

II. 1919 január 1-től február 20-ig:

Rendes tagok adományai: Burány Gergely 100, Éltés Mátyás 4, Hidasi Sándor 4, Málnai Mihály alapítványra 100 K.

Kültagok befizetései:

1914-re: Vangel Béla.

1915-re: Böngérfi G. Kiss J. Madarász. Szuhács J. Balatonfüred. Vangel B.

1916-ra: Böngérfi G. Kiss J. Madarász. Molnár L. Jászberény. Szlamka A. Körmend. (2 K.) Szuhács J. Balatonfüred. Vangel B.

1917-re: Bihari F. Munkács. Böngérfi G. Dittler I. Belényes. Fekete L. Glatz E. Jaulusz I. Kelecsényi R. Kiss J. Madarász. Kötse I. Pápa. Mohar J. Csurgó. Molnár L. Jászberény. Szabó M. Szalóki R. Szlamka A. Körmend. Szuhács J. Balatonfüred. Vadász N. Szombathely. Varsányi F. Eger. Vangel B.

1918-ra: Algöver P. Medgyesháza. Bán K. Hajdúnánás. Bihari F. Munkács. Boretzky E. Böngérfi G. Dittler I. Belényes. Erdélyi L. (2 K.) Fekete L. Földes V. Ujpest. Galambos D. Szombathely. Gálos R. Győr. (1 K.) Glatz E. Goschi P. Székesfehérvár. Görk Gy. Abony. Horváth J. Nagyvárad. (2 K.) Jaulusz I. Kassai J. Győr. Kassuba D. Szentgotthárd. Kelecsényi R. Kiss J. Madarász. Kőnczöl J. Törökbecse. Kőcse I. Pápa. Málnai M.-né. Mohar J. Csurgó. Molecz B. Szentés. Molnár L. Jászberény. Müller J. B. Kevevára. Patayné Darvas A. Perényi L. Posch Zs. Keszthely. Schuschny H. Sebők J. Tata. Szabó M. Szalóki R. Szatmári L. Szinnyi J. (2 K.) Szlamka A. Körmend. Szuhács J. Balatonfüred. Török A. Varsányi F. Eger. Vangel B. Werner A. Eger. Vadász N. Szombathely.

1919-re: Algöver P. Medgyesháza. Balassa J. Balogh P. Bal-tazar G. Kecskemét. Baranyai Gy. Szeged. Baross Gy. Berényi J.-né. Bihari F. Munkács. Boretzky E. Böngérfi G. Buday T. Büttner F. Danilovits János. Décei Janka. Dénes Szilárd. Desits L. Dirner A. Erdélyi I. Szombathely. Erdélyi L. Erőss L. Farkas I. Túrkeve. Fekete L. Fürst A. Székesfehérvár. Gálos R. Győr. Gáspár B. Nyírbátor. Glatz E. Gonda J. Makó. Gorzó D. Görl Gy. Abony.

Hajdu J. Hajdu L. Kaposvár. Hulják P. Pilisszentlászló. Hatos I. Havas I. Ihász F. Sopron. Jaulusz I. Kárpáti K. Székesfehérvár. Kellemen K. Sümeg. Kiss J. Madarász. Klug P. Szeged. Kocsár I. Gesztely. Kossowitz Gy. Kovács G. Ujpest. Kovács J. Felsőlövő. Kovács F. Kőszeg. Kovács J. Nyíregyháza. Kronstein B. Debrecen. Kún A. Lamoss J. Latzkó H. Leitner F. Sopron. Madarász L. Magyar L. Málnai M.-né. Máté L. Mátrai R. Székesfehérvár. Moudry H. Moussong G. Nagy B. Nagy Gy. Debrecen. Nánay B. Debrecen. Neuhauser F. Neuhold Ö. Eger. Nógrády L. Olasz K. Mátészalka. Papp I. Szolnok. Papp L. Szombathely. Patayné Darvas A. Pell L. Paks. Perényi Gy. Nagyvárad. Petz V. Pécsi J. Székesfehérvár. Péntes Z. Makó. Pogátsa J. Győr. Posch J. Posch Zs. Keszthely. Bajcsányi E. Kevevára. Révai J. Révai J.-né. Rozs L. Vác. Schieberna J. Schuschny H. Simonffy J. Szombathely. Stettner A. Felsőlövő. Szabó K. Balatonfüred. Szalóki R. Szatmári I. Arad. Szathmári V. Szalay L. Székesfehérvár. Szlamka A. Körmend. Szomoru I. Magyarpécska. (2 K.) Szőke Gy. Brassó. Takács J. Kismarton. Tóth J. Szatmár. Vangel B. Varga L. Kalocsa. Vargha L. Varsányi F. Eger. Visnya A. Szeged. Weber F. Felsőzsolca. Wolf Á. Zoltáni K. Halmi. Zsámboki L. Székesfehérvár.

1920-ra: Algöver P. Medgyesháza. (2 K.) Berényi J.-né. Bitter I. Borsos K. Mezőtúr. Erdélyi L. (2 K.) Dassiewitz Gy. Miskolc. Gálos R. Győr. (3 K.) Görk Gy. Abony (2 K.) Hulják P. Pilisszentlászló. Kárpáti K. Székesfehérvár. Kilián Z. Kocsár I. Gesztely. Kohlbach B. Madzsar I. Málnai M.-né. Nagy B. Német K. Nógrády L. Péntes Z. Makó. Pogátsa J. Győr. Posch J. Révai J. Révai J.-né. Révész L. Debrecen. (2 K.) Schandl M. Vác. Szabó K. Balatonfüred. Szatmári I. Arad. Szlamka A. Körmend. (2 K.) Szomoru I. Magyarpécska. Tóth J. Szatmár. Vangel B.

1921-re: Andreánszky O. Bartalus A. (2 K.) Dassiewitz Gy. Miskolc. Hulják P. Pilisszentlászló. Kocsár I. Gesztely. Madzsar I. Péntes Z. Makó. Posch J. Révai J. (2 K.) Révai J.-né (2 K.) Révész L. Debrecen. Schandl M. Vác. Szatmári I. Arad. (2 K.) Szomoru I. Magyarpécska (2 K.) Tibolt Á. Keszthely. Tóth J. Szatmár. (2 K.)

1922-re: Bartalus A. Madzsar I. (2 K.) Péntes Z. Makó. Révész L. Debrecen. Schandl M. Vác. Takács J. Tibolt Á. Keszthely.

1923-ra: Bartalus A. Péntes Z. Makó. Révész L. Debrecen. Schandl M. Vác. Takács J. Tibolt Á. Keszthely.

1924-re: Takács J.

Kérelem a külső tagokhoz. A lefolyt szomorú idők súlyosan nehezettek a Magyar Paedagogiai Társaság pénzügyeire is. A tagdíjak a proletárdiktatúra óta nem folytak be, tőkéink nem kamatoztak, le voltak zárva. Ily módon a kütagok nagy része hátralékossá vált, pénztári forgalmunk megbénult. Kérjük ennél fogva azokat a t. tagtársakat, akikhez folyóiratunknak ez a füzete eljut, hogy tagdíj-hátralékukat (melyet az idei évfolyamnak 1—2. számában közölt névjegyzék alapján maguk is megállapíthatnak) befizetni szíveskedjenek.

Dr. Bozóky Endre

állami középiskolai igazgató, pénztáros.
Budapest, II., Albrecht-út 31.

PÆDAGOGIAI REPERTORIUM.

A magyar pædagogiai irodalom 1918-ban.

Sajnos, az ország zavaros állapota a múlt évben sem engedte meg a békés munkásságot, sőt még jobban elnyomta. A lelki nyugalom hiányzott. Az ország sorsa miatti aggodalom elvonta a komoly embereket a tanügy kérdéseinek fejtegetésétől. A világot felforgatni akaró romboló irány lehetetlenné is tette az irodalmi munkát. A tanítást oly mederbe sodorta, mely semmiesetre sem mozdíthatta elő a művelődést, a lélek erkölcsi kiképzését. Ily körülmények között a tanügy irodalma is összezsugorodott s egyoldalúvá vált. A pædagogiai lapoknak s folyóiratoknak egy része vagy egyáltalában nem jelent meg, vagy nagy késéssel. Mintegy 37 szorosán vett pædagogiai folyóiratot és lapot sikerült fáradsággal feldolgoznom, részben töredékesen. Így az ez évi repertorium a múlt évinél is kisebb terjedelmű. Az anyag csoportosítása megfelel a múlt évinek.

A csoportok a következők:

1. Elméleti és gyakorlati pædagogia és didaktika.
2. Módszertan.
3. Iskolai törvényhozás, szervezet, felügyelet.
4. Tanító- és tanárképzés.
5. Testi nevelés.
6. Kisednevelés.
7. Nőnevelés.
8. Szakoktatás.
9. Gyógyítópædagogia.
10. Külföldi tanügy.
11. Neveléstörténet.
12. Iskolán kívüli oktatás.
13. Vegyes.
14. A háború és a nevelés.

1. Elméleti és gyakorlati pædagogia és didaktika.

- A. Gy. A jogosítások. Magy. Pædag. 236. l. (A különböző iskolák bizonyítványai mire jogosítják a végzett fiatalságot.)
- A. J. Takarékosagra való nevelés. Magy. Pædag. 470 l.
- Agárdi László. A középiskola és a tehetség. Magy. Középiskola 73—80. l.
- Akarat-nevelés. Tanítók Lapja 2. sz.

- Andor Károly.* A demokratikus nevelés szervezése. Magy. Pædag. 522—526. 1.
- Andraş, George.* Educația constîntivată. Biserica și Școala 27. sz.
- Angyal János.* Nevelői feladatok. Néptanít. Lapja 41. sz.
- *Új tantervek.* Magy. Pædag. 440—443. 1. Nánay Béla. U. o. 443—445. 1.
- *A sajtó szerepe a köznevelésben.* Tanító 8. sz.
- *Népuralom és népnevelés.* Virradat 75. sz.
- Asztalos Gyula.* A szülői értekezletek. Tanító 10. sz.
- Baják Mihály.* Az iskolai versenyekről. Magy. Középiskola 91—94. 1.
- Bakonyi Hugó.* A gyermeknyelvi szókincs fejlődése. A Gyermek 337—382. 1.
- Balázs Czirill.* A tanórák között való felügyelet. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 436—438, 1. Kardos Albert. Ady Lajos. U. o. 518. 1.
- *A téli szünidő.* Tanáregyl. Közl. 51. köt. 294. 1.
- Ballai Károly.* A gyermek ismerete, mint a pedagógus alaptudománya. Nevelés XXXV. 40—42. 1.
- Bányai János.* A helyettesi évről. Polgárisk. Közl. 248—251. 1.
- Banyász Anna.* Mit tehetnénk a gyermekekért? Népnevelő 7. sz.
- Baráthosi.* Szünidei gyermektelepek. Tanító 13. sz.
- Barcsai József.* Gyermekmentés. Nevelés, XXXV. 143—147. 1.
- Barcsai Károly.* A gyermek nyelve és eszejárása. A Gyermek 109—114. 1.
- *Gyakorló-népiskolai megfigyelések és gyakorlatok szempontjai a máramarosszigeti áll. tanítóképző-intézetben.* Nevelés XXXV. 76—82. 1.
- Bäumer, Gertrud u. Droescher, Lili.* Von der Kinderseele. Beiträge zur Kinderpsychologie aus Dichtung u. Biographie. 2. Aufl. 1916. — Ism. Szidon G. Károly, A Gyermek 165—167. 1.
- Benisch Arthur.* Középfokú iskoláink elhelyezése. Magyar Pædag. 11—31. 1. — Szántó Kálmán, A kecskeméti reáliskola. U. o. 130—133. 1. — Benisch A. válasza. U. o. 133—135. 1. — Németh Sámuel. A felsőlövői ev. gimnázium. U. o. 135. 1. — Benisch A. válasza. U. o. 136. 1.
- *Változások fiúközépiskoláink elhelyezésében.* Tanáregyl. Közlöny 51. köt. 8—13. 1.
- Berényi.* Hogy leszünk az iskolákkal? Ev. Órálló 34. sz.
- Blaskó Mária.* Iskola és irodalom. Kath. Tanítónők Lapja 39—41. 1.
- Bódiss Géza.* A testi fenytés. Néptanít. Lapja 30. sz.
- Bodnár Gábor.** A paedagogia tudományos alapvetésének főbb vonásai a XIX. században. Debrecen, 1918. Csáthy T. (8-r. 53 és 2 l.) 1 K 20 fillér.
- Bodor Dénes.* Új tantárgyaink. Szilágyvárm. Tanügy 7. sz.
- Bogdán Gyula.** A keresztyén család. A gyermekeiket igazán szerető szülőknek. Budapest, 1918. Baptista-ny. (8-r. 40 l.)
- Bognár, Paul C.* Kinderdichtungen. A Gyermek 82—86. 1.
- Börner, Wilhelm.* Erziehung zur Friedensgesinnung. Wien, 1918. — Ism. K. A. Husz. Száz. 38. köt. 348. 1.
- Bors Jolán.* Az iskolás gyermekek kísérleti vizsgálata. Népművelés 202—230. 1.
- Budaváry László.* Az iskola és a munkások gyermekei. Igaz Szó 35. sz. (Iskolák szaporításáról, napközi otthonok ügyéről.)

Buday Dezső. Az iskolák reformja — a gyermekekért. A Gyermekek 115—122. l.

Budde, G. Philosophisch-pädagogische Strömungen der Gegenwart. Langensalza, 1916. — Ism. Péter János. Néptanít. Lapja 16. sz.

Ch. P. A haladási napló rendeltetéséről és szükséges voltáról. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 1. sz.

— A házi feladványokról. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 7. sz.

— Minő szempontok legyenek irányadók a tanmenet elkészítésénél? Pozsonyvm. Népoktatása VII. 9. sz.

— Néhány szó a nevelésről. Pozsonyvm. Közoktatása VII. 3. sz.

Cioban, L. Prima lecțiune în școala popoară. Biserica și Școala 36. 37. sz.

Gioroianu, Ștefan. Suferința ca pedagog. Telegr. Roman. 28. sz.

Crișmariu, Nicolae. Greșeli în educațiune. Biserica și Școala 36. sz.

Cruc. Tudomány és műveltség. Tolnamegy. Tanügy 3. sz.

Cserny Rózs. Szülők- és gyermekekről. Népoktatás (Lugos) 23. évf. 6., 7. sz.

Csernoch János. Állampolgári népnevelés szelleme. Népnevelő 6. sz.

Csige Varga Antal. A közoktatás kulturális és nemzeti feladatai. (A debreceni tud. egyet. népszerű főiskolai... előadások, 17), Debrecen, 1918. Csáthy F. (8-r. 95 l.) 3 K. 60 f. — Ism. (P. G.) Közművelődés (S.-A.-Ujhely) 16. sz. — Parászka Gábor. Polgárisk. Közl. 301. l.

Csillag Lipót. Helyes-e a gyermekeket intelligenciájuk szerint elkülönítve külön osztályokban tanítani? Nemz. Kultura 30. sz.

Czibor János. A néplélek finomítása és az elemi iskola. Néptanít. Lapja 14. sz.

Dávid Mihály. Irredentizmus a román tankönyvirodalomban. Néptanít. Lapja 20—21. sz.

— A romániai iskolák irredentista szellemű tanításának hatása a romániai tanulólifjúságra. Néptanít. Lapja 25. sz.

Dénes Sándor. Átmenet a normális oktatásra. Népnevelési Közlöny 34. évf. 5. sz.

— Zülленek a kültelki gyermekek. Gyermekvédelem Lapja 3. sz.

E. Szociális munka és az iskola. Népnevelő 19. sz.

Eberhardt János. A tankönyvek. Néptanít. Lapja 44. sz.

— Értékelés és tanterv. Tolnamegy. Tanügy 21., 22. sz.

— Az olvasókönyv. Néptanít. Lapja 38. sz.

Egységes tanügyi vezetés. Debrecen, Protest. Lap 12. sz. — Barla Szabó Jenő. Egységes tanügyi vezetés ideája. U. o. 14. sz.

Elek Gyula. Napközi otthonok. Család és Iskola 4. sz.

Ember Károly. Nemzetnevelésünk kérdései. Népnevelő 9. sz.

Erdélyi Lajos. Szempontok a polgári fiúiskolák I. osztálya anyagának beosztásához. I. Magyar nyelv. Polgárisk. Közl. 184. l. — Avar Gyula. Német nyelv. U. o. 185. l. — Moudry Hugó. Számtanmértan. U. o. 186—188. l. — Horváth Károly. Természetrajz. U. o. 188. l. Telegdy Árpád. Rajz. 189. l. — Mundry Hugó. Ének. U. o. 190. l.

Az erdélyi román kath. státus igazgatótanácsának jelentése az 1917 nov. 22-ére összehívott statusgyűlés részére. (8-r. 186 l.) — Ism. Péter János. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 487. l.

- Ecner Leó.* A menhelyi gyermekek nevelése. Néptanít. Lapja 15. sz. — Veszedelmünk. Népnevelő 7. sz. (A menhelyi gyermekek sorsáról.) — Veszedelmünk. Kisdiednevelés 108—112. l. (A gyermekzüllés megelőzéséről.)
- F. Neveljünk intelligenciát.* Alkotmány 216. sz.
- F. M. Új tantervjavaslat.* Zsidó Szemle 6. sz. (Frisch Ármin tantervjavaslatáról.)
- Fináczy Ernő.* Alkalomszerű oktatás. Néptanít. Lapja 1—2. sz. — Szabadabb mozgás a középiskolák felső osztályaiban. Magyar Pædag. 1—11. l.
- Fodorószky Jenőné.* Neveljünk munkaszeretetre. Szilágyvárm. Tanügy 9. sz.
- Földes Géza.* Tanügyi lapjaink hatása. Néptanít. Lapja 1—2. sz.
- Forrai.* Önképzés. Tolnamegy. Tanügy 7. sz.
- Förster, Fr. W.* Erziehung und Selbsterziehung. 1917. — Ism. Aszlányi Dezső. Kath. Nevelés 106—109., 151—153. l.
- A főváros tanácsának határozata a gyermekeknek az iskolából való eltávolítása ügyében. A Gyermekek 447. l.
- Frank Antal.* Koedukáció. Bars 34. sz.
- Freund Bernát.* Az ethika körül. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 6. sz. g. d. A főváros szociális intézményei. Továbbképző szabad iskola. Nemz. Kultura 5. sz.
- Gábor Andor.* A középiskolai tanterv módosítása. Zsidó Szemle 14—17. sz.
- Gajdos János.* A szeretet ereje a nevelésben. Magy. Kisdiednevelés 6. sz. — A szoktatásról. Magy. Kisdiednevelés 16—17. sz.
- Gajzágó Lenke.* Az etikai leckék a nevelés szolgálatában. Katholikus Tanítónők Lapja 42—45. l.
- Galbavy J.* Tapintatosság, érzékenység. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 1. sz. — Valamit a részletes tananyagbeosztásról. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 2. sz.
- Gárdos Dezső.* Egy fővárosi tanító naplójából. Nemz. Kultura 1., 6., 13. sz.
- Giesswein Sándor.* A Szent-István-Társulat nemzetnevelő hatása. Népnevelő 7. sz. — Szociális munka és az iskola. Népnevelő 20. sz.
- Gonda Béla ifj.* Fiúk könyve 1917. — Ism. Danczer Béla. Magyar Középisk. 33. l. — Csáktornyai István. Kath. Nevelés 175. l. — Gyürky Viktor. Egri Egyházmegy. Közl. 3. sz. — x. Katholikus Szemle 190. l.
- Gondos József.* Szülői értekezlet, Nemzeti Kultura 26—27. sz.
- Gondos Mór.* Erdei iskola. (Játszva tanítás, játszva tanulás.) Köz-művelődés. (S.-A.-Ujhely) 9. sz. — Nyelvtan és tankönyv. Köz-művelődés (S.-A.-Ujhely) 19. sz.
- Gulyácssy Tivadarné.* Az iskolai fegyelmezés, tekintettel a háborúra. Magy. Kisdiednevelés. 11. sz.
- A gyermek háláérzete. Néptanítók Lapja 29. sz. (A Neue Bahnen-ben megjelent cikk ismertetése.)
- A gyermekek tevékenységi ösztöne. Néptanítók Lapja 37. sz. (Mæve-Paul cikkének (Deutsche Schulpraxis-ban) ismertetése.)

- H. A mozi káros hatása. Népművelés* 80. 1.
- H. E. J. A napközi. Tanító* 17. sz. — *A napközi foglalkoztatási tervezete. U. o.* 20. sz.
- (H. I.) Kritikus kor. Néptanítók Lapja* 32. sz. (Engedjünk-e bepillantást fiainknak az életbe?)
- Halász János. A tanító szeretete. Népművelő* 18. sz.
- Hall-Quest Alfred L. Tanítsuk azt, a mit a természet követel. Néptanítók Lapja* 24. sz.
- Haller István. A vallás-erkölcsi nevelés az iskolában. Magy. Középiskola* 267—273. 1.
- Hanauer A. István. Kegyelem és nevelés. Kath. Nevelés* 33—39. 1.
- Hankovics Ödönne. Neveljünk békeszeretetre. Kisdiednevelés* 97—102. 1.
- s. A határszéli állami tanulók kolozsvári továbbképző tanfolyama. Magy. Tanítóképző* 254—260. 1.
- A határszéli iskolákról. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely)* 5. sz. (A határszéli tanítók ne legyenek átlagemberek.)
- Havas István. A nemzeti népművelés alapfeltételei. — Ism. H. Néptanít. Lapja.* 8. sz.
- *Ujabb szempontok az iskola életében. Népművelők Lapja* 5—6. sz.
- Hegedüs Anzelm. A hazudozásról. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy* 4. sz.
- *Esetvonások a tanító emberekről. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy* 9., 10. sz. (A tanító személyi tulajdonságairól.)
- Hegedüs Rezső. A gyermek és a mozi. Kecskem. Lapok* 20—22. sz.
- *Az évvégi vizsgálat. Néptanít. Lapja* 19. sz.
- Herget, A. Die wichtigsten Strömungen im pädagogischen Leben der Gegenwart. — Ism. Schichtanz Ilona. A Gyermek* 167—171. 1.
- Hiemesch, K. H. Pädagogische Plaudereien. Siebenb. Deutsch. Tagebl.* 13654. sz. (Eleje az 1915 július 3., 6., 8. sz. és 1916 július 21. sz.-ban.)
- A honpolgárrá való nevelés. Néptanít. Lapja* 37. sz.
- Horváth E. János. Kisegítő iskolák. Népművelő* 18. sz.
- Horváth István. A gyermeknevelésről. Katonai Nevelés* 10. sz.
- Horváth Károly. Kirándulások. Népművelés* 124—133. 1.
- Horvát Samu. A béke eszméje a népiskolában. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy* 8. sz.
- Hugó Viktor parlamenti beszéde a tanítás szabadságáról. (1850 jan. 15.) Fordította Ignis. Budapest, Világpáholy. (8-r. 22 l.)**
- Huszár Győző. A nevelés tényezői. Népművelő* 5. sz.
- *A nevelés kezdete. Népművelő* 6. sz.
- *A nevelés különböző meghatározásai. Népművelő* 9. sz.
- *A nevelés. Népművelő* 12—13. sz.
- *A helyes nevelés meghatározása. Népművelő* 15. sz.
- *Lény-e a nevelés? Népművelő* 20. sz. — *Mackay Pál. U. o.* 22. sz.
- *Tudatosság és tervszerűség. Népművelő* 21. sz. (A nevelésnél tervszerűen kell munkálkodni.)
- i. Bevezetés a tudományos gondolkodásba. Magy. Pædag.* 160. 1.
- I. S. A bizalom hiánya. Néptanítók Lapja* 37. sz. (A bizalmatlanság leküzdéséről.)
- i. s. Benső megújulás. Magy. Pædag.* 564—566. 1.
- Az ifjúsági olvasmányok. Néptanít. Lapja* 32. sz.

- Ifkovits J.* Teendőink. Népnevelő 18. sz.
- Imre Lajos.* A gyermek. Néptanít. Lapja 24. sz.
- A pedagógia főproblémái. Magy. Pædag. 473—512. l.
 - Az ifjúság gondozásának alapföltételei. Néptanít. Lapja 10., 13., 14. sz.
 - Hatások. Néptanít. Lapja 37. sz. (A tanító, nevelő munkájának hatása.)
 - Hit. Néptanít. Lapja 43. sz. (A nevelő hitének fontosságáról.)
- Imre Sándor.** A világháború. Vezérfonal iskolai tanításhoz és tájékoztató a nagyközönség számára. 2. kiadás. (A Magyar Pædagogiai Társaság könyvtára. I.) Budapest, 1918. Franklin T. (8-r. VIII., 248 l.) 12 kor.) — *Ism. A. L. Kath. Szemle* 92. l.
- A békére való átmenet nevelésügyi kérdései. Magyar Pædag. 185—198. l.
 - A polgári fiúiskola új tanterve. Polgárisk. Közl. 181—183. l.
 - Mit olvassunk? Néptanít. Lapja 12. sz.
- Az iskolai ünnepségek és a gyermeki lélek. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 10. sz.
- Jankovics Zoltán.* A vetítógép fontossága az iskolai szemléltetésnél. Tanügyi Értes. (Szatmár) XVI. 1. sz.
- Javosné Márton Berta.* Az iskola és a szülő. Néptanít. Lapja 37. sz.
- A megjelenítés — a megjátszás. Nemz. Kultura. 3. sz. (Lásd a múlt évi 29., 32., 33., 35., 41., 42. sz.)
- Jónás Géza.* A kisegítő iskolai módszerről. Népművelés 299—302. l.
- kf.* Az irodalmi tanításnak egy kedves segítő eszköze. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 170. l.
- (*kf.*) A tehetségesek kiválasztásának lélektana. (William Stern előadása.) Néptanít. Lapja 40. sz.
- K. F.** A házi pædagógus. Néptanít. Lapja 31. sz.
- A hetedik parancsolat. Néptanít. Lapja 26—27. sz.
 - A tanulóifjúság szünidei gondozásának országos szervezése. Néptanít. Lapja 6. sz.
- K—g.** A tehetséges gyermekek társadalmi felkarolása. A Gyermekek 311—314. l.
- K. V.** A néplélek finomítása és az elemi iskola. Tolnamegy. Tanügy 9. sz.
- Karsai Ervin.* A szocialis és állami pedagógia viszonya. Magyar Középiskola 65—72. l.
- Katona Géza.* A gyermek jellemhibái. Néptanít. Lapja 22. sz.
- A kedély neveléséről. (Neue Bahnenből.) Néptanít. Lapja 10. sz.
- Keller János.* A néplélek finomítása és az elemi iskola. Néptanítók Lapja 8. sz.
- Kemény Ferenc.* A béke pædagogiai megvilágításban. Néptanít. Lapja 41. sz.
- Kemény, Franz.* Abbau und Aufbau. (Pædagogische Übergangswirtschaft.) Monatshefte f. päd. Reform. 5—9. Heft.
- Kerekes Ernő.* Az anyaghiány és a takarékoságra nevelés. Zilahi Wesselényi kollég. 1917/18. értes. 3—10. l.
- Kessler, Kurt.* Az állampolgári nevelés. — *Ism. Schmidt Mária.* Nemz. Nőnevelés 84. l.
- Keszler Károly.* Tudatos munka. Nevelés XXXV. 36—38. l.

- Kilián Zoltán.* Az életre való nevelés jelszava. Néptanít. Lapja 29. sz.
- Ifjúsági könyvtári tagasztalatok. A Gyermekek 52—58. l.
- Kötelességérzésre való nevelés. Néptanít. Lapja 19. sz.
- Pályaválasztási tanulságok. Magy. Pædag. 445—448. l.
- Tanítói etika. Néptanít. Lapja 38. sz.
- A tankönyv és a detektívregény. Népművelés 308. l.
- Kirchner Béláné.* A gyakorlóiskola munkássága a tömegnevelés szolgálatában. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 1—9. l.
- Kiss Albin.* Schneller reformiskolája. Magy. Középiskola 274—294. l.
- Kiss Elek.* Az értelmi és erkölcsi nevelés viszonya. 1917. — Ism. Imre Lajos. M. Pæd. 136—140. l. — Szelényi Ö. Theol. Szaklap 55. l.
- Az erkölcsi nevelés viszonya a valláshoz. Unitár. Egyház 1—3. sz.
- Klenner Berta.* A tanítási impulzusok érvényesítése teljesen kedvezőtlen iskolai viszonyok között. Abauj-Torna vm. Közoktatásügy 4—6. sz. (Müller Frigyesnek a «Die Deutsche Schule»-ban megjelent munkája nyomán.)
- Klug Péter.* A tehetségesek felkarolása. Néptanít. Lapja 15. sz.
- Knábel Vilmos.* Előre új nyomokon! Ev. Népiskola 164—170. l. — Németh Ferenc. U. o. 194—197. l.
- Kohlbach Bertalan.* Az új középiskola. Magy. Pædag. 527—531. l.
- Kollányi Odön.* Az új tanterv. Polgárisk. Közl. 198. l.
- Koller István.* Az erkölcs lényege. Polgárisk. Közl. 276—284. l.
- Kontor Lajos.* A tanár hivatása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 8. sz.
- Kóós István.* A tanév elején. Eperj. Lapok 36. sz. (A tanári hivatásról.)
- Környey István.* Levelek. Bud. Hirl. 186. sz. (Új típusú középiskoláról.) — Schneller István felelete. U. o. 195. sz. 6. l.
- Korom György.* A jövő iskolája. Virradat 76. sz.
- Körösi Henrik.* A tehetségesek iskolája. (Egységes iskola — előkészítő iskola.) Néptanít. Lapja 33. sz. és Bud. Hirlap 180. sz.
- Köszegi József.* A testi fenytés. Néptanít. Lapja 34. sz. — Marton József. U. o. 34. sz.
- Kovács Abel.* Az iskola és a nemzetiségi kérdés. Uránia 102—104. l.
- «Mi lesz velünk, ha hazatérnek?» Néptanít. Lapja 4. sz. (Mit kell tenni, hogy a hazatérő tanítóhősök folytathassák munkálkodásukat.)
- Kováts Alajos.* Az ismétlőiskolai korban levő gyermekek nevelése. Népművelő 15. sz.
- A 12—14 éves gyermekek nevelése. Magy. Pædag. 265—277. l.
- Kovács J. Kandid.* Az iskolák laicizálása. Magy. Kultura XL 330. l.
- Kováts S. János.* Új típusú középiskola. Bud. Hirlap júl. 30. (Kivonat belőle Kath. Nevelés 204. l.)
- Kozák Lajos.* Katholikus gyakorló gimnázium és gyakorló nevelőintézet. Magy. Középiskola 135—139. l.
- Kozma Imre.* Kisemberek mesekönyve. 1918. — Ism. Lakatos Vince. Néptanít. Lapja 24. sz.
- Közoktatási politika. Néptanít. Lapja 45—46. sz.
- Kremsier Irma.* A 9—10 éves gyermekek akarati típusai. A Gyermekek 240—247. l.
- Kriegs-Au Emil.* A szociáldemokrácia és a gyermek. Kath. Nevelés 19—25. l.
- Mentsük meg a proletár-gyermekeket! Kath. Nevelés. 65—69., 103—106. l.

- Kristóf György.* A felvételi vizsgálatok ellen. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 233—236. 1.
- Lakatos Pál.* Gondolatok a tehetségesekről. A Gyermekek 27—32. 1.
- Láncz József.* Életképes népnevelés. Nemz. Kultura 38. sz.
- László György.* Milyen iskoláknál és miért alkalmaztassék a fölmenő-rendszer? Népnevelő 2., 3. sz.
- Laurentzi Vilmos.* A közgazdasági szellem a középiskolai tanításban. Magy. Pædag. 255—265. 1.
- Lederer Mór.* Helyi gyűjtemények. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 5. sz.
- Lexikon der Pädagogik.* Herausg. v. E. M. Roloff. V. Bd. 1917. — Ism. Rothnágel Sándor. Magy. Kultura XI. 379. 1. — B. I. Magy. Középiskola 48. 1.
- Lobsien M.* Das Lernweisen der Schüler. Leipzig. 1917. — Ism. Bakonyi Hugó. Polgárisk. Közl. 202. 1.
- Lotz Frigyes.* Nemzetnevelés és nemzetiségi béke. Magy. Pædag. 387—393. 1.
- Lux Gyula.* Adalékok a jövő pedagogiájához. Család és iskola 2—6. sz.
- M. K. Észrevételek a VI. osztályú fiutanolók záróvizsgájáról.* XI. Természetrájt. Tolnamegy. Tanügy. 2. sz. XII. A polgári jogok és kötelességek. U. o. 6. sz.
- Ifjúsági egyesület. Tolnamegy. Tanügy 21—24. sz.
- Máday István.* Egységes becslési fokozat. Magy. Pædag. 531—534. 1.
- Gyermkekről vezetendő napló mintája. A Gyermekek 104—109. 1.
- Magyar Lajos.* Egységes iskola. Néptanít. Lapja 30. sz.
- Majláth Gusztáv gr.* Az új Magyarország néptanítója. Néptanít. Lapja 1—2. sz.
- Mák Aladár.* A gyakorlati tanítás kérdéséről. Néptanít. Lapja 4. sz.
- Málik Béláné.* Beszélgetés a szeretetről az 5—6 éves gyermekekkel. Kisdednevelés 78. 1.
- Mandola Aladár.* A vizsgálati tételek elmélete. Magy. Tanítóképző 124—126. 1.
- Mányiné Prigl Olga.* Nevelés. Békésmegy. Függetl. 61. sz.
- Marczell Mihály.* A szexuális élet fejlődése és a nevelő. Kath. Nevelés 9—14., 39—46. 1. Sebes Ferenc. U. o. 120. 1.
- Mársits Rozina.* Az internátusokról. Magy. Pædag. 241—255. 1.
- Marszina Alajos.* Az önuralomra való nevelés. Katholikus Nevelés 187—190. 1.
- Az egyház pedagogiája. Katholikus Nevelés 183—187., 224—228. 1.
- Martos Ágostné.* Az «Új Iskola» évrő vizsgálat 1918. jun. 11. és 12-én. A Gyermekek 277—280. 1.
- Máthé József.* Iskolába a gyermekekkel! Néptanít. Lapja 33. sz.
- Medveczky Lajos.* A tanárság társadalmi súlyának emelése. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 566—570. 1.
- Megbízhatóságra való nevelés. Néptanít. Lapja 42. sz.
- Méhes Endre.* A művész-tanító. (Beszámoló a budapesti VI. ker. áll. tanítóképző-intézet gyakorló iskolájában szerzett tapasztalataimról.) Nevelés, XXXV. 171—184. 1.
- A tanítási vázlatokról. Nevelés XXXV. 50. 1.
- Meumann, Ernst.* Vorlesungen zur Einführung in die experimentelle Pädagogik. 2. Aufl. 1911—14. — Ism. Nagy László. A Gyermekek 291—302., 409—423. 1.

- Meyer, Ernst.* Vom pädagogischen Lebenswege. 1917. — *Ism.* *Avár Gyula.* *Magy. Pædag.* 219—221. 1.
- Mézes János.* A közeljövő nevelés-oktatásának feladatai. *Népnevelő* 2. sz.
- Mezey Mihály.* A jövő útja. *Család és Iskola* 2. sz. (Az egységes iskola.)
- Mező Dániel.* A jövő nevelése. *Temesv. Ujs.* 27., 28. sz.
- Mihalicska János.* Az ifjúság erkölcsének védelme. *Pozsonyvm. Népoktatása* VII. 6. sz.
- A nevelés és tanítás iránya a jövőben. *Népnevelő* 17. sz.
- Mihály Ferenc.** Részletes tananyag-beosztás. **Szatmárnémeti, 1918.** **Weisz Z. (8-r. 64 l.) 8 K.**
- Mihály János.** A tizenkettedik órában. **Szentgotthárd, 1918.** **Wellisch ny. (8-r. 16 l.) 60 fillér.**
- Mikép tanítsuk a gyermekeket hazafiasságra? *Néptanít. Lapja* 26—27. sz.
- Mitrovics Gyula.* Az egyéni nevelés főbb szempontjai. 1917. — *Ism.* *Vértés O. József.* *Magy. Pædag.* 215. 1.
- Mócsy László.** **Hogyan neveljük gyermekeinket? (Népiratkák 327. sz.) Budapest, 1918. Szt.-István-Társ. (8-r. 38 l.) 80 fillér.**
- Molnár Ferenc.* Egyesült erővel. *Nevelés* XXXV. 110—112. 1. (Eljárás a tanításban.)
- Molnár Gyula.* Új elvek és irányok a nevelésben. *Közművelődés (S.-A.-Újhely)* 4. sz.
- Molnár Viktor.* *Gyermekegészségügy.* *Gyermekegészségügy Lapja* 3. sz.
- Molnár Oszkár.* *Pedagógiai többtermelés.* *Nevelés* XXXV. 4—9. 1.
- Mosdóssy Imre.* *Társadalom és pedagógia.* *Magy. Pædag.* 512—522. 1.
- Munkácsy Kálmán.* A holnap iskolája. *Magy. Pædag.* 549—551. 1.
- N. Tanköteles korban levő gyermekek magaviseletének ellenőrzése. *Ev. Népiskola* 199—202. 1.
- Nagy Béla.** **Az ifjúsági egyesületek szervezése és vezetése. Budapest, 1918. Egyet. ny. (8-r. 14 l.) — Ism. Testnevelés 27. 1.**
- Nagy János.* A gyermekek nevelésére vonatkozó lelkipásztori kötelességek. *Egri egyházmegye. Közl.* 15. sz.
- Nagy Lajos (Sassi).* «Sürgős tennivalók a közeljövőben.» *Keresk. szakoktatás* 26. évf. 5., 6. sz.
- Nánay Béla.* *Pedagógiai pacifizmus.* *Nemzetközi Élet* 1—3. sz.
- Nemo.* *Olvassatok! Tolnamegy. Tanügy* 5. sz. (A fiatalságot jó könyvek olvasására kell szoktatni.)
- Nergert Vilma.* *Vasárnapi riportok.* *Gyermekegészségügy Lapja* 4. sz.
- Neumann Hilda.* *A kültelken.* *Kisdednevelés* 252—256. 1. (A napközi otthonról.)
- Nevelés a külpolitikára. *Néptanít. Lapja* 44. sz.
- Nógrády László.** **A mese. Budapest, 1917. — Ism. Elek Oszkár. Bud. Szemle 175. köt. 469—472. 1. — Gányó Vilmos. Magy. Gyógyædag. 94—96. 1. — Garda Samu. Magy. Kultura XI. 375—377. 1. — Király György. Irod. Tört. Közlem. 435. 1. — Lakatos Pál. Magy. Pædag. 318—322. 1. — Nagy László megjegyzése. U. o. 429. 1. — Nógrády válasza. U. o. 430. 1. — Lakatos P. viszonzválasza. U. o. 431—436. 1. — Fodor Márton. A Gyermekek 302—308. 1. — Lakatos bírálatára megjegyzés: Nógrády László. A Gyermekek 428—434. 1. «Bírálat-e vagy lerántás?» U. o. 314. 1. — Tolnai Vilmos. Nemz. Nénevelés 74—76. 1.**

- Nos. Állami népoktatás. Polit. Hetiszemle 12. sz.
- Nyers Elek. Az önállóság nevelése. Néptanít. Lapja 42. sz.
- Ozorai. A tehetség korai felismerése. Népművelés 86—88. l.
- P. K. A tanító munkatársai. Tolnamegy. Tanügy 4., 5. sz.
- P. V. Új egyesület a gyermek erkölcsi védelmére. A Gyermek 76. l.
- A pacifista pædagogia eszközei. Nemzetközi Élet 53. l.
- Padányi Andor. Néhány szó a törvénytiszteletről. Tolnamegy. Tanügy 6. sz. (Törvénytiszteletre nevelni.)
- A társas egyéniség fölépítése. Tolnamegy. Tanügy 7., 8. sz.
- Paksi Béla. Az iskola és az élet célja. Ev. Népiskola 52—55. l.
- Pálffy Ákos. A jövő népiskolája. Néptanít. Lapja 35. sz.
- Pammer Odilo. A család és iskola együttműködése. Új Élet 29., 30., 33. sz.
- Papp Sándor. A néplélek finomítása és az elemi iskola. Néptanít. Lapja 7. sz.
- Parászka Gábor. Játési alkotómunka a népiskolában. Néptanít. Lapja 12. sz.
- Nemzeti szempontok a nevelésben. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 11. sz.
- A testi fenytés. Néptanít. Lapja 32. sz.
- Pártos Ferenc. A mozik, színházak nevelő és rontó hatása gyermeki lélekre. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 9. sz.
- Néhány szó az 1684/1917. számú vkmi körrendeletéről. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 10. sz.
- Nemzeti művelődésünk a demokrácia jegyében. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 2., 3. sz.
- A népiskola demokratizálása. Nemz. Kultura 1. sz.
- Patay Pál. Új társadalom nevelése. Prot. Egyh. Isk. Lap 28—29. sz.
- Pater. A béke pedagógiája. Husz. Század 37. köt. 242. l.
- Pedagogia de fete. Telegr. Roman. 55., 57., 58. sz.
- Paters, W. Einführung in die Pädagogik auf psychologischer Grundlage. Leipzig, 1916. — Ism. Szidon G. Károly. A Gyermek 171. l.
- Pfeifferné. Akaratnevelés. (Inkább akarásnevelés.) Tanítók Lapja 6. sz.
- Piano didattico della civica Scuola reale superiore di Fiume. Approvato da S. E. il R. ministro del culto e pubblica istruzione il 24. Agosto 1917. sklb N. 109, 263. Fiume, 1918. Tipogr. E. Mohovich. (8-r. 45 l.)
- Poirson, S. La coéducation. Paris. — Ism. Nagy József Béla. Magyar. Pædag. 560—563. l.
- A polgári fiúiskolák új tantervéhez. Rajzoktatás 89. l.
- Pollner Arnold. A hosszú iskolai szünet hatása a tanulóifjúságra. Abauj-Torna vm. Közoktatásügy 11. sz.
- Pr. Ifjúsági könyvtári tapasztalatok. Alkotmány 92. sz.
- Prohászka Ottokár. Kultúrprogramunk és az önnevelés Élet 31. sz.
- A modern kultúra értéke. Kath. Tanítónők Lapja 1—4. l.
- Pulay János. A néplélek finomítása és az elemi iskola. Néptanítók Lapja 16. sz.
- Pusztainé Begya Ilona. A gyermek lelkivilágának megfigyelése. Nevelés XXXV. 73—75. l.
- Rabenseifer Alfréd. Foerster vallásos nevelésünk jövő feladatáról. Kath. Nevelés 81. l.

- Rabolt Ferencné.* A tanköteles gyermekek élelmezése. Népnevelő 18. sz.
- Radványi Kálmán.* Ifjúsági nyári kör. Magy. Középiskola 156—163. l.
- Radványi Károly.* A gyermek jogairól és kötelességeiről. Népnevelő 24. sz.
- Remenyik Lajos.* Néhány szó az ifjúság nemi felvilágosításáról. Eperjesi Lapok 12. sz.
- Réz László.* A vallásos nevelésoktatás aktuális kérdései. Sárospataki Ref. Lapok 32—37. sz.
- Romancsik István.* Az ideális nevelésről. Népnevelő 16. sz.
- Rónai Sámuel.* A tanszerdrágaság és a polgáriskola. Polgárisk. Közl. 260—262. l.
- Ruttmann, W. J.* Allgemeine Schülerkunde. 1917. — Ism. Vértess O. József. Magy. Pædag. 427. l.
- S. V. B.* Az új tantervhez. Polgárisk. Közl. 251—258. l.
- Sárközy Ilona.* A nevelés és a testi fenyték. Néptanít. Lapja 40. sz.
- Sárközy István.* A szegedi tanárok és a tehetség kérdése. Husz. Száz. 38. köt. 63. l.
- A sárospataki ref. theol. akadémia tanári karának tervezete a theologus-internátusa létesítése tárgyában. Sárosp. Ref. Lapok 6—7. sz.
- Sass János.* A tanító s az a szebb jövő. Ev. Népiskola 121—124. l.
- Sch. M.* A tankönyvváltoztatást tiltó rendelet. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 593. l. — Boga Imre. U. o. 594. l.
- Schichtancz Ilona.* A menekült gyermekek lélektana. A Gyermekek 1—23. l. Német kivonata u. o. 197—206. l.
- Schmoll Rózsi.* A testi fenytés. Néptanít. Lapja 40. sz.
- Schönwizner János.* Alkalmi tanítás. A «Madarak és Fák napja» az elemi népiskolában. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 50—56. l.
- Schul- und Studien-Ordnung für die Mittelschulen der evang. Landeskirche A. B. in den siebenbürgischen Landesteilen Ungarns. Hermannstadt, J. Drotleff. (1918.) (4-r. 14 l.)**
- Schürger Ödön.* Az önmegtagadás. Kath. Nevelés 82. l.
- Sebestyén Károly.* A tehetség védelme. Néptanít. Lapja 9. sz.
- A testi fenytés. Néptanít. Lapja 28. sz.
- Szegény ember fia az iskolában. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Sehr Gusztávné.* A szeretet mint nevelői eszköz. Kath. Tanítónők Lapja 36—39. l.
- Seidl Sándor. Neveljünk bátorságra! Pedagógiai tanulmány művelt szülők és oktatók számára. Pozsony, 1918. Bleier L. (8-r. 117 l.) 4 K.** — Ism. y—s. Polgárisk. Közl. 237. l.
- A polgáriskola jövője. Polgárisk. Közl. 98—101., 114—118. l.
- Gondolatok és megfigyelések az iskolaév kezdetén. Néptanítók Lapja 39. sz.
- A kötelességérzés fejlesztése. Néptanít. Lapja 44. sz.
- Senin.* Oamenii și lucruri din Beiușul românesc. Invățătorii și activitatea lor. — Infanțarea școlii din Beiuș. Biserica și Școala 9., 11., 12., 17., 20., 21. sz.
- Simonyi Zoltán.* Lighthart módszere. Izr. Tanügyi Értes. 1917. 12. sz.
- Sófaly.* Feltételi vizsga. Debrecz. Protest. Lap. 32. sz. — a. U. o. 34. sz.
- st.* Legyen világosság tanításunkban! Ev. Népiskola 197—199. l.
- Stiglmayr, Joseph.* Das humanistische Gymnasium und sein beliebender Wert. Freiburg, 1917. — Ism. Dr. M. Egyh. Közl. 6. sz.

- Sulyok János.* A testi fenyítés. Néptanít. Lapja 37. sz. — Szentjóby Kálmán. U. o. 37. sz.
- Suszter Oszkár.* Osztályozás és általános osztályozás. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 150—152. l. — Rittinger Antal. U. o. 368—370. l.
- Sütő Kálmán.* Egy pædagogiai elv alkonya. Sárospataki Ref. Lapok 2., 3. sz.
- Sz. S.* Egy kis koedukáció. Népnevelők Lapja 1., 2. sz.
- Szabó Adolf.* Tantervünknek újabb tantárgyai. Izr. Tanügyi Értesítő 4., 5. sz. (Egészségtan, intenzivebb termelésre ösztönzés.)
- Székely Adolf.* Az ifjúság felvilágosítása. Eperjesi Lapok 10. sz.
- Székely Árpád.* A tanítás eredménye s a tanulói tudás. Tanügyi Értes. (Szatmár) XVI. 4. sz.
- Székelyföldi.* A tanító feladata a szocializálódó társadalomban. Tanító 23. sz.
- Szelényi Ödön.* Pedagógia és metafizika. Népművelés 257—262. l.
- Szemafor.* Küzdés a babona ellen. Ev. Népiskola 25—29. l.
- Szemlélő.* Beiskolázás. Nemzeti Kultúra 36. sz.
- Szerényi Nándor.* A nevelő munkásság kulturális programja. Nemz. Kultúra 45—46. sz.
- Szeywarth Gyula.* Az erkölcsi nevelés és célja. Néptanítók Lapja 44. sz.
- Szentgyörgyi József.* Amit még tanítanunk kellene! Egri egyházmegy. Közl. 5. sz. (Az ifjúság kath. öntudatos neveléséről.)
- Neveljünk intelligenciát. Alkotm. 222. sz.
- Szidon G. Károly.* A kegyelet érzelmének hatása serdülő tanulóifjúságunk lelkére. Népművelés 340—352. l.
- Szobolovszky István.* Amit az erdő mesél. Kisdiednevelés 180—182. l.
- Iskolánk egészségügye. Gyermekvédelem 1—3. sz.
- A cselekvő gondolat nevelése. Nemz. Kultúra 2. sz.
- Az iskolai képekről. Népművelés 56—60. l.
- Az iskolai kirándulások. Katonás Nevelés 6., 7. sz.
- Népoktatásunk fejlesztése. Nemz. Kultúra 43. sz.
- A szabadtéri iskolák. Gyermekvédelem 4—5. sz.
- A tavasz, mint embernevelő. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 10. sz.
- A tehetségek lélekrajza. Család és Iskola 1. sz.
- Szobolovszky János.* A béke kérdései és az iskolák. Népnevelő 21. sz.
- A keresztény világnézet és a nevelés. Népnevelő 19. sz.
- A lélek csiszolása. Népnevelő 8. sz.
- A néplélek finomítása az elemi iskolákban. Népnevelő 14. sz.
- A szabadság és az erkölcs. Népnevelő 24. sz.
- A züllés megelőzése. Népnevelő 10. sz.
- T. P.* Az ifjúság iskolai és otthoni olvasmányai között mutatkozó disszonancia. Népművelés 157. l.
- A képzettípusok és jelentőségük a tanításban. Népművelés 152. l.
- Takács Menyhért.* Jubileum! Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Tanterv a polgári fiúiskolák számára. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi magyar kir. miniszter 1918. évi április hó 30-án 70022. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Franklin ny. (4-r. 32 l.)**
- Tarnai Aladár.* Egyetemi és főiskolai diáktelepek. Alkotmány 142. sz.
- Diáktelepek. Világ 128. sz.
- Téveli Mihály.* A gyártelepek gyermekei. Magy. Pædag. 585. l.

- Timár Izsó.* A kegyelet érzelmének hatása serdülő tanulóifjúságunk lelkére. *Izr. Tanügyi Értes.* 10. sz.
- ▲ *tömegek nevelése.* Ifjú Magyarország 12. sz.
- Trikál József.* A lélek művelése. *Kath. Tanítónők Lapja* 49—52. l.
- Újhelyi András.* A néplélek finomítása és az elemi iskola. *Néptanít. Lapja* 19. sz.
- Uray Gyula.* A magyar tanítóság feladata a jövőre. *Tanító* 11—13. sz.
- Urhegyi Alajos.* A tanító egyénisége. *Nevelés* XXXV. 69—71. l.
- V. K.* A házi pedagógus. *Népművelés* 379. l.
- Nevelés és szuggeszció. *Népművelés* 156. l.
- Vézner Károly.* A mozi és az iskola. (Kivonatát közli K. P.) *A Gyermekek* 185. l.
- Vaday József.** Egységes új tananyagbeosztás az elemi népiskolák számára. A magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 61800/1916., 168411/1917., 6607. VII. b./1918. és 6609. VII. b./1918. sz. rendeleteivel kibocsátott új tanmenetek alapján. Az egy- és többtanítós elemi iskolákat kötelező összes tantárgyak kiszabott tananyaga. Nagyvárad. Szerző 1918. (4-r. 43 l.) 6 K.
- Az új tananyagbeosztás kiegészítő részei. A vall.- és közoktatásügyi Miniszter 6607. VII/1918., 168411—1917. és 6609. VII/b.—1918. számú pótló rendelet értelmében az egy- és többtanítós népiskolák számára. Nagyvárad, Vaday József. (1918.) (4-r. 20 l.) 3 kor. — *Ism. Wick Gyula.* *Magy. Kisdiednevelés* 12. sz.
- ▲ **vallásos és állampolgári nevelés.** *Néptanít. Lapja* 1., 2. sz. (Ufer Paul cikkének (Pädag. Blätter) ismertetése.
- Várady István.* Szétforgácsolt tanítói energiák. *Néptanít. Lapja* 31. sz.
- Varga Béla.* Kisdiedünk érdeklődésének a fejlődéséről. (Gyermektanulmányi adalékok.) *A Gyermekek* 247—251. l.
- A néplélek finomítása és az elemi iskola. *Néptanít. Lapja* 15. sz.
- Osztályozás. A tehetségek megállapítása. *Nemz. Kultura* 30. sz.
- Vass József.* Nemzeti öntudat. *Kath. Tanítónők Lapja* 73—76. l.
- Vass Károly.* A tehetségesek különválasztásáról. *A Gyermekek* 390—393. l.
- Vikár Kálmán.* Középfokú iskoláink elhelyezése. *Népművelés* 250. l.
- Viktor Gabriella.* A tanítónő szerepe népünk ujjaalakításában. *Olajág* 10. sz.
- Vince Ferenc.* A néplélek finomítása és az elemi iskola. *Néptanítók Lapja* 11. sz.
- Volánszky.* Az osztályozásról. Pozsony vm. Népoktatása VII. 10. sz.
- Volenszky Gyula.* Tantervvázlat. 1. Az alsó osztályok számára. 2. A polgári fiúiskola V. és VI., a gazdasági irányú V—VII. osztály számára. *Polgárisk. Közl.* 146—152. l.
- Der Volksschulunterricht.* I. Bd. Die Methodik der einzelnen Fächer. 1917. — *Ism. Mihálovics Zsigmond.* *M. Kultura* XI. 510—512. l.
- Volosin Ágoston.* Népinevelésünk szelleme. *Gör. Kath. Szemle* 36. sz.
- Vörösis Ferenc.* Az osztatlan iskola és tanítója. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 8. sz.
- Vesztélyben forog gyermekeink erkölése. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 10., 11. sz.
- W., H.* Die Aufnahme von Mädchen in unsere Knabenmittelschulen. *Siebenb. Deutsch. Tagebl.* 13650—51. sz.
- Walter Gyula.* Az otthon hatalma. *A Gyermekek* 189—191. l.

- Weber Károly. Iskola és pályaválasztás. Nemz. Kultura 39. sz.
- Weszeley Ödön. Pedagógiai tanulmányok 1917. — Ism. A. L. Kath. Szemle 379. l. — Barcsai Károly. Nevelés 35. évf. 58—60. l. — Bernhard Zsigmond. Magy. Kultura XI. 39. l. — Endrei Gerzson. Uránia 92. l. — s. Ev. Népiskola 21. l. — Szelényi Ödön. Theol. Szaklap 56. l. — Waldapfel János. Magy. Pædag. 300—318. l. — Rácz L. Sárosp. Ref. Lapok 42—45. sz.
- A modern pedagógia útjain. Tanulmányok. 3. kiadás. Budapest, Franklin-Társ. (8-r. VIII, 473, III. l.) 12 Kor.
- Willmann. Didaktika. Ford. Schütz J. 1917. — Ism. Nagy József. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 269—271. l. — Dékány István. Budap. Szemle 174. köt. 314—317. l. — Agárdi László. Kath. Szemle 179—182. l. — Néptanít. Lapja 14. sz.
- Windisch Hilda. A gondozónevelés jelentősége. Kath. Tanítónők Lapja 136—142. l.
- Mit olvassunk és hogyan olvassunk? (Németből.) Kath. Tanítónők Lapja 7—12. l.
- Witz Béla. A középiskolai ifjúság és a bűnözés. Magy. Középiskola 84—90. l.
- Wust, P. Die Oberrealschule und der moderne Geist. 1917. — Ism. Kemény Ferenc. Magy. Pædag. 218. l.
- Zádor József. Ifjúságunk eszményei. Kath. Nevelés 1—3. l.
- Zemplényi Irén. Pedagógiai gondolatok. Katholikus Tanítónők Lapja 121—126. l.
- Zichy János gr. A tanító. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Zimányi Matild. A gyermek színielőadások pædagogiai értéke. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy 8. sz.
- Zomora Samu. A néplélek nemesítése. Néptanít. Lapja 17., 18. sz.
- Zsoldos Károly. A népműveltség állami jelentősége. Tanító 17. sz.

2. Módszertan.

Beszéd- és értelemgyakorlatok.

- Béresné Ferenczy Ida. Magyar beszéd tanítása idegenajkú iskolában. Néptanít. Lapja 13. sz.
- Beszédművészeti iskola. Nemz. Nőnevelés 158. l.
- Cserni Rózi. Gyakorlati tanítás tervezete. (A róka és a szöllő.) II. oszt. Népoktatás. (Lugos) 23. évf. 9. sz.
- Drozdy Gyula. Beszéd- és értelemgyakorlat. Fogalmazás előkészítés. Az erdő télen. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 33—38. l.
- Jurassa Endre. Mintalecke. A búza őszi vetése. (Gazdaságtan az V—VI. fiúosztályban.) Néptanít. Lapja 42. sz.
- Marosán János. Mintatanítás az osztatlan elemi népiskolában. II. oszt. Tantárgy: Beszéd- és ért. gyakorl. Math. egység: Az asztalos-műhely. Tanügyi Értes. (Szatmár) XVI. 7. sz.
- Neumann Hilda. Beszélgetés az ősrről, II. csoport részére. Kisdid-nevelés 337. l.

Ének és zene.

- Kovács, Alexander.* Der indirekte Unterricht, mit besonderer Rücksicht auf die musikalische Erziehung. A Gyermek 86—94. l.
- A Nemzeti Zenede zongoraosztályainak részletes tanterve. Kiadja a Nemzeti Zenede igazgatósága.** Budapest, 1918. Rózsa K. ny. (8-r. 38 l.) 1 K.
- Szűsz Lajos.* Sürgős teendő az iskolában. Ev. Népiskola 29—31. l. (Az énektanítás szükségéről.)
- Zoltai Máttyás.* Ének. Ismert dalból fejlesztett gyakorlat. I—II. osztály. Magyar. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 39—45. l.

Földrajz.

- Balázs Béla.* A térképolvasás tanítása a tanítóképzőben. Magyar Tanítóképző 196—210., 241—248. l. — Hajts Lajos hozzászólása. U. o. 248—254. l.
- Budaváry László.* Tanítási tervezet. Földrajz. A máramarosi sóbányák. Népisk. III. oszt. Nevelés XXXV. 10—14., 42—50. l.
- Eberhardt János.* A földrajzi alapfogalmak és tanulóim. Tolnamegy. Tanügy 8. sz.
- Horváth Károly.* A kép a földrajztanításban. Nemzeti Nőnevelés 223—228. l.
- K. A.* Földrajzi kirándulások. Népevelő 5. sz.
- Kováts Alajos.* Európa összefoglaló ismertetése. (A Herbart-iskola alaki fokozatai szerint.) Népművelés 293—299. l.
- Offe dr.* A lyceum földrajztanítása. — Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés 188. l.
- Parászka Gábor.* A népiskola helyi földrajz eszményi szempontjaihoz. Népevelők Lapja 7—8. sz.
- Szeremley Ákos, Pataktalvi Zsigmond és Kövesdi István.** Földrajzi alapfogalmak és szülőföldisme, kapcsolatban Fogaras vármegye földrajzával. Tanítói vezérkönyv az elemi népiskola III. osztályában. Fogaras, 1918. Thierfeld ny. (8-r. 110, 2 l.) 20 K.
- Szabolovszky István.* A földrajztanítás újabb iránya. Népevelők Lapja 3., 4. sz.
- Velösi Lipót.* A térképolvasás tanítása. Néptanít. Lapja 9. sz.

Írás-olvasás.

- Barankay Lajos.* A gyorsírás-tanítás módszere. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 10. sz.
- Ch. P.* Az olvasás. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 4. sz.
- Dénes Sándor és Vikár Kálmán.** Tanítási vázlatok és mintaleckék. Olvasmánytárgyalás. III—IV. osztály. Függelékül az I—VI. osztály összes tantárgyaiból vázlatminták. II. füzet. Budapest, 1917. Liptsey K. (8-r. 160 l.) 4 K. — Ism. Abonyi Ármin. Népevelők Lapja 3., 4. sz.
- **Vikár Kálmán és Abonyi Ármin.** A fogalmazás tanításának vezérkönyve. Előszóval ellátta Weszely Ödön. Budapest, 1918. Lipcsey K.

- (8-r.) 6 K. — Ism. G. M. Izr. Tanügyi Ért. 10. sz. — Család és Iskola 9., 10. sz. — Ev. Népiskola 213—215. l.
- Domokos Lászlóné.* A beleélő fantázia foglalkoztatása a fogalmazás tanításában. A Gyermek 258—276. l.
- Drozdy Gyula.* Az alkotó munka a fogalmazás tanításában. A hősök síremléke. Néptanít. Lapja 3. sz.
- Eckerdts Elek.* Észrevételek. A dolgozat-ívekről. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.
- Evuțian, Sabin.* Cetitul-scrisul și ABC-ul fonomimic al domnului Josif Moldovan. Biserica și Școala 23., 24. sz.
- Földváry Ferenc.* Szépirás az osztatlan népiskolában. Néptanít. Lapja 44. sz.
- Galbavy J.* A fogalmazás és a népiskola. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 4. sz.
- Gárdos Mór.* A háború mint fogalmazási tárgy. Néptanít. Lapja 31. sz.
- Az írva-olvasás védelme.* Néptanít. Lapja 39. sz. (Köch K. «Die Deutsche Schule»-ben megjelent cikkének ismertetése.)
- Ivanovics Magdolna.* A grafológia a pedagógia szolgálatában. A Gyermek 24—27. l.
- Kaposi Károly.* Mintalecke. Olvasmánytárgyalás IV. osztály. A tápióbicskei hős. Néptanít. Lapja 30. sz.
- Katona Dávid.* A gyorsíró- és gépíróiskolákról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 2. sz.
- Kf.* Antikva vagy fraktur? Tanáregyl. Közl. 51. köt. 168. l.
- Kovács Mihály.* A fogalmazás tanítása. Abauj-Tornavm. Közoktatás-ügy 2. sz.
- Kún Gyula.* A kötelező gyorsírástanításnak hatása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 7. sz.
- Leyrer Mátyás.* A fogalmazás és tanításának mai állása Németországban. Néptanít. Lapja 17., 22., 26—27. sz.
- Miklósné Dlugos Mária.* Tanítási tervzet. Harkály doktor. Olvasmánytárgyalás. Magy. Kisdiednevelés 8. sz.
- Moldovan, Josif.* Problema scris-cetitului. Biserica și Școala 18. sz.
- Molnár Ferenc.* Az írás-olvasás tanítása. Nevelés XXXV. 147—154. l.
- Nagy László.* A szóképekkel való olvasástanítás. Népm. 1., 2. sz.
- Oszoly Jolán.* Az írásról. Néptanít. Lapja 33. sz.
- Péter József.** Eljárásom a betű személyesítés és a fonomimika segítségével való olvasás-tanításban. Részletes útmutatás az olvasás tanításának megkönnyítésére a betűszemélyesítés alapján. A hangkifejtés, a hang, betű és a mimikai jel közötti okozati összefüggés létesítésével. 6. kiadás. Galánta. (8-r. 168 l.)
- Reich Manó.* A magyar kereskedelmi levelezés és a kereskedelem ismertetésének tanításterve és módszeres utasítása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 3. sz.
- Sárközy Istvánné.** A gyermek szókincsének gyarapítása a II. osztályban. Hogyan kell olvasmányt feldolgozni s helyesen tárgyalni? Budapest, 1918. Löbl D. ny. (4-r. 18 l.) 2 Kor. — Ism. Tanító 16. sz.
- Fogalmazás tanítása a II. osztályban. Népm. 3—6. sz.
- Szilágyi Adolf.* Írástanításunk sarkalatos hibái. Népt. Lapja 17., 19. sz.

- Szöllősi Jenőné.* Fogalmazás tanítása az elemi iskolában. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 9—23. l. (Eleje a múlt évi folyamban.)
Szuhács János. A tanulók szellemi elfáradásának tünetei a dolgozatírásnál. Néptanít. Lapja 18. sz.

Kézimunka.

- Gosse Mária.* A kézimunkatanítás legyen értékes. — Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés 188. l.
Györgyi Kálmán. Művészi kézimunkatanítás. Magyar Iparművészet 102—105. l.
Kojsa László. A kézimunka tanítása a népiskolában. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy 1. sz.

Klasszikus nyelvek.

- Bielek Dezső.* Latin syntaxisaink casus-tani példái. A «róka és holló» meséjébe foglalva. 40 egyórás vagy 20 kétórás iskolai dolgozatban. Budapest, Lampel R. 1918. (8-r. 35 l.) 2 K. — Ism. Crispus. Magy. Középisk. 114. l.
Marót Károly. A leánygimnáziumi latin- és görögnyelvi tanítás. Magy. Pædag. 286—289. l.
Posch Árpád. Latin és görög irodalmi tanításunkról. Magy. Pædag. 277—283. l.

Magyar nyelv.

- Fallenbüchl Ferenc.* Segédkönyvek a magyar nyelv és irodalom tanításához. Magy. Középisk. 24—26. l.
Fürst Aladár. Magyar dolgozatok a VII. és VIII. osztályban. Magy. Pædag. 393—401. l.
Horváth István. Mintalecke. A «Himnusz» tárgyalása az V—VI. osztályban. Néptanít. Lapja 38. sz.
Körösi Sándor. Állítmánykiegészítő. Néptanít. Lapja 17. sz.
Ligárt Mihály. Magyar nyelv. IV. osztály. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 56—62. l.
Lokman Dr. Az irodalmi tanítás. — Ism. Schmidt Mária. Nemzeti Nőnevelés 189. l.
Szegő Arnold. Hadnagy uram. Tanítási tervezet. Izr. Tanügyi Értes. 1917. 12. sz.
Szlafkowsky Viola. Az irodalom az elemi iskolában. (Különös tekintettel a leánynevelésre.) Abauj-Tornavm. Közoktatásügy 7. sz.
Wesely Ödön. A magyarnyelvi oktatás vezérkönyve az elemi népiskolák tanítás-anyagához. I. kötet. (I. és II. rész.) I. Elméleti rész valamennyi osztály anyagához. II. Gyakorlati rész a II. osztály anyaga mintalecekben. Budapest, Lampel R. (8-r. VII., 338 l.) 18 kor.

Mennyiségtan.

- Batta István.* Matematika- és történettanítás a középiskolában. Magy. Pædag. 362—387. l.
Beke Manó. Vezérkönyv a népiskolai számtani oktatáshoz. Második kiadás. Budapest, Egyet. ny. (8-r. 224 l.)

- Bodor Dénes.* Az új számfogalom megalkottatása. Szilágyvárm. Tanügy 2. sz.
- Eckardt Elek.* Az algebra tanításának céljáról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.
- Goldziher Károly.* A geometria középiskolai tanításának módszertani alapvetése. Magy. Pædag. 76—99. l.
- Horváth István.* Mintalecke. A hét fogalma. Néptanít. Lapja 29. sz.
- Kilián Zoltán.* A becslés jelentősége a számtan-mértan tanításában. Néptanít. Lapja 43. sz.
- Közgazdasági ismeretek a fővárosi polgári iskolák mennyiségtani oktatásában. Népművelés 25—29. l.
- Kiss Margit.* Mértani alakok lélektani hasonlóságának kérdéséhez. Népművelés 362—371. l.
- Krümmer Mátyás.* A számtan és földrajz kapcsolatáról a VI. osztályban. Néptanít. Lapja 10. sz.
- Mák Aladár.* Egyenlő nevezőjű törtszámok összeadása. Néptanítók Lapja 15. sz.
- Mattyasovszky Kasszián.* A mennyiségtan és a fizikai törvények alkalmazása. Magy. Pædag. 127—130. l.
- A mennyiségtan és természettan kapcsolata. Magy. Középiskola 164—168. l.
- Pártos Ferenc.* Adalékok a számtantanításhoz. Népoktatás. (Lugos.) 23. évf. 4. sz.
- Wiener József.* Pótlással való kivonás. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 3. sz.

Modern nyelvek.

- Bakonyi Hugó.* Nyelvpedagógia és értékelmélet. Népművelés 177—187., 262—279. l.
- Boga Imre.* A nyelv skeletje. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.
- Freytag Charlotte.* A nemzeti nyelv tanítása. — Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés 190. l.
- Hajnal Dávid.* «Humboldt Vilmos és Berlitz.» Keresk. Szakoktatás 26. évf. 4. sz.
- s. A nemzetiségi nyelvek tanítása a tanítóképzőkben. Gör. Kath. Szemle 15. sz. — Tanító u. o. 17. sz.
- Szilágyi Kornélia.** Az anyanyelv tanítása Pestalozzi paedagogiájában. Budapest, 1918. Hornyánszky V. ny. (8-r. 69, 1 l.)
- (Héber.) *Klein Sámuel.* A héberoktatás reformjáról. Izr. Tanügyi Értesítő 1917. 10—11. sz.
- Morenu.* A héber nyelvű vallásoktatás reformjának kérdéséhez. Zsidó Szemle 3. sz.
- Wachsberger Mózes.* A héber nyelv. Mult és Jövő 411—414. l.
- A héber oktatás. Zsidó Szemle 2. sz.
- (Német.) *Albert István.* Reflexiók német nyelvi oktatásunkról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 2. sz.
- Bakonyi Hugó.* Észrevételek az I. osztályú polgári fiúiskolai németnyelvi oktatáshoz. Polgárisk. Közl. 210—213. l.
- Boga Imre.* A német nyelv beszédképességének kézikönyve lélektani alapon. I. 1—5. Kolozsvár, 1917. — Ism. K. Tanáregyl. Közlöny 51. köt. 490. l.

Heinrich Károly. Megint a német nyelv tanítása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.

Középiskolai németnyelv-tanításunk fogyatékos eredménye. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 166. l.

Makfalvi. Elég a németesítésből. Virradat 77. sz. — *Majtényi Károly.* Milyen nyelvet tanítsunk? U. o. 81. sz.

Művészeti oktatás.

Hrebly Lajos. Művészeti nevelés és a rajztanítás. Magy. Kisded-nevelés 10. sz.

Nádai Pál. A művészi nevelés céljai. Rajzoktatás 3—9., 29—36., 49—54. l. (A Magy. Pædag. mult évi folyamából átvéve.)

Philosophia.

Gutberlet, Constantin. Experimentelle Psychologie mit besonderer Berücksichtigung der Pädagogik. 1915. — *Ism. Schütz Antal.* Religio 627—630. l.

Waldapfel János. Az etika tanítása közoktatásunk rendszerében. Magy. Pædag. 177—185. l.

Rajz.

Ch. P. A rajz és kézügyesség szerepe a szemléltetésben. Pozsonyvm. Népoktatása VII. 2. sz.

Harsányi György Lajos. Az új rajztanítási módszer mérlege. Köz-művelődés. (S.-A.-Ujhely.) 21. sz.

József Dezső. Ábrázolói modellek házi készítése. Rajzoktatás 104—108. l.

A rajzolás értéke. Rajzoktatás 109—112.

Schauschek Árpád. A rajzolás értéke I. kiváló építészek, mérnökök, gépészmérnökök nyilatkozatai e tárgyban. Budapest, 1918. Károlyi György ny. (8-r. 20 l.)

Szabolovszky István. A rajz az egészségtan vonatkozásaiban. Népművelés 290—293. l.

Szuhács János. Mégegyszer a rajztanárhiány megszüntetéséről. Polgárisk. Közl. 220—225. l.

U. A. Tervezet. A hóvirág festése. (V—VI. osztály.) Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 31. l.

Természettudományok.

Bodor Dénes. Mintalecke. Természetrajz. A mészkö és ismertebb félésegei. Néptanít. Lapja 9. sz.

f. a. A földtan tanításáról a középiskolában Poroszországban. Magy. Középisk. 49. l.

Krecsmárik Endre. Kísérlet. Egyszerű hűtőkészülék a víz desztillálásánál. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 62. l.

Móczár Miklós. A többtermelés és a növénytan tanítása. Abauj-Tornavárm. Közoktatásügy 5. sz.

Módszer, tankönyv és tananyagbeosztás a természetrajz tanításához. Polgárisk. Közl. 93—98. l.

- Németh Irma.* Vegytan. Korhadás és rothadás. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 45—49. l.
- Romvalter Alfréd.* Egy megoldhatatlan pedagógiai problémáról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 6., 7. sz. (A kémia tanításáról.)
- Schöber Emil.* Állattani gyakorlatok. Szatmár, 1917. — Ism. Horváth K. Népművelés 384. l.
- Schoenichen, Walther.* Praktikum der Insektenkunde. — Ism. Hudyma Emil. Magy. Középiskola 118—120. l.
- Strasser Benő.* Hasonlat és föltevés. Népművelés 116—124. l.
- Szabolovszky István.* A természettudományi oktatás gyakorlati iránya. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 16. sz.
- Vadász M. Elemér.* Földtan a hadi ismeretekben. 1916. — Ism. H. K. Népművelés 160. l.
- A földtan-tanítás elmélete. 1915. — Ism. Horváth K. Népművelés 159. l.

Történelem.

- Balogh Albin.* Tarlózás az egyháztörténelmi tanítás mezején. Kath. Nevelés 219—224. l.
- A nemzeti történelem és világtörténelem kapcsolata a középiskolában. Magy. Középisk. 10—23. l.
- Batta István.* Matematika- és történettanítás a középiskolában. Magy. Pædag. 362—387. l.
- Gárdos Mór.* A katonákról. (Tanítási anyag töredékes vázlata.) Izs. Tanügyi Értes. 1. sz.
- Klauzál Gábor ifj.* A történelemtanítás jövője. Nemz. Kultura 50., 51. sz.
- Laurentzi Vilmos.* A történelemtanítás és kereskedelmi főiskoláinknak akadémiai színvonala. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 4., 5. sz.
- A történelem tanítása és a közgazdasági szellem. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 2. sz.
- Oszoly Jolán.* Történelmi képek. Népművelő 8. sz.
- Szedmáky J. Zita királyné.* (Mintatanítás.) Népművelő 14. sz.
- Szentirmai Imre.* Történet, történelem, történelemtanítás. Népművelés 334—340. l.

Vallás.

- Alexy Lajos.* A ceglédi ág. hitv. evang. elemi iskola első osztályának hit- és erkölcs-tananyaga versecskében. — Ism. s. Evang. Népiskola 20. l.
- Aubermann Miklós.* A biblia iskolai tanításáról. Kath. Nevelés 149. l.
- «Bibliai Történetek» vagy «Iskolai Biblia?» Kath. Nevelés 86—89. l.
- Bányász József.* Tanítók részvétele a szentmisén, mint közös istentiszteleten. Kath. Nevelés 138—146. l.
- Bobok Arnold.* Az iskolai vallásoktatás szükségessége. Figyelő. (Besztercebánya) 33. sz.
- Bodor József.* Kötelező gyónások az iskolákban. Kath. Nevelés 122. l.
- Csáktornyai István.* Hitoktatásunk jövője. Kath. Nevelés 97—103. l.
- Csikó Gábor.* Megjegyzések a vallástanításhoz. Unitár. Egyh. 3. sz.
- Cuvântul lui Dumnezeu este și catehizarea. Biserica și Școala* 37. sz.
- Duszik Lajos.* Lelkész az iskolában. Ev. Órálló 10. sz.

- Felber Gyula.* Fegyelem és hittanórán. Kath. Nevelés 117—119. l.
 — Gyakorlati tanítás a bűnbánatról. Kath. Nevelés 233—235. l.
Fényes Mór. Hitoktatási strófák. 1. Zsidó szellem hiánya a pesti hitoktatásban? — 2. Filozófia tanítása a héber rovására? Zsidó Szemle 4. sz.
Frisch Armin. Vallásoktatás a középiskolában. 1917. — *Ism. Schwarcz Jakab.* *Izr. Tanügyi Értes.* 1917. 12. sz.
Gesztyei Nagy Béla. A Heidelbergi Káté és vallásoktatásunk. Debreczeni Protest. Lap 19. sz.
Gunda Jenő. Hitoktatásunk gyakorlati eredményének akadályai. Kath. Nevelés 177—183. l.
Gyöngyösmeni. Vallásoktatásunk körül. *Evang. Órálló* 45., 46., 49., 51., 52. sz.
Jure József id. Az erkölcsstan tanítása az egyetemen. *Magy. Pædag.* 284—286. l.
 Az iskolai vallásoktatásért. (A Kath. Hittanárok és Hitoktatók egy-
 nek felterjesztése a minsterhez.) Kath. Nevelés 211—213. l.
K. E. Teendők az I. zsolttárral kapcsolatban az ismétlő iskolában. *Unitár. Egyes.* 4. sz.
Kabisch, R. Wie lehren wir Religion? Göttingen. 1917. — *Ism. sz. Theol. Szaklap* 29. sz.
 A katakombák története és tanítása. Előadásminta középiskolák szá-
 mára. Kath. Nevelés 190—195., 228—232. l.
Kerekgyártó Elek. Vallásoktatásunk az iskolában. *Népnevelő* 22. sz.
Marszina. Gyakorlati tanítás az angyalokról. Kath. Nevelés 167. l.
Márton Máttyás. Hitelelemzések az I. és II. elemi osztály részére. I—II. rész. Budapest, 1917. — *Ism. Kis-Erős Ferenc.* *Katholikus Szemle* 477—479. l. — *Wolkenberg Alajos.* *Religio* 569. l.
 — Hitelemzések. Názáret. Kath. Nevelés 25—29. l.
 — Vázlat a parancsolatok tanításához. Elemi iskolák számára. Kath. Nevelés 198—201. l.
Mayer Pál. A vallástanítás reformja. *Ev. Órálló* 13—15. sz.
Morénu. A héber nyelvű vallásoktatás reformjának kérdéséhez. *Zsidó Szemle* 3. sz.
Nagy Lajos. A hittanár filozófiája. Kath. Nevelés 135—138. l.
Nyírbátori. Iskolák államosítása és a vallástanításnak az állami isko-
 lákból kiküszöbölési akarása. *Lelkészegyesület* 36. sz.
 Ó. Nagygyűlés a vallásoktatás érdekében. *Magy. Középiskola* 305. l.
 Az Országos Katholikus Tanáregyesület felterjesztése a vallás- és
 közoktatási miniszterhez. *Magy. Középiskola* 318—320. l.
Ottó Alajos. Hitoktatás a katechétai fizetés. *Egyh. Közl.* 27—28. sz. —
 Takács István válasza. *U. o.* 29—30. sz. — *Ottó A. U. o.* 33—34. sz.
Patay Pál. A vallástanítás reformja. *Prot. Egyh. Isk. Lap* 14. sz.
Polgár Margit. A bibliai történetek tudományos értelmezése az isko-
 lában. Kath. Tanítónők Lapja 68. l.
Prasser. Támadás a vallásoktatás ellen. *Alkotmány* 65. sz. (A Világ
 márc. 7-iki támadásról.)
Prohle Henrik. A vallástanítás alapja és célja. *Evang. Egyh. Élet*
 VI. 6. sz.
Rabenseifer Alfréd. A parancsolatok és a lelkiismeretvizsgálás prak-
 tikus tanításához. Kath. Nevelés 90. l.

- Schönfeld Áron.* Hitoktatási strófák. Zsidó Szemle 9. sz.
Simonyi Zoltán. Jeremiás próféta a hitoktatásban. Izr. Tanügyi Értes. 1—5. sz.
Szántó Zsigmond. Modern hitoktatás. Zsidó Szemle 36—38. sz.
Szuchy Enil. Még egyszer. Egységes gör. kath. katekizmus. Görög kath. Szdmle 30. sz.
Tanítási terv és utasítások a magyarországi középiskolai katolikus vallástanítás részére. Kibocsátva a magyar püspöki kar 1900. január 29-dikén tartott közös tanácskozása határozatából. Budapest, 1918. Stephaneum. (8-r. 20 l.) 1 K 60 f.
Teutsch, Fr. Zur Geschichte der Katechisation in unserer Kirche. Korrespondenzblatt Ver. siebenb. Landeskunde 1—4. sz.
Tóth Kálmán. Mikor halt meg Jézus? (Iskolai matematika- és biblia-tanításunk érintkező pontjai.) Kath. Nevelés 69—75. l.
Tóth Tihamér. Eltöröljük-e az iskolai hitoktatást? Kath. Nevelés 213—216. l.
Vallástanítás és vallásos nevelés. Ev. Népiskola 124—126. l.
Zoványi Jenő. Hittudomány és tanszabadság. Nyugat 967—973. l.
— Református hittudományi oktatás. Theol. Szaklap 161—167. l.

3. Iskolai törvényhozás, szervezet, felügyelet.

- Állami iskola — felekezeti iskola. Világ 54. sz.
Bakó Béla. Az iskola képviselői joga a községben. Nemzeti Kultura 38. sz.
Bálint Rezső. Néhány szó a tanfelügyelői mozgalomhoz. Nemzeti Kultura 34. sz.
Bányai Jakab. Negyedik vagy hatodik osztály. Nemz. Kultura 20. sz.
Barkász Dániel. Az osztatlan iskolák reformálásáról. Néptanít. Lapja 42. sz.
Bartha Pál. Erdély iskolái. Nemz. Kultura 37. sz.
— Iskolaügyi reformok. Nemz. Kultura 35. sz.
— Nemzeti népoktatás. Nemz. Kultura 30. sz.
— A tanfelügyelők. Nemz. Kultura 25. sz. Györffy József. U. o. 29. sz. — Bartha P. megjegyzése. U. o. 26. sz.
Benisch Arthur. Reáliskolánk elhelyezése. Szepesi Hírnök 26. sz. — Hajnóczy R. József. U. o. 26. sz.
— Új szabályzat a nem állami fűközepiskolai tanárok állami fizetékiesgészítése tárgyában. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 346—350. l. H. s. U. o. 350—352. l.
Buday Gyula. A kath. autonómia és a kath. egyetem. M. Kultura XI. 304—309. l.
Dráveczky Zoltán. Még egyszer a c. igazgatókról. Nemz. Kultura 2. sz.
Ebergényi Sándor. Gyakorlati tanácsadó az állami elemi népiskolák, óvodák költségvetéseinek összeállítása, megállapítása és felülvizsgálatához, valamint általában a költségvetésekkel kapcsolatos ügyekben előfordulható felterjesztésekhez. Budapest, 1918. Egyetemi ny. (4-r. 60 l.) 8 kor. — Gyakorlati tanácsadó az elemi iskolai és óvodai pénzzámadások vezetéséhez, összeállításához és felülvizsgálatához, valamint a számadásokkal kapcsolatos felterjesztésekhez. Bpest, 1918.

- U. o. (4-r. 44 l.) 6 K. — Gyakorlati tanácsadó az áll. elemi népiskolák, óvodák és más intézetek anyagszámadásának összeállítása, vezetése és felülvizsgálatához, valamint általában az anyagszámadással kapcsolatos ügyekben előfordulható felterjesztésekhez. Budapest, 1918.
- U. o. (4-r. 19 l.) 3 kor. — Gyakorlati tanácsadó az elemi iskolai könyvtári költségvetések és könyvtári számadások összeállítása, megállapítása és felülvizsgálatához, valamint általában a számadások vezetéséhez. Budapest, 1918. Egyet. ny. (4-r. 24 l.) 3 kor.
- Az elemi iskolák reformja. Temesv. Ujság 59. sz.
- Előterjesztés a mérnöki tudományok második egyeteme tárgyában.** (Budapest, Franklin ny. 1918.) (8-r. 32 l.)
- Endrei Akos.* Az iskolák demokratizálása 1917. — *Ism. Hajdú János.* Tanáregyl. Közl. 51. köt. 332—334. l.
- Erődi-Harrach Béla ifj. Közgazdasági egyetem.** Budapest, 1918. Egyet. nyomda. (8-r. VII, 36 l.)
- f. a.* A középiskolai tanárok új címei. Magy. Középiskola 120. l.
- Fábián Gáspár.* Új műegyetemek. Építő Ipar 27. sz.
- Fallenbüchl Ferenc.* Internátusaink a kath. autonomia kezelésében. Kath. Nevelés 55—59. l.
- Faragó Márton.* Tanárok helyi előléptetése. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 509—512. l.
- Feltóthy László.* Milyen helyet kívánunk biztosítani a polgári iskolának közoktatásunk szervezetében? Polgárisk. Közl. 315. l. — Végh Mihály tervezete. U. o. 316—318. l.
- Fináczy Ernő.* Népoktatásunk alaptörvénye 1868—1918. Magy. Pædag. 65—75. l.
- Fodor Márk.* A demokratikus áramlat és az iskolai reformtárgyalások. A Gyermekek 387—389. l.
- Fogl János.* Röpke gondolatok. Polgárisk. Közl. 227. l. (A polgáriskolaügy szervezeti hiányairól.)
- Frisch Armin.* Zsidó középiskola. Mult és Jövő 5. sz.
- Fürst Aladár.* A zsidó gimnázium ügye és a vidék. Mult és Jövő 9. sz.
- Gauzer Benő.* A tanfelügyelőről. Nemz. Kultura 49. sz. — Gyórfy József. U. o. 50. sz.
- Gockler Lajos.* Nyílt levél Magyarország közoktatási miniszteréhez. Nemz. Kultura 45. sz.
- Törvényjavaslat a tanügyi tisztviselők szolgálati viszonyának szabályozására. Nemz. Kultura 51. sz.
- Grigássz Mihály.* Reformunk! Polgárisk. Közl. 259. l.
- Gulyás József.* Milyennek képzelem én a jövő középiskoláját? Köz-művelődés. (S.-A.-Ujhely.) 2. sz.
- Gurgulits Antal.* Mit kíván a polgáriskolák tanársága? Polgárisk. Közl. 287. l.
- Győri Vilmos.** Visszapillantás a polgáriskola kialakulására. Pozsony, 1918. Steiner. (8-r. 37 l.) 2 K 40 f. *Ism. Angyal János.* Magyar Pædag. 556—560. l. — *P. G. Közművelődés.* (S.-A.-Ujhely) 15. sz. — *y. Polgárisk. Közl.* 207. l.
- H. M.* Alsóbbfokú iskolákban töltött szolgálati idő beszámítása. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 585—587. l.
- N. Hencz József.* Jelszavaktól a valóságig. Nemz. Kultura 17. sz. (A népoktatás újjászervezéséről.)

- Honti Antal.* A demokratikus oktatásügy néhány kívánsága. Család és Iskola 9., 10. sz.
- Az ifjúsági könyvtárakat intéző bizottság szervezeti szabályzata. Nemz. Nőnevelés 163—166. l. — Ügyvitele. U. o. 166—172. l.
- Ifjúsági könyvtárakat intéző bizottság. Magy. Tanítóképző 276—278. l.
- Imre Sándor és Gyulai István.* A polgáriskola ügye. Polgárisk. Közl. 284. l.
- Jacob, Lazar.* Reorganizarea învățământului teol. și educației seminare. Biserica și Școala 1—6. sz. (Eleje a mult évi folyamán.)
- Jankovich Béla.* Iskolapolitika. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Jelentése, a selmecbányai m. kir. bányászati és erdészeti főiskola tanácsa által kiküldött négyes bizottság — a főiskolai tanácshoz Kassának a főiskola székhelyéül való alkalmassága tárgyában. Kassa ny. r.-t. 1918. (8-r. 10 l.)**
- K. F.* Politika és pedagógia. Magy. Pædag. 122—127. l.
- K. R.* A nem állami tanári működés beszámítása. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 438—440. l.
- Katona Géza.* Elmélkedés egy miniszteri rendeletről. (A nem állami polg. isk. tanárok helyhez kötöttsége.) Polgárisk. Közl. 246—248. l.
- Keresztes János.* Szolgálat pragmatika. Nemz. Kultura 33. sz.
- Kertész Ödön.** Az iskolai ítélőszék jelentősége és szervezete. Sátoralja-ujhely, 1918. (8-r.) 2 kor. — Ism. G. M. Izr. Tanügyi Értesítő 10. sz. — Közművelődés (S.-A.-Ujhely) 9. sz.
- Nevelőmunkások tömörülése. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 12. sz. kié az iskola, azé a jövő. Népoktatás (Lugos) 23. évf. 1., 3. sz. (Államosításról.)
- Kiss Fidél.* Két rendelet. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 512—515. l. (A magánvizsgálatok új rendje. A leány-középiskolákban igazgatói és rendes tanári állás betöltéséről.)
- Kiss Jenő.** A főiskolai reform különös tekintettel Schneller István reformjavaslataira. Sopron, 1918. Piri és Székely ny. (8-r. 52 l.) (Megjelent az Evang. Egyh. Élet 28—33., 36—41., 46., 47. sz.-ban is.)
- Körrendelet a gazdasági ismereteknek az elemi népiskolában való beható oktatása tárgyában. Néptanít. Lapja 4. sz.
- Körrendelet a gazdasági ismereteknek a tanító- és tanítónő-képzőintézetekben való beható oktatása tárgyában. Néptanít. Lapja 4. sz.
- Kováts Alajos.* Hol volna szükség új polgáriskolákra? Polgárisk. Közl. 193—198. l.
- Kovács Rezső.* Iskolaügyi átalakulás néhány elve. Világ 271. sz.
- Tanügypolitikai témák. Világ 121. sz.
- A közoktatás berkeiből. A «gyors adminisztráció». Temesvári Ujság 71—73. sz.
- (*ktm.*) A laikus iskolából nem kérünk. Temesv. Ujság 71., 72. sz.
- Láncz József.* Tanügypolitika. Nemz. Kultura 15. sz.
- László Béla.* Felnőttek kereskedelmi tanfolyamának új szervezeti javaslatáról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 7. sz.
- Laurentzi Vilmos.* A magyar iskola válsága. Bud. Hirl. 120. sz.
- Tanárság és politika. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 13—15. l. — Szilády Zoltán. U. o. 152. l.
- Lencz Géza.* A tanszék szabadsága. Huszadik Század 38. köt. 43—48. l.

- Lengyel Gyula.* A tanári cím védelme és a zugiskolák. Kereskedelmi Szakoktatás 26. évf. 1. sz.
- Lucza János.* Tervezet Magyarország nevelőintézményeinek demokratikus átszervezésére. Polgárisk. Közl. 305—315. 1.
- Madzsar Gusztáv.* Középiskolai reformkérdések. (Magántanítás és magánvizsgálatok.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 224—227. 1.
- A magyar népoktatásügy a német tanítók előtt. Magyar Pædagogia 231—235. 1.
- Matlák József.* A tanfelügyelet reformja. Nemz. Kultura 51. sz.
- Mihalicska János.* Milyen irányban fejlesszük a népiskolákat? Népközl. 15. sz.
- Miniszteri rendelet a megrövidült tanév célszerű felhasználásáról. Magyar Középiskola 321—326. 1.
- Molnár Ferenc.* A népiskolák egységesítése. Szilágy vm. Tanügy 4. sz. (M—y.) Az iskolák államosításáról. Északkeleti Újság 15. sz.
- A nevelőmunkások fegyelmi tanácsának megszervezése. Magyar Tanítóképző 316—318. 1.
- Novák Mihály.* Nyolcosztályú népiskola. Néptanít. Lapja 42. sz.
- Paál Jób.* Az elemi iskolák reformja. Nyírvidek 50. sz.
- Palágyi Menyhért.* Tanítók és tanárok. Nemz. Kultura 36. sz. (Az összes nevelő és oktató munkásság tömörülése nagy kulturpolitikai szervezetbe.)
- Papp Sándor.* Hat- vagy nyolcosztályú legyen-e a jövő népiskolája? A Válasz Waldapfel János cikkére. (N. T. 32. sz.) Néptanít. Lapja 39. sz.
- A nyolcosztályú népiskola. Néptanít. Lapja 30. sz.
- Révész Kálmán.* Iskolaállamosítás az egész vonalon. M. Figyelő II. 390. 1.
- Hat- vagy nyolcosztályú népiskola? Ev. Népiskola 170—172. 1.
- Roth Gyula.* A selmecbányai erdőmérnöki főiskola székhelyének kérdése. A Cél 648—653. 1.
- A sárospataki ref. theol. akadémia tanári karának memoranduma a debreceni theol. doktorátus ügyében. Sárosp. Ref. Lapok 8—11. sz.
- Scoala noastră poporală și darea culturală. Un raport oficial. Arad, 1918. tip. diecz. gr. or. rom. (8-r. 51 l.)**
- Serényi Antal.* A tanfelügyelői mozgalom. Nemz. Kultura 32. sz.
- Az uradalmi iskolák és tanítók. Nemz. Kultura 40. sz.
- Simonyi Ernő.* Reformok. Népközl. 34. évf. 19. sz.
- Sófalvi.* A VI. elemi osztály kötelező felállítására. Debrec. Protestáns Lap 21. sz.
- Sütő Kálmán.* A református tanügy egységesítése. Lelkészegyesület 17. sz.
- Szabályzata, az ifjúsági könyvtárakat intéző bizottság szervezeti és ügyviteli** — Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1918. évi július hó 17-én 70596. szám alatt kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyet. ny. (4-r. 20 l.) 5 kor.
- Szabó Lajos.* Az elemi népiskolák államosításáról. Népközl. 34. évf. 2. sz.
- Értekezés a hazai elemi népiskolák egyetemes államosításáról. Tanítók Lapja 19. sz.
- Szalay László.* A közeli jövő iskolapolitikája. Nemz. Kultura 10. sz.

- Székely István.* Tallózás a vallás- és közoktatásügyi minisztérium 1917/18. évi költségvetés alapján. Tanáregyl. Közl. 51. k. 497—503. l.
- Székely, Karl.* Das ungarische Volksschulwesen. Die Deutsche Schule 23—33. l.
- Szobolovszky István.* A gazdasági közszellem és a tanítóképző. Magy. Tanítóképző 114—118. l.
- A Pædagogium reformja. Polgárisk. Közl. 59—62. l.
- T. I.* A szakfelügyelet hiányai. Tanítók Lapja 14. sz.
- Takáts Endre.* A régi és újkorszak iskolái és tanítói. Néptanít. Lapja 50., 51. sz.
- Takács Menyhért.* A katolikus autonomia. Magy. Középisk. 1—4. l.
- Telman József.* Közoktatásunk reformja s a polgáriskolai tanárság kívánsága. Polgárisk. Közl. 318—321. l.
- Köztársaság és a polgáriskola. Polgárisk. Közl. 275. l. (A politikai szervezkedésről.)
- Tomcsányi János.* Négy osztály — hat osztály. Alkotmány 117. sz.
- A tanfelügyelők. Nemz. Kultura 31. sz.
- Új korszak. Néptanít. Lapja 44. sz.
- X. Az új tankerületek és a leány-középiskolák. Világ 168. sz.
- Utasítás az állami elemi népiskolák gondnoksága és az állami elemi népiskolák tanítói, illetve igazgató-tanítói számára, az 1868. évi XXXVIII., 1876. évi XXVIII., 1907. évi XXVI. és az 1908. évi XLVI. törvénycikkek végrehajtása tárgyában.** Kiadta a magy. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1909. évi április hó 30-án 53000. sz. alatt kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyet. ny. (8-r. 191 l.)
- Ud.* A theológiai oktatás reformjához. Debrec. Protest. Lap 46. sz.
- Városvy Gyula.* A székesfőváros iskolapolitikája. Nemz. Kultura 15. sz.
- Gárdos Dezső. A jobb jövő felé. U. o. 16. sz.
- Vikár K.* Néhány adat a reáliskoláról. Népművelés 154. l.
- Wlassich Gyula dr.* Népoktatási politika. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Zoványi Jenő.* A református egyház és a tudomány szabadsága. Husz. Száz. 38. köt. 121—125. l.

4. Tanító- és tanárképzés.

a) Tanítóképzés.

- Bárczi Gusztáv.* Hozzászólás a képző reformjához. Magy. Siketnéma Oktatás 3—32. l.
- A Bizalmi Tanács előterjesztése a tanítóképző-intézeti közkormányzati ügyek megváltoztatására nézve. Magy. Tanítóképző 307—310. l.
- Ember Károly.* Tanfolyamok. Népkövelő 16. sz.
- Emlékirat a tanítóképző-intézetek szakfelügyelete és a nem magyar tannyelvű tanárképzők nemzeti reformja tárgyában. Magy. Tanítóképző 89—104. l.
- Fekete József.* Tanítóképzésünk korszerű újjászervezése. Magy. Tanítóképző 225—240. l.
- A gazdasági ismeretek beható oktatása a tanító- és tanítónőképző-intézetekben. (A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete.) Magy. Középiskola 110—114. l. és Magy. Tanítóképző 104—109. l.

- Gergely György.* Református pedagógium. Debreczeni Protest. Lap 2., 3. sz.
- Honti Antal.* A határszéli áll. isk. tanítók továbbképző tanfolyama. Család és Iskola 7—8. sz.
- Imre Sándor.* Tanítóképző-intézeti tanárok a leány-középiskolában. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 573—575. l. Szerk. U. o. 575—577. l.
- Keszler Károly.* Hadbavonult tanítónövendékek és a háború alatt kiegészített tanítók továbbképzése. Néptanít. Lapja 6. sz. — Zomora Samu. U. o. 7. sz.
- Lechnitzky Gyula.* A kötelező tanítói gyakorlat, a tanítói szakvizsga és tanítói továbbképzés. Magy. Tanítóképző 182—196. l.
- Nagy Béla.* Tanítók átképzése. Virradat 30. sz.
- Szabályzat a felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők képesítő vizsgálatáról. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1902. évi február hó 19-én 539. eln. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyet. ny. (8-r. 16 l.) 1 kor.**
- Szigeti Rezső.* A polgáriskolai kérdés és a háború. Polgárisk. Közl. 86—93. l.
- Szobolovszky István.* A gazdasági közszellem és a tanítóképző. Magy. Tanítóképző 114—118. l.
- Szöllősi István.* A tanítóképző-intézetek elhelyezése. Magyar Pædag. 289—293. l.
- Tanterve, A budapesti állami polgári iskolai tanító- és tanítónőképző-intézetek — Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1901. évi május hó 22-én 498. eln. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyetemi ny. (4-r. 65 l.) 4 K 80 f.**
- V. K.* A tanítók átképzése. Népművelés 252. l.
- Válasz az Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny 1918. évi áprilisi számában «Két rendelet» cím alatt megjelent cikk második részére. Magy. Középiskola 81—88. l.*
- Venyigéssy István.* Magyar Tanítóképzés. Néptanít. Lapja 47. sz.
- Varga Béla.* Tanítóképzésünk a gyermekkultura szempontjából. Nemz. Kultura 3—4. sz.

b) Tanárképzés.

- Borsos Károly.* Református tanárképzés. Protestáns Egyh. Isk. Lap 30—31. sz.
- Frankfurter Salamon.* Az Eötvös-Kollégium ismertetése. (Wiener Fremdenblatt III. 27. 1918.) Magy. Középiskola 186. l.
- Gulyás József.* Református tanárképzés. Sárosp. Ref. Lapok 46—47. sz.
- Hadorn W.* A történelem tanárainak kiképzéséről. Ism. kf. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 298. l.
- Kis Ernő.* Ref. tanárképzésünk néhány tantárgya. Dunántúli Prot. Lap 41. sz.
- Patay Pál.* Református tanárképzés. Prot. Egyh. Isk. Lap 19. sz.

5. Testi nevelés.

- A. J. Közegészségügyi rendszabályok az elemi népiskolában. Magyar Pædag. 471. l.*
- Adatok a magyarországi testi neveléshez. Katonás Nevelés 10. sz.

- Andor Endre.* Az Országos Testnevelési Tanács öt évi munkája. Testnevelés 6—8. l.
- Berzeviczy Albert.* Egyesült erővel. Testnevelés 1—3. l.
- Bodó János.* Ifjúsági egyesületek és a katonás nevelés kérdése. Katonás Nevelés 2. sz.
- Bodor Dénes.* A testnevelési tanfolyam tanulsága. Néptanít. Lapja 36. sz.
- Bodor Ödön.* A mezei futás. Testnevelés 84—90. l.
- A csurgói testnevelési tanfolyam eredménye. Néptanít. Lapja 40. sz.
- Dalmady Zoltán.* Az ambidextria a testnevelés szempontjából. Testnevelés 71—75. l.
- Dassinger Vendel.* A katonai képzésről. Katonás Nevelés 6., 7. sz.
- Demény Károly.* A nők testi neveléséről és a sportolásról. Testnevelés 67—71. l.
- **Az elemi iskolai testnevelés alapelvei.** Budapest, 1918. Egyetemi ny. (8-r. 16 l.)
- Az elemi népiskolai tanítók szünidei testnevelési tanfolyamai. Tornaügy 36. évf. 1. sz.
- Farkas Sándor.* A népiskolai testnevelés és tanítói testnevelő tanfolyamok. Testnevelés 18—22. l.
- Földes Elek.* Az új irányú testnevelési tanfolyamról. Népnepvelési Közl. 34. évf. 16., 17. sz.
- Gabányi.* Vélemények az ifjúság katonai előképzésének tárgyalásánál. Katonás Nevelés 4. sz.
- Gerenday György.* A testnevelési alap rendeltetése. Testnevelés 36—39. l.
- Gerentsér László.* A főiskolai testnevelés. Testnevelés 40—46. l.
- Gerhárd Lajos.** Mindennapi tízperces testedzés. Budapest, 1918. Franklin ny. (8-r. 31 l.) 3 K. Megjelent az Egészség 149—175. l. is.
- Hámos Nándor.* Az iskolai sportkörökről. Testnevelés 81—84. l.
- Herendi Arthur.* Sportéletünk. Testnevelés 23—26. l.
- Holfeld Henrik.* Sielés az iskolákban. Ism. Katonás Nevelés 3. sz.
- Horváth István.* A tanintézetek és a testi nevelés. Katonás Nevelés 3. sz.
- K. F.* A katonai nevelésről. Magy. Pædag. 402—410. l.
- Kmetykó János.* Mennyi időt fordítsunk a nevelő testgyakorlatra. Testnevelés 52—57. l. — Juba Adolf. Hozzászólás. U. o. 90—94. l.
- L. J.* Súlygyakorlatok az iskolában. Polgárisk. Közl. 228. l. — Bély Mihály. U. o. 291—294. l.
- Sítanfolyam tanárok számára. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 367. l.
- Lóránt Adél.* Játékos testgyakorlat. Kisdiednevelés 229—231. l.
- Monoky István.* Testnevelés. Abauj-Torna vm. Közoktatásügy 9., 10. sz.
- Munkálatai, Az Országos Testnevelési Tanács** — 17. Az elemi iskolai testnevelés tanterve és utasítása. Bély Mihály és Kmetykó János előadói javaslata alapján a szakbizottság által megállapított szöveg. Budapest, 1918. Fritz Á. ny. (8-r. 83, 1. l.) — 19. Az ipari munkások, a kereskedő és kishivatalnoki osztály testnevelésének szervezése és fejlesztése. Dr. Nagy Béla ... előadói javaslata. Budapest, 1918. U. o. (8-r. 20 l.)
- Munkásteetnevelés. Testnevelés 9. l.
- Nagy Béla.** Az ipari munkások, a kereskedő és kishivatalnoki osztály testnevelésének szervezése és fejlesztése. (Az Országos Testnevelési Tanács munkálatai. 19.) Budapest, 1918. (8-r. 20 l.)

- Nagy László.* Testnevelés és gyermektanulmány. Testnevelés 46—51. l.
- Nagy Sándor.* Testnevelési tanfolyamok. M. Tanítóképző 260—266. l.
- Pischinger Nándor.* Si-tanfolyam Kőrmöcbányán. Nemz. Kultura 4. sz.
- Polyánszky Mihály.* Egészségügyi vonatkozások a népiskolai tanításban. Gör. Kath. Szemle 36., 37. sz.
- Posselt Oszkár.* A katonai ifjúság nevelése. Néptanít. Lapja 40. sz.
- Proff Kocsárdné Br.* Néhány szó a nők testneveléséről. Testnevelés 78—81. l.
- Szobolovszky István.* A képzőművészet és a testi nevelés. Család és Iskola 5., 6. sz.
- A téli sportok a katonás nevelés szolgálatában. Katonás nevelés 2. sz.
- A természeti szép, mint a szép test nevelésének alapja. Katonás nevelés 1. sz.
- Az óvodák testi nevelése. Kisdednevelés 291—293. l.
- T. P.* Iskolai játszóhelyekről. Népművelés 305. l.
- Tananyaga, Elemi népiskolai tanítók 1918. évi nagyszüneti testnevelési tanfolyamának — és órarendje.** Budapest, 1918. Hungária nyomda. (8-r. 16 l.)
- Tananyaga, A Tanítóképző-intézeti gyakorló-iskolai tanítók 1918. évi nagyszüneti testnevelési tanfolyamának — és órarendje.** Budapest, Hungária-ny. (1918.) (8-r. 11, 4 l.)
- A testnevelési tanács ujjászervezése. Testnevelés 65. l.
- Tiefenthaler József.* A testedzés erkölcsi kihatása. Katholikus Nevelés 79—81. l.
- Testgyakorlat és lélekvezetés. (A bécsi tanulóifjúság testedző intézményei.) Kath. Nevelés 146—149. l.
- Tornatanárképzést kérünk. Tornaügy 36. évf. 1. sz.
- Tóth Mihály.** A tornázás elmélete módszeres utasításokkal. Tanítóképzők és tanítók számára. Debrecen, 1918. Csáthy F. (8-r. 70 l.) 2 K 40 f.
- (V. J.) Testnevelő tanfolyam középiskolai tanárok számára. Tornaügy 36. évf. 1. sz.

6. Kisdednevelés.

- Bardócz Pál.* Kísérletek. Kisdednevelés 33—36. l. — Füle Mária. U. o. 118—121. l.
- Bodnár Bertalan.* A hivatásos óvónőkhöz — a gyermekvédelemről. Óvoda és Isk. 5., 6. sz.
- Az egységes iskola és a kisdedóvoda. Néptanít. Lapja 33. sz. (Müller Fritz cikkének (megjelent a Neue Bahnenben) ismertetése.
- Forgách Julia.* Mi az óvónő teendője a gyülekezés alatt. Kisdednevelés 141—146., 183—187. l.
- Mit tehet a fővárosi óvónő az óvodán kívül a gyermekvédelem terén, az iskolaköteles kort megelőző korú kis gyermekek érdekében a háború után? Kisdednevelés 13—17., 50—52. l.
- H. A.* Kisdednevelésünk és a járványos gyermekbetegségek. Kisdednevelés 365—367. l.
- H. E. J.* Óvónők nyári szünete. Tanító 16. sz.
- Halász Lujza.* Az óvónők választójoga. Kisdednevelés 286. l.
- Hankovics Ödönné.* Az óvónő szociális teendői. Kisdednevelés 323—327. l.

- Kovács Sándorné ifj.* A rögös pálya. Szilágyvárm. Tanügy 5. sz. (A kiseddóvónó pályája nehézségeiről.)
- Málik Béláné.* Az óvónó játszik. Kiseddnevelés 380—383. l.
- Molnár Jenőné.* Óvodai foglalkozások és játékok a szabadban. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy 6. sz.
- Stametzné Turay Róza.* A vidéki óvónők és az óvodák jogsérelmei. Kiseddnevelés 154—161. l.
- Stelly Gizella.* Mese a kiseddnevelő-intézetekben. Kiseddnevelés 58—64., 103—108. l.
- Szabolovszky István.* Kertgazdaság a kiseddóvókban. Kiseddnevelés 125—126. l.
- Az óvodák testi nevelése. Kiseddnevelés 291—293. l.
- A szabadban való kiseddnevelés. Kiseddnevelés 149—151. l.
- Torkos Gizella.* Sallay Zsuzsika 25 évi óvónői működéséről. Kiseddnevelés 40—42. l.
- Zay, Adele.** *Hilfsbüchlein zur Herausbildung von Leiterinnen für Sommerbewahranstalten.* (Asyle.) 2. Auflage. Brassó, J. Gött-ny. 1918. (8-r. 64, 24 l.)

7. Nőnevelés.

- Argus.* A leányközépiskolák bajai. Világ 198. sz.
- Barótné Stegmüller Mária.* A nők gazdasági kiképzése. Temesv. Ujs. 31., 32. sz.
- Berta Ilona.* Hozzászólás a leány-középiskolák kérdéséhez. Nemzeti Nőnevelés 204—206. l.
- Biczi Gyula.* A nőnevelés reformja. Veszprémi Hirl. 7., 12. sz.
- Bittenbinder Miklós.** *A magyar leányreáliskola kérdése.* Budapest, 1918. (8-r. 24 l.) és *Urania* 171—177. l. — *Ism. Nánay Béla.* *Magy. Pædag.* 428. l. — *Petrich Béla.* *Kath. Szemle* 951—953. l.
- Nőnevelők találkozója. *Nemz. Nőnevelés* 149. l.
- A budapesti leány-középiskolákról. *Nemz. Nőnevelés* 198—203. l.
- Egy új típusú leány-középiskola tervezete. *Magy. Középiskola* 148—155. l.
- Cettner Irma.* Nőnevelésünk időszerű kérdései. *Népnevelő* 1. sz.
- Domby László.* Egyházkeletünk és a sárospataki polg. leányiskola. *Sárosp. Ref. Lapok* 28—31. sz.
- f. a. Óvás* a nők egyetemre tudulása ellen. *Magy. Középiskola* 184. l.
- Gergely Jolán.* Az állampolgárság eszméje a nőnevelésben. *Népművelés* 60—66. l.
- Glücklich Vilma.* A tanítónő az új Magyarországon. *Néptanít. Lapja* 48. sz.
- Gönczi Ede.* A női kereskedelmi szaktanfolyamokról. *Keresk. Szakoktatás* 26. évf. 2. sz.
- Gyertyánffy István.* Feminizmus és nőnevelés. *Ism. Radnai Rezső.* *Kath. Tanítónők Lapja* 28—36. l.
- Hacke Károlyné br.* A leány-középiskolák és az anya-, csecsemő-gyermekevédelem. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 352—355. l.
- Hacker Boriska.* Női választójog és polgári leányiskola. *Polgárisk. Közl.* 179—181. l.
- Hauser Ignác.* Leányok a középiskolákban. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 148—150. l.

- Hetényi Gyula.* Régi és új utak a leánynevelésben. Kath. Szemle 317—333. l.
- Jekeli, Hermann.* Die Zulassung der Mädchen zum Studium an unsern Mittelschulen. Mediäsch. Wochenblatt 22—24. sz. (Külön is 4-r. 6 l.)
- Kis Ernő.* Ref. leánygimnáziumunk létesítése. Dunántúli Protestáns Lap 26. sz.
- Kiss Ödön.* A leány-középiskolák új szervezete. Tanáregyleti Közl. 51. köt. 504—509. l.
- A leányiskola reformja. Magy. Társ. tud. szemle 46—50. l.
- Kiss Sándor.* Egyházkerületünk és a sárospataki polg. leányiskola. Sárosp. Ref. Lapok 26., 27. és 32., 33. sz.
- A leány-középiskolák tanításterve. Néptanít. Lapja 35. sz.
- Lehrplan für die Mädchenbürgerschulen der ev. Landeskirche A. B. in den siebenbürgischen Landestheilen Ungarns. Hermannstadt, J. Drotleff. (4-r. 4 lap.)**
- Magyar Bálint.* A leánygimnázium kérdéséhez. Határszéli Ujs. 25. sz.
- Magyarország leány-középiskoláinak tankerületi beosztása. Nemzeti Nőnevelés 150—152. l.*
- Padányi Andor.* Otthont leányainknak! Tolnamegy. Tanügy 5. sz. — Balassa Sándor. U. o. 8. sz.
- Perczelné Kozma Flóra.* Magyar nők clubja. N. Nőnevelés 126—132. l.
- Raikicsné Hanzer M.* A jövő asszonyai. Nemz. Nőnevelés 41. sz.
- Rákóc István.* Otthont a leányainknak! Magy. Kisdiednevelés 7. sz. és Tanítók Lapja 8. sz.
- Sch. M.* Reáliskolát a leányoknak! Nemz. Nőnevelés 58. l.
- Schmidt Henrik.* Hogyan lehetne a leány-középiskolákban a délutáni tanítást elkerülni? Tanáregyl. Közl. 51. köt. 421—429. l.
- Sebők Jenő.* Néhány megjegyzés a női kereskedelmi szakoktatásról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 8. sz.
- Sipos István.* A keresztény leánynevelés eszménye. Siklósi r. k. polg. leányisk. 1917/18. értes. 3—5. l.
- Szabó Gáborné.* Megjegyzések az új leány-középiskolai tantervhez. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 570—573. l.
- Szentiványi Albert.* Leány-magántanulók a fiú-középiskolákban. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 517. l.
- Szűcs Kornélia.* A leány-középiskolák új szervezete. Népoktatás (Lugos) 23. évf. 2. sz.
- Tanítónők sorsa Krassó-Szörény vármegyében. Egy kis kulturkép. Népoktatás (Lugos) 23. évf. 6. sz.
- Tanításterve. A felső kereskedelmi leányiskola —. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1918. évi augusztus hó 10-én 141,330. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyetemi-ny. (4-r. 35 l.) 2 K.**
- Tanításterve, a leánygimnázium —. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1918. évi augusztus hó 10-én 141,330. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyetemi-ny. (4-r. 31 l.) 2 K.**
- Tanítás tervei, a leány-középiskolák (Felső leányiskola, leánygimnázium és Felső kereskedelmi leányiskola) —. Kiadta a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszter 1918. évi augusztus hó 10-én 141,330. sz. a. kelt rendeletével. Budapest, 1918. Egyetemi-ny. (4-r. 92 l.) 5 K.**

Vajda Gyula. Leányközépiskolai szervezet-rendtartás, tanításterv, miniszteri rendeleetek, szabályzatok, utasítások betűsoros tárgymutatója. Szerkeszti és kiadja —. Szabadka, 1917. Hungária. (8-r. 44 l.) 2 kor.

Vikár Kálmán. A magyar leány-reáliskola kérdése. Népművelés 374—376. l.

A vidéki továbbképző leányiskola. Néptanít. Lapja 29. sz. (Lembke Fr. cikkének ismertetése.)

Wick Gyula. Leányotthon az eperjesi Tanítók Házában. Magy. Kisdenevelés 14. sz.

Wirker István. Kell-e női kereskedelmi szaktanfolyam? Kereskedelmi Szakoktatás 26. évf. 3. sz.

Zádor József. A nőnevelés és a vallásos nevelés. Katholikus Nevelés 216—218. l.

Zsabkáné Gyarmathy Magdolna. A nőnevelésről. Magyar Kisdenevelés 5. sz.

8. Szakoktatás.

A. Gy. Ipari műhelyek az iskola szolgálatában. Magy. Pædag. 237. l.
Bányai János. Kertészeti oktatás a polgáriskolában. Polgárisk. Közl. 152—156. l.

Barankay Lajos. Mennyiség vagy minőség? Keresk. Szakoktatás 26. évf. 2. sz. (A keresk. iskolák csökkentéséről.)

Barna Izabella. Népkonyha és háztartási tanfolyam. Néptanít. Lapja 9. sz.

Braun Róbert. A könyvtári gyakornokok tanítása. A budapesti városi könyvtár értes. 1—3. szám 24—26. l.

Buday Barna. Szakoktatásügyi kérdések. Budapest, 1918. (8-r. 61 l.) 4 kor.

Csűrös Ferenc. Gazdasági polgáriskola. Debrec. Közl. 19. sz.

Czapek József. Kultura és többtermelés. Hevesm. Tanügy 1. sz.

Dobay István. A méhészet a nevelés-oktatásban. Néptanít. Lapja 8. sz.

Dóczi Sámuel. Ipari nevelésünk jövője. Budapest, (1918.) Benkő Gy. (8-r. 79 l.) 5 K.

Eckerdts Elek. Észrevételek. Még egyszer a folyószámlákról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.

Egyesületünk beadványa a négyéves felső kereskedelmi iskola megvalósítása érdekében. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 9. sz.

F. Ö. A bajncai ipariskola. Gyermekevédelem 1—3. sz.

Fodor Árpád. Az állatvédelmi nevelőoktatásról. Magyar Középiskola 140—147. l.

Gagyhy Dénes. A honvéd főreáliskola. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 139—143. l., 433—435., 543. l. Kemény Ferenc. U. o. 237—239. l.

Galbavy J. A népiskola a többtermelés szolgálatában. Pozsony vm. Népoktatása VII. 7. sz.

Goldziher Károly. A biztosítási tudomány főiskolai oktatása. Budapest, 1918. Pátria. (8-r. 7 l.)

Graf Samu. Gyakorlati tanítás a gazdaságtan köréből. A gabona és a liszt. Evang. Népiskola 1. sz.

H. E. J. Ismétlőiskolai és mesterinasiskolai olvasókönyv. Tervezet. Tanító 24. sz.

- Havas Miksa.* A négyosztályú felső kereskedelmi iskola. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 8. sz.
- Horváth Ida.* A gazdasági ismereteknek az elemi népiskolában való beható oktatásáról. Tanító 12. sz.
- Horváth Károly.* A többtermelés és az iskolakertek. Népművelés 279—290. l.
- A többtermelés a polgáriskolában. Polgárisk. Közl. 82—85. l.
- Jusztusz.* A többtermelésre való nevelés kérdése. Tanító 5. sz.
- Kákosi Jenő.* Reformeszmék az alsófokú mezőgazdasági szakoktatásról. 1918. (8-r.) 2 kor.
- A karcagi m. kir. földművesiskola és a karcagi gazdák gazdálkodásának összehasonlítása.* Budapest, (1918.) Pátria-ny. (8-r. 6 l.) (Különnyomat a «Köztelek»-ből.)
- Kemény Ignác.* A könyvvitel-tanítás főszempontjai. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 7. sz.
- Kis József.* Felső gazdasági iskola. Dunántúli Protest. Lap 36. sz.
- Kiszely Árpád.* Vissza a műhelyhez. Rajzoktatás 101—103. l.
- Klimkó Mihály.* A modern iparostanonképzés és a hadi árvák. Építő Ipar 23., 24. sz.
- Kontor Lajos.* A közgazdasági és jogi ismeretek tanítása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 10. sz.
- Körrendeletek az elemi népiskola gazdasági és kézimunka tantervének, továbbá a tanító- és tanítónő-képzőintézet gazdasági oktatási tantervének a többtermelés érdekében való módosítása tárgyában.* Kiadattak a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszternek 1918. évi január 8-án 6607., 6608., 6609., 6610., 6611. és 6612. sz. a kelt rendeleteivel. (Melléklet a Hiv. Közl. 1918. 4. számához.) Budapest, 1918. Egyet-ny. (4-r. 48 l.)
- Kováts Alajos.* A mezőgazdaság feladatai és népiskoláink. Népművelő 4. sz.
- l—l. A többtermelés. Tanító 9. sz.
- Laurentzi Vilmos.* Kereskedelmi iskolai tanárok nevelőháza. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 10. sz.
- Margitay Ernő.* A székesfővárosi női kertgazdasági szabadiskola. Élet 37. sz.
- Mezey Lajos.* Szakoktatási kérdések. Polgárisk. Közl. 241—245. l.
- Mezey Mihály.* A népiskola a nemzetgazdaság szolgálatában. Néptanít. Lapja 43. sz.
- A népiskola a többtermelés szolgálatában. Szilágyvm. Tanügy 3. sz.
- A népiskolai gazdasági oktatás reformja. Közművelődés (S.-A.-Újhely) 4. sz.
- Nitsch, Andor.* Der landwirtschaftliche Unterricht in den Volksschulen. Karpathen Post 27. sz.
- Női továbbképző tanfolyam az iparrajziskolában.* Bpest, 1918. (8-r. 63 l.)
- Oktatási utasítás a m. kir. honvéd nevelő- és képzőintézetek részére.* Általános határozványok. Kiadja a m. kir. honvédelmi miniszterium. Budapest, Pallas, 1918. (8-r. 39 l.)
- Pánczél Lajos.* Az állami népoktatás és a gazdasági többtermelés. Magyarország 42. sz. — Keller János. Hozzászólás. U. o. 51. sz.
- Pártos Ferenc.* A többtermelésre való nevelés a népiskolában. Népoktatás. (Lugos.) 23. évf. 8. sz.

- Reich Manó.* A könyvvitel az új tanítástervben. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 4. sz.
- Rhédey János.* Gazdasági népoktatást! Keecskeméti Lapok 127. sz.
- Romwalter Alfréd.* A merciológia szerepe a gazdasági irányú tanításban. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 2. sz.
- Róth Miksa.* Az iparművészek nevelése. Magy. Iparművészet 108—117. l.
- Rózsa Dezső.* A Szabad Lyceum szabadegyetemi jellegű közgazdasági és kereskedelmi tanfolyamairól. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 9. sz.
- Schack Béla.** Felső kereskedelmi iskoláink tanítás-tervének fejlődése. Budapest, 1918. Lampel R. (8-r. 93 l.) 10 kor.
- Székelly Árpád.* A gazdasági nevelés kezdete. Tanügyi Értes. (Szatmár) XVI. 3. sz.
- Az iskolák és a háború. Tanügyi Értes. (Szatmár) XVI. 8. sz.
- Székesfővárosi kertgazdasági szakiskola nők számára. Budapest, 1918. Székesfőv.-ny. (8-r. 11 l.)
- Szerdahelyi Károly.* A kereskedelmi érettségi a gyógyszerészi pályán. Gyógyszer. Közl. 1. sz. — Reich Manó megjegyzése. Kereskedelmi Szakoktatás 26. évf. 6. sz.
- Szobolovszky János.* A gazdasági többtermelés és az iskolák. Népk. nevelő 5. sz.
- Szuhács János.* A többtermelés előmozdítása és a középfokú gazdasági szakoktatás. Néptanít. Lapja 39. sz.
- Timár Izsó.* A haditanfolyamok. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 9. sz.
- Wick Gyula.* Gazdasági oktatás. Magy. Kisdiednevelés 3. sz.

9. Gyógyító pedagógia.

- Berkes János.* Jelentés a gyógypedagógiai intézetek országos szaktanácsának 1917. évi működéséről és gyógypedagógiai oktatásügy jelen állapotáról. Magy. Gyógypedag. 1—14. l.
- Bicsalski Konrád.* Rokkant katonáink jövője. Ford. gr. Bethlen Balázsné. 1915. — Ism. Ganyó Vilmos. A Gyermekek 172. l.
- Bihari Károly.* A siketnéma-intézeti tanárképzés irodalma. Magyar Siketnéma-Oktatás 60—62. l.
- és *Bárczi Gusztáv.* A magyar siketnéma-intézeti tanárképzés újjászervezése. Magy. Siketnéma-Oktatás 33—60. l.
- Borbély Sándor.* Országos Siketnéma-oktatási Szaktanács. (Javaslat.) Magy. Siketnéma-Oktatás 63—64. l.
- Eck Péter.* A vakok gazdasági képzése. Magy. Gyógypedag. 66—70. l.
- Éltes Máttyás.* Az ötvenéves népoktatási törvény és a fogyatékos gyermekek intézetei. Magy. Gyógypedag. 15—17. l.
- Ember Károly.* A rokkant tanerők jövője. Népk. nevelő 13. sz.
- Az épelméjűek, gyengeelméjűek és siketnémák gondolkozása és beszédje közötti kapcsolatról. Abauj-Tornavm. Közoktatásügy 2. sz. (Baldrian K. a „Ztschr. f. Kinderforschung”-ban megjelent cikkének ismertetése.
- Ganyó Vilmos.** Gyermekvédelem és gyógyító pedagógia. (Pedagógia-Pszichológiai Könyvtár 7.) Budapest, 1918. Stark. (8-r. 19 l.) 3 K. Különnyomat A Gyermekek 123—129. l.-ról. (Németül. U. o. 326—328. l.)

- Gárdos Dezső. Gyógyító pedagógiai kísérletek a főváros kisedővóiban. A Gyermekek 39. l.
- Gyermekek-pszichológiai Nevelő-Intézet nehéznevelésű gyermekek részére. A Gyermekek 310. l.
- A gyógypedagógiai képző problémái. Magy. Gyógypedag. 50—58. l. — Bárczi Gusztáv válasza. U. o. 94—102. l. — Borbély Sándor viszhang a Magy. Gyógypedagógiára. U. o. 103. l.
- Herczka Gusztáv. Siketnémáink és tanítási módszerünk világából. Budapest. izr. siketnéma intézet 1917/18. jelentése 33—38. l.
- Herodek Károly. A vak katonák. Népművelő 3. sz.
- A vak katonák oktatásának és képzésének jelenlegi állapota. Néptanít. Lapja 11. sz.
- A vak katonák erkölcsi alátámasztása. Magy. Gyógypedag. 25—29. l.
- Vak-siketnémák oktatása. Néptanít. Lapja 3. sz.
- A vakok ügyének fejlesztése. Népművelés 352—362. l.
- Kirschenheuter Ferenc. A vak rokkantak Magyarországon, Ausztriában és Németországban. — Ism. Magy. Gyógypedag. 73—75. l. (A M. Figyelő 1917. 19. sz. megjelent ismertetés kivonata.)
- Kleitsch János. Képzőnk reformja s a vakok oktatása. Magy. Gyógypedag. 58—61. l.
- Kun Béla (Tabajdi). Eljárás a gyógypedagógiai kezelésre szoruló fiatalok kriminálisokkal. Magy. Gyógypedag. 18—24. l.
- Lázár Szilárd. Ideges gyermekek tanítása és évvégi vizsgálata. A Gyermekek 33—39. l.
- Lett József. Részletes tananyagbeosztás a siketnéma-int. V. osztálya számára. Magy. Siketnéma-Oktatás 104—116. l.
- Medgyesi János. Az idők jele. Magy. Siketnéma-Oktatás 67—73. l. (A siketnéma-oktatásügy jelen állapotáról.)
- Nemes Andor. Sebesült és beteg katonák nevelése a kassai cs. és kir. barakk-tartalékkórházban. Katonák Nevelés 1. sz.
- Rácz Pál. A siketnémáknál. (A IV. éves tanítójelöltek látogatása.) Határszéli Ujság 10. sz.
- Rózsa Ede. Az izraelita siketnémák országos intézete vázlatos története. (Az intézet 1917/18. jelentése 18—27. l.)
- Sz. G. Egy zsidó intézet jubileuma. Mult és Jövő 7. sz. (Izr. Siketnémák Orsz. Intézete.)
- A szaktanács reformja. Magy. Gyógypedag. 61—64. l. — Borbély Sándor. Viszhang a Magy. Gyógypedagógiára. U. o. 103. l.
- Szegő Arnold. Zsidó siketnémák. (Az izraelita siketnémák országos intézete negyvenéves fennállása alkalmából.) Egyenlőség 30. sz.
- A «Vakok mezőgazdasági iskolája». Magy. Gyógypedag. 71. l.

10. Külföldi tanügy.

- Antalfy. A cs. k. Exportakadémia Bécsben. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 6. sz.
- Avar Gyula. A török tanítóképzés. Néptanít. Lapja 20—21. sz.
- Bej. A török közoktatásügy reformja. Politika 4. sz. 57—64. l.
- Biegler Ernő. A német ifjúság és a háború. Magy. Pædag. 535—549. l.
- eg. Lengyelország iskolái. Magy. Pædag. 235. l.
- Törökország iskolaügye. Népművelés 303. l.

- Ehling Jakob.* Hogyan folyik a tanítás az izr. bécsi siketnéma-intézetének I. osztályában? *Magy. Gyógypedag.* 97. l.
- Endrei Gerzson.* Az osztrák középiskolai tanárok szolgálati pragmatikája. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 577—579. l.
- f. a.* A bajor közoktatásügy költségvetési tárgyalása. *Magy. Középiskola* 184. l.
- A heidelbergi egyetem orvosi és mennyiségtan-természettudományi karának tanárai és a gimnázium. *Magy. Középiskola* 120. l.
- Friml Aladár.* A tanárképesítés új rendje Poroszországban. *Magyar Középiskola* 42—47. l.
- Gragger Róbert.* A berlini Magyar Tudományos Intézet. *Politika* 1. sz. 91—94. l.
- Gros, J.* *Lakanal et l'éducation nationale.* 1912. — *Ism. Nagy József Béla. Magy. Pædag.* 216—218. l.
- Günther Albin.* Időszerű újítások a német nagyvárosok népiskoláinál. *Tanító* 17. sz.
- Hamvas Endre.* Hitoktatás az ántánt-országokban. *Kath. Nevelés* 235—237. l.
- Ipkovits Sándor.* Egy nap a kapfenbergi népiskolában. *Népnevelő* 18. sz.
- Iskolai gondok és gondolatok Ausztriában. Néptanít. Lapja* 15. sz.
- k.* Küzdelem az iskolaépületekért. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 153. l.
- A német középiskola háborús válsága. *U. o.* 51. köt. 153. l.
- Könnyítések a latin és görög kiegészítő-vizsgán. *U. o.* 154. l.
- Frontmögötti érettségi vizsgák. *U. o.* 51. köt. 299. l.
- A miniszter — és a görögnyelv. *U. o.* 299. l.
- A csillagászat a középiskolában. *U. o.* 300. l.
- Nem állami középiskolák segélyezése. *U. o.* 300. l.
- A történelemtanítás jelentőségéről az egyén személyiségére. *U. o.* 301. l. (Spahn M. cikkének ismertetése.)
- Tanárok és tanítók a porosz urakházában. 51. köt. 370. l.
- A magyar nyelvnek tanítása a bécsi polgári iskolákban. *U. o.* 370. l.
- A középiskolai tanulóknak mezőgazdasági foglalkoztatása. *U. o.* 442. l.
- A régi történelem nevelési értéke. *U. o.* 442. l.
- kf.* A német tanítóegyesület programja. *Magy. Pædag.* 587. l.
- Az orosz reáliskolákról. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 591.
- Németek a francia nyelv ellen. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 169. l.
- (K. F.)* Az új porosz középiskolai tanárvizsgálati szabályzat. *Tanáregyl. Közl.* 51. köt. 15. és 295—297. l.
- Kasl Lajos.* Főiskolai tanfolyamok Bukarestben. *M. Pæd.* 468—470. l.
- Kemény Ferenc.* Nemzetközi mozgalmak 1917-ben. *Magy. Pædag.* 448—467., 566—585. l.
- Die höhere Schule nach dem Krieg. *Ztschr. f. lateinlose höhere Schulen* 6. Hft.
- Kessler, Kurt.* Schulreform im Geiste des deutschen Idealismus. — *Ism. Péter János. Néptanít. Lapja* 36. sz.
- Az iskola problémája a német idealizmus megvilágításában. *Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés* 87. l.
- Kultúriskola. — *Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés* 88. l.
- Koedukáció Amerikában. Kath. Nevelés* 237. l.
- Kőrösi Henrik.* A szerbiai iskolák belső élete. *Néptanít. Lapja* 37. sz.

- Manoloff, Thilipp.* A bolgárok leányoktatásáról. — Ism. Schmidt Mária. Nemz. Nőnevelés 86. l.
- Margitai József.* A horvát- és szlavonországi magyarok sorsa, nemzeti védelme és a magyar-horvát testvériség. Budapest, Eggenberger. (8-r.) 15 K. Ism. Néptanít. Lapja 25. sz. — Quint. Magy. Tanítóképző 279. l.
- Menzl Gusztáv.* A német iskola jelene és jövője! Tanító 14. sz.
- A német népiskola a jelenben és jövőben. Népművelés 327—334. l.
- A német tanítóság gazdasági helyzete. Népművelés 17. sz.
- Migray József.* A magyar és német tanítók kulturszövetsége. Népművelés 321—327. l.
- Miklóssy István.** Az ifjuság előkészítése a katonai szolgálatra a külföldi államokban. Budapest. (8-r.) 2 K 50 f. — Ism. Burján Károly. M. Kultúra XI. 556. l. és Alkotmány 124. sz. — Gabányi. Katonás Nevelés 6., 7. sz. — Morvay Győző. Magy. Középiskola 176—178. l. — Testnevelés 27. l.
- Nicoll W. Robertson.* Pelmanizmus. Néptanít. Lapja 35. sz.
- Oroszlán Zoltán.* A török népoktatásügy állapota 1914-ben. Néptanít. Lapja 26—27. sz.
- P. L.* A természettudományi oktatás és Anglia jövője. M. Pæd. 159. l.
- Politika a francia iskolákban. Néptanít. Lapja 34. sz.
- Porosz iskolai reformok. Néptanít. Lapja 50—51. sz.
- A porosz magán-leányiskolákról. Néptanít. Lapja 39. sz.
- s. Vita az új tanári rang- és címjelzések körül Poroszországban. Magy. Középiskola 185. l.
- Sch.* Bosznia Hercegovina középiskolái 1916—17-ben. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 239. l.
- A spanyol iskolanyomorról. Néptanít. Lapja 40. sz.
- Szöllősi István.* Magyar-német kulturbarátság. Magy. Tanítóképző 32—44., 126—133. l.
- A magyar és német népoktatás szövetsége. Magy. Tanítóképző 266—276. l.
- T. M.* Az osztrák középiskola a háború után. Magy. Pædag. 586. l.
- T. P.* A berlini kisegítő-iskolaszervezet. Népművelés 304. l.
- A tanító természetrajzi kutatásairól és tanulmányairól. Népművelés 249. l. (Külföld.)
- A kilencosztályú népiskola Hamburgban. Népművelés 304. l.
- Kötelező továbbképző iskola leányok számára. Népművelés 245—248. l. (Külföld.)
- Svédország iskolaszervezete. Népművelés 248. l.
- Tarczay Erzsébet.* Magyar iskolák Horvát-Szlavonországban. Magy. Pædag. 99—115. l.
- Tobisch Irén.* A csecsemőgondozás és tanításának irodalma Németországban. Népművelés 238—244. l.
- Új népoktatási törvény Nagy-Britanniában. Néptanít. Lapja 41. sz.
- V. L.* Támadás a romániai magyar kath. iskolák ellen. Alkotmány 162. sz.
- Völkerkrieg und Jugendführung. Donauwörth. 1916. — Ism. Fallenbüchl Ferenc. Magy. Középiskola 116—118. l.
- Wenz, Richard.* Dichter im deutschen Schulhause. Leipzig. — Ism. Lám Frigyes. Népművelés 92—95. l.
- Z. S.* A német vallásos nevelési egyletről. Unitár. Egyh. 6. sz.

- Zerwer, Antonie.* Sänglingspflege. Berlin. — *Ism. W. H. Katholikus Tanítónők Lapja* 45—47. l.
Zs. F. Az egyetem és a nőkérdés Törökországban. Olajág 4. sz.

11. Neveléstörténet.

- a—j.* Philippanicz Mátyás pápista iskolamester. (Régi jegyzőkönyvek alapján.) Kőszeg és vid. 6. sz.
Balogh Ferenc. A debreczeni református kollégium története. 1915. — *Ism. Baros Gyula.* Irodalomtört. 98. l.
Barcsai Károly. 40 év. Nevelés XXXV. 33—36. l. (Bökényi Dániel.)
Bartha Pál. Nagy László. (Képpel.) Kisdiednevelés 354—362. l.
Berta Ilona. Korchmárosné Buzogány Mária. Nemz. Nőnevelés 107. l.
Berzeviczy Albert. In memoriam . . . Néptanít. Lapja 1., 2. sz. (A népnevelésügy vezérfiairól való megemlékezés, Gönczy Pál-, Szathmáry György-, Lévy Ferenc- és Halász Ferenczről.)
Bittenbinder Miklós. Arisztotelesz a nőnevelésről. Nemz. Nőnevelés 48—51. l.
 — Révy Ferenc. Nemz. Nőnevelés 64—67. l. — *Szuppán Vilmos* megjegyzése. U. o. 160—162. l. — *Zibolen Endre.* Magy. Középiskola 95—97. l.
Bökényi Dániel. Dezső Lipót. Nevelés XXXV. 97—101. l.
Bors Jolán. Káldorné Ferencz Ella. A Gyermek 252—255. l. (Lásd Nagy László alatt is.)
(Borsos I.) P. J. Borsos István 1863—1918. Dunántúli Prot. Lap. 16. sz. — Rácz Kálmán Borsos István emlékezete. U. o. 16. sz.
 — *Rácz Kálmán.* Emléksorok Borsos Istvánról. Pápai ref. főiskola 1917/18. értes. 52—60. l.
Csiky Kálmánné. Emlékezés az Országos «Nőképző Egyesület» 50 éves jubiláris ünnepén. Nemz. Nőnevelés 13—22. l.
Csorba Ferenc. A néptanítók a régi Görögországban. Népt. L. 16. sz.
Csutak Vilmos. Hidvégi gróf Mikó Imre és a református Székely Mikó-Kollégium. (Tőkés J. Emlékkönyv a reformáció négyszázados évfordulójára. 10—19. l.)
Dancsházy Sándor. Apró képek a bazeli református theologiai alumneumból. Debrecz. Protest. Lap 37., 38. sz.
Delannoy, P. L' Université de Louvain. 1915. — *Ism. Karl Lajos.* Magy. Pædag. 325. l.
Domokos Lászlóné. Takácsné Berényi Ilona. A Gyermek 255—257. l. és Kisdiednevelés 236—238. l.
Eberhardt János. Egy-két sor Tolna vármegye tanügyéhez. (1883.) Tolnamegy. Tanügy 1. sz.
(Br. Eötvös I.) Bárá Eötvös József nevelésügyi gondolataiból. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
Gaal Mózes. Eötvös emlékezete. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 417—420. l.
 — Bárá Eötvös József hitvallása. Nemz. Kultura 6. sz.
 — Eötvös emlékünnepe. Népművelés 1—7. l.
Értesítők a mult iskolaévről. Nemz. Nőnevelés 173—181. l.
f. a. Az 1868. évi népoktatási törvény megalkotásának félszázados évfordulója. Magy. Középisk. 28—30. l.
Fontes rerum Hungaricarum. II. köt. 1917. — *Ism. Márki Sándor.*

- Tanáregyl. Közl. 51. köt. 489. l. — Csekey István. Magy. Figyelő I. 657—660. l. — Ó. Egyh. Közl. 20. sz. — Révész Imre. Protest. Szemle 314—320. l. — Sipos István. Religie 229. l. — Szittyai Dénes. Magy. Kultura XI. 275—277. l. — Az I. és II. köt. ism. Gálos Rezső. Bud. Szemle 175. köt. 478—480. l. — Révész Imre. Theol. Szaklap 241—243. l.
- Forró Pál. Egy diákkor története. — Ism. Brisits Frigyes. Magy. Kultura XI. 277. l. — h. r. Az Ujság 3. sz. 8. lap.
- Frenzel. Geschichte des Hilfsschulwesens. — Ism. Büchler Hugó. Magy. Gyógypedag. 42. l.
- G. Ty. Visszaemlékezés Nemes Elekre. Szilágyvárm. Tanügy 3. sz.
- Goldziher Mária. Gogol eszméi a nevelésről. Magy. Pædag. 419—424. l.
- Győrffy János. Bertalan Vince. Népnevelő 1. sz.
- Hajdu János. Az irodalmi oktatás Herbart pedagógiájában. Budapest, 1918. Stephaneum. (8-r. 64 l.)
- Hajdu Miklós. Egy irodalomtanár élete és halála. Világ 78. sz. (Endrei Ákos.)
- Hankovics Ödönné. Röser János. Kisdiednevelés 258—260. l. — Keresk. Szakoktatás 26. évf. 10. sz.
- Harmadik Esztendő az Uj Iskola életéből. A Gyermekek 280—284. l.
- Heger Flóris. Szojka Gyula. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 6. sz.
- Imre Sándor. Az első magyar közoktatásügyi miniszteri jelentés. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Janicsek József. Jakobci Dezső. (1856—1917.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 323. l.
- Járai István. Ágai László. (1884—1910.) Nagyenyedi ref. Bethlen-Kollég. 1917/18. értes. IX—XVI. l.
- K. V. Adatok Tolnamegye tanügyéhez. Tolnamegy. Tanügy. 3., 4. sz. (Lángler Sándor) U. o. 5. sz. (Polgár József.) U. o. 7. sz.
- Kant mint pedagógus. i. Magy. Pædag. 157. l.
- Katona Lajosné. Népoktatási alaptörvényünk. 1868—1918. Nemzeti Nénevelés 109—125. l.
- Kazinczy Ferenc iskolai inspektorságához. Közli Gragger Róbert. Irod. Tört. Közlem. 87—90. l.
- Kemény Ferenc. Az iskola és a nevelés ügye 1917-ben. Néptanítók Lapja 1., 2. sz.
- Kerekes Ernő. Berényi János (1855—1918.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 533. l.
- Kertész József. Tarcsafalvi Albert. Nemz. Kultura 40. sz.
- Kiss Ernő. Középiskoláink negyedik háborús éve. Bud. Hirl. 203. sz.
- Kohlbach Bertalan. Az Országos Rabbiképző-Intézet első dekászából. Izr. Irod. Társ. 1918. Évkönyv 66—88. l.
- Koller István. Rein Vilmos, Nevelés XXXV. 104—107., 139—143. l.
- Kozák Lajos. A magy. kir. Ferencz József nevelő-intézet alapításának története. Az intézet 1917/18. értes. 3—17. l.
- Alleram Gyula dr. (1883—1918.) Magy. Középiskola 300—302. l.
- Leskó József. Egy katolikus pedagógus. Egri egyházmegye. Közl. 18. sz. (Szőke Sándor.)
- Loósz István. Iványi István. (1845—1917.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 116—118. l.
- Lukács György. Emlékezés. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.

- Málik Béláné.* Neudtvich Vilma. Kisdednevelés 210—213. l.
- Málnai Mihály.* Kármán Mór emlékezete. Izr. Tanügyi Értes. 10. sz.
- Marszina Alajos.* Bergson pedagógiája. Kath. Nevelés 76—78. l.
- Modern pedagógiai arcképek. 1. Montessori. 2. Förster. Katholikus Nevelés 159—167. l.
- (Meumann E.) Molnár Oszkár.** Meumann Ernő élete és munkássága. 1917. — Ism. Barcsai Károly. Nevelés XXXV. 22. l. és Magyar Tanítóképző 152—154. l.
- Meumann Ernő. 1862—1915. Család és Iskola 2—4. sz.
- Migray József.* Tanítómozgalmak és tanítóegyesületek Magyarországon. Tanító 2—5. sz.
- Miklós Ödön.* Bisterfeld első meghívása Leydenbe. Theol. Szaklap 15—20. l.
- Mitrovics Gyula.* A magyar református iskola négyszáz éves kulturális szolgálata. Orsz. református Tanáregyl. 1917/18. évkönyve 48—65. l. (Külön is megjelent 8-r. 20 l.)
- Molnár Oszkár.* A pedagógiai klasszikusok. Család és Iskola 5—6. sz.
- A «Tanítók Leány-otthonának» története. 1908—1918. Család és Iskola 7—10. sz.
- (Molnár V.) Berta Ilona.** Molnár Viktor emlékezete. Nemz. Nőnevelés 4—7. l.
- Klauzál Gábor.* Emlékezés Molnár Viktorról. Nemz. Kultúra 19. sz.
- Szász Károly.* Molnár Viktor. 1859—1918. Uránia 130—132. l.
- Nagy Jenő.** A reformáció hatása a népoktatásügyre. Pozsony, Angermayer-ny. (1918.) (8-r. 14 l.) 3 K.
- Nagy László.* Káldorné Ferencz Ella. A Gyermek 175—177. l. (Lásd Bors Jolán alatt is.)
- Takácsné Berényi Ilona. A Gyermek 177—179. l.
- Németh Imre.* Adatok a nagyszombati egyetemi ifjak életéhez. Kath. Szemle 449—456. l.
- Nemo.* Tolnamegyei tanügyi régiségek. Tolnamegy-Tanügy 11., 12. sz.
- A Néptanítók Lapja szerkesztői. (Adatok a Néptanítók Lapja történetéhez.) Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- Oberle Károlyné.* A régi magyar katolikus nőiskolák. Kath. Tanító-nők Lapja 99—107. l.
- Az orsz. Nőképző-Egyesület 50 éves jubileuma. Ország Világ 26. sz.
- P. r. 1868: XXXVIII. t.-cikk. Tolnamegy. Tanügy 13. sz.
- Padányi Andor.* Máté József. 1865—1918. Tolnamegy. Tanügy 15. sz.
- Pap Mózes.* Emléksorok Gombos Sámuelről. (1849—1918.) Székelykeresztúri unit. főgimn. 1917/18. értes. 15—18. l.
- Parcselich Vince.* Létmányi Nándor. 1854—1917. Bdp. VIII. ker. főgimn. 1917/18. értes. 3—8. l.
- Fodor Gyula. (1864—1918.) Magy. Középiskola 295—298. l.
- Payr Sándor.* Nagy György és a harkai iskola II. József korában. 1917. — Ism. Szelényi Ödön. Magy. Pædag. 37—39. l.
- Perényi Rezső.* Kühn Ernő emlékezete. Ev. Népiskola 130—133. l.
- Péter József.* A református Székely Mikó-Kollégium történetének vázolata és jelenlegi állapota. (Tőkés J. Emlékkönyv a reformáció négyszázados évfordulójára. 167—188. l.)
- Pintér Jenő.* Raj Ferenc. Bdp. VI. ker. főreálisk. 1917/18. értes. 3—7. l. és Tanáregyl. Közl. 51. köt. 472—474. l.

- Pintér Lajos.* Petrogalli Géza. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 252. l.
- Pokorný E. Dr.* Sebők Imre. Bdp. II. k. főgimn. 1917/18. ért. 3—12. l.
- Polgár Margit.* Veres Pálné életéről és működéséről. Kath. Tanítónők Lapja 5—7. l.
- Willmann Ottó pedagógiai elvei. Kath. Tanítónők Lapja 132—135. l.
- Prohászka Ottokár* püspök beszéde a Veres Pálné-intézet 50 éves jubileumán. Nemz. Nénevelés 101—106. l.
- Quint József.* Emlékezés dr. Baló Józsefre. Magy. Tanítóképző 21—28. l.
- Rácz Imre.* Jubileum. Nevelés XXXV. 129—132. l. (Tanfi Iván és Keszler Károly 25 évi működéséről.)
- Rátkai Károly. A hajduszoboszlói partikuláris iskola története. Debrecen, Csáthy F. (8-r. 53 l.) 6 kor.**
- S. E. A nyiregyházi evang. iskolák története.* Evang. Népiskola 7—11., 32—37., 55—61., 84—88., 102—108., 126—129. l. Eleje a mult évi folyamban.
- S. K. Odor Emilia.* (Egy nagy magyar nőnevelő.) Magy. Figyelő II. 66—68. l.
- Ságody Ottmár.* Megemlékezés Kovács Sándor dr.-ról. A Gyermekek 179. l.
- Sajó Sándor.* Visszapillantás az Országos Középiskolai Tanáregyesület ötvenéves multjára. (Titkári jelentésül). Tanáregyl. Közl. 51. köt. 36—63. l.
- Titkári jelentés az ötvenegyedik évi közgyűlésen. U. o. 63—70. l.
- Schmidt Mária.* Értesítők a mult iskolaévről. Nemzeti Nénevelés 248—252. l.
- Schmidt Márton.* Szende Gyula. (1869—1918.) Tanáregyl. Közlöny 51. köt. 616—618. l.
- Sik Sándor.* A piarista szellem. Bdp. Kegyr. főgimn. 1917/18. értes. 9—13. l.
- Slajchó Mihály.* Huszonöt év a magyar tanítónőképzés szolgálatában. Magy. Kisdiednevelés 2., 3. sz. (Dúzs Mária ünneplése.)
- Stanca, Seb.* Un plan de învățământ dela 1837 (Din istoria Școalelor.) Telegr. Roman. 11. sz.
- Streitmann Antal.* A Gyermekek 68—70. l.
- Sz. Gy.* 40 éves tanítói jubileum. Népnevelő 22. sz. (Hafner István.)
- Sz. Z. Ágai László.* Tanáregyl. Közl. 51. köt. 253. l.
- Szabó Adolf.* Léderer Ábrahám. Izr. Tanügyi Értes. 10. sz.
- Szelényi Ödön.* A magyar ev. nevelés története. 1917. — Ism. Bruckner Károly. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 546—552. l. — Balanyi György. Religio 442—444. l. — Barcsai Károly. Nevelés 35. évf. 82—86. l. — F. ö. Theol. Szaklap 141—146. l. — Gy. V. Polgárisk. Közl. 57. l. — Keller Imre. Nemz. Nénevelés 80—83. l. — M. J. Sárosp. Ref. Lapok 12., 13. sz. — Molnár Oszkár. Család és Iskola 1. sz. — s. Ev. Népiskola 18—20. l. — Waldapfel János. Bud. Szemle 176. köt. 306—310. l. — Weber Arthur. Magy. Pædag. 211—215. l. — Szelényi válasza. U. o. 357. l. — Weber felelete. U. o. 358. l. — x. y. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.
- A reformáció emlékünnepeinek pedagógiai érdekű irodalmából. Magy. Pædag. 293—300. l.
- Schelling akadémiai studiumokról szóló előadásainak időszerűsége. Népművelés 161—176. l.

- Szemafor.* Néptanítók Lapja 1868. Ev. Népiskola 202—208. l. — *f.* A Néptanítók Lapja 50. éve. Magy. Középiskola 30. l.
- Szilágyi Kornélia.** Az anyanyelv tanítása Pestalozzi pedagógiájában. Budapest, 1918. Hornyánszky-ny. (8-r. 69, 1 l.)
- Szabolovszky János.* Az ötödik háborús tanév. Népnevelő 18. sz.
- Szöke Sándor.* Róvó Lajos 1864—1918. Népnevelő 22. sz.
- Szöllősi, Stefan.* Vergangenheit und Gegenwart der ungarischen Lehrerbildung. Die Deutsche Schule 65—78. l.
- Szombati János.* A sárospataki collégium története. Ford. Gulyás József. Sárosp. Hirl. 1—52. sz. (Eleje a múlt évi folyamban.)
- Thessedik S. Gaal Jenő.** A falu gondozása. Thessedik Sámuel élete, alkotásai és művei. (Magyar Közgazdasági Könyvtár.) Budapest, 1918. Grill K. (8-r. 201 l.) 6 K. — Ism. Angyal János. M. Pädag. 554—556. l.
- Gaal Jenő.* Egy elfelejtett nagy emberünk, Thessedik Sámuel emlékezete. Bud. Szemle 174. köt. 17—42. l.
- Szeniczey Vilma.* Tessedik Sámuel közgazdasági törekvései s a szarvasi gyakorlati gazdasági iskola. Századok 257—280. l.
- Tölcséry Ferenc.* Megsárgult lapok Veszprém multjából. A piaristák Veszprémben. Veszprémvármegye 17., 27. sz. — A veszprémi gimnázium igazgatói és tanárai kétszáz év alatt. 1711—1911-ig. U. o. 20. sz.
- Tordai Grail Erzsé.* Elhunyt hőseink emlékezete. Kath. Tanítónők Lapja 53—61. l.
- Trautmann Henrik.* Heinrich Károly emlékezete. Bdp. Keresk. akad. 1917/18. értes. 5—7. l. — Heinrich János. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 251. l.
- Az ungvári főgimnáziumról a közönséghez. Határszéli Ujs. 50. sz.
- (Vángel J.) Gyulai Ágost.** Vángel Jenő dr. (1864—1917.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 392—394. l.
- Kovács János.* Vángel Jenő. Magy. Tanítóképző 28—31. l. és Nemz. Nőnevelés 8—12. l.
- Végh Ferenc.* A Ratio Educationis vallás-erkölcsi nevelésének módszertana. Kath. Nevelés 3—8. l.
- Vajda Károly.* Gál Kálmán. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 395. l.
- Vajna Ödön.* «Gyermekbarát.» 30 év az egyesület életéből. A Gyermek 140—145. l. Rövid német kivonata. U. o. 328. l.
- Váradi István.* Szigeti emlékeim. Nevelés XXXV. 132—138. l. (Tanfi Iván és Keszler Károly 25 évi működéséről.)
- Vozáry Erzsébet.* A dunántúli református egyházkerület pápai nőnevelő-intézetének története. Pápa, 1918. Főisk.-ny. (8-r. 64 l.)
- Vucskics Gyula.** Nogáll János életrajza és intézetének története. Némethy Gyula és Nagy Lajos közreműködésével. Nagyvárad, 1918. (8-r.) 5 K. — Ism. Simonyi Zsigmond. Nyelvőr 223. l.
- Weisz Miksa.* Országos rabbiképzőnk. (Negyven éves jubileumához.) Izr. Tanügyi Értes. 1917. 10—11. sz.
- Weisz Sámuel.* Az országos rabbiképző-intézet 40 éves jubileuma. Magy. Zsidó Szemle 14—19. l.
- A zilahi állami elemi népiskola története. (A zilahi áll. elemi iskolák 24. értesítője. 3—9. l.)
- (Ziller.)** *kf.* Ziller Tuiskon. Néptanít. Lapja 3. sz.

- Simonyi Zoltán.* Dr. Ziller Tuiskon. Születése százados évfordulója alkalmából. Izr. Tanügyi Értes. 2., 3. sz.
Zivuska Jenő. Két lángeszű tanító emléke. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 143—147. l. (Geöcze Zoárd, Farkas Antal.)
Zlinszky Aladár. Demkó Kálmán. 1852—1918. Bdp. VIII. főgimn. 1917/18. értes. 9—14. l.

12. Iskolánkívüli oktatás.

- Andrássy Kálmán.* Felnőttek oktatása falun. Sárosp. Ref. Lapok 28—31. sz.
Balogh Bertalan. Iskolánkívüli oktatásunk és a könyvtárügy. Múz. Könyvtári Értes. 178—183. l.
Boróczy Kálmán. A falusi szabadtanítás. 1917. — Ism. Gesztelyi Nagy László. Új Nemzedék 6. sz. — Krisztics Sándor. M. Pæd. 322—324. l.
Császár Gyula. Analfabéta-tanfolyam a fronton. Néptanít. Lapja 13. sz.
Fekete József. Javaslát országos népművelésügyi kongresszus ügyében. Magy. Pædag. 327—331. l.
 — Rendszeres népművelés. Magy. Pædag. 410—419. l.
Katona Béla. **A népművelés új rendszere.** Budapest, 1918. Benkő Gy. (8-r. 38 l.) 3 K. — Ism. Asztalos Gyula. Tanító 7. sz. — Fekete József. M. Pædag. 410—419. l.
Klebensberg Kunó gr. A népművelés Budapesten. Budapesti Szemle 174. köt. 161—176. l.
Nagy György. Népkönyvtárak és a népművelés. M. Pæd. 551—553. l.
Szabó Mózes. Az V. ker. Népháza «Közművelődési Szakosztályá»-nak 1916—17. évi működéséről. Népművelők Lapja. 7., 8. sz.
Szilády Zoltán. Népművelés és népnyelv. Magy. Pædap. 207—211. l.
Vörösváry Ferenc. **Az Erzsébet Népakadémia XVI. évi működése 1917—18-ban. A tizenhatodik évi közgyűlés 1918. évi október hó 12—13-án.** Budapest, 1918. Világosság-ny. (8-r. 63 l.)

13. Vegyes.

- Abonyi Ármin.* Kereső, vagy kolduló gyermekek? Népművelés 230—236. l.
(Any- és csecsemővédelem.) *Földváry Ferenc.* Csecsemőápolás az ismétlőiskola I. osztályában. Néptanít. Lapja 25. sz.
Geöcze Sarolta. Az anya- és csecsemővédelem tanítása a tanítóképzőben. Magy. Tanítóképző 6—20. l.
 — A gyakorló bölcsőde szervezete. Magy. Tanítóképző 118—123. l.
 — A csecsemőápolás. Magy. Tanítóképző. Gyakorlóiskola 23—31. l.
Juba Adolf. Az egészségügyi, anya-, csecsemő- és gyermekvédelmi kérdések az iskolában. Magy. Pædag. 199—207. l.
s. Anya- és csecsemővédelem. Ev. Népiskola 49—52. l.
Szabó Imre. Első lépésünk a nagy cél felé. Kath. Tanítónők Lapja 13—16. l. (Az Anyák napjának megünneplése.)
Szöllősi, Stefan. Mutter- und Säuglingsfürsorge in der ungarischen Volksschule. Die Deutsche Schule 251—254. l.
Bakonyi Hugó. Szervezkedjünk a bizalmiférfiendszer alapján. Polgárisk. Közl. 321—324. l.

- Ballai Károly.* Adatok a magyar gyermek hosszúság-szélességi koponya-jelzőjének («Kephalexindex»-nek) megállapításához. A Gyermek 209—239. l.
- Barcsai Károly.* Üde lécek. Nevelés XXXV. 101—103. l.
- Bartha József.* A szellemi munka szociális értékelése. Magy. Középiskola 306—308. l.
- Bittenbinder Miklós.* Fajegészségügy és népesedéspolitika. Nemz. Né-nevelés 155. l.
- Császár Mihály.* A középisk. büntető eljárás reformja. Javító vizsgálato-k. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 26. l. — Fodor János és a szerkesz-tőség. U. o. 159—161., 269. l. — Fodor János. U. o. 364—367. l.
- Csizik Gyula.* Elnöki megnyitó. Rajzoktatás 65—76. l.
- Czabán Samu.* A falu forradalma. Néptanít. Lapja 45—46. sz.
- Czirbusz Géza.* Hanslik könyve a tanítás szempontjából. (Die Mensch-heit 1917. Österreich. 1917.) Magy. Középiskola 81—83. l.
- Ember Jenő.* Népuralom. Néptanít. Lapja 45—46. sz.
- Endrei Akos.* Tanárság és politika. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 288—291. l. Laurentzi Vilmos. U. o. 291—294. l.
- Freund Bernát.* Tanítóházak. Magy. Kisdnevelés 4. sz.
- Gaal Mózes.* A reánk váró munka. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 1—7. l. (Tanáregyl. elnöki programbeszéde.)
- Tanárok nevelő háza. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 317—319. l. —
- Ries Ferenc.* U. o. 319. l. — Gaal Mózes. U. o. 345., 468—472., 529—532., 608—611. l.
- Teremtsünk otthont elesett tanártársaink árváinak! Tanáregyl. Közl. 51. köt. 201—208. l.
- Gy. A. A.* «Gyermekbarát»-Egyesület. Népművelés 376—378. l.
- Gy. A.* Új könyvek. Magy. Pædag. 39., 143—147., 221—224., 326—327., 436—440., 564. l.
- (Gyermekvédelem.)** *B. P.* Gyermektanulmányi kiállítás Miskolczon. Nemz. Kultura 39. sz.
- Bartha Pál.* Gyermektanulmányi kiállítás Miskolczon. Kisdnevelés 332—337. l.
- Bors Jolán.* Előadói javaslat a Gyermektanulmányi Társaság köz-oktatási Reformbizottsága számára. A Gyermek 437—439. l.
- Dénes Károly.* Anya- és gyermekvédelem. 1917. — Ism. s. Ev. Nép-iskola 116. l. — sz. Tanító 9. sz. — Parászka Gábor. Polgárisk. Közl. 111. l.
- Gyermek-tolvajok. Néptanít. Lapja 8. sz.
- Engel Zsigmond.** Gyermekvédelem. Budapest, 1918. Népszava. (8-r. 68 l.) 3 K.
- Gyermekek védelme. Gyermekvédelem Lapja 3. sz.
- Gyermekmunka és gyermekvédelem.** (A törvényes munkásvédelem magyarországi egyesületének kiadványa. 30. sz. Budapest, 1918. (8-r. 45 l.) — Ism. Heller Farkas. Társ. tud. Szemle 161—163. l.
- Gyermekrendőrség. Néptanít. Lapja 8. sz.
- A jövő nemzedékért. (Az egészségügyi, anya-, csecsemő- és gyermek-védelmi kérdések beillesztése az iskolai tanításba.) Tanáregyl. Közl. 51. köt. 281—288. l. — K. F. U. o. 360—362. l.
- Kádas György.* A gyermekrendőrség. A Gyermek 394—408. l. Ism.
- Forgách Julia.* Kisdnevelés 329—331. l.

- Kapi Béla.* A társadalom a gyermekekért. Gyermekvédelem 1—3. sz.
Káplány Zelma. A züllés megelőzését célzó intézetek felállításának szükségességéről. Gyermekvédelem Lapja 2. sz.
- Kármán Elemér.** A budapesti kriminal-pædagogiai intézet. (A budapesti kriminal-pædagogiai intézet közleményei. 1. sz.) Budapest, 1918.
Bethlen G.-nyomda. (8-r. 23 l.) 1 K. Megjelent A Gyermek 42—51. lapján. Eleje a múlt évi folyamban. Kivonat a Gyermekvédelem 4. sz.
- Korányi Erzsébet.* Egészségügyi kérdések a polgári fiú-iskolában. (Anyá-, csecsemő- és gyermekvédelem. Népnevelők Lapja 7., 8. sz.)
Latkóczy Imre. A gyermekvédelem ifjúnunkásai. Gyermekvédelem Lapja 5., 6. sz.
- Méhes Endre.* Kriminálpedagógiai intézet hazánkban. Nevelés XXXV. 108. l.
- Nagy László.* Nagy célok felé. A Gyermek 372—386. l.
- Nemes Lipót.** A gyermekmentés utjai. Korunk legidősebb gyermek-tanulmányi, szociálpedagógiai és gyermekvédelmi problémái. A II. országos Gyermektanulmányi tanácskozás előadásai és hozzászólásai alapján szerkesztette —. Bpest, 1918. Bethlen G.-ny. (8-r. IX, 222 l.) — Ism. Révész Gézané Szabó Hanna. A Gyermek 423—428. l.
 — A II. Országos Gyermektanulmányi Tanácskozás hatása és jelentősége. A Gyermek 97—104. l.
- Novák Lajos.* Keresztény gyermekvédelem. 1916. — Ism. Katholikus Szemle 191. l. — Bangha Béla. Magy. Kultura XI. 38. l. — Mihálovics Zsigmond. Religio 136—139. l. — a—a. Élet 10. sz.
- Quint. II.* országos gyermektanulmányi tanácskozás. Magy. Tanítóképző 45—48., 150. l.
- Rabolt Ferencné.* Iskolai gyermekvédelem. Tanító 6—9. sz.
- Ráth-Végh István.* A bűnös gyermek lelki világa. — Ism. Ganyó Vilmos. Magy. Gyógyipedag. 43—45. l.
 — A bűnös gyermekek világából. Politika 10—11. sz. 37—45. l.
 — A gyermekbíró. Politika 1. sz. 76—86. l.
- Szerdahelyi Sándor.* A gyermekkor kriminalitása. Szocializmus XI. 96—112. l.
- Sziklás Sándor.* A II. Gyermektanulmányi kongresszus folytatása. Polgárisk. Közl. 118—121., 191. l.
- Szokola Leó.* Új gyermekvédelmi politika. Jogtud. Közl. 47., 48. sz.
- Várady István.* A gyermekrendőrségek és gyermekvédelem országos szervezése. Néptanít. Lapja 11. sz.
- Zs. B.* Szeged legújabb gyermekvédelmi akeiója. A Gyermek 77. l.
- Halmi Gyuláné.* Hogyan vehet részt a tanítónő a Hadigondozó Tanács országos munkájában. Kath. Tanítónők Lapja 107—111., 127—131. l.
- Heinrich Gusztáv.* Jelentés az 1918. évi Wodianer-jutalmakról. Akad. Értes. 294—298. l.
- Heinz Lajos.* Iskoláink és a rekvirálás. Evang. Egyh. Élet VI. 10. sz.
- Hellebrant Árpád.* A magyar pædagogiai irodalom 1917-ben. Magy. Pædag. I—LIX. l.
- N. Hencz József.* A tanítóság mint politikai tényező. N. Kultura 5. sz.
- Imre Sándor.* Elnöki megnyitó beszéd. (Az Orsz. Polgárisk. Egyll. 1917. dec. 8. közgyűlés.) Polgárisk. Közl. 4—9. l.

Jelentés a IV. Orsz. Középiskolai Tanárok kongresszusáról. Budapest, 1918. (8-r. 72 l.)

Kármán Elemér. A Pestalozzi-otthon szervezeti szabályzata. (A Pestalozzi-otthon közleményei. 1. sz.) Budapest, 1918. Bethlen G.-nyomda. (8-r. 7 l.)

Keller János. Fel új egyesületi életre! Népnevelő 21. sz.

Kemény Ferenc. Riadó. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 562—566. l.

Kilián Zoltán. Szabad utat a tehetséges tanítóknak is! Magy. Pædag. 147—149. l. — v. k. Népművelés 236. l.

Lechniczky Gyula. Főtitkári jelentés. (Tanítóképző-int. tanárok orsz. egylete.) Magy. Tanítóképző 155—166. l.

Leib M. Az alkohol káros hatásai. (Mintatanítás.) Népnevelő 10. sz.

Lengyel Gyula. Oktatószövetség. Népnevelők Lapja 1., 2. sz.

Lovász Márton. A magyar nemzet nevelőihez! Magy. Tanítóképző 289—292. l.

(Madarak, fák napja.) Galbavy J. A fák napja. Pozsony vm. Népoktatása VII. 6. sz.

Természetbarát. Madarak és Fák Napja. Abauj-Torna vm. Közoktatásügy 3. sz.

A «Magyar Humanisztikus Gimnáziumi Egyesület» közgyűlése. Magy. Középiskola 98—102. l.

Mézes János. Az iskolaorvosi intézmény kiépítéséről. Alkotmány 101. sz.

Moussong Géza. Szervezkedés. Tanító 23. sz.

Nagy Sándor. Emlékezzünk! Magy. Tanítóképző 134—149., 210—218. l.

Négyesy László megnyitó beszéde az 50. közgyűlésen. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 30—36. l.

A nemzetiségi kérdés. Néptanít. Lapja 47. sz.

A népiskola a politikában. Néptanít. Lapja 29. sz.

Nergert Vilma. Mit tegyünk? Kath. Tanítónők Lapja 80—86. l. (A tuberkulózis ügyéről.)

Nógrády László. Az új ponyvairódalom. A Gyermekek 150—162. l.

Ostffy Lajos. A magyar néptanítók. Néptanít. Lapja 4. sz.

Parászka Gábor. Kulturszoba a Polgáriskolai Tanárok Házában. Polgárisk. Közl. 156—159. l.

Patai József. Eladják a zsidó gimnáziumot! Mult és Jövő 7. sz. — Secundus. U. o. 8. sz.

A piaristák budapesti építkezése. Építő Ipar 35—45. sz.

Polgár Sándor. A vidéki tanár és a magyar tudományos intézmények. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 589. l.

Ráth-Végh István. Új nemzeti veszedelem. Gyermekvédelem Lapja 7., 8. sz. (A fiatalság leromlása és a védekezés eszközéről.)

Réthy Lajos — a Néptanítók Lapjáról. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.

Riedl Frigyes. A tanárok válsága. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 208—210. l. — Himpfner Béla. U. o. 362—364. l. — Bányai János. Polgárisk. Közl. 9. l.

s. Állat- és növényvédelem. Ev. Népiskola 99—102. l.

Schnur Imre. Az «izr.» iskolák judaizálása. Zsidó Szemle 19., 20. sz.

Suszter Oszkár. A zsidókérdés Magyarországon. M. Pædag. 40—46. l.

Szent-István Béla. A patronage egyesületek közreműködése a hadiárvák gondozásában. Gyermekvédelem Lapja 5., 6. sz.

- Szölgyényi Ferenc.* Elnöki megnyitó. (Kath. Középisk. Tanáregyl. 1918. febr. 2. ülésén.) Magy. Középisk. 5—9. l.
- A tanító és a katonatiszti hivatás. Néptanít. Lapja 41. sz.
- (Választójog.) Bartha Pál.** A népiskola s a választói jog. Nemzeti Kultúra 10. sz.
- Czibor János.* A választójog kiterjesztése és a tankötelezettség. Nemz. Kultúra 42., 43. sz.
- Eisenkorn István.* A népiskola és az új választójog. Néptanít. Lapja 42. sz.
- Molnár Ferenc.* Választójog és népoktatás. (8-r. 24 l.) — Ism. P. G. Közművelődés. (S.-A.-Ujhely) 9. sz. — Szabó Lajos. Tanítók Lapja 7. sz. — M. Tanító 6. sz. — Dezső Lipót. Néptanít. Lapja 9. sz.
- A népiskola és a választójog. Magy. Pædag. 225—231., 331—352. l.
- Pap Ilona.* Mire való nekünk a választói jog? Kisdiednevelés 384—387. l.
- Sz. J.* Az új választójog és az iskolák. Népnevelő 5. sz.
- Waldapfel János.* A népiskola és az új választójog. Néptanít. Lapja 31—35. sz.
- Vértes O. József.* A népiskola és a választó jog. — Éltés Mátyás megjegyzése. Magy. Gyógypedag. 98—100. l.
- Viktor Gabriella.* A gyermek nyelve. Nagyvárad, 1917. — Ism. Rubinyi Mózes. Nyelvőr 222. l.
- Zsoldos Benő.* A nem-törvényes születésű gyermekek jogvédelme. A Gyermekek 146—149. l.

14. A háború és a nevelés.

- Agárdi László.* A háborús tanítások és a tanulók. Magyar Pædag. 116—122. l.
- Balassa Benő.* A háború tanító hatása. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 1. sz.
- Bertalan Vince.* A világbéke szolgálata a világ összes tanítóságánál. Tanító 1., 2., 6. sz.
- Bökényi Dániel.* Feladataink a háború után. Nevelés XXXV. 65—68. l.
- Csató József.* A magyar katolikus ifjúság pályaválasztásának irányítása a háború után. Kath. Nevelés 46—51. l.
- Csűrös Ferenc.** Debrecen közművelődési feladatai a háború után. (A debreceni tud. egyetem népszerű főiskolai előadások. 18.) Debrecen, 1918. Csáthy F. (8-r. 36 l.) 1 K 20 f.
- Dénes Sándor.* Fővárosi tanulók ipari munkája a háború alatt. Nép-művelés 50—56. l.
- Dobay István.* Visszaemlékezés. Néptanít. Lapja 32. sz.
- Dóczi Sámuel.* Hadiárvak pályaválasztásának irányítása és megszervezése. Nép-művelés 133—145., 188—202. l.
- Előrelátó.* A középiskolai tanári oklevél és a háborús tanári tanfolyam. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 7. sz.
- Freund Bernát.* Háborús gondolatok. Nevelés XXXV. 71—73. l. (Sokat termeljünk és keveset költsünk fényűzésre.)
- Gárdos Mór.* Tanulók hadinaplója. Néptanít. Lapja 25. sz.
- Gergely József.* Háborús tanulmányok a nevelésben. Népnevelő 16., 17. sz.

- A haditanító. Néptanít. Lapja 43. sz. (Kalb Gustav-nak a Pädag-Ztg-ban megjelent cikkének ismertetése.)
- Juba Adolf. A világháború hatása a tanuló ifjúság fejlődésére. Testnevelés 11—17. l.
- Keleti Adolf. A tanulók háborús dolgozatai. Népművelés 29—49. l.
- Keller Imre. A háború és a gyermek. Nemz. Nénevelés 133—144. l.
- Kemény Ferenc. A háborús pädagogia bírálata és bölcsellete. Néptanít. Lapja 5—7., 10—14., 16. sz.
- Az iskolai egészségügy a háború után. Egészség 45—49. l.
- A középiskola a háború után. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 429—432. l.
- Kertész K. Róbert. A felsőbb műszaki oktatás hazánkban a háború után. Mérnök-Építész Egyl. Közl. (Külön is. Németh. 8-r. 31 l.)
- Kocsán Aladárné. Iskolai hadi-múzeumokról. Magy. Kisdnednevelés 9. sz.
- László Béla. Háború utáni feladatunkról. Keresk. Szakoktatás 26. évf. 10. sz.
- Málik Béláné. A háború és a gyermek. Gyermekvédelem Lapja 2. sz.
- Mitrovics Gyula. Nevelésügyi feladataink a háború után. Debrecen. (1918.) Csáthy (8-r. 66 l.) 3 K 40 f.
- Morvay Győző. Középiskoláink élete a háború negyedik esztendejében. Magy. Középiskola 259—266. l.
- Morvay. V. Das erste Kriegsjahr ungarischer Mittelschule. (Lehrproben u. Lehrgänge 1. sz.)
- Padányi Andor. Háborús feladataink. Tolnamegy. Tanügy 10. sz.
- Pánczél Lajos. Békevárás — békenap. Néptanít. Lapja 13. sz.
- Ráth-Végh István. Háborús ifjúság-védelem. Jogtud. Közl. 3. sz.
- Rózsa Ede. A tanító forradalmi hivatása. Néptanít. Lapja 45—46. sz.
- Seyfert Richárd. A háború élményei milyen feladatok elé állítják az iskolát? Néptanít. Lapja 41. sz. (Az előadás kivonata.)
- Stoll Ernő. A háború és az iskola. (Értesítők szemléje.) Nemzetközi Élet 43—48. l.
- Szigeti Rezső. A polgáriskolai kérdés és a háború. Polgárisk. Közl. 86—93. l.
- Szobolovszky István. A gyermek és a háború. Gyermekvédelem 6—8. sz.
- Trócsányi Dezső. Az iskolák helyzete és a háború. Prot. Egyh. Isk. Lap 21. sz.
- Veress István. A harmadik háborús év a debreceni tanítóképző-intézetben. Debreceni Képes Kalendárium 1918. 58—61. l.
- Vajda Miksa. A háború tanulságai. Izr. Tanügyi Értes. 2—3. sz.
- Vietorisz József. Az evangélikus gimnáziumok munkája a háború alatt. Evang. Órálló 40—44. sz.
- Wagner József. Háborús megfigyelések. Tanáregyl. Közl. 51. köt. 228—233. l.
- Zehery Lajos. Háború és gyermeknevelés. Óvoda és Isk. 7. sz.
- Zoltán Sándor. Vallásos nevelés a háborúban. Weinl A. után németből. Unitárius Egyház 2. sz.
- Zomora Samu. A magyar tanító és a nevelés ügye a háborúban. I. rész. 1914—1917. — Ism. Néptanít. Lapja 24., 28. sz.
- A front kulturája és nevelő hatása. Néptanít. Lapja 1., 2. sz.

Összeállította: HELLEBRANT ÁRPÁD.

A Franklin-Társulat kiadásában megjelent és minden könyvkereskedésben
kapható :

BOKOR ERVIN dr.

MENEKÜLÉS A SZIBÉRIAI FOGSÁGBÓL JAPÁNON ÉS ANGLIÁN KERESZTÜL

Két magyar tiszt viszontagságai

Ára 10 % felárral 28 korona 60 fillér

KULTURA ÉS TUDOMÁNY

új kötete

FAGUET EMIL

A KONTÁRSÁG KULTUSZA

fordította és jegyzetekkel kísérte

SZÁNTHÓ GYULA dr.

Ára kötve 10% felárral 8 korona 80 fillér

FREDERIC MASSON

NAPOLEON ÉS A NŐK

Fordította

CSETÉNYI ERZSI

Ára 10 % felárral 12 kor. 10 fill.

„A Társaság” kiadása

A Franklin-Társulat kiadásában megjelent és minden könyvkereskedésben kapható:

KRÚDY GYULA ÚJ KÖNYVEI:

AZ UTITÁRS

Regény

Ára 10 % felárral 7 K 26 fill.

PESTI ALBUM

Feljegyzések és elbeszélések

Ára 10 % felárral 8 K 80 fill.

MOLY TAMÁS

BOX

Tizenhét novella

Ára 10 % felárral 9 K 90 fill.

TÖRÖK GYULA

A HALSZEMŰ HÁROM FIA

Elbeszélések

Ára 10 % felárral 8 K 80 fill.

LACZKÓ GÉZA

NÉMET MASZLAG, TÖRÖK ÁFIUM

Regény

Ára 10 % felárral 19 korona 80 fillér

SZABÓ ENDRE

VILLÁMLÁSOK

Forradalmi versek

Ára 10 % felárral 8 K 80 fill.

KÓBOR TAMÁS

AZ ÉLET ÁRA

Regény

Második kiadás

Ára 10 % felárral 11 korona

MAGYAR KÖNYVTÁR

Szerkeszti RADÓ ANTAL.

Egy-egy szám ára 60 fillér. Minden füzet külön is kapható.

912—913. **Orczy bárónő.** Lady Molly kalandjai. Detektív történetek.
II. sorozat. Fordította Kisléghy Kálmán.

914—915. **Molnár Jenő.** A harmadik és egyéb történetek.

916—917. **Mikszáth Kálmán.** Az amerikai menyecske. Regény-töredék.